

Entusiastisk kristendom & fanatism i Knutby

Reflektioner och lärdomar från ett forskningsprojekt

Ulrik Josefsson & Magnus Wahlström, red.

JOSEFSSON & WAHLSTRÖM, RED.

Entusiastisk kristendom & fanatism i Knutby

Reflektioner och lärdomar från ett forskningsprojekt

Institutet för Pentekostala Studier

2021

Omslag: Elin Östberg
Inlägga: Magnus Wahlström
Omslagsfoto: Lightstock
Tryck: Skilltryck, Skillingaryd 2021

© Institutet för Pentekostala Studier 2021 & respektive författare

Forskningsrapporter från Institutet för Pentekostala Studier, Nr 8.
www.ips.pingst.se
Redaktörer: Ulrik Josefsson & Magnus Wahlström

ISBN: 978-91-979030-7-3

Innehåll

Presentation av författare.....	7
Från entusiasm till fanatism.....	9
<i>En inledning till rapporten</i> ULRIK JOSEFSSON	
Frikyrka i förändring	25
<i>Utveckling och företeelser i svensk frikyrklighet under 1990-talet</i> LENNARTH HAMBRE & ULRIK JOSEFSSON	
97 år av ”fri verksamhet”	53
<i>Filadelfiaförsamlingen i Knutby 1921-2018</i> MAGNUS WAHLSTRÖM & CLAES WAERN	
Ledarskap, makt och legitimering.....	83
<i>Reflektioner kring ledarskap utifrån Filadelfia i Knutby</i> MAGNUS JONEGÅRD & HÅKAN KENNE	
Lärorna i Knutby.....	115
<i>En studie av förkunnelsen åren 2001-2006</i> HANS SUNDBERG & PONTUS TUNHAV	
Hör vad Anden säger!	159
<i>Bibelsyn och bibelbruk i karismatisk miljö</i> JOEL MACINNES & ANDREAS WESSMAN	
Resan till och från Knutby	181
<i>Tidigare medlemmars erfarenheter och berättelser</i> ULRIK JOSEFSSON, MARITA LEIJEL & MONICA WINERDAL	
An International Consideration of Knutby.....	209
DARRIN RODGERS, JONAS SJÖSTRÖM & PHIL ZARNS	
Knutby, Pingst och samfundsreflektion	229
NIKLAS PIENSOHO & DAN SALOMONSSON	
Knutby, Pingst och mediareflektion.....	233
CARL-HENRIC JAKTLUND	

Presentation av författare

LENNARTH HAMBRE	Pastor och förlagschef på Libris, tidigare samfundsledare i EFK
CARL-HENRIC JAKTLUND	Pastor, nationell ledare för Alpha samt tidigare journalist på tidningen Dagen
MAGNUS JONEGÅRD	Teol. Ma, pastor, församlingskonsult och tidigare internationell företagskonsult
ULRIK JOSEFSSON	Teol. dr och prorektor på ALT
HÅKAN KENNE	Fil. Mag, pastor och lärare på ALT
MARITA LEIJEL	Psykiatriker, specialisering på barnpsykiatri
JOEL MACINNES	Teol. Ma, pastor och lärare på ALT
DARRIN RODGERS	M.A. och jur.dr., direktor för Flower Pentecostal Heritage Center, Springfield, Missouri
DAN SALOMONSSON	Föreståndare i Pingstförsamlingen i Uppsala
JONAS SJÖSTRÖM	M.A. (NCU) och Pastor i Cedar Valley Church, Bloomington, MN
HANS SUNDBERG	Teol. dr, pastor och tidigare samfundsledare i Vineyard Norden
NIKLAS PIENSOHO	Föreståndare i Filadelfiaförs. i Stockholm
PONTUS TUNHAV	Teol. Ma och lärare på ALT
CLAES WAERN	Journalist och tidigare direktor för Pingst
MAGNUS WAHLSTRÖM	Ledare för Pingst – arkiv och forskning
ANDREAS WESSMAN	Föreståndare i Malmö pingstförsamling, Europaporten
MONICA WINERDAL	Församlingskonsult och mångårig pastor
PHIL ZARNS	Teol. dr och lektor på North Central University i Minneapolis

Från entusiasm till fanatism

En inledning till rapporten

ULRIK JOSEFSSON

En vintermorgon 2004 vaknar Pingströrelsen, frikyrkligheten och hela Sverige upp till ett nytt religiöst landskap. Begrepp som pingstpastor, frikyrka och Knutby blev, i samband med mordhistorien i den lilla uppländska orten, förknippade med den allt märkligare miljön som rullades upp i offentligheten. Inom den mer initierade kretsen, inte minst inom Pingströrelsen, hade frågor länge rests om hur det egentligen stod till i församlingen. Nu blev det helt klart att det var mycket som hade gått snett.

Den intensiva mediabevakningen polariserade situationen. Gruppen i Knutby gick i försvar och valde att sluta sig. Pingströrelsen tog kraftfullt avstånd från avarterna men behövde samtidigt förhålla sig till att gruppen, åtminstone historiskt, varit en del av pingstgemenskapen. Media grävde hungrigt i den giftiga blandningen av våld, sex och övernaturlighet samtidigt som den breda allmänheten blev alltmer förvånad och förfärad. När det juridiska efterspelet rullade på uppdagades fler och fler omständigheter som fick även de mest luttrade att höja på ögonbrynen. Slutligen föll domarna för mord, mordförsök och anstiftan till mord men problematiken skulle visa sig vara långt ifrån avslutad.

Under åren 2004 till 2016 levde Knutbyförsamlingen i en ökad isole-ring. 2016 uppdagades åter grava missförhållanden i församlingens ledarskap. Detta blev början till slutet för församlingen som lades ner 2018. Hela frågan om församlingen aktualiserades på nytt under vintern och våren 2020 då nya domar föll över flera av ledarna. Detta ledde till förnyade frågor kring församlingens liv och uttryck och till ny uppmärksamhet i media. Institutet för Pentekostala Studier (IPS) såg då att frågorna kring församlingen i Knutby skulle behöva en teologisk belysning och bestämde att inleda arbetet med denna studie.

I denna forskningsrapport från IPS har vi samlat ett antal artiklar för att bearbeta olika aspekter av fenomenet Knutby. Huvudsyftet har varit att dra lärdomar snarare än att fördela ansvar. För att kunna göra det behövs en noggrann kartläggning av händelseförlopp och analys av bakgrundsfaktorer och förutsättningar. Däremot ligger fokus i rapporten inte på de unika händelserna i just Knutbytragedin även om dessa inte kan förbigås. Rapporten har inte heller ambitionen att vara en "haverikommission" som

har efterfrågats av vissa. Målet är att försöka dra teologiska, strukturella och i någon mån generaliserbara lärdomar från den unika utveckling som Knutby Filadelfia utgör.

För att identifiera viktiga fält och precisera forskningsfrågor samlades en grupp av väl insatta personer till ett initieringsseminarium. Utifrån detta har ett antal perspektiv vaskats fram som blivit rapportens olika kapitel. Rapporten har vuxit fram i ett samspel mellan de enskilda skribenterna, som i de flesta fall arbetat parvis, och den gemensamma processen i forskarseminarier under läsåret 2020/2021.

Vad har tidigare skrivits om Knutby Filadelfia

Dessa texter är inte de första som skrivs om Filadelfia i Knutby och troligen inte de sista heller. Det finns hundratals spaltmeter journalistiskt material i olika tidningar. Rättegångsprotokollen ger ett utförligt underlag för de juridiska processerna. Till detta kommer program i TV och radio, poddar men även teaterföreställningar. Livet i församlingen har även beskrivits i bokform. Några av dessa presenteras här kort.

En del böcker har skrivits om församlingen med ambitionen att beskriva, förklara eller analysera. Redan 2004 skrev Terese Cristensson boken *Himmel och helvete. Mord i Knutby*.¹ Samma år kom *Knutby. Sanningen och nåden* av Jan Norling.² 2005 skrev Thomas Sjöberg *Barnflickan i Knutby. Dramadokumentär*.³ Två år senare kom boken *Inte bara Knutby. Drömmen om det fullkomliga* av Göran Bergstrand.⁴ Året därpå kom Eva Lundgrens *Knutby-koden*.⁵ När detta skrivs senvåren 2021 pågår slutredigeringen av Anna Lindmans bok *Sekten. Ett reportage om Knutby Filadelfia*.⁶

På senare år har flera böcker kommit där personer från församlingen delat sina erfarenheter och berättelser. Men långt innan denna nya öppning skrev Åsa Waldau tillsammans med Bert Karlsson 2007 boken *Kristi Brud – vem kan man lita på?*.⁷ Efter att församlingen lagts ner har flera böcker kommit med inifrånberättelser. 2020 skrev Linnéa Kuling boken *Knutbyflickan – Livet i sektens innersta krets*.⁸ Samma år kom även Peter

¹ Cristiansson 2004.

² Nordling 2004.

³ Sjöberg 2005.

⁴ Bergstrand 2007.

⁵ Lundgren 2008.

⁶ Lindman 2021.

⁷ Waldau & Karlsson 2007.

⁸ Kuling 2020.

Gembäck, tillsammans med journalisten Annika Sohlander, med boken *Knutby Inifrån. Så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt*. Under våren 2021 kom boken *Kristi bruds slav. Mitt liv i sektens hjärta* av Josefine Frankner och journalisten Cecilia Gustavsson.⁹

Utöver dessa böcker har händelseförloppet gett upphov till ett par romaner, Mårten Nilssons *Pastorerna i Knutby. En autentisk kriminalroman*¹⁰ samt Jonas Bonniers *Knutby*¹¹. Därtill har frågor om Knutbyförsamlingen behandlats i kapitel eller delar av andra böcker som till exempel Joel Halldorfs *Gud: jakten. Existentiell svindel i det tjugoförsta århundradet*¹² eller Magnus Jonegårds *Att leda i karismatiska miljöer*.¹³

Tillkomsten av rapporten

Med denna flora av texter och tidigare bearbetningar kan frågan verkligen ställas varför denna skrift behövs. Det kan säkert finnas flera svar på den frågan. Projektets ambition har som tidigare sagts varit att dels göra teologiska analyser, dels försöka förstå för att ur denna förståelse dra lärdomar för formandet av framtida församlingsmiljöer. Vi uppfattar att texterna i denna volym tillför dimensioner som inte behandlats i tidigare bearbetningar. Därtill kommer att flera av texterna i denna volym bygger på källmaterial som inte tidigare bearbetats. I vilken grad en text behövs eller inte handlar till stor del om hur den används. Förhoppningen är att analyserna ska bidra till reflektion och fördjupning.

Entusiastisk kristendom i rapportens titel är en anspelning på Walter Hollenwegers klassiska bearbetning av global pentekostalism, *Enthusiastisches Christentum* från 1969 med den engelska versionen *The Pentecostals*.¹⁴ Begreppet entusiastisk är dubbeltydigt. I vardagligt tal menas i regel att en människa är hängiven, helhjärtad eller livligt intresserad. I ordet ligger även en ton av att entusiasmen kan slå över och uppfattas som överdrivet känslomässigt eller svärmisk. I Svenska akademins ordbok framgår även att ordet kan i en äldre betydelse syfta på personer som omfattar och ger

⁹ Frankner & Gustavsson 2021.

¹⁰ Nilsson 2005.

¹¹ Bonnier 2019.

¹² Halldorf 2020a.

¹³ Jonegård 2021.

¹⁴ Hollenweger 1972. Den tyska versionen kom 1969 och i engelsk översättning 1972. Denna har under decennier varit den internationella grundboken för förståelsen av den globala Pentekostalismen.

uttryck för tro som uppfattas felriktad eller som direkt villolära.¹⁵ När 1500-talets ytterlighetsrörelser har beskrivits är "svärmare" det huvudsakliga begreppet som använts på svenska. På tyska har det varit vanligt att använda begreppet "entusiast". Med denna korta bakgrund visar det sig att ordet entusiasm kan skapa vitt skilda konnotationer. Det kan vara en beskrivning av både hängivenhet och fanatism.

Just detta är ett av de underliggande motiven till denna studie. Det är inte svårt att förbehållslöst ta avstånd från de avarter och den brottslighet som förekom i Knutby Filadelfia. Det som möjligen kan vara en risk är att "barnet kastas ut med badvattnet". När det visar sig att entusiasmen övergår i fanatism kan de mer etablerade grupperna, för att avgränsa sig från fanatismen, begränsa även entusiasm och hängivenhet. Det är uppenbart att flera fenomen i Knutby Filadelfia var radikalt unika i förhållande till samtida frikyrkliga uttryck. Samtidigt är flera av uttrycken grundade i sådant som för till exempel de flesta pingstvännen är eftersträvansvärt. Teologen Joel Halldorf har använt bilden av ett pussel där många bitar känns igen men de används på nya sätt så att den samlade bilden är okänd. I avslutningen av denna inledning ska detta diskuteras vidare.

För min personliga del har hela frågan om församlingen i Knutby funnits som en del av min professionella utveckling. Jag är jämnårig med flera av ledarna i församlingen och vi kände till varandra som unga medarbetare i Pingströrelsen för 30–35 år sedan. När jag i början av 2000-talet arbetade med min avhandling om den tidiga Pingströrelsens spiritualitet hade jag anledning att reflektera över förhållandet mellan uttryck i vår samtid och dem hos historiska föregångare. Det var uppenbart för mig att en del av uttrycken i den tidiga Pingströrelsen hade mognat och ibland förändrats. I en sådan situation kan det finnas grupper som ser sig som försvarare av det ursprungliga. Delar av uttrycken i Knutby Filadelfia kan förstås inom en sådan ram.

Under planeringsfasen av detta projekt hände två saker som påverkade mig, ett telefonsamtal och ett radioprogram. En sen kväll under sommaren 2020 ringde en av mina söner och var lätt upphetsad. Han och hans fru var mitt i att sträcktitta på Anna Lindmans dokumentärserie om Knutby. Han hade två saker att säga. Det första var att jag måste titta på den! Det andra var en lite mer trevande fråga: Känner du Åsa? Jag har sett Tv-dokumentären och som jag tidigare skrivit fanns jag och Åsa Waldau bland de "unga evangelisterna" i 1980-talets Pingströrelse. Lite längre fram på sommaren, när planerna på denna rapport började ta form, hörde

¹⁵ SAOB.se, sökord entusiastisk.

jag en intervju med forskaren och kommunikatorerna Emma Frans. Hon diskuterade förhållandet mellan korrelation och kausalitet. Detta att vissa saker kan likna varandra eller ha gemensamt ursprung, korrelation, och att annat kan ha ett direkt orsakssamband, kausalitet, där ett fenomen är orsak till ett annat. Poängen i Emma Frans resonemang var att tydligt förstå att korrelation inte är samma sak som kausalitet. Detta var inte ny kunskap för mig men jag förstod det där och då på ett nytt sätt.

Knutby och förändringar inom Pingströrelsen

I förspelet till denna studie fanns diskussioner om vems felet var att det gick snett i Knutbyförsamlingen. Kunde något ha gjort något tidigare, tydligare eller på annat sätt? Kan man säga att det var Pingströrelsens sätt att utöva sin tro som orsakat katastrofen? I ljuset av dessa frågor blev det viktigt att diskutera förhållandet mellan korrelation och kausalitet. Filadelfiaförsamlingen i Knutby var av historisk hävd en pingstförsamling. I delar av uttrycken i Knutbyförsamlingen fanns definitivt korrelation med Pingströrelsen både till historien och till vissa samtida fenomen. Det leder inte automatiskt till att det fanns ett orsakssamband eller att Pingströrelsen var ansvarig för utvecklingen i Knutby Filadelfia. Det fanns ledare i församlingen som begick övergrepp, både sociala, moraliska och juridiska, och dessa är ansvariga. Göran Bergstrand menar i boken *Inte bara Knutby*, att det som hände i den församlingen kunde ha skett nästan var som helst. När maktmänniskor och manipulatörer dyker upp kan många miljöer förvandlas till något destruktivt. Det gör att ansvaret för det som skedde måste bäras av de som var ansvariga för utvecklingen.

Med detta sagt är det också viktigt att konstatera att Knutbyförsamlingen formades inom ramen för Pingströrelsen och med vissa ideal och uttryck som omfattades av många och i viss mån gör så än. Detta gör att frikyrkligheten och i synnerhet Pingströrelsen har ett ansvar för att förstå vad som hände, analysera den teologiska bakgrunden och hantera situationen så att idealens baksidor inte tar överhanden. Eller med andra ord, vaka över att hängivenheten inte övergår i fanatism.

Den Pingströrelse som såg en av sina egna församlingar utvecklas till vad som många har kallat en sekt, har förändrats på flera avgörande punkter under de senaste 15–20 åren. När skotten föll 2004 var Pingströrelsen inne i en organisationsförändring som idag lett till en tydligare struktur men med ambitionen att bibehålla det kongregationalistiska idealet med fria lokala församlingar. Efter att Helge Fossmo dömts inleddes en diskussion om att "namnskydda" beteckningen pingstpastor och skapa någon form av legitimation eller ordination. I stället valdes vägen att stärka

de relationella banden mellan pingstpastorer med två tydliga redskap. Först genomfördes en fortbildningssatsning kallad Pastorsakademin och i samband med detta organiserades pingstpastorerna i nätverket Pingst Pastor. Synen på reflektion, utbildning och forskning har under dessa år utvecklats först genom Pingstförsamlingarnas Teologiska Seminarium (PTS) och senare genom Akademi för Ledarskap och Teologi (ALT). Till detta kommer Institutet för Pentekostala Studier (IPS) som drivs av ALT i samarbete med Uppsala universitet. Så sent som vid rådslaget i maj 2021 antog Pingströrelsen ett "Manifest för sund karismatik". Allt detta är exempel på en utveckling som kanske hade skett ändå men som högst troligt har påskyndats och förstärkt efter händelserna i Knutbyförsamlingen.

Med allt detta som utgångspunkt har ambitionen i denna studie varit att diskutera fenomenen i Filadelfia Knutby som har en vidare relevans och där Pingströrelsen och även andra kristna grupper kan dra lärdomar av bakgrundsfaktorer, händelseförlopp, religiösa uttryck och teologiska betoningar.

Innehållet i volymens olika artiklar

Denna rapport inleds med artikeln "Frikyrka i förändring", skriven av Lennarth Hambre och Ulrik Josefsson. Här tecknas en bild av det svenska 1990-talet med fokus på frikyrklighet och särskilt Pingströrelsen. Artikeln visar att flera av decenniens utmaningar plockades upp i församlingen i Knutby där de också radikaliserades. Det är uppenbart att utvecklingen i församlingen inte sker i ett vakuum.

I artikeln "97 år av 'fri verksamhet'" tecknar Claes Waern och Magnus Wahlström Filadelfiaförsamlingen i Knutbys historiska utveckling från ordnandet 1921 till nedläggningen 2018. Under stora delar av 1900-talet är Filadelfia i Knutby en vanlig pingstförsamling på landsbygden. Under 1990-talet sker förändringarna i ökande takt samtidigt som församlingen växer både i numerär och i verksamhet. Från 2004 är församlingen inte längre en del av Pingströrelsen.

Frågor om ledarskap diskuteras i artikeln "Ledarskap, makt och legitimering" av Magnus Jonegård och Håkan Kenne. Artikeln visar att även om det finns vissa egenheter kring den formella strukturen för församlingens ledning följer stadgar och andra ordningar i stora drag det som är gängse i pingstförsamlingar. Det som i stället utmärker sig i församlingen är dels förhållandet mellan det formella och det informella ledarskapet, dels den lydetskultur som tilläts utvecklas.

Vad som undervisades och utformningen av församlingens läror behandlas i artikeln "Lärorna i Knutby" av Hans Sundberg och Pontus Tunhav. Här har ett omfattande predikomaterial analyserats som visar att stora delar av den offentliga förkunnelsen har stora likheter med klassisk pingstförkunnelse. Artikeln visar på tre viktiga företeelser. Den första är skillnaden mellan det som predikades i offentliga samlingar och det som uttrycktes och gestaltades i mer inofficiella sammanhang. Den andra är att delar av förkunnelsen hade mer likheter med tidig Pingströrelse än med den samtida. För det tredje visar artikeln att en rad djupt oortodoxa lärodrag utvecklades och detta skedde i flera fall i anslutning till den speciella läran om Kristi brud som en fysisk person.

En särskild dimension av församlingens tro handlar om bibelsyn och bibelbruk. Detta diskuteras av Joel MacInnes och Andreas Wessman i artikeln "Hör vad Anden säger!". Här diskuteras dels pentekostal bibeltolkning i ett principiellt perspektiv, dels hur bibel användningen i Knutbyförsamlingen tog sig uttryck i praktiken. Bibeln visar sig vara helt avgörande för lärorens, etikens och förkunnelsens legitimitet i församlingen. Däremot använde ledarna Bibeln på ett instrumentellt sätt där de egna uppfattningarna sökte stöd i bibeltexter snarare än att tänkandet formades eller korrigerades av Bibelns texter

Slutligen kommer en artikel, "Resan till och från Knutby" där tidigare medlemmars erfarenheter och berättelser kommer till tals. Denna är skriven av Marita Leijel och Monica Winerdal tillsammans med undertecknad. Informanterna beskriver vad som fick dem att ansluta sig till gruppen, hur livet där utvecklades och hur de ser på sin tro nu efter församlingens nedläggning. Över lag var det informanternas hängivenhet som lockade dem till Knutby och hängivenheten skapade en sorts blindhet. Detta ledde till att de för sent genomskådade systemet som de sedan var fångar i. Det flesta var både utsatta för och medskapare till det systematiska religiösa förtrycket som utvecklades i församlingen.

Volymen avslutas med tre olika texter som ger respons på materialet och fenomenet Knutby utifrån olika perspektiv. Först kommer en text där tre amerikanska teologer reflekterar över Knutbyfenomenet i ett internationellt perspektiv och bland annat refererar till ett linkande exempel i amerikansk kontext. Artikeln är skriven av Darrin Rodgers, Jonas Sjöström och Phil Zarns. Därefter kommer en reflektion av två ledande pingstpastorer som dessutom är föreståndare i två stora församlingar i samma region som Knutby, Niklas Piensoho och Dan Salomonsson. Till sist kommer en reflektion över Knutby Filadelfia från ett mediaperspektiv skriven av Carl-Henric Jaktlund, tidigare journalist på tidningen Dagen och numera pastor i pingstförsamlingen i Falköping.

Lärdomar och reflektioner

När historia skrivs bör man alltid reflektera över vem som skriver historien och vem som har det så kallade problemformuleringsprivilegiet. I det stora perspektivet är det i regel ledarna och segrarna som skriver historien. I fallet Knutby Filadelfia är det lite svårt att tala om vinnare och förlorare. Så länge ledarna behöll greppet om gruppen var det utan tvekan de som formade självbilden, ofta mot en bakgrund av yttre motståndare. Helge Fossmo ger uttryck för detta i en predikan från 2002. Han talar om förtal mot gruppen och säger att "man varnar folk för Knutby. Det är en livsfarlig sekt. Bara så du vet vad du är med i."¹⁶

Efter att tragedin var ett faktum 2004 kom sekulär media in och skapade nya bilder av församlingen i Knutby. Under ett tiotal år florerade helt divergerande bilder av gruppen, dels de externa i media och rättegångar, dels de interna där gruppen med åren blev allt mer slutet och sekterisk. Efter 2016 och framför allt efter att församlingen hade lagts ner 2018 började tidigare medlemmar ge sina versioner av berättelsen och därmed kunde de interna och externa bilderna närma sig varandra. Denna rapport är skriven med vetenskapliga ambitioner om saklighet och opartiskhet samtidigt som författarna på olika sätt är förankrade i svensk frikyrklighet. Denna situation och den förkunskap som den ger, måste finnas med i bedömningen av rapportens slutsatser och betoningar.

När tro och liv i Knutbyförsamlingen diskuteras är det uppenbart att detta är format i en kontext. Göran Bergstrand pekar på att tragedier och manipulation kan inträffa i många olika miljöer som titeln säger, *Inte bara Knutby*. Just i detta fall utvecklas gruppen i den mylla som formades i ytterkanten av 1990-talets radikala frikyrkliga karismatik. Det var dessa influenser man anammade och radikaliserade. Man såg sig som det sanna uttrycket för radikal efterföljelse av Jesus, som föregångare i utvecklingen och som en motkultur mot delar av utvecklingen inom frikyrkligheten och i synnerhet Pingströrelsen.

Bland de olika drag som utvecklades inom gruppen är lydnadskulturen framträdande. Denna formades och upprätthölls med allt från att locka och vägleda till att hota och fördöma. När lydnadskulturen väl är omfattad av alla inblandade är det svårt att bryta sig ur. Just mötet med denna typ av lydnad förde min egen tanke tillbaka till mötet med en landsortsförsamling i norra Alabama. Jag var gästforskare vid ett teologiskt seminarium i Tennessee och följde med en kursgrupp i religionsantropologi

¹⁶ Se vidare kap. "Lärorna i Knutby", s. 115 i denna volym. Citatet är hämtat från Helge Fossmos predikan *Portarna som behöver fungera i ditt liv.*, 2002.

på fältstudium till en "snake-handler-church". Ett av de bestående intrycken från denna, för mig, mycket märkliga grupp amerikanska pingstvännar var hur de motiverade sin "ormpraktik". Det handlade inte om att Gud absolut skulle beskydda från fara. Inte heller att bevisa något kring trons och Guds makt. För dessa medlemmar handlade det om lydnad. De tolkade en bibeltext i Markusevangeliet som att Jesus uppmanat sina lärjungar att ta ormar i händerna och då ville de vara lydiga. En av medlemmarna uttryckte att han hoppades att Gud skulle beskydda från både ormbett och död men, sa han, "om Gud inte gör det så dör jag i alla fall lydig hans ord". När medlemmarna i församlingen uppfattade att detta var det rätta sättet att lyda Gud fanns så starka incitament för praktiken att inte ens dödsfara hindrade dem.

Utifrån detta är det viktigt att diskutera vilken kultur som formas i en gemenskap som vill leva i hängivenhet utan att hemfalla åt fanatism. De norska teologerna Truls Åkerlund och Karl-Inge Tangen diskuterar detta i artikeln "Charismatic Cultures".¹⁷ En av flera poänger i deras text är att problemet sällan är den karismatiska hängivenheten i sig. Den kan vara både stärkande, inspirerande och emancipatorisk. Den karismatiska kraften måste i stället enligt Tangen och Åkerlund balanseras av olika typer av kontrollfunktioner. Den tidigare biskopen Krister Stendal har beskrivit pentekostalismen som en "högvoltsreligion" utifrån intensiteten och explosiviteten i erfarenheterna av Guds närvaro.¹⁸ Med den bilden blir det alldeles självklart att problemet inte är kraften utan problemet uppstår om det saknas säkerhetsmekanismer. Det Åkerlund och Tangen lyfter fram är frågor om hur man säkerställer olika former för medinflytande i karismatisk kultur.

När nu detta forskningsprojekt och denna inledningstext går mot sitt slut ligger den samlade reflektionen i linje med Åkerlund och Tangen. Flera av de uttryck som kännetecknade kulturen och mentaliteten i Knutbyförsamlingen hämtade sin näring från drag som i allmänhet är eftersträvansvärda i pentekostala miljöer. I alla beskrivningar av pentekostalism måste det tas med i beräkningen att detta är en mångfasetterad religiös företeelse. Det finns inte *ett* pentekostalt uttryck utan många. Däremot finns det en del återkommande drag som gör att man ändå kan tala om något som pentekostalt. Kan man förstå några av Knutbygruppens grunddrag i anslutning till eftersträvansvärda drag inom Pingströrelsen eller den bredare pentekostalismen?

¹⁷ Åkerlund & Tangen 2018.

¹⁸ Stendahl 1976, s. 205.

Starka övertygelser är ett sådant drag som historiskt präglat den svenska Pingströrelsen.¹⁹ Det är inte grubblandet och nyanseringarna som varit utmärkande i Pingströrelsens förkunnelse och läroutläggning utan snarare de starka övertygelserna. Detta har ibland lett till att enskilda människor har hamnat i kläm.²⁰ Det har förmodligen också varit en grund i den starka handlingskraft och entreprenörsanda som präglat Pingströrelsen. Många pingstvännen skulle förmodligen fortsatt hålla det som eftersträvansvärt att ha starka övertygelser. När Knutbypastorerna slår fast sanningar och formar starka övertygelser är det i linje med Pingströrelsens kultur och uttryck.

På ett motsvarande sätt har pentekostalismen präglats av uttrycksfull och utlevd karismatik.²¹ Detta är ett av uttrycken som ofta används som förklaringsmodell till pentekostalismens starka tillväxt i världen.²² Pingströrelsen har historiskt sett gestaltat detta i både gudstjänstliv och enskilda människors praktik. Formerna för detta har ändrats över tid och de mer expressiva offentliga uttrycken har på senare tid nedtonats inom svensk Pingströrelse men detta är troligen fortsatt eftersträvansvärda drag i de flesta pingstförsamlingar.²³ När Knutbygruppen utvecklade, förstärkte och radikaliserade de karismatiska uttrycken skedde detta i linje med en historisk identitet. Knutbyförsamlingen kunde även uppfatta att man på denna punkt värnade historiska ideal som var på väg att förloras.

Den tidiga Pingströrelsen formade en tät gemenskap inom församlingen men även inom rörelsen som helhet. Inte så sällan användes det omkringliggande samhället som en hotfull fond när den inre gruppens värme skulle beskrivas.²⁴ Även när de mer isolationistiska dragen har övergetts finns idealbilden av församlingen som gemenskap kvar. Detta är inte ett specifikt drag för Pingströrelsen utan snarare ett kongregationalistiskt och baptistiskt drag som präglas av att människor kommer samman och kommer nära.²⁵ Flera av informanterna i artikeln "Resan till och från Knutby" i denna bok betonar hur viktig bilden av den täta och överlåtna gemenskapen var för deras beslut att flytta till Knutby. Denna typ av gemenskap och ömsesidig överlåtelse kan ses som eftersträvansvärd i den typ av församlingsmiljöer där Filadelfia i Knutby hämtade sin inspiration.

¹⁹ Josefsson 2005, s. 67ff.

²⁰ Halldorf 2020b, s. 68ff.

²¹ Cox 1995, s. 99ff.

²² Jacobsen 2015, s. 34ff. För Pingströrelsens vidkommande se Halldorf 2020, s. 56ff.

²³ Tunhav 2020. Se även Alm 2019.

²⁴ Josefsson 2005, s.295ff.

²⁵ Se till exempel boken *Gathering* av Christopher Ellis 2004.

Det skulle kunna ses som en motsägelse att ha tydliga ledare i miljöer med tät och ömsesidig gemenskap. Vissa baptistiska kretsar skulle hävda att det är så.²⁶ Inom Pingströrelsen har dessa två värden samexisterat och i viss mån varit varandras förutsättningar. Torsten Bergsten beskrev detta som Pingströrelsens episkopé-funktion där Pingströrelsen utvecklade ett ideal av starka ledare.²⁷ Joel Halldorf har visat detta med fokus på rörelsens ledare i boken *Biskop Lewi Pethrus*.²⁸ Vid tiden för Knutbyförsamlingens nytändning i slutet på 1990-talet var detta ett pågående samtal inom Pingströrelsen kopplat till frågan om moderna apostlar.²⁹ När församlingsledarna i Knutby blev fram, var tydliga och tog viss kontroll var det något som breda lager inom Pingströrelsen såg som självklart och eftersträvt i ledarskapet.

Genom studiet i denna rapport har det blivit klart att flera dimensioner av det som utgjorde identiteten i Filadelfia i Knutby var sådant som omfattades av breda lager i Pingströrelsen. Ändå skapade utvecklingen i gruppen oro. Flera av artiklarna i studien noterar att omgivningen till Knutbyförsamlingen höjde varningsflaggor. Det gällde de gemensamma funktionerna inom Pingströrelsen, församlingar och ledare i andra berörda församlingar och Josefine Frankner beskriver i boken *Kristi bruds slav* hur hon varnades för att flytta dit av personer i hennes närhet.³⁰ Den tidiga Pingströrelsen hade på ett liknande sätt tagit byggstenar från övriga väckelserörelsen och kryddat det med intensifiering, radikalisering och mobilisering.³¹ Vad är det då, med Halldorfs ord, som gör att man så väl känner igen pusslets olika bitar men ändå står helt främmande för den samlade bilden?

I ett samtal med en person om dessa saker gav denne mig bilden av en segelbåt. I dessa båtar är det helt avgörande att ha balans mellan segel och köl. Masten sträcker sig mot himlen och seglet spänner ut sig i vinden men utan kölen skulle båten välta. Det är den djupt liggande tyngden, ibland med en blyklump, som ger båten stadga i hård vind. Ju högre mast och ju större segel desto djupare och tyngre köl. Kölen blir en stabilisator men kan också bromsa framfarten. För den okunnige eller oförsiktige kan kölen uppfattas som ett problem som man vill ta bort. Om metaforen används angående Knutbyförsamlingens utveckling så kan man ha synpunkter på

²⁶ Fahlgren 2015, s. 77ff.

²⁷ Bergsten 1993.

²⁸ Halldorf 2017.

²⁹ Se vidare kap. "Frikyrka i förändring", s. 25 i denna volym.

³⁰ Frankner & Gustavsson 2021.

³¹ Josefsson 2005, s. 410.

hur hög masten bör vara eller hur stort segel som ska användas men det var genom att kölen demonterades som de riktigt stora farorna uppstod.

Hur skapar man stabilitet i det som till sin natur är rörligt och rörligt? Hur uttrycks balans och nyans i ett sammanhang som präglas av hängivenhet och engagemang? Joel Halldorf diskuterar detta i artikeln "Ledarskap i ostädande gemenskaper" där Lewi Pethrus rörelseledarskap står i centrum. Pethrus hade tydliga strategier för att försöka skapa balans utan att släcka hängivenheten. Dessa strategier var enligt Halldorf att koncentrera på centrum, att snarare antyda än att uttala klart samt att medvetet leda hängivenhet till konkret engagemang.³² Åkerlund och Tangen betonar i artikeln "Charismatic Cultures" att det i den karismatiska kulturen måste finnas tydligt inbäddade och av hela gemenskapen omfattade funktioner som bidrar till stabilitet och som kan användas som korrektiv. Författarna pekar på vikten av att deltagarna i församlingen eller nätverket blir och uppmanas vara aktiva aktörer. De menar att den karismatiska kulturen behöver ha utrymme för reflektion, både gemensam och individuell, etiska koder och former för hur de efterlevs samt att medlemmarna utmanas att vara aktörer i gemenskapen.³³ Vilka skulle funktionerna vara som hade kunnat minska risken för en destruktiv utveckling i församlingen i Knutby? I förhållande till Knutbyförsamlingen, ostädade hängivna gemenskaper i lokal församlingsmiljö och den karismatiska kultur som där formades ska tre dimensioner lyftas fram till avslutning.

Transparens. När rummen blir slutna och insynen minskar, ökar risken för missbruk. Transparensen är viktig både inom församlingen och i relation till omvärlden. Det gäller hur ledarna förhåller sig till varandra, hur ledarna förhåller sig till församlingen och hur församlingen förhåller sig till andra. Välgrundade övertygelser och trovärdigt beteende ska tåla att bli synade. Det innebär inte att man måste anpassa sig till omgivningen men att det finns system för insyn, transparens och ansvarighet.

Maktindelning. Bibeln och teologin är inte rädd för att vissa människor får ledande roller och med dessa den makt som tillhör rollen. Däremot har både kyrkans historia och vetenskapen kring ledarskap visat att det finns betydande faror med för stark maktkoncentration. *Hur* makten delas kan lösas på många sätt men *att* det sker är grundläggande för välfungerande organisationer, kyrkor inkluderade. Det är också viktigt att det finns tydliga och uttalade former för hur makten delas så att detta inte bara sker informellt eller på ledarnas initiativ. Åkerlund och Tangen betonar, som

³² Halldorf 2020b.

³³ Åkerlund & Tangen 2018.

tidigare visats, ett aktivt aktörskap i karismatiska kulturer. Detta förutsätter någon form av inflytande.

Reflektion. Det är viktigt med tillit i en organisation och tilliten kan ge ledarna stort inflytande över medlemmarna. Detta kan leda till att ledarnas idéer får för stort utrymme i medlemmarnas tankevärld. Tron i de miljöer som här diskuteras förväntas vara djupt förankrad i personliga övertygelser. Det innebär att rum måste ges för att alla inblandade ska utmanas att tänka, reflektera och genom detta både bidra till den gemensamma tankevärlden och göra denna till sin egen. I vissa miljöer är den egna reflektionen så inbäddad i kulturen att den närmast blir självklar. I många karismatiska miljöer med starka ledare måste den reflekterande kulturen odlas. När allas röst får höras och allas tankar räknas minskar risken för att vissas idéer får så stort inflytande att tankevärlden kollapsar.

Transparens, maktindelning och reflektion kan beskrivas som viktiga kontrollfunktioner för att balansera övertygade, hängivna och entusiastiska karismatiska miljöer. Som sådana har de en viktig funktion för att bibehålla sundhet och motverka ytterligheter. Det vore däremot att förminska dessa värden om de bara görs till vakthundar mot fanatism. Transparens, maktindelning och reflektion är viktiga värden i sig själva i alla typer av organisationer, församlingar inkluderade. När en välfungerande karismatisk kultur ska skapas behöver både de expressiva framåtsträvande och de mer reflexiva balanserande sidorna odlas och ges utrymme. Eller, för att återvända till bilden av segelbåten, så är segel och köl varandras förutsättningar. Det var kanske på just denna punkt som utvecklingen i Knutbyförsamlingen gick snett. Svaret på denna problematik ligger inte i att kväva hängivenheten men att forma en helhet som motverkar fanatism med bibehållen entusiasm.

Referenser

- Bergsten, Torsten 1993, "Samfundsmedvetande och kongregationalism i svensk frikyrklighet", i *Kyrkohistorisk årsskrift 1993*, s. 131–150.
- Bergstrand, Göran 2007, *Inte bara Knutby. Drömmen om det fullkomliga*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bonnier, Jonas 2019, *Knutby*. Stockholm: Albert Bonniers.
- Cox, Harvey 1995, *Fire from heaven. The rise of Pentecostal Spirituality and the reshaping of religion in the twenty-first century*. New York: Addison-Wesley publishing company.
- Cristiansson, Terese 2004, *Himmel och helvete. Mord i Knutby*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Ellis, Christopher 2004, *Gathering. A theology and Spirituality of Worship in Free Church Tradition*. London: SMC press.
- Fahlgren, Sune 2015, *Vatten är tjockare än blod. En baptistisk kulturhistoria*. Studia Theologica Holmensiva 23. Stockholm: Stockholms teologiska högskola.
- Frankner, Josefine & Cecilia Gustavsson 2021, *Kristi bruds slav. Mitt liv i sektens hjärta*. Stockholm: Bokförlaget Polaris.
- Gembäck, Peter & Annika Sohlander 2020, *Knutby Inifrån. Så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Halldorf, Joel 2017, *Biskop Lewi Pethrus*. Skellefteå: Artos
- Halldorf, Joel 2020a, *Gud: jakten. Existentiell svindel i det tjugoförsta århundradet*. Stockholm: Fri tanke.
- Halldorf, Joel 2020b, "Ledarskap i ostädade gemenskaper. Lewi Pethrus och konsten att flirta med flankerna" i Fahlgren, Sune mfl. *Så är det inte hos er. Kyrkligt ledarskap i organisationsteoriernas värld*. Stockholm: Verbum.
- Hollenweger, Walter, 1972, *The Pentecostals: The Charismatic movement in the Churches*. Minneapolis: Augsburg Press.
- Jacobsen, Douglas 2015, *Global Gospel. An Introduction to Christianity on Five Continents*. Grand Rapids: Baker Academics.
- Jonegård, Magnus 2021, *Att leda i karismatiska miljöer*, Värnamo: Semnos förlag.
- Josefsson, Ulrik 2005, *Liv och över nog. Den tidiga pingströrelsens spiritualitet*. Skellefteå: Artos.
- Kuling, Linnéa 2020, *Knutbyflickan – Livet i sektens innersta krets*. Stockholm: Storytel Publishing.

- Lindman, Anna 2021, *Sekten. Ett reportage om Knutby Filadelfia*. Stockholm: Fri Tanke. [kommande publicering]
- Lundgren, Eva 2008, *Knutby-koden*. Stockholm: Modernista.
- Nilsson, Mårten 2005, *Pastorerna i Knutby. En autentisk kriminalroman*. Uppsala: Succéförlaget ABC.
- Nordling, Jan 2004, *Knutby. Sanningen och nåden*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- SAOB, Svenska akademins ordbok, www.SAOB.se
- Sjöberg, Thomas 2005, *Barnflickan i Knutby*. Dramadokumentär. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2005.
- Stendahl, Krister 1976, "The new pentecostalism: Reflections of an ecumenical observer", i Spittler, Russel, *Perspectives on the new Pentecostalism*. Grand Rapids: Barker Book House.
- Tunhav, Pontus 2020, "Spirituality in the Swedish Pentecostal movement" i *Journal of the European Pentecostal Theological Association*, (40:1). Routledge.
- Waldau, Åsa & Bert Karlsson 2007, *Kristi Brud – vem kan man lita på?* Skara: Heja Sverige AB.
- Åkerlund, Truls & Karl-Inge Tangen 2018, "Charismatic Cultures. Another Shadow Side Confessed". *Pneuma* 40, 109–129.

Frikyrka i förändring

Utveckling och företeelser i svensk frikyrklighet under 1990-talet

LENNARTH HAMBRE & ULRIK JOSEFSSON

Inledning

Diskussionerna om församlingen i Knutby pågick under våren och sommaren 2020. Då skrev 17 personer som var unga i 1990-talets Pingströrelse att det som hände i Knutby "hade kunnat vara vår församling". De som skrev debattartikeln "växte upp i pingstförsamlingar i stad och landsbygd på 90-talet [... och menar att de] känner igen mekanismerna."¹ Delar av händelseförloppet i Filadelfiaförsamlingen i Knutby är helt unikt. Samtidigt finns i efterdyningarna, inte minst under våren 2020, återkommande berättelser från människor som tycker sig känna igen en del av dragen från sitt eget dåtida sammanhang i olika församlingar.² Det är ett relativt väldokumenterat faktum att unga troende kan ha en brinnande radikalitet som inte alltid hittar sina former in i vuxenlivet. Carl-Henrik Jaktlund har beskrivit detta bland annat i boken *Jesus gick vidare men kyrkan står kvar*.³ Jacob Langvik låter i boken *96 lampor* läsaren möta ett antal personer som enligt titeln "brann och försvann".⁴

Svensk frikyrklighet är likt alla sociala sammanhang präglad av sin tid. Sociala och andliga rörelser födda i en annan tid påverkas successivt av och med det omkringliggande samhället. Under 1990-talet pågick i många församlingar en relativt stor anpassning till samhället gällande både verksamhet, uttryck och betoningar. Detta i ett samhälle som själv stod mitt i en omvälvande omdaning. Internationellt inramas årtiondet av Berlinmurens fall som avslutade det kalla kriget och terrordåden den 11 september 2001 som ibland kopplats till civilisationernas krig.⁵ Det var ett årtionde som präglades av globalisering, digitalisering och liberalisering. I Sverige

¹ "Det hade kunnat vara vår pingstförsamling" i *Sändaren* den 22 juli 2020, <https://www.sandaren.se/debatt/det-hade-kunnat-vara-var-pingstforsamling>, åtkomst 210201.

² Samtal med Anna Lindmark 2020-12-08.

³ Jaktlund 2015.

⁴ Langvik 2016.

⁵ Wegner 2009.

ledde detta till omfattande förändringar som även präglade frikyrkan. För svensk kristenhet gick utvecklingen mot ökande sekularisering och planeringen för att separera kyrka och stat. För Pingströrelsens del talade alltmer för att den gamla informella maktstrukturen var under upplösning. Planerna på en mer organiserad samverkan var bara i sin linda. I tider av grundläggande förändring och ett visst mått av maktvakuum frodades både nya initiativ och en längtan efter något nytt.

Den övergripande frågan i denna artikel är vilka drag i 1990-talets frikyrkliga kultur som kan förstås som grogrund för den miljö och de företeelser som växte fram i församlingen i Knutby. Syftet är att beskriva och diskutera hur de sammanhang såg ut som bildade grogrund för utvecklingen i församlingen i Knutby. Frågor att diskutera är:

- Vad präglade svenskt 1990-tal?
- Vad präglade frikyrkan och i synnerhet Pingströrelsen under svenskt 1990-tal?
- Vad i denna mylla kan förstås som grogrund för Knutby-församlingen?

1990-talet var perioden då församlingen i Knutby började växa numerärt och låta tala om sig men det var innan Knutby i det allmänna medvetandet kommit att förknippas med en frikyrkotragedi. Det huvudsakliga materialet till denna artikel utgörs av översiktsstudier av perioden. Till detta kommer att material hämtats från dagspress och kristna tidningar samt *Pingströrelsens årsbok*. I några avdelningar i artikeln kommer även visst intervjumaterial att användas men i huvudsak är detta en översiktsgenomgång utan alltför mycket av egen materialinsamling.

Artikeln avslutas med en diskussion med utgångspunkt i en av de mest inflytelserika internationella teologernas beskrivning av pentekostalismen. Harvey Cox's bok från 1993 *Fire from Heaven* blev en ögonöppnare för många kring den pentekostala kristendomstypen.⁶ Hans tal om pentekostalism som en "Primal Piety" men också dess förmåga att anpassa sig till olika kulturer och sammanhang används som ett raster för att bättre förstå Knutbyförsamlingen.

⁶ Cox 1993.

Svenskt 1990-tal

1990-talet kan beskrivas som ett omvälvande decennium. 1990 kom rockgruppen Scorpions med monsterhiten "Winds of change" som säger att "morgondagens barn drömmer sig iväg i förändringsvinden". Detta handlade om avspänningen mellan öst och väst men kan också syfta på decenniets förändringssträvanden. Mycket hände globalt men i denna avdelning läggs fokus på utvecklingen i Sverige. Några av årtiondets avgörande händelser kommer kort att skisseras och urvalet styrs av i vilken grad dessa kan sägas ha påverkat den svenska mentaliteten i allmänhet och skapat förutsättningar inom svensk frikyrklighet i synnerhet.

Politiska strömningar och socioekonomi

"90-talet var på det stora hela ett spännande politiskt årtionde. Sverige röstade med minsta möjliga marginal ja till inträde i EU och det öppnade både våra sinnen och våra gränser. Monopol och gamla strukturer föll till förmån för ett samhälle som satte individens frihet i första rummet."⁷

Inför valet 1991 hade den borgliga oppositionen samlat sig och på DN debatt lanserades fyrtipartiregeringens valplattform, "Ny start för Sverige".⁸ Efter en successiv urholkning av Socialdemokraternas maktmonopol startades arbetet med ett systemskifte. Den nya regeringen under statsminister Carl Bildt, som tillträdde efter valet 1991, genomförde en rad förändringar som innebar omfattande skattesänkningar, försäljning av statliga företag och avregleringar som gav nya marknadsdrivna lösningar utrymme. Med detta var resan mot systemskifte anträd.⁹

Redan 1985 hade förutsättningarna för banksektorn förändrats och avregleringen av finanssektorn låg till grund för finanskrisen i början av 1990-talet. Krisen bestod bland annat i skenande räntor, fallande kronkurs och banker i kris, som ledde till en osäker fastighetsmarknad och ökande arbetslöshet. Det påbörjade systemskiftet blev både svårare att genomföra samtidigt som reformer och förändringar blev nödvändiga.¹⁰ En kriskommission tillsattes och medvetenheten om kris ökade hos den svenska allmänheten.¹¹

⁷ Albinsson et al 2010, s. 22–23.

⁸ Bildt & Westerberg *Dagens Nyheter* 1990-10-30 ("Ny start för Sverige")

⁹ Hadenius 2000, s. 199–207.

¹⁰ Jonung 2003, s. 25–50.

¹¹ Hadenius 2000, s. 209.

Riksdagsvalet 1991 visade på förändringar och rörelser i valmanskåren. Miljöpartiet lämnade riksdagen samtidigt som Ny demokrati och Kristdemokraterna (KDS) valdes in. Tillsammans med andra faktorer framstår resultatet som ett uttryck för en tid av förändring.¹² Ny demokratis inträde i rikspolitiken visar också på två trender i det politiska samtalet. Det ena är den ökande polariseringen som illustrerades av att Bengt Westerberg lämnade TV-soffan när de politiska motståndarna kom in i studion.¹³ Det andra är framväxten av den alternativa politiska skalan som senare kommit att kallas GAL-TAN och som definierar politiska skillnader utifrån mångkultur och nationalism.¹⁴

Ytterligare en avgörande förändring under denna period var processen kring svenskt medlemskap i EU. Den svenska traditionen av alliansfrihet hade bromsat processen men i början av 1990-talet togs de avgörande stegen med ansökan 1991, folkomröstning 1994 och slutligen medlemskap 1995.¹⁵ Under samma period drabbades Europa av sin blodigaste konflikt sedan andra världskriget med striderna på Balkan. Balkankonflikten ledde också för Sveriges del till ett kraftigt inflöde av flyktingar under några få år i början av 1990-talet. Runt 80 000 personer kom till Sverige från Balkan under denna period. Den kraftiga invandringen ledde till utmaningar för integrationen och födde en växande främlingsfientlighet.¹⁶

1990-talet innebar alltså stora förändringar i det svenska samhället och avregleringarna gjorde att nya aktörer och uttryck blev möjliga. Två områden som för denna studie är av särskilt intresse gäller dels kultur, media och kommunikation, dels välfärd och då inte minst inom skola och barnomsorg.

I slutet av 1980-talet startade TV3 sändningar från England och på hösten 1990 startade TV4 som första svenska bolag reklamfinansierade TV-sändningar.¹⁷ Med detta kom decenniet att präglas av mycket kraftig utveckling av IT-sektorn med företaget Framtidsfabriken som medialt kännetecken.¹⁸ Möjligen kan rädslan för den upphaussade millenniebuggen förklaras med att digitaliseringen fortfarande var en ny företeelse för de flesta svenskar.

¹² Hadenius 2000, s. 203ff.

¹³ Albinsson et al 2010, s. 20.

¹⁴ Hooghe et al 2002, s. 996ff.

¹⁵ Hadenius 2000, s. 211; Nilsson 2009, s. 137ff.

¹⁶ Nilsson 2009, s. 135ff.

¹⁷ *SOU* 2008:64, s. 47–52.

¹⁸ Lundgren 2005.

Den svenska väckelserörelsen hade drygt 100 år tidigare varit djupt präglad av internationella musikaliska influenser.¹⁹ Under 1990-talet bidrog nya kommunikationsvägar åter igen till ökade internationella influenser inom svensk frikyrklighet både gällande kulturuttryck och teologiska betoningar.²⁰ Med koppling till internationella nätverk formades lokala uttryck i linje med det som kommit att kallas för globalitet, när lokala gemenskaper formas i anslutning till globala fenomen.²¹

Avregleringen av skola och barnomsorg var kanske det område som fick störst genomslag inom frikyrkan. Många frikyrkoförsamlingar startade verksamhet inom skola och förskola. En av de församlingar som blev både stora och framgångsrika inom området var Livets Ord i Uppsala. Stiftelsens ändamål beskrivs som att bedriva bibelundervisning och utöver bibelskolan startade församlingen en omfattande skolverksamhet på alla nivåer i utbildningssystemet. Många församlingar kom att bidra till samhällsbygget just inom utbildningssektorn och göra det genom att sätta sin prägel på verksamheten.²²

Ett skolområde som länge hade varit öppet för civilsamhällets olika aktörer var folkhögskolan. I samband med den ekonomiska krisen och den ökade arbetslösheten under 1990-talet fick folkhögskolan tillfälligt ökade anslag.²³ Flera pingstförsamlingar valde under denna period att samarbeta med rörelsens folkhögskolor för att bedriva församlingsbaserade bibelskolor som utlokaliserade folkhögskolekurser. Flera av dessa nya skolor var djupt präglade av internationella och karismatiskt radikala strömningar. En av dessa drevs av Pingstförsamlingen i Kristinehamn.²⁴ Under denna period arbetade Helge Fossmo i församlingen och det var då som Fossmo och Åsa Waldau lärde känna varandra inom arbetet med bibelskolan. Pingstförsamlingen i Kristinehamn var en av de församlingar varifrån flera av medlemmarna i Knutby kom flyttande.²⁵

Den samhällsutveckling som hade inletts och delvis framtvingats under 1990-talets första hälft fortsatte under hela decenniet även med den socialdemokratiska regeringen efter valet 1994. Ekonomin var fortsatt instabil och avregleringarna blev allt tydligare. Flera områden av den offentliga sektorn började privatiseras och marknadslogiken påverkade även

¹⁹ Selander 1973.

²⁰ Fahlgren 2006, s. 69ff.

²¹ Nordin 2012, s. 113f.

²² Aronson 2016.

²³ SOU 2004:30

²⁴ Josefsson 1996.

²⁵ Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

verksamheter inom det offentliga och på sikt även civilsamhället genom de styrsystem som går under beteckningen New Public Management.²⁶

Omdaning av det svenska samhället beskrivs av historikern Lars Trägårdh i artikeln "Från folkrörelser till civilsamhälle". Även med långa historiska linjer är det ändå uppenbart att just 1990-talet blir brännpunkten för växlingen från folkrörelse till civilsamhälle i både terminologi, politik och praktiker. Begreppet social ekonomi infördes 1989 i EU-kommissionens terminologi och arbete. Utifrån detta blev "civilsamhälle" ett av nyckelorden i det moderata idéprogrammet från 1990. Även vänstern anammade begreppet och fyllde det med bara delvis annat innehåll i skriften *Egenmakt och social ekonomi* från 1993. Årtiondet avslutades i detta avseende med att den av regeringen tillsatta demokratiutredningen publicerade antologin *Civilsamhället*.²⁷ Med denna utveckling ökade civilsamhällets aktörer, så även kyrkan, sina insatser inom välfärdsområdet.²⁸ Detta ledde bland annat till att tidigare ledarstrukturer utmanades i spänningen mellan idealitet och professionalitet.²⁹

Denna mycket summariska sammanfattning av svenskt samhällsliv under 1990-talet visar på några av de stora förändringar som inträffade under decenniet. En del var resultat av långa processer medan annat skedde mer akut, en del var format av medvetna strategiska vägval medan annat snarare blev resultatet av tvingande omständigheter. Det politiska talet om systemskifte, oavsett om det uppfattas som bra eller dåligt, kan sägas vara tillämpligt för utvecklingen under detta årtionde.

Religion i Sverige under 1990-talet

Sverige har varit ett kristet land i 1000 år och sedan 1500-talet har religion varit en statlig angelägenhet.³⁰ Frågan om kyrkans förhållande till staten var aktuell under stora delar av 1900-talet men det var med den statliga utredningen 1994, *Staten och trossamfundet*, som de aktiva stegen för att skilja mellan stat och kyrka togs.³¹ Utredningsarbetet ledde sedan fram till ny lagstiftning 1998 om relationen mellan staten och Svenska kyrkan.³² Bland många andra stora förändringar skulle 1990-talet bli decenniet då

²⁶ Nilsson 2009, s. 149.

²⁷ Trägårdh 2019. Se även Wijkström 2012.

²⁸ Bäckström 2014.

²⁹ Leopold 2006.

³⁰ Berntsson 2012, s. 93 ff.

³¹ SOU 1994:42.

³² SFS 1998:1591 samt SFS 1998:1593.

kyrka och stat skiljdes åt. När Sverige gick in i ett nytt millennium trädde den nya lagstiftningen om Svenska kyrkan som ett självständigt trossamfund i kraft.³³

Inför processen kring Svenska kyrkans nya ställning var intresset stort för frågor om religion och samhälle. Den så kallade "Sverige-undersökningen" mätte gudstjänstdeltagande i slutet av 1990-talet. Undersökningen visade att besök i gudstjänsten minskat i ett längre perspektiv men att minskningen avtagit under 1990-talet. När olika faktorer slogs samman visade sig religiöst engagemang vara relativt konstant från 1980-talet fram till millennieskiftet.³⁴

Trots den relativa nedgången för traditionellt organiserad religiositet visar olika undersökningar att det religiösa intresset verkade kvarstå, särskilt om man fick möjlighet att själv definiera tron.³⁵ Olav Hammar visar också att det fenomen som kallats postmodernism, där de stora berättelserna nedmonteras till förmån för en mer eklektisk och individuell verklighetsuppfattning, verkar samspela med så kallade nyandliga religionsuttryck.³⁶ Den utveckling som kunde skönjas i Sverige ligger i linje med vad internationella betraktare identifierat globalt som "De-secularization" eller Re-enchantment.³⁷ I antologin "*Man ska vara sig själv*" målas en bild av att ungas tro på 2000-talet är mindre förankrad i organiserad verksamhet och har högre förväntan på dels socialt samspel, dels personlig erfarenhet.³⁸

Sammantaget var 1990-talet en period av stora organisatoriska förändringar för det kyrkliga livet i Sverige. Minskningen av gudstjänstbesök motsvaras inte av ett generellt minskat religiöst engagemang men religion verkar ha tagit sig mer individualiserade och icke-traditionella uttryck.

Svenskt 1990-tal – en sammanfattning

Utvecklingen under 1990-talet var turbulent i det svenska samhället. Den präglades av krishantering, stora omvälvningar och mot slutet av årtion-

³³ Wejryd 2012, s. 345ff.

³⁴ Pettersson 2001, s. 249ff.

³⁵ Hemberg 1989.

³⁶ Hammar 1997, särskilt s. 306ff.

³⁷ Berger 1999. Se även Benthall 2008. I begreppet ligger att kulturer återsakraliseras eller att forskningen konstaterar att sekulariseringen inte hade fått fäste utan bara visat sig i att människor gav andra uttryck för en religiös tro.

³⁸ Forsling et al (red) 2019.

det en oro inför millennieskiftet. Förändringarna i samhället var delvis påtvingade av yttre ekonomiska faktorer men präglades även av en politisk vilja till systemskifte. I religiöst hänseende präglades årtiondet av Svenska kyrkans skiljande från staten men också bibehållet eller ökande religiöst intresse för nyare och mer individualiserad religionsutövning. Denna samlade bild av ett samhälle i kris och omvälvning kan ha bidragit till att församlingen i Knutby kunde flytta positionerna och få samling kring nya betoningar. Samtidigt var troligen utvecklingen inom frikyrkligheten en än viktigare faktor. Detta ska nu diskuteras i kommande del.

Svensk frikyrklighet under 1990-talet

Statistiskt sett skedde inte någon större förändring av antalet medlemmar inom frikyrkligheten under 1980-talet. Det var en minskning med 2,4% till 299 641 medlemmar som då utgjorde 3,5% av befolkningen. Under 1990-talet tappade den däremot 27% av medlemmarna och vid utgången av 2000 uppgick antalet medlemmar till 216 696.³⁹ Frikyrkligheten gick igenom en dramatisk förändring under 1990-talet som delvis innebar en utveckling mot att bli som en frikyrklig folkkyrka. I motsatt riktning utvecklade delar av frikyrkan en radikaliserings där Trosrörelsen och vissa karismatiska församlingar blev mer profilerade.

Ökad samverkan mellan samfund och grupper

En av de företeelser som präglade 1990-talet var ökningen av samverkan och samgående mellan samfund, organisationer och grupper. Ett uttryck för detta var starten av tidningen Petrus. Den gavs ut under åren 1993–2007 och var ett resultat av sammanslagningen av flera samfundstidningar inom Pingströrelsen, Alliansmissionen, Örebromissionen och Helgelseförbundet.⁴⁰

Två av dessa samfund gick även samman och 1997 skapades det nya samfundet Nybygget som 2002 fick namnet Evangeliska Frikyrkan (EFK). EFK var ett samgående mellan Örebromissionen, Helgelseförbundet och Fribaptistsamfundet och man profilerade sig genom fyra nyckelbegrepp: Baptistisk, karismatisk, evangelikal och missionsinriktad.⁴¹

³⁹ Tholvsen 2016.

⁴⁰ Wahlström 2014, s. 354.

⁴¹ Janzon 2014, s. 121f.

1993 bildades Teologiska Högskolan i Stockholm (THS) genom ett samgående mellan Betelseminariet i Bromma och Missionsförbundets Teologiska högskola på Lidingö. 1997 startade skolan även den första enskilda ettåriga utbildningen för mänskliga rättigheter.⁴²

EFK och dåvarande Baptistsamfundet hade av tradition en stor grupp församlingar anslutna till båda samfunden på samma sätt som Alliansmissionen och dåvarande Missionsförbundet. Under 1990-talet kom flera frikyrkor främst på mindre orter att fördjupa sitt samarbete och i vissa fall genomföra samgåenden. Ett exempel på detta var Hjortensbergskyrkan som bildades i slutet av 1990-talet med relationer till Baptistsamfundet, Missionsförbundet och Metodistkyrkan men även på ett sätt till Pingströrelsen.⁴³

Trosrörelsen och Livets Ord bildade nya församlingar på ett antal orter och rörelsen formaliserades 1994 i en organisation med säte i Uppsala. Församlingar kopplade till Trosrörelsen växte fram på orter som Leksand, Göteborg, Jönköping och Örebro.⁴⁴ Några av dessa församlingar kom senare att ansluta sig till andra samfund än Trosrörelsen.⁴⁵

Event och nya sammanhang

Flera större konferenser och kristna "happenings" genomfördes under 1990-talet.

Bed för Sverige utvecklades i början av 1990-talet. Organisationen hade en referensgrupp med representanter från Svenska Missionsförbundet, Pingströrelsen, Örebromissionen och Helgelseförbundet. Böneskolor och konferenser genomfördes nationellt. Rörelsen hade vid sidan om lokal och nationell bön en betoning på den profetiska tjänsten. Rörelsen introducerade Jesusmarscherna i Sverige genom att inbjuda Graham Kendrick och Roger Foster till en konferens i Citykyrkan inför valet 1991.⁴⁶ 1994 räknade man med 10 000 deltagare på Sergels Torg i Stockholm där även statsminister Carl Bildt deltog. Dagen avslutades med en bönekonsert då Filadelfiakyrkan var fullsatt och en svensk minister fanns bland deltagarna.⁴⁷

⁴² www.ehs.se/om-hogskolan/historia/

⁴³ www.hjortensbergskyrkan.se/forsamlingen/forsamlingens-historia.

⁴⁴ Gerdmar, 2014, s. 274ff; www.skr.org/medlemskyrkor/trosrorelsen/

⁴⁵ Ett exempel på detta är församlingen Kristet Center Örebro, <https://kristetcenter.se/historia/>

⁴⁶ Bönebrevet *BedJa*, 1991.

⁴⁷ *Dagens Nyheter* 1994-05-26, www.dn.se/arkiv/politik/bildt-deltar-i-jesusmarschen/

1994 genomfördes även konferensen *Möt Jesus på Hovet*. Pastorn i Centrumkyrkan, Stanley Sjöberg, var initiativtagare och där medverkade den Sydkoreanske församlingsledaren Yonggi Cho och Zambias dåvarande president Fredrik Chiluba. Detta bidrog till att ett ledarskapsideal från internationella megakyrkor blev allt starkare i Sverige.⁴⁸

De traditionella frikyrkliga konferenserna som Torp-, Nyhem- och Hönökonferenserna samt Lapplandsveckan kompletterades med att Trosrörelsen genomförde Europakonferensen som etablerades som en årlig konferens. Trosrörelsens alltmer etablerade ställning i svensk kristenhet gjorde att denna grupp kom att spela en viktig roll i den karismatiska radikaliserings inom svensk frikyrklighet under 1990-talet.⁴⁹

En ny kristen ungdomsfestival kallad *Frizon* uppstod under andra hälften av 1990-talet på Torpområdet i Närke. Festivalen samlade tusentals ungdomar i övre tonåren under en 20-årsperiod. Många som idag har ansvar på olika sätt i lokala församlingar kom att utmanas i sin tro på Frizonsfestivalen.⁵⁰

Svensk frikyrklighet hade under 1990-talet flera dynamiska församlingsmiljöer och ungdomsrörelser. Dessa genomförde olika event, konferenser och kortare eller längre bibelskolor. Detta ledde till en förstärkning och profilering av flera frikyrkligt dominerade ungdomsrörelser som Team med uppdrag (TMU), Kristen Utmaning, Operation Mission (OM) och Ungdom med Uppgift (UMU). Flera av dessa startade bibelskolor på en termin eller ett år, ibland skedde detta tillsammans med etablerade samfund. Dessa skolor blev miljöer där många frikyrkoungdomar exponerades för en radikal undervisning om efterföljelse, tro och bruk av andliga gåvor.⁵¹

Vineyardrörelsen skulle få mycket stor betydelse för karismatisk kristendom under 1990-talet. Gruppen hade varit en förnyelserörelse med fokus på evangelisation men började nu bilda församlingar.⁵² Under en tid bildades nya Vineyardförsamlingar i Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Norrköping. I en del av dessa församlingar gavs betydande utrymme

⁴⁸ Hjorth i *Dagens Nyheter* den 9 december 1994, www.dn.se/arkiv/inrikes/tusentals-motte-jesus-pa-hovet/

⁴⁹ Aronsson, 2005, s. 259ff.

⁵⁰ Lennartsson, Josefin i *Dagen* den 18 maj 2018: <https://www.dagen.se/debatt/2018/05/18/tack-gud-for-att-frizon-sprangde-mina-granser/>

⁵¹ Björklund 2019; Carlén 2020.

⁵² Sundberg, Hans "Stockholm Vineyard startar" i *Världen idag* den 28 juli 2020.

åt de uttryck som kan kopplas till en Vineyardförsamling i Toronto och som kom att kallas Torontoväckelsen.⁵³

Församlingen *Karisma Center i Stockholm* fick en stark utveckling på 1990-talet. Till församlingen knöts även missionsorganisationen Filippus Army. Församlingen bedrev mission, hjälpcenter, bibelskola och genomförde en omfattande verksamhet. Församlingens uttryck gestaltade den mer profilerade och radikaliserade grenen av frikyrkan under 1990-talet. När församlingen gick i konkurs 2005 hade den 800 medlemmar.⁵⁴

Under 1990-talet var initiativ till nya församlingar ofta ifrågasatt inom de etablerade frikyrkorna. Att grunda nya församlingar lokalt kunde uppfattas som splittrande och problematiserades därför av etablerade samfund. Kritiken uppstod också ofta i samband med att Trosrörelsen bildade församlingar. Trots detta togs betydande initiativ inom området.⁵⁵

Sökarvänlighet med lägre trösklar

En av trenderna inom svensk frikyrklighet under 1990-talet var idéer och influenser från den amerikanska församlingen Willow Creek Community Church i Chicago och dess ledare Bill Hybels.⁵⁶ Hybels introducerades i Sverige 1994 under en konferensdag i Örebro. 1998 genomfördes en nordisk konferens i Göteborg med 2000 deltagare och sedan ytterligare en konferens i Jönköping 1999 med 1600 deltagare från alla delar av svensk kristenhet. Flera konferenser genomfördes med hela team från församlingen i Chicago och vid sidan av Bill Hybels kom Nancy Beach att vara viktig i formandet av sökarinriktade gudstjänster.⁵⁷

I mycket stor utsträckning kom svensk frikyrklighet att anamma en kommunikationsmodell men i lägre grad själva visionen från "Willow". Bill Hybels betoning låg på att hjälpa människor till en personlig tro medan mottagandet i Sverige i hög grad fokuserade på metod och modell. En förklaring till detta kan vara att den svenska frikyrkligheten inte förstod konsekvenserna av den egna låga självbilden i relation till samhället. Utifrån arbetet med "lågtröskelverksamhet" kan skönjas en underliggande

⁵³ www.vineyard.se/om/

⁵⁴ *Pingst.se* 2006/2, www.pingst.se/om-pingst/tidningen-pingst/artikel/flertalet-fran-karisma-center-utan-kyrkgemenskap

⁵⁵ Se till exempel en tidigare IPS-rapport, *Församlingsplantering i Pingst*, Josefsson och Wahlström 2015.

⁵⁶ Hybels 1995.

⁵⁷ Intervju med Kjell Axel Johansson, 2021-02-19. Kjell-Axel Johansson är tidigare ledare inom Evangeliska Frikyrkan och Vineyardrörelsen i Sverige

önskan att bli etablerad och accepterad i relation till det omgivande samhället.⁵⁸

I den första fasen av relationer med Willow Creek och Bill Hybels ville i stort sett alla frikyrkor i Sverige vara med. Till detta kom att flera framstående ledare inom frikyrkan även odlade personliga kontakter med Willow Creek som till exempel Runar Eldebo, pastor inom Ekumeniakyrkan och då lärare på THS.⁵⁹

Vid sidan av sökarinriktning, kommunikation, samtida musik samt en betoning av jämställdhet i ledarskap kom kreativiteten att stå i centrum. Alla dessa dimensioner påverkade svensk frikyrklighet och detta blev i många fall stilbildande för verksamhetens utformning.

Ur Willow Creeks församlingsledarkonferenser växte Global Leadership Summit (GLS) fram med ett bredare sätt fokuserade på olika typer av ledarskap. Bill Hybels återkommande tema vid dessa konferenser var att ledarskap både i och utanför kyrkan kan lära av varandra. Detta stärkte legitimiteten av det kristna ledarskapet och ledde till att ledarskapsfrågor inom frikyrkan fick en mycket stark betoning.⁶⁰

Karismatisk förnyelse

Samtidsanpassad "lågtröskelverksamhet" inspirerad av Willow Creek var den ena riktningen av internationell påverkan på svensk frikyrklighet. Den andra kan sägas ha gått i motsatt riktning och bestod av utpräglad karismatik och "stormiga" förnyelsekonferenser. Bill Hybels var huvudinspiratören i den första medan John Wimber var det i den andra. Genom ett antal konferenser kom Wimber och Vineyardrörelsen att påverka breda lager inom svensk kristenhet i karismatisk riktning.

John Wimber blev tillsammans med Peter Wagner och arbetet på Fuller Theological Seminary i Los Angeles förgrundsgestalter för kombinationen av karismatiska yttringar och evangelisation.⁶¹ Wimber var pastor i

⁵⁸ Intervju med Kjell Axel Johansson, 2021-02-19.

⁵⁹ Under en 10 års period var Daniel Grahm, Joakim Hagerius, Tomas Brunegård, Josef Arenius och ledare från Lugnetkyrkan i Falun och Sollentuna Pingstförsamling starkt engagerade i kontakterna mellan arrangemang i Sverige och Willow Creek South Barrington. Intervju med Daniel Grahm 2021-04-16.

⁶⁰ *Dagen* den 15 augusti 2012. Det var GLS konferenser i Willow Creek med 170 000 deltagare globalt redan 2012.

⁶¹ Wimber 1986.

en lokal församling i Los Angeles men blev under 1980-talet ledare för den internationellt växande rörelsen Vineyard.⁶²

För svenskt vidkommande var det 1990 som John Wimber blev allmänt känd och det skedde i samband med en större konferens i Göteborg. Konferensen hade två år tidigare föregåtts av en ledarkonferens också den i Göteborg. Inbjudare vid båda dessa tillfällen var dåvarande biskopen i Göteborg Bertil Gärtner. Samlingen väckte uppståndelse dels för att 7000 personer fyllde Scandinavium, dels för de tydligt karismatiska uttrycken. Martin Lönnebo, en annan av Svenska kyrkans biskopar, bemötte kritikererna med att "detta är klassisk kristendom, Fransiscus skulle sagt halleluja!"⁶³

Wimbers karismatik möttes med både intresse och kritik men för utvecklingen av den karismatiska delen av svensk frikyrklighet kom konferensen 1990 att bli vägledande. Senare under decenniet arrangerades ytterligare konferenser. För grupper som OAS-rörelsen, den svenska grenen av Vineyard-rörelsen men också stora delar av svensk frikyrklighet blev mötet med Wimbers karismatik en inspiration till att utveckla dessa drag i den egna praktiken. Redan 1991 hölls ledarkonferenser runt om i Norden som avslutades med gemensamma samlingar i Filadelfiakyrkan i Stockholm.⁶⁴

John Wimber var inte den ende bland de internationella profiler som bidrog till 1990-talets karismatisering av svensk frikyrklighet. Paul Cain, en profet som Wimber hade bjudit med, införde en typ av individualiserade profetiska budskap i det offentliga rummet. Detta var ett bruk som kom att bli vanligt i flera karismatiska kretsar.⁶⁵ En annan nyckelperson var Mike Bickle. Han var pastor i Metro Vineyard i Kansas City som var hem för gruppen som kallades Kansasprofeterna med en liknande profetisk praktik som den Paul Cain gestaltade. Kännetecknande för alla dessa personer var att de, vid sidan av undervisning om profetisk tjänst, "betjänade" enskilda individer ofta genom att återge specifika personliga erfarenheter och beskriva möjligheter och utmaningar i efterföljelsen till Kristus.⁶⁶

⁶² Jackson 1999. För en bredare introduktion till Vineyardrörelsen se Jacksons bok *The Quest for the Radical Middle*.

⁶³ Sundberg, Hans "Konferenser som plöjde mark i svensk kristenhet" i *Världen Idag* den 21 juli 2020.

⁶⁴ Sundberg, Hans "Vineyard-profeter: Sveriges kristna är andliga vikingar" i *Världen Idag* den 22 juli 2020.

⁶⁵ Se till exempel Sunnliden 2020.

⁶⁶ Intervju med Kjell Axel Johansson, 2021-02-19.

Vid sidan av de konferenser som i hög grad riktade sig till ledare kom tre parallella skeenden att påverka breda lager inom svensk frikyrklighet under 1990-talet. Det var tre väckelser med liknande karismatiska attribut som var kopplade till tre olika centra i Nordamerika.⁶⁷ En kallades Toronto-väckelsen med sitt centrum i Toronto Airport Vineyard med John Arnott som huvudperson.⁶⁸ Den andra kom att kallas "skrattväckelsen" utifrån att människor skrattade som en reaktion på det som uppfattades som beröring av Anden. Huvudpersonen här var predikanten Rodney Howard-Brown med bas i Lakeland i Florida.⁶⁹ En tredje företeelse var Pensacolaväckelsen med bas i en pingstförsamling i Pensacola i Florida och med pastorn Stephen Hill som förgrundsgestalt.⁷⁰

Dessa tre väckelser hade liknande drag med stora samlingar människor i utdragna förlopp av olika typer av gudstjänster. Vid dessa var det vanligt med känslomässiga uttryck och tydliga fysiska reaktioner på det människor uppfattade som Andens rörelse. Det skapades olika centra för dessa företeelser i olika församlingsmiljöer där den nybildade församlingen Vineyard Stockholm blev något av ett nav. Den dåvarande pastorn i församlingen, Hans Sundberg, skriver att församlingen försökte hantera detta på tre sätt. Det första var att vara öppna och välkomnande både mot själva företeelserna och mot olika besökare. Det andra var att utbilda förebedjare för att kunna hantera människors reaktioner.⁷¹ Det tredje var att reflektera över vad man å ena sidan uppfattade vara Guds rörelse, manifestationer, och vad man å andra sidan uppfattade som människors svar på Guds rörelse, reaktioner.⁷²

Sammanfattningsvis kan sägas att inflytandet från Toronto, Lakeland, Pensacola och profetörörelsen skapade uppståndelse inom svensk frikyrklighet. Dessa uttryck med spektakulär offentlig karismatik hade en betydande dragningskraft på enskilda individer och fick utrymme vid en del konferenser. Däremot kom de inte i någon större utsträckning att påverka lokala församlingars liv, verksamhet och utveckling.

⁶⁷ Arrenius, Håkan "Så kom 'skrattväckelsen' till Sverige" i *Dagen* den 27 april 2012.

⁶⁸ Arnott 1996; Chevreau 1995.

⁶⁹ Anders 2019.

⁷⁰ Hill 1999.

⁷¹ Man skapade kurser för förebedjarna och dessa byggde på Robert Mc Gees bok *In search for Significance*.

⁷² Sundberg, Hans "Torontovälsignelsen – en förnyelse som berörde Sverige" i *Världen idag* den 5 augusti 2020.

Svensk frikyrklighet under 1990-talet – en sammanfattning

1990-talet var ett decennium då frikyrkorna kraftigt minskade i medlemsantal. Det medförde ett sökande efter redskap och nya erfarenheter som kunde begränsa nedgången. Resultatet blev ett ökat fokus på ledarskap och större polarisering kring andlighet. De olika andliga strömningarna präglades dels av samtidsanpassning dels av förstärkt karismatik. Församlingen i Knutby kan ses som en ytterlighetsexponent av den radikaliserade karismatiska grenen som genom ny ledarskapskultur kunde drivas mycket långt. Till detta kom att Pingströrelsen under denna period stod dels mitt i den frikyrkliga polariseringen, dels i en egen förändringsprocess gällande ledarskap och organisation. Utvecklingen inom Pingströrelsen är huvudfrågan i den kommande avdelningen.

Pingströrelsen under 1990-talet

Syftet i denna artikel är att diskutera svenskt 1990-tal med fokus på svensk frikyrklighet och i synnerhet Pingströrelsen. Den bredare utvecklingen i samhället har diskuterats och så även några drag inom frikyrkligheten. Den utveckling och de fenomen som diskuterats ovan är i hög grad tillämpliga även på Pingströrelsen. Därtill finns den utveckling och de frågor under 1990-talet som specifikt gällde Pingströrelsen och detta ska nu diskuteras i denna avdelning.

Pingst i omprövningarnas tid

”På flera sätt blev 1990-talet ett gränsöverskridande årtionde för Pingströrelsen. I flera ’tunga’ frågor togs nya steg. [...] pingstvännerna överskred sina traditionella gränser i förhållande till andra kristna samt det omgivande samhället och kulturen.”⁷³

1990-talet präglades av genomgripande förändringar i det svenska samhället och den svenska kristenheten, så också inom Pingströrelsen. Livet och verksamheten präglades av ökad öppenhet och strävan efter ”lägre trösklar” men med bibehållet fokus på att evangelisera. Verksamheter som Cafékvällar, Second Hand-butiker, Alphakurser blev vanligare. Arkitekturen i både de nybyggda kyrkorna och de som renoverades fick öppnare

⁷³ Wahlström 2007, s. 317.

rum och mer kringutrymmen med lokaler för café eller förskola. Detta gestaltade en öppnare mentalitet med signaler om större närhet till det omkringliggande samhället.⁷⁴

Flera församlingar bytte namn från de traditionella bibliska namnen som Filadelfia och Smyrna till namn med geografisk koppling som Brunsparkskyrkan eller bara Pingstförsamlingen. I några fall började man även att tala om att vara folkets kyrka som senare skulle leda till namn som Folkkyrkan. I denna process kan man ana dels en vilja att signalera en mer allmänt begriplig identitet dels en ökande vilja att namnmässigt ansluta till Pingströrelsen.⁷⁵

Utvecklingen i 1990-talets Pingströrelse innebar även flera strukturella kursändringar. Frågan om kvinnligt ledarskap diskuterades. I många församlingar tillsattes kvinnliga församlingsledare och pastorer.⁷⁶ Planerna på en akademisk pastorsutbildning diskuterades och sju sattes.⁷⁷ Även arbetet med att strukturera de gemensamma verksamheterna på ett mer organiserat sätt diskuterades och förändringar genomfördes.⁷⁸

I Pingströrelsens resa mot en mer formaliserad organisation var det internationella arbetet föregångare. Under 1990-talet hade en strategisk förändring gjorts som ledde till att antalet missionärer minskade från över 700 till mindre än 300 under decenniet. Som en del i strategiförändringen skapades 1998 en ny samverkansorganisation, SPM, Svensk PingstMission.⁷⁹

Planerna på en mer strukturerad samverkan för det nationella arbetet växte fram och diskussionerna intensifierades under slutet av 1990-talet. Daniel Wärn, dåvarande redaktör på den ekumeniska tidningen Petrus, menade att Pingströrelsen behövde skapa en annan ordning för sin representation. "I andra samfund är det missionsföreståndaren eller samfundsledaren som är med i förhandlingarna [...] från Pingströrelsen är det Dagengruppen ABs VD [...] Pingströrelsen är knappast ett aktiebolag."⁸⁰ Vid predikantveckan 1998 i Stockholm inleddes planeringen som skulle leda fram till bildandet av trossamfundet Pingst – fria församlingar i samver-

⁷⁴ Wahlström 2007, s. 321ff

⁷⁵ Wahlström 2007, s. 318ff. Se även Alvarsson 2014, s. 175ff.

⁷⁶ Nyberg Oskarsson, s. 280ff.

⁷⁷ Eckerby 2007, s. 286ff.

⁷⁸ Wahlström 2007, s. 329ff.

⁷⁹ Wahlström 2007, s. 331ff.

⁸⁰ Wahlström 2007, s. 333ff.

kan. Första numret av Pingströrelsens medlemstidning *Pingst.nu* kom hösten 1999. Över hela förstasidan stod det, "Planerna för ett Pingstsamfund i full gång".⁸¹

Vid en genomgång av Pingströrelsens konferenser under decenniet kan några övergripande tendenser skönjas. Väckelsefrågan och att nå ut med evangelium var fortsatt mycket viktig under hela perioden men man brottades med att idealet inte stämde med verkligheten. Trots strävanden efter samordning ökade spänningarna och polariseringen. Tidningen Petrus presenterade 1995 en undersökning bland 215 pingstpastorer som visade på djupgående splittring i pastorskåren utifrån den aktuella polariseringen. De internationella inslagen ökade dels utifrån mission och integration, dels utifrån besök av internationella gäster och influenser från internationella företeelser.⁸²

Pingströrelsens medlemsutveckling hade varit relativt svag sedan 1950-talet men ändå över tid något växande. Detta bröts i mitten av 1980-talet. Vid evangelistveckan i Jönköping 1987 diskuterades detta utifrån den inlämnade frågeställningen "Tack Gud för sjunkande medlemsiffror". Logiken var att det är otillfredsställande med stillastående när identitet är att vara växande. Minskningen förväntades skapa någon typ av krismedvetenhet.⁸³ Medlemsminskningen kan förklaras av två huvudsakliga orsaker, färre personer lät döpa sig och fler personer lämnade Pingströrelsen för andra samfund.⁸⁴

För en rörelse som har den framåtutlåtade viljan till vidare expansion är det inte bara smärtsamt men också i strid med identiteten att befinna sig i stagnation eller minskning. På detta tillstånd finns givetvis flera lösningar. En av dem är att sträcka sig efter kontakter och metoder som kan uppfattas som framgång och utveckling. En annan tendens är att låta framgång eller kvantitativ utveckling bli kriterium för att bedöma sanning och innehåll. Pastor Lars-Ivar Nilsson kommenterade frågan i ett bibelstudium under Nyhemsveckan: "Det måste vara något fundamentalt fel när pingstförsamlingar minskar samtidigt som det är större öppenhet än någonsin för det andliga i vårt land".⁸⁵

Inom ett verksamhetsområde var förändringarna påtagliga och kom att få långvariga följder. Pingströrelsen hade likt många frikyrkor haft en

⁸¹ *Pingst.nu* 1999-09.

⁸² Wahlström 2007, s. 340–351.

⁸³ Mail från Pelle Hörnmark 2021-05-06. Pelle var den som lämnade in frågan och vid detta tillfälle ungdomspastor i Pingstförsamlingen i Jönköping.

⁸⁴ Wahlström 2007, s. 327.

⁸⁵ Wahlström 2007, s. 350.

omfattande verksamhet för barn och unga. Under tidigare år handlade det främst om söndagsskola och under 1970- och 80-talen blev det alltmer fritidsgrupper på vardagskvällar. Under 1990-talet minskade deltagandet i pingstförsamlingarnas barnverksamhet med drygt 50% från 60 tusen deltagare 1985 till 29 tusen år 2000.⁸⁶

Ledarskap och organisation

Pingströrelsens ledarskap kan historiskt sett beskrivas som informellt och pragmatiskt. I takt med att verksamheter växte fram behövde dessa ledas. Nyckelpersonerna till dessa styrelser och ledningsgrupper hämtades oftast inom kretsen av de ledande pastorererna. Detta ledde till att pingströrelsens församlingar mentalitetsmässigt smälte samman med utvecklingen inom rörelsens företag och verksamheter.⁸⁷ Samtidigt som församlingsrörelsen började minska i medlemsantal och sammanhållningen började gnissla i fogarna gick två av Pingströrelsens "flaggskepp" in i svåra kriser. LP-stiftelsen som arbetade med vård inom beroendeproblematiker hade expanderat kraftigt med flera stora vårdanläggningar. När det politiska landskapet förändrades fanns inte avsättning för denna verksamhet och efter några krisår gick verksamheten i konkurs 1997.⁸⁸

Den andra krisande verksamheten var Dagengruppen. Detta var en verksamhet som var så förknippad med Pingströrelsens identitet att när Carl-Erik Sahlberg skrev sin avhandling om Pingströrelsens historiska utveckling tog han tidningen *Dagen* som kompletterande studieobjekt.⁸⁹ Tidningen *Dagen* startades 1945 och utvecklades till en bred koncern, Dagengruppen. Under 1990-talet hade Dagengruppen ekonomiska problem som ledde till en rad förändringar. 1999 fick tidningen en breddad ägarbas där ett norskt mediehus blev huvudägare tillsammans med flera svenska frikyrkosamfund vid sidan av Pingströrelsen.⁹⁰

Maktvakuum och apostlar

Pingströrelsen var från starten organiserad som ett informellt nätverk mellan fria lokala församlingar i en typ av radikal kongregationalism. Nätverket hölls samman av flera samverkande företeelser. Den främsta av dessa

⁸⁶ Karlsson 2007, s. 128ff.

⁸⁷ Carlsson 1973.

⁸⁸ Eriksson och Klasson 2007, s. 204ff. Se även Wahlström 2007, s. 339ff.

⁸⁹ Sahlberg 1977.

⁹⁰ Stävare 2007, s. 319ff. Se även Wahlström 2007, s. 335ff.

var en spiritualitetsgemenskap som formade en stark sammanhållning.⁹¹ Ett uttryck för detta var de återkommande mötesplatserna vid gemensamma konferenser och bibelstudieveckor.⁹² Ytterligare ett uttryck för samhörigheten visades i de gemensamma verksamheterna och ledningen av dessa.⁹³ Till detta kom att Pingströrelsen, kongregationalismen till trots, uppvisade en närmast episkopal struktur inte minst utifrån den ledarställning som utvecklades kring Lewi Pethrus.⁹⁴

Under decennierna efter Pethrus död 1974 upprätthölls de traditionella maktstrukturerna med föreståndaren i Filadelfia i Stockholm som rörelsens "de facto" ledare. Steg för steg urholkades detta och inpå 1990-talet kunde verkligen frågan ställas om vem som egentligen ledde Pingströrelsen. Parallellt med detta började nya alternativa strukturer uppstå utifrån nya nätverk och nya maktcentra. Ur maktsynpunkt kan 1990-talets Pingströrelse beskrivas som i transition där de gamla maktstrukturerna förlorat sin legitimitet men innan de nya strukturerna formats. Pingströrelsen befann sig under denna period i en sorts maktvakuum.⁹⁵

En dimension av ledarförändringarna kan beskrivas som spänningen mellan en äldre folkrörelsedynamik och en nyare internationellt influerad mer hierarkisk organisationsfilosofi. Det tydligaste uttrycket för detta kom i samband med att ett apostoliskt nätverk lanserades i Sverige. Betoningen av apostlaämbetet signalerade behovet av ett tydligare ledarskap.⁹⁶

Den svenska ledarmodellen byggd på konsensus och folkrörelselogik utmanades under slutet av 1900-talet genom ökande internationella influenser. Dessa hade ofta en mer radikal karismatisk profil och var i regel mer präglade av hierarkiska strukturer. Det är i detta sammanhang även rimligt att betrakta utvecklingen inom Livets Ord både i Sverige och ut över världen som en utmanare när det gällde synen på ledarskap och organisation.⁹⁷

Ny mentalitet kring nya församlingar

Svensk pingströrelse hade under stora delar av 1900-talet präglats av ett ideal att det bara skulle finnas en pingstförsamling på varje ort. Idealet

⁹¹ Josefsson 2005.

⁹² Struble 1982.

⁹³ Carlsson 1973.

⁹⁴ Halldorf 2017.

⁹⁵ Björk 2007, s. 164f.

⁹⁶ *Pingst.se* 2004/5; 2004/6. Se även boken *Kyrkbävaning* av Peter Wagner, Wagner 2002.

⁹⁷ Se vidare kap. "Ledarskap, makt och legitimering", s. 83 i denna volym.

hade under perioder drivits hårt inte minst i Stockholm med konflikter som följde, på 1940-talet kring församlingen City och på 1970-talet kring bildandet av Aspnäskyrkan. På 1990-talet när gamla maktstrukturer förändrats och Filadelfias ställning försvagats började idealet att omprövas. Det tydligaste uttrycket för detta var starten av församlingen Karisma Center i Stockholm 1996. Grundandet av församlingen var bland annat präglad av Peter Wagners teorier om församlingstillväxt och med influenser från den argentinske evangelisten Carlos Anacodia som besökte Nyhemsvectan sommaren 1995.⁹⁸

Pingströrelsen har i hög grad präglats av en anda av religiöst motiverat entreprenörskap.⁹⁹ Initiativ har sällan varit centralt styrda men ofta gemensamt samordnade. I takt med att gamla strukturer omprövades under 1990-talet skapades både rum och incitament för nya satsningar, initiativ och uttryck. Ett av fälten för nya satsningar blev just en ökande vilja att starta nya församlingar. Dessa nya församlingar präglades i många fall av en tydlig perspektivering. Detta ledde till att den tidigare relativt homogena Pingströrelsen blev mer diversifierad. Allt fler "nischade" församlingar startades och detta ledde även till att redan befintliga församlingar i högre grad antog en mer profilerad karaktär.¹⁰⁰ Utifrån detta perspektiv kan utvecklingen i Filadelfiaförsamlingen i Knutby sägas följa en bredare utveckling med allt fler och allt mer profilerade församlingar inom Pingströrelsen.

Pingströrelsen under 1990-talet – en sammanfattning

Under 1990-talet genomgick Pingströrelsen, liksom både övrig svensk frikyrklighet och samhället i stort, betydande förändringar. Den tilltagande medlemsminskningen skapade en krismedvetenhet och utmanade identiteten som en rörelse i tillväxt. Decenniet innebar en rad genomgripande förändringar där en del var långsiktigt strategiska val och annat mer kan betraktas som reaktioner på uppkomna situationer. Dessa förändringar berörde allt från verksamhet och struktur till teologisk positionering och i viss mån mentaliteten inom rörelsen. Den traditionellt informella maktstrukturen urholkades och stegvis infördes ordningar för en mer formaliserad organisation och maktstruktur. 1990-talets utveckling inom Pingströrelsen kan inte tänkas utan de betydande internationella influenserna som präglade stora delar av svensk frikyrklighet, så även Pingströrelsen. Utvecklingen i

⁹⁸ Halldorf 2015.

⁹⁹ Josefsson 2005, s. 324f, 366f.

¹⁰⁰ Zarns 2021.

församlingen i Knutby måste förstås i ljuset av Pingströrelsens utveckling. Några betydelsefulla aspekter av detta är ett tilltagande maktvakuum inom rörelsen, ökad acceptans för ett mer hierarkiskt ledarskap, tilltagande internationella influenser och en radikaliserad karismatisk praktik.

Jordmånen vid ingången till ett nytt millennium – sammanfattande analys

Innan artikeln avslutas med att dra några slutsatser kring församlingen i Knutby utifrån behandlingen av svenskt 1990-tal ska först ett perspektiv från Harvey Cox läggas till diskussionen.

Harvey Cox är en av det sena 1900-talets mest framträdande teologer. Han gick från att på 1960-talet vara ledande sekulariseringsteoretiker till att på 1990-beskriva pentekostalismen som den viktigaste orsaken till kristendomens globala expansion. I boken *Fire from heaven* erkänner han sin felaktiga analys gällande sekulariseringen och gör sedan en övergripande teckning av olika pentekostala grupper över världen. Pentekostalerna finns i olika kontexter och har enligt Cox utifrån detta utvecklats olika uttryck och betoningar. Detta är en av hans slutsatser kring pentekostalismens utveckling, att den är utpräglad kontextuell.¹⁰¹

Cox menar att pentekostalismen mer än de flesta andra kristna traditioner är kontextberoende. Det är en religion som gjord för att resa och den verkar, menar han, kunna passa in i olika sammanhang. Pentekostalism beskrivs ofta som spontan, muntlig och erfarenhetsbaserad, inte sällan med en tydlig kombination av karismatiska ledare och stark betoning på personliga erfarenheter. Detta sammantaget gör att anpassningsförmågan till olika sammanhang och till förändring inom dessa är stor jämfört med mer formaliserade uttryck för tro.¹⁰²

Denna aspekt är tillämplig i fallet med utvecklingen i svensk frikyrklighet under 1990-talet och i synnerhet i Knutbyförsamlingen. Det starka drag av allmän förändring i samhället skapade ett förändringstryck som förstärktes av flera mer frikyrkointerna aspekter som medlemsminskning, samhällsanpassning och ökande polarisering inte minst gällande karismatiska uttryck. Knutbyförsamlingen formades i denna kontext och utformade sina särdrag i relation till den. När sedan de radikaliserade uttrycken

¹⁰¹ Cox 1993.

¹⁰² Cox 1993, s. 3–17.

mötte motstånd från övrig frikyrka blev det radikaliserade svaret att avgränsa sig och möjligen förstärktes detta av eskatologisk förväntan omkring millennieskiftet. Kontextberoendet är enligt Cox inte att formas av sammanhanget utan att grundad i en tydlig och starkt rotad spiritualitet låta denna utformas i sammanhanget.

Detta leder över till den andra dimensionen som Cox betonar i den pentekostala spiritualiteten som handlar om en andlighet som möter grundläggande mänskliga behov. Cox talar i detta sammanhang om en "primal piety". Han menar att denna kristendomstyp möter grundläggande mänskliga behov genom att hålla samman känslor och erfarenheter med läromässiga övertygelser och ett personligt deltagande i gemensamt handlande.¹⁰³

Människan har enligt Cox grundläggande andliga behov som kan mötas på olika sätt. Han menar att pentekostalismens sätt att möta dessa är särskilt effektivt i det att det personliga formas i en gemenskap som uppfattas vara både transhistorisk och ha transcendent drag. Det djupast andliga uppfattas bli konkret som i en pågående inkarnation.¹⁰⁴ I pentekostalismen ges den enskildes andliga erfarenheter legitimitet genom att de ses som ett direkt uttryck för gudomlig intervention i det mänskliga. När detta kombineras med det karismatiska ledarskapet, insatt i tanken på församlingen som Kristi kropp, skapas en kraft i spiritualiteten som Cox menar har något ursprungligt, obändigt och kraftfullt över sig.

Denna dimension blir särskilt uppenbar när det gäller Knutbyförsamlingens utveckling. Den gemensamma tron på de starka andliga erfarenheterna skapade rum för att låta just erfarenheterna utvecklas och fördjupas. Under 1990-talet var längtan efter det genuina andliga livet drivkraften för många av medlemmarna.¹⁰⁵ Livet kunde förstås som en "primal spiritualitet" där allt vävdes samman: de starka personliga erfarenheterna, den långtgående övertygelsen, den radikala efterföljelsen och det gemensamma handlandet. Det är som att längtan efter detta ursprungliga och genuina tillstånd drev både medlemmarna och framför allt ledarna allt längre in i gränslöshet. Det är någonstans på denna väg mot längtan efter det ursprungliga som samtalen om det rimliga tystnar och gemenskapens liv blir ett tvång.

¹⁰³ Cox 1993. Se särskilt s. 99–110.

¹⁰⁴ Den amerikanska teologen Frank Macchia diskuterar i boken *Jesus the Spirit Baptizer* Andens närvaro och andliga erfarenheter som ett uttryck för en pågående inkarnation, Macchia 2018.

¹⁰⁵ Se kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

Elisabeth Gerle har studerat grupper med starka övertygelser, främst i gränslandet religion och politik. Hennes studie handlar om den deliberativa demokratin utifrån sociologen Jürgen Habermas teorier men slutsatserna är ändå tillämpliga här. Gerle pekar på vikten av det öppna samtalet och att vara ödmjuk och lyhörd inför bestämningen av sanning.¹⁰⁶ Även Habermas själv deltog i samtal med kardinal Ratzinger, något som av vissa kommit att uppfattas som startskottet för den postsekulära eran.¹⁰⁷ När övertygelser ska fördjupas är det, menar hon, viktigt med öppna och prövande samtal inte minst i frågor som har sanningsanspråk. I anslutning till filosofen Ludvig Wittgenstein menar hon att om språkvärlden blir för sluten riskerar sanningsanspråken att bli både oresonabla och absoluta.¹⁰⁸

Som artikelns genomgång visat präglades det svenska samhället, svensk frikyrklighet och Pingströrelsen av stora förändringar under 1990-talet. En del av artikelns syfte var att teckna bilden av svenskt 1990-tal. Denna bild kan sammanfattas på olika sätt men två ord som skulle kunna användas är förändring och polarisering. Artikelns vidare syfte var att försöka förstå vad av detta som kan tolkas som grogrund för framväxten av den speciella kultur som formades i Filadelfia i Knutby.

Knutbyförsamlingen kan tolkas som en radikaliserings av den mer karismatiska grenen inom den polariserade Pingströrelsen. Utvecklingen kan också ses som en reaktion på en ökande formalisering av beslutsstrukturer inom Pingströrelsen. Möjligen kunde gruppen i Knutby se sig själva som bärare av den ursprungliga Pingströrelsen som man uppfattade var på väg att gå förlorad. Församlingens ursprungliga bas var Pingströrelsen både organisatoriskt och relationellt. Däremot hämtade församlingen sina primära influenser dels från den mer karismatiskt radikaliserade grenen av Pingströrelsen, dels från miljöer och företeelser som präglats av internationell neo-pentekostalism under 1990-talet.

Troligen kan Knutbyförsamlingen under andra halvan av 1990-talet betraktas som en av flera radikal-karismatiska miljöer inom svensk frikyrklighet. Det verkar däremot som om utvecklingen i Knutbyförsamlingen innebar en stegvis isolering. Allt fler sammanhang avgränsade sig från gruppen som därmed utvecklade en ökande exklusivitet som förstärktes av ökande isolering. I inledningen till denna volym diskuterades kort förhållandet mellan korrelation och kausalitet. Det är uppenbart att

¹⁰⁶ Gerle 2010, s. 165 ff.

¹⁰⁷ Brommesson och Friberg-Fernros 2013, s. 9ff.

¹⁰⁸ Gerle 2010, s. 175ff.

det fanns en betydande korrelation, det vill säga likheter, mellan församlingen i Knutby och grenar av den övriga karismatiska frikyrkligheten. De formades i samma miljöer, påverkades av samma influenser och radikaliserades i sina tolkningar och uttryck. I den meningen kan Knutbyförsamlingen betraktas som en ytterlighetsexponent av den radikala karismatiska frikyrkligheten där man delade ideal, influenser och uttryck.

Det innebär inte, med hänvisning till medicinforskaren Emma Frans, att kausalitet, det vill säga ett orsakssamband, kan förutsättas. Det är inte den radikala karismatiken som leder till sexuella utsvävningar och övergrepp. Det är inte den kreativa bibeltolkningen som leder till våld och mord. Det är inte den täta gemenskapen och det tydliga ledarskapet som leder till maktmissbruk. Det är uppenbart att det fanns betydande korrelation. Däremot lurar faran att sätta likhetstecken mellan korrelation och kausalitet. En sådan sammanblandning kan leda till ett orimligt skuldbeläggande av vissa miljöer där likheter kan påvisas. Det kan också leda till att dessa miljöer avgränsar sig, grundat i "guilt by association", dels från den misshagliga gruppen, dels från de sammanhang som utgjorde grogrund. På detta sätt är risken att samtidigt skuldbelägga och gå miste om viktiga lärdomar. Samtidigt måste de grupper och företeelser som utgjorde grogrund reflektera över och ta ansvar för just detta.

1990-talets frikyrkliga utveckling utgjorde en grogrund för framväxten av gruppen i Knutby. Här fanns teologiska betoningar, uttryck och mentalitet som blev viktiga byggstenar för utvecklingen. Församlingen var en pingstförsamling som i sin ursprungliga identitet hade starka drag av både exklusivitet och eskatologisk eskapism. Det finns skäl att reflektera över om församlingen i Knutby kunde odla bilden av sig själva som de sanna pingstvännerna. Det tidiga 1900-talets pingstvännerna såg sig som del av en kamp i tidens slut där i stort sett alla andra grupper var motståndare. För gruppen i Knutby kunde denna identitet återuppväckas men nu var även den bredare Pingströrelsen på motståndarsidan. Båda dessa perspektiv kryddades av de radikaliserande tendenserna både i det svenska samhället och den svenska frikyrkligheten inklusive Pingströrelsen men främst genom flera av de internationella influenser som gruppen och ledarskapet tog intryck av. Det finns skäl att diskutera den samtida kontexten som en grogrund för utvecklingen i församlingen i Knutby.

Referenser

Tryckta källor

- Albinsson, Christian et al 2010, *90-talet.se*. Lördag Morgon medieprodukt.
- Alvarsson, Jan-Åke 2014, *Om Pingströrelsen ... Essäer, översikter och analyser*. Skellefteå: Artos.
- Anders, Anette och Eric 2019, *I dur och moll*. Värnamo: Semnos förlag.
- Arnott, John 1996, *The Fathers Blessning*. Lake Mary: Charisma House.
- Aronson, Torbjörn 2005, *Guds eld över Sverige. Svensk väckelsehistoria efter 1945*. Uppsala: Livets ords förlag.
- Aronson, Torbjörn 2016, *Kristen skola i Sverige under tusen år*. Uppsala: Areopagus.
- Benthall, Jonathan 2008, *Returning to Religion*. London: I.B. Tauris.
- Berger, Peter (red) 1999, *The Desecularization of the World*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Berntson, Martin 2012, *Kyrka i Sverige*. Skellefteå: Artos.
- Björk, Annica 2007, "Ledarskap och ledarsyn i den lokala församlingen" i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Verksamheter och särdrag under 1900-talet*. Örebro: Libris.
- Björklund, Hans-Åke (red) 2019, *Gåvan från ovan. Berättelsen om en livskraftig rörelse*. Aneby: Kristen samverkan Småland-Blekinge.
- Brommesson, Douglas och Henrik Friberg-Fernros 2013, *Bortom den sekulära staten. Religion och politik i en postsekulär tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Bäckström Anders (red) 2014, *Välfärdsinsatser på religiös grund*. Skellefteå: Artos & Norma.
- Carlén, Magdalena 2020, *Smittande passion. Berättelsen om OM:s rörelse i Sverige*. Värnamo: Semnos förlag.
- Chevreau, Guy 1995, *Catch the Fire*. New York: HarperCollins.
- Cox, Harvey 1993, *Fire from Heaven. The rise of Pentecostal Spirituality and the reshaping of religion in the twenty-first century*. New York: Addison-Wesley publishing company.
- Eckerby, Roland 2007, "Olärd och andefylld eller lärd och andefattig?" i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Verksamheter och särdrag under 1900-talet*. Örebro: Libris.
- Eriksson, Kerstin och Kerstin Klason 2007, "Vård och frälsning för att rädda missbrukare" i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Verksamheter och särdrag under 1900-talet*. Örebro: Libris.

- Fahlgren, Sune 2006, *Predikantskap och församling. Sex fallstudier av en ekklesial baspraktik inom svensk frikyrklighet fram till 1960-talet*. Örebro: ÖTH rapportserie.
- Forsling, Josef et al (red) 2019, *"Man ska vara sig själva". En bok om ungdomar, tro och delaktighet*. Örebro: Marcus förlag.
- Gerdmar, Anders 2014, "Livets Ord" i Alvarsson, Jan-Åke (red.) *Svenskt Frikyrkolexikon*. Stockholm: Atlantis.
- Gerle, Elisabeth 2010, *Farlig förenkling. Religion och politik utifrån Sverigedemokraterna och Humanisterna*. Nora: Nya Doxa.
- Hammar, Olav 1997, *På spaning efter helheten: New Age - en ny folktro?*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hill, Stephen 1999, *Hunger efter väckelse*. Uppsala: Livets ords förlag.
- Hybels, Bill och Lynne 1995, *Kyrkan som rev murarna mot världen*. Kumla: HF's förlag.
- Hemberg, Eva 1989, "Kristen på mitt eget sätt" i *Tro och tanke*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsavdelning.
- Hooghe, L; Marks, G & Wilson, C, 2002, "Does left/right structure party positions on European integration?" i *Comparative Political Studies*, 35.
- Jackson, Bill 1999, *The Quest for the Radical Middle. A History of the Vineyard*. Cape Town: Vineyard International Publishing.
- Jaktlund, Carl-Henric 2015, *Jesus gick vidare men kyrkan står kvar*. Örebro: Libris.
- Janzon, Göran 2014, "Evangeliska frikyrkan" i Alvarsson, Jan-Åke (red.) *Svenskt Frikyrkolexikon*. Stockholm: Atlantis.
- Jonung, Lars 2003, *På jakt efter ett nytt ankare: från fast kronkurs till inflationsmål*. Stockholm: SNS-förlag.
- Josefsson, Ulrik och Magnus Wahlström (red.) 2015, *Församlingsplantering i Pingst. Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2015*. Stockholm: Institutet för Pentekostala Studier.
- Karlsson, Curt 2007, "Söndagsskola redan under pionjärtiden", i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Verksamheter och särdrag under 1900-talet*. Örebro: Libris.
- Langvik, Jacob 2016, *96 lampor: om oss som brann och försvann*. Varberg: Argument.
- Leopold, Christer 2006, *Professionell ideell: Om att verka med ideell logik*. Stockholm: Sober.
- Macchia, Frank 2018, *Jesus the Spirit Baptizer. Christology in the Light of Pentecost*. Grand Rapids: Eerdmans.

- Nilsson, Torbjörn 2009, *Hundra år av svensk politik*. Malmö: Gleerups.
- Nordin, Magdalena 2012, "Leder ungdomars religiösa engagemang till ökad delaktighet och hälsa?" i *Svensk teologisk kvartalskrift* 88.
- Nyberg Oskarsson, Gunilla 2007, "Kvinnorna marginaliserades när väckelsen etablerades" i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Verksamheter och särdrag under 1900-talet*. Örebro: Libris.
- Pettersson, Thorleif 2001, "Många eller få? Drygt en halv miljon kyrkosök under ett veckoslut" i Skog, Margareta, *Det religiösa Sverige*. Örebro: Libris.
- Selander, Sven-Åke 1973, "Den nya sången". *Den anglosaschiska väckelse-sångens genombrott i Sverige*. Lund: Lund University press.
- SFS 1998:1591..
- SFS 1998:1593
- SOU 1994:42, *Staten och trossamfundet*.
- SOU 2004:30, *Folkbildning i brytningstid*.
- SOU 2008:64, *Kontinuitet och förändring*.
- Stävare, Nils-Eije 2007, "En mediemedveten väckelserörelse", i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Verksamheter och särdrag under 1900-talet*. Örebro: Libris.
- Sunnliden, Håkan 2020, *Så länge dagen varar*. Värnamo: Semnos förlag.
- Trägårdh, Lars 2019, "Från folkrörelser till civilsamhälle" i von Essen, Johan, *Det svenska civilsamhället*. Stockholm: Idealistas.
- Wagner, Peter 2002, *Kyrkbävning. Den nya apostoliska reformationen som skakar om dagens kristenhet*. Uppsala: Livets ords förlag.
- Wahlström, Magnus 2007, "Omprovning av tidigare principer" i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Händelser och utveckling under 1900-talet*. Örebro: Libris.
- Wahlström, Magnus 2014, "Petrus" i Alvarsson, Jan-Åke (red.) *Svenskt Frikyrkolexikon*. Stockholm: Atlantis.
- Wejryd, Cecilia 2012, *Kyrka i Sverige*. Skellefteå: Artos.
- Wijkström, Filip (red) 2012, *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wimber, John 1985, *Övernaturligt: om under och tecken i evangelisation*. Stockholm: Den kristna bokringen.
- Zarns, Phil 2021, *The Spirit and the Secular: A Study on the Holy Spirit and Church Planting*. Eugene: Wipf & Stock.

Tidningar och tidskrifter

Dagen

Dagens Nyheter

Pingst.nu

Pingst.se

Sändaren

Världen idag

Opublicerat material

Josefsson, Ulrik 1996, *Med Bibeln som kursbok*. Kandidatuppsats i Religionsvetenskap. Lunds universitet.

Lundgren, Pontus 2005, *En studie av den svenska bredbandsutbyggnaden med statens roll i fokus*. Magisteruppsats i Nationalekonomi. Linköpings universitet.

Tholvsen, Øyvind 2016, *Frikyrkokartan ritas om. En rapport om frikyrkornas utveckling i Sverige 2000–2015*. <https://www.efk.se/frikyrkokartan>, åtkomst 210210

Intervjuer

Lindmark, Anna, intervju över telefon 2020-12-08.

Hörnmark, Pelle, e-post 2021-05-06.

Johansson, Kjell Axel, intervju 2021-02-19.

Grahn, Daniel, intervju 2021-04-16.

97 år av ”fri verksamhet”

Filadelfiaförsamlingen i Knutby 1921-2018

MAGNUS WAHLSTRÖM & CLAES WAERN

Denna plats räknas till de mera vanlottade i andligt hänseende i Uppland. Genom Andens ledning fingo våra evangelister i vintras utföra ett gott banbrytningsarbete för fri verksamhet därstädes. Åtskilliga själar kommo till tron, och några läto sig även döpa. Dessa, 8 till antalet, ha tillhört Filadelfia i Uppsala. Emellertid har behovet efter en egen församling gjort sig gällande, vilket även nu blivit verklighet, i det att 9 bröder och systrar från Almunge, förut döpta, sammanslutit sig med våra medlemmar i Knutby för att bedriva gemensam verksamhet.¹

Så inleds berättelsen om församlingens bildande i Pingströrelsens veckotidning *Evangelii Härold*. Församlingen bildades hösten 1921 och ledare avskildes 31 oktober.

Syftet med detta kapitel är att ge en historisk teckning av församlingens historia som bakgrund till de tematiska artiklarna i denna rapport. Det sker kronologiskt med en särskild fördjupning kring händelseförloppet 2004 när ”Knutbymordet” gjorde platsen och den lilla pingstförsamlingen riksbekanta. Längs vägen ges också mer utrymme åt händelser och skeden som vi bedömer har särskild betydelse för utvecklingen.

Det finns i dagsläget mängder av material att ta del av kring det som hände i Knutby, i synnerhet kring utvecklingen åren 1999 till 2006. Skildringen bygger främst på litteratur som i några fall kompletterats med källor. Bland litteraturen finns främst tre kategorier av material: böcker och tidningsartiklar där personer utanför församlingen berättar²; material som

¹ *Evangelii Härold*, 1921, s. 198. I Almunge bildades en Filadelfiaförsamling 1933 med Uppsala som moderförsamling. Den upphörde 1975.

² Huvudkälla inom denna kategori är Jan Nordlings bok *Knutby – sanningen och nåden*. Nordling är tidigare nyhetsreporter på TV4 Uppland och bevakade händelserna kring Knutby från mordet till rättegångens sista dag, Nordling 2019 (2004). I boken *Knutbykoden* återger Eva Lundgren, då professor i sociologi vid Uppsala universitet, stora stycken av Helge Fossmos berättelse om församlingen, tiden fram till mordet och omständigheterna kring detta. Hon ramar in den berättelsen med fakta som hon hämtar från andra källor och boken representerar på det sättet både inifrån- och utifrånperspektiven.

framställts i församlingen, såsom årsberättelser och medlemstidning³; böcker och tidningsartiklar där personer inom församlingen ger sin berättelse eller syn på saken.⁴ För de sista tio åren av församlingens historia är skildringen i hög grad beroende av de berättelser som personer i församlingen givit. Vi har bearbetat materialet utifrån historisk metod där vi vägt in avsändare, mottagare samt situation och tid för det som sägs.

Vi som skriver var vid tiden för mordet i Knutby anställda inom den ganska nybildade riksföreningen Pingst – fria församlingar i samverkan. Claes Waern som direktor för organisationen och Magnus Wahlström som ansvarig för historiskt arkiv och dokumentation. Väl medvetna om att dessa positioner kan påverka vår tolkning av materialen har vi ansträngt oss för att balansera en kritisk distans med den tillgång som närhet till studiematerialet kan ge.

Församlingens tidiga historia

Den första pingstförsamlingen i Uppland var Filadelfiaförsamlingen i Uppsala som bildades 1916. Den verkade inte bara i centralorten utan i ett större område av Uppland. Knutby ligger cirka 40 km öster om Uppsala, halvvägs till Norrtälje. Det var också uppsalaförsamlingens pastor J. T. Segerlund som ledde församlingsbildandet i Knutby och gav rapporten från

³ Vi har haft tillgång till årsberättelser för åren 1994-2009 samt för 2017, tidningen *Inblick* numren 1998/1 till 2001 samt *Församlingspärmen* från 2002 där församlingen presenterar sin verksamhet, struktur och vision. Utöver detta finns en stor mängd predikningar och bibelstudier. Vi har inte använt dessa som källor men lyssnat på ett urval för att "fånga tonen" i sammanhanget. Ett urval av predikningarna bearbetas i kapitlet "Lärorna i Knutby", s. 115 i denna skrift.

⁴ Efter att församlingen upplöstes 2018 har flera personer berättat om livet i församlingen och sina upplevelser. Hösten 2020 gav Peter Gembäck, pastor i Knutbyförsamlingen, sin berättelse i boken *Knutby inifrån*, Gembäck & Sohlander 2020. Kort därefter kom Linnéa Kulings bok *Knutbyflickan*. Hon var barn när mordet skedde och berättar om sin uppväxt i församlingen, Kuling 2020. Våren 2021 gav Josefine Frankner ut boken *Kristi bruds slav*. Hon lärde känna Åsa Waldau som tonåring, kom till Knutby 1994 och levde nära Waldau i 25 år, Frankner & Gustavsson 2021. Flera tidigare medlemmar medverkar också i SVTs dokumentärserie *Uppdrag granskning: Knutby* som publicerades sommaren 2020.

händelsen.⁵ I augusti året därpå invigde församlingen ett eget kapell och i samband med invigningen döptes 14 personer.⁶

Församlingen växte och 1930-talet beskrivs som en storhetstid. År 1934 hade församlingen 106 medlemmar och flera utposter. I oktober det året bildade 44 medlemmar från församlingens utposter i Edsbro, Sättraby och Österängby, i samförstånd med moderförsamlingen, en egen församling, Filadelfiaförsamlingen, Edsbro.⁷ Filadelfiaförsamlingen i Knutby hade som de flesta pingstförsamlingar på landsorten regelbunden verksamhet i form av främst möten och söndagsskola. I sin årsberättelse för 1950 anges att 25 barn var inskrivna i församlingens två söndagsskolor. Underhåll av missionärer gav en internationell utblick och i samma årsberättelse meddelas att den deltog i underhåll för Kongomissionären Ulla Molin och för Karin Eriksson i Indien. Den hade också utbyte med andra församlingar i regionen. Inte minst vid kampanjer och jubileer när sångare och talare kom för att medverka.⁸ Samtidigt kan man se att tillväxten vid denna tid avstannat och en försiktig tillbakagång inletts. I sin årsmötesrapport i *Evangelii Härold* 1959 meddelar knutbyförsamlingen att den hade 72 medlemmar efter att 27 välkomnats från Edsbro till moderförsamlingen.⁹ Församlingen i Edsbro fanns dock kvar och upphörde 1986 då den blev en del av Filadelfia i Knutby.¹⁰ Från tiden kring 1970 tilltog minskningen. År 1984 hade församlingen 27 medlemmar som kämpade för att hålla församlingen vid liv.

En ny tid

I det skedet kom Kim Wincent som föreståndare till den lilla församlingen. Wincent hade under en period från mitten av tonåren hamnat i missbrukarkretsar men beskriver hur vägen via behandlingshem, frälsning och kontakt med LP-stiftelsen ledde till ett nytt liv där han också under en tid reste runt i pingstförsamlingar och berättade om sin förvandling. Han gifte

⁵ *Evangelii Härold*, 1921, s. 198; Söderholm 1933, s. 430. Under 1921 var det totalt 36 medlemmar som utflyttade från Filadelfia Uppsala efter att egna församlingar bildats i förutom Knutby även Rasbo (*Evangelii Härold* 1922, s. 27).

⁶ *Evangelii Härold*, 1922, s. 120; 151-152.

⁷ *Evangelii Härold*, 1935, s. 44-45.

⁸ *Evangelii Härold*, 1950, s. 134; 1946, s. 722.

⁹ *Evangelii Härold*, 1959, nr 7, s. 15. Bakgrunden till detta framgår inte i notisen.

¹⁰ *Pingströrelsens årsbok* 1987, s. 70.

sig 1976. En kallelse hade vuxit fram och åren 1983 och 1984 gick han "må-nadsbibelskolan" i Filadelfia Stockholm. Efter avslutad kurs var Filadelfia-församlingen i Knutby en av de församlingar som signalerat att de behövde ny pastor. Wincent var då 30 år, kände till församlingen från ett besök där två år tidigare och blev kallad till församlingen.¹¹

Jan Nordling skildrar i sin bok att församlingen då förde en anonym tillvaro i samhället men att Wincent bidrog till att vända församlingens utveckling genom satsningar riktade till barn- och ungdomar och en mer samhällstillvänd verksamhet. Parallellt med arbetet som pastor och föreståndare studerade Wincent vid Bromma distansbibelskola och åren 1986 och 1987 på Livets Ords bibelskola.¹² Vid den tiden fanns ganska starka spänningar mellan Pingströrelsen och Livets Ord, efter att den senare rörelsen startat 1983. Det gällde bland annat synen på församlingens organisation och pastorns roll där den nya rörelsen, influerad från Amerika, gav pastorn en starkare ställning. Det handlade också om hur man såg på profetior och uppenbarelsekunskap i förhållande till andra källor för teologin. Efter några år uppstod även spänningar kring detta i församlingen i Knutby.¹³

Oron vid denna tid var dock inte större inom Pingströrelsen än att Kim Wincent efter genomgången vigselkurs sommaren 1989 också fick vigselrätt som pingstpredikant.¹⁴ Och Kent Cramnell, som då var föreståndare i Filadelfia Uppsala, menar i en intervju senare att församlingen i Knutby i början av 1990-talet var en helt vanlig pingstförsamling.¹⁵

Vid samma tid byggde ett par inflyttade familjer i församlingen nya hus intill Gränsta gård i utkanten av samhället. Ett av husen byggdes av familjen Waldau. Både deras namn och platsen kom att få stor uppmärksamhet genom det som senare hände i församlingen.

Åsa Waldau kommer till församlingen

En händelse som i historiens ljus visar sig vara avgörande var när Åsa Waldau, född Jacobsson och en period gift som Björk, flyttade till Knutby 1992. Hon var född 1965 och barnbarn till Willis Säwe som efterträdde Lewi Petrus som föreståndare i Filadelfiaförsamlingen i Stockholm. Men i de

¹¹ Nordling 2019 (2004), s. 55-56.

¹² Nordling 2019 (2004), s. 56; 61.

¹³ Lundgren 2018 (2008), s. 45; Nordling 2019 (2004), s. 57.

¹⁴ Pingst – fria församlingar i samverkan, Vigselnämndens arkiv, Kurslista 1989.

¹⁵ Nordling 2019 (2004), s. 67. Referens till ett uttalande av Kent Cramnell som 1991 tillträdde som föreståndare i Filadelfiaförsamlingen Uppsala.

skildringar som ges framhålls att hennes hemmiljö inte var frikyrkligt präglad, utan snarare fanns ett motstånd från modern. När hon var 16 år skildes föräldrarna. Samma sommar gick hon sommarbibelskola i Kumla, blev frälst och gick med i pingstförsamlingen i Askersund. Tillsammans med sina systrar hände det att hon besökte frikyrkor i Mellansverige för att sjunga och vittna och omdömen anger att responsen var god. När hon som 21-åring flyttade hemifrån kom hon till Laxå. Åsa Waldau hade, enligt berättelser om henne, en särskild förmåga att få kontakt med barn och ungdomar, både i och utanför församlingen. Församlingsbesöken och hennes arbete i Laxå gjorde också att hon började få en plattform inom Pingströrelsen. Som ledare på Hampetorsveckan, ett stort ungdomsläger i Pingströrelsen utanför Odensbacken, lärde hon känna Thomas Ardenfors som var ungdomspastor i Filadelfiaförsamlingen Uppsala. På den vägen rekryterades hon som barnpastor till den församlingen. Hon hade då gift sig med en man hon träffat i Laxå och de flyttade 1990 till Uppsalatrakten.¹⁶

Tiden i Uppsalaförsamlingen blev inte långvarig. Det uppstod spänningar kring hennes ledarskap, förmåga att samarbeta och sätt att uttrycka sig. Det beskrivs att hon trivdes bättre i arbetet med ungdomar än med barn, gick utanför sitt arbetsområde, var intim med en grupp ungdomar på ett osunt sätt och hård och avvisande mot andra. Även om hon då inte hade kontakter med Livets Ord uttryckte en del i församlingen att hennes uttryck var allt för inspirerat från det hållet. Efter att hon genomgått skilsmässa fick hon sluta i församlingen 1992.¹⁷

En av de ungdomar som fanns i kretsen nära Åsa Waldau i Uppsala var den tio år yngre Patrik Waldau. Han kom från Knutby och det var i hans hem som Åsa välkomnades när hon lämnade Uppsala. När Patrik var 18 år gifte de sig, 1994. Familjen Waldau hade tidigare fått en profetia om att "Det ska komma en Herrens tjänarinna som är föraktad, ni ska hjälpa henne och genom henne ska ni bli välsignade".¹⁸ Församlingen i Knutby skulle enligt profetian sprida sig i Uppland och hela Sverige.

¹⁶ Berättelser om Åsa Waldaus barndom och väg till kallelse finns sammanställd av flera författare, se ex. Nordling 2019 (2004), s. 68-73; Gembäck & Sohlander 2020, s. 15-19; Lundgren 2018 (2008), s. 45-47.

¹⁷ Intervju med Kent Cramnell i *Expressen*: "'Kristi brud' fick sparken" i *Expressen* den 3 juni 2004. Kent Cramnell var vid tiden för konflikten föreståndare i Filadelfiaförsamlingen i Uppsala. Se även Nordling 2019 (2004), s. 69-71 samt Gembäck & Sohlander 2020, s. 16-18.

¹⁸ Gembäck & Sohlander 2020, s. 48.

I skildringarna framgår att det redan från början fanns vissa som hade funderingar kring henne men trots detta fick Åsa Waldau genom sitt positiva sätt och starka engagemang ett snabbt inträde i församlingen. Hon blev engagerad som evangelist och ett år senare blev hon avskild som pastor. Waldau verkade för förnyelse och förändring. Musiken moderniserades, en träningsskola startades som hölls tre gånger om året från 1997 och uppgavs få stor betydelse för nyrekryteringen till församlingen. Även i samhället uppfattades detta av många som en positiv utveckling med barnverksamhet, kör och välbesökta event.¹⁹

Som pastor framgår det att hon hade stor frihet att utforma sitt arbete och hon reste mycket och predikade i andra sammanhang, både i bibelskolor och i församlingar. Hon besökte bland annat i pingstförsamlingarna Falköping, Kristinehamn, Emmaboda och Mönsterås. Platser där det också uppstod konflikter kring henne.²⁰

Åren efter 1993 finns hon upptagen som resande förkunnare i *Pingströrelsens årsbok*, anmäld av församlingen i Knutby. Det kan tyckas märkligt med tanke på vad som hänt i Uppsala. Troligen är det ett uttryck för att den lokala församlingens suveränitet hade en så stark ställning i Pingströrelsen att gränser behövde överträdas i ganska hög grad för att en lokal församling skulle överprövas av församlingsrörelsen. När det gällde Åsa Waldau skedde det dock i någon mån 1999. Hon gick då, anmäld av församlingen, en kurs för vigselförrättare i Pingströrelsen. Efter en viss process i den så kallade Vigselnämnden fick församlingen avslag på ansökan om vigselrätt för henne hösten 2000 med motiveringen att församlingens kvot var fylld och att hon inte uppfyllde kriterierna för behörighet som resepredikant.²¹ Det året finns hon inte heller med i listan över resande förkunnare i *Pingströrelsens årsbok*. Uppenbarligen fanns det då frågetecken kring Åsa Waldaus roll som pingstpastor från församlingsrörelsens sida.

Medlemsrekrytering

Under dessa år hade också många förändringar skett i Filadelfia Knutby som säkert låg till grund för oron kring Åsa Waldau. Förutom förändringar i verksamheten förändrades församlingen internt avseende organisation och ledarskap.

¹⁹ Nordling 2019 (2004), s. 71-72.

²⁰ Gembäck & Sohlander 2020, s. 328, Nordling 2019 (2004), s. 72-73.

²¹ Pingst – fria församlingar i samverkan, Vigselnämndens arkiv. Protokoll styrelsemöte 29/11-2000.

Församlingen leddes formellt av en äldstekår men Åsa Waldau fick genom sitt sätt att leda som pastor, tillsammans med de som slöt upp kring henne, allt större makt. Från mitten av 1990-talet började flera av de "ursprungliga" ledarna i äldstekåren att säga ifrån och sedan lämna. Efter sommaren 2003 fanns bara Åsa Waldaus svärfar kvar av de ledare som fanns när hon kom. Även medlemmar lämnade. Under åren 1992-2003 uppges att ett 30-tal medlemmar lämnade församlingen på grund av förändringarna. Men nya kom till. Främst yngre som passade församlingens profil. Mellan åren 1998-2003 ökade medlemsantalet från 63 till 103.²²

Det var framför allt unga som rekryterades till församlingen. En orsak som framträder i materialet om Knutby var att församlingen representerade något nytt och annorlunda. Det var i en tid när efterfrågan på förnyelse och nya arbetssätt var stark i många frikyrkoförsamlingar. Personer som kom till Knutby upplevde att de där fann det engagemang och den nära gemenskap som de längtade efter.²³ Men viktigare tycks Åsa Waldaus resor med besök i församlingar och på bibelskolor varit. Det beskrivs att hon hade en särskild förmåga att nå fram till och bekräfta unga människor. När hon träffade personer som hon såg något extra hos och trodde skulle passa för satsningen i Knutby bjöd hon in dem att komma dit på besök. Blev hon övertygad om att de passade kunde hon be dem stanna. Församlingen växte genom unga som trodde på den vision som målats upp för dem.²⁴ På det sättet rekryterade Åsa även nyckelpersoner som avskildes som pastorer.

Helge Fossmos entré

En av platserna som Åsa Waldau regelbundet återkom till var pingstförsamlingen i Kristinehamn och dess bibelskola. Där mötte hon 1993 Helge Fossmo. Han var född i staden 1971 och hade vuxit upp i trakten utan koppling till tro och församlingsliv. När han var i tioårsåldern kom han i kontakt med Svenska Missionsförbundets scoutkår som blev en viktig plats för honom och där han kom till tro. I slutet av 1980-talet blev han förälskad i Heléne som var med i pingstförsamlingen. Han blev döpt och medlem i församlingen 1989. De gifte sig i mars 1994.

²² Nordling 2019 (2004), s. 47; 80. Medlemsantal från *Pingströrelsens årsbok*.

²³ Nordling 2019 (2004), s. 91. Se även kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym. Josefine Frankner beskriver detta på ett personligt plan i sin bok, Frankner & Gustavsson 2021.

²⁴ Bergstrand 2010 (2007), s. 17; Gembäck & Sohlander 2020, s. 30-31.

I början av 1990-talet engagerade sig Helge Fossmo dels i att starta hjälpporganisationen Aid for Nations, dels under en kort tid i satsningen på en ungdomsinriktad trosrörelseförsamling, Jaspis, i Kristinehamn. När det senare misslyckades kom han tillbaka till pingstförsamlingen och blev även ungdomspastor där. Nordling beskriver hur det efter första kontakten med Åsa Waldau 1993 uppstod en ömsesidig fascination. Hon imponerades av hans bibelkunskap och undervisning, han av att hon var så Jesuscentrerad och kärleksfull.²⁵ Under åren som följde besökte Helge och Heléne Fossmo Knutbyförsamlingen flera gånger. Sommaren 1997 flyttade de med sina två barn till Knutby, där ett tredje barn föddes. Helge Fossmo och Åsa Waldau började samarbeta i församlingen och han avskildes som pastor.²⁶ I boken *Knutbykoden* beskriver han själv dem som "ett radarpar" där hennes styrka var personliga relationer, han var en god talare och administratör. Fossmo var bibelsprängd och "Hon profeterade mycket, talade fritt ur hjärtat och huvudet, och det var upp till Helge att visa att det fanns en biblisk substans bakom."²⁷

Församlingens verksamhet 1999

Ett citat ur församlingens årsberättelse för 1999 ger en bild av det omfattande arbete som de då 73 medlemmarna bedrev vid tiden:

Träningskola, församlingsskola, ledarskapskurs och teamträning för personer med ledarfunktioner i församlingen är till för att forma sanna lärjungar och ett sant ledarskap. Ledarskapet ska finnas till för vår församling men även i ett vidare perspektiv för hela vårt land samt för pionjärsatsningar i andra länder. Fria Gudstjänster med utrymme för biblisk förkunnelse, lovsång, tillbedjan och förbön skall finnas för att möjliggöra för enskilda individer att få uppleva tillväxt, befrielse och helande. Söndagsskola, hobby, lägerdagar, dansskola, innebandy, barnbönegrupp mm finns i församlingen för att utveckla ett lärjungaskap i frihet och glädje med ansvarstagande också i tidig ålder bland barn och unga. Bönen i dess olika former är en viktig del för att vi skall veta Guds vilja och syften med våra liv. Dessutom kan nämnas att böneteam från församlingen är på olika platser för att be för speciella områden eller speciella situationer. Gospelkörens uppträdanden med bl a en Disneykonsert i samarbete med församlingens dansgrupper och Knutby skola, medverkan på Knutbydagen i juli då även församlingens dansgrupp Get Movin'

²⁵ Nordling 2019 (2004), s. 77.

²⁶ Lundgren 2018 (2008), s. 61

²⁷ Lundgren 2018 (2008), s. 63. Se även Gembäck & Sohlander 2020, s. 117. För en fördjupning kring hur teologi formades utifrån bibeln, se kap. "Hör vad Anden säger!", s. 159 i denna volym.

medverkade och en julkonsert i Knutbygården är alla mycket viktiga inslag i vår bygd. Gospelkören håller sin ställning som en av församlingens viktigaste glädjebudbärare i vårt samhälle.²⁸

Det berättas vidare att arbetet i Rimbo, med Second Hand och bönegrupper hade expanderat och en lokal iordningstälts på platsen. Församlingens missionsarbete i Indien drevs inom Stiftelsen Aid for Nations. Församlingstidningen *Inblick* gavs ut med fyra nummer per år. Peter och Emma Gembäck, som kommit till församlingen vid samma tid som Helge Fossmo, var vid sidan om de tre pastorerna evangelister i församlingen. De avskildes två år senare som pastorer. Makarna Gembäck hade också köpt församlingens kapell. Församlingen hade växt ur det och hyrde "Knutbygården" för sin verksamhet. Planer fanns på tomt och ny kyrka. Under 1999 hade 13 nya medlemmar kommit till församlingen. Två hade begärt utträde.²⁹

En av de nya medlemmarna var Sara Svensson. Hon var född 1977 och kom från ett frikyrkligt hem i Jönköpingstrakten. Hon fick kontakt med Åsa Waldau genom en bibelskola i Aneby. Hon berördes av Waldaus undervisning och tog personlig kontakt med henne. Det ledde till att hon efter bibelskolan fick praktik i församlingen i Knutby och sedan flyttade dit. Hon beskrevs som "ren" och överlåten i sin tro.³⁰ Bara drygt fyra år senare skulle hon, påverkad av miljön i Knutby, genomföra ett mord och ett mordförsök.

På flera sätt blev just 1999 ett centralt år i historien om Filadelfiaförsamlingen i Knutby. Å ena sidan hade församlingen nått vad som kanske kan beskrivas som en höjdpunkt med starkt engagemang, avtryck i samhället, en slags ideal för många frikyrkliga när det gällde hängivenhet och vardagsgemenskap, unga och familjer som flyttade dit, o.s.v.³¹ Å andra sidan var det året när destruktiva element i form av osund teologi och maktmissbruk med centrum i församlingens innersta krets fick en allt större påverkan på församlingens inriktning. För andra, i församlingens "gamla ledning" och vanliga medlemmar var detta ännu okänt.

²⁸ *Knutby Filadelfiaförsamlings verksamhetsberättelse* för år 1999 skriven av föreståndaren Kim Wincent.

²⁹ *Knutby Filadelfiaförsamlings verksamhetsberättelse* för år 1999.

³⁰ Nordling 2019 (2004), s. 119; Gembäck & Sohlander 2020, s. 145.

³¹ Se ex. skildringar i Kuling 2020, kap 2-3; Gembäck & Sohlander 2020, s. 51-56. Se även kap. "Frikyrka i förändring" s. 25 i denna volym.

Himmelens drottning, Jesu brud och döden

Efter att Helge Fossmo flyttat till Knutby skildras hur han och Åsa Waldau genast fick ett nära samarbete som blev allt mer intensivt. Den tid de tillbringade tillsammans ökade och Fossmos roll som pastor blev starkare. Läran om den yttersta tiden var ett av de drag som betonades i förkunnelsen och blev en viktig drivkraft för engagemang. Detta förstärktes av flera anledningar. De två började pröva tanken på att "bruden" som Nya testamentet talar om inte är den kristna församlingen, som kyrkor historiskt tolkat detta, utan en fysisk person, Åsa Waldau. I mars 1999 anger Helge Fossmo att han ledde en förlovningsakt mellan Åsa Waldau och Jesus.³² Inom någon månad var det en liten utvald grupp i församlingsledningen som visste att hon var Jesu brud.³³ Då började också namnet drottning Tirsä, med koppling till Höga Visan i Gamla testamentet, att användas. Men exempelvis Peter Gembäck påpekar att den kunskapen då hölls i en mycket sluten krets.³⁴

Samma år den 18 december hittades Helge Fossmos hustru Heléne död i badkaret i deras hem. Trots att märkliga omständigheter uppmärksamhets bedömde polisen att det var en olycka.³⁵

Innan händelsen hade den nära relationen mellan Åsa Waldau och Helge Fossmo gjort att situationen blivit påfrestande för Heléne Fossmo. De hade det kämpigt i äktenskapet och dessutom hade Heléne stämplats som "fel" av Waldau vilket bidrog till isolering och utanförskap. Emma Gembäck beskriver i en intervju hur de inom församlingen snabbt lämnade Heléne Fossmos död - Guds verk måste gå vidare. Men ett bestående och onaturligt tal om döden tilltog i församlingen. Det fanns en rädsla för att inte hålla måttet och att "tas hem".³⁶

Helge Fossmo uppges också haft drömmar om hustruns död innan den inträffade. Det påverkade känslan av stundens allvar och stärkte hans andliga auktoritet. Händelsen tolkades av flera i församlingens innersta

³² Lundgren 2018 (2008), s. 67.

³³ Fossmo berättar i *Knutbykoden* att de använde Jesu brud i församlingen. Det var en solidaritetsmarkering mot Israel, till skillnad mot den grekiska beteckningen "Kris-tus" som associerades till katolicismen, Lundgren 2018 (2008), s. 71.

³⁴ Gembäck & Sohlander 2020, s. 125.

³⁵ Nordling 2019 (2004), s. 97-98.

³⁶ Gembäck, Emma i SVT "Uppdrag granskning: Knutby" del 2; Lundgren 2018 (2008), s. 176-179; Bergstrand 2010 (2007), s. 22.

krets som att Helge och församlingen prövades av onda makter eftersom de hade "Jesu brud" hos sig.³⁷

I detta skede tilltog fokus på församlingens unika ställning och särskilda uppdrag eftersom den hos sig hade kvinnan som skulle gifta sig med Jesus.³⁸ I efterhand har personer, som var en del av församlingens innersta krets vid tiden, berättat om exempel på detta. Exempelvis drog sig Åsa Waldau undan för att förbereda sig i avskildhet och bön; det formades en grupp av kvinnor runt Waldau för att ta hand om henne så att hon var redo; Åsa Waldau lät sin make Patrik gå in i en relation med en ny kvinna eftersom hon skulle gifta sig med Jesus; andra män, till en början Helge Fossmo, fick tillfredsställa Åsa Waldau sexuellt som representanter för Jesus.³⁹ Det berättas också att församlingen samlades och bad att "Åsa skulle tas hem", både för att de trodde, men också för att Åsa begränsade deras liv.⁴⁰

Våren 2000 nedtecknade Åsa Waldau den så kallade "Tirsapropetian" som är en slags dagboksanteckningar eller brev från *Dodjadid*, tolkas som pseudonym för Jesus, till Tirsas, henne själv. Där beskrivs kärleken mellan de båda och Tirsas som speciellt utvald.⁴¹

Församlingens innersta krets upplevde uppenbarligen att de var i en alldeles unik tid och i frälsningshistoriens centrum. Stundens allvar tycks ha bidragit till att allting förstärktes och sattes på sin spets.

Exklusivitet och makt

Förutom att församlingen samlades kring en exklusiv kunskap om att härbärgera Jesu kommande brud framgår det i beskrivningarna att de exklusiva dragen förstärktes på flera områden.

Efter att Åsa Waldau kommit till församlingen, och i början av förändringarna i församlingens kultur, beskrivs att den hämtade inspiration från exempelvis Livets Ord och så småningom Karisma Center. Däremot fanns kritik mot etablerade sammanhang inom Pingströrelsen som de uppfattade allt för otydliga och inte litade på Gud. Mot slutet av 1990-talet var

³⁷ Gembäck & Sohlander 2020, s. 106-107.

³⁸ En fördjupning kring församlingens lära ges i kapitlet "Lärorna i Knutby", s. 115 i denna skrift.

³⁹ Lundgren 2018 (2008), s. 74-75; Gembäck & Sohlander 2020, s. 127-131.

⁴⁰ Gembäck, Emma i SVT "Uppdrag granskning: Knutby" del 2.

⁴¹ Texten är återgiven i Lundgren 2018 (2008), s. 238ff. Peter Gembäck berättar om den i boken *Knutby inifrån*, Gembäck & Sohlander 2020, s. 182-186.

självbilden att församlingen i Knutby också passerat de tidigare förebilderna och att de i hängivenhet och kärlek till Gud var unika. En exklusivitet som odlades.⁴²

Helge Fossmos inflytande i församlingen ökade och han efterträdde 2002 Kim Wincent som föreståndare. Då hade församlingen drygt 100 medlemmar. Vid samma tid drog sig Åsa Waldau undan. Fossmo blev hennes länk till församlingsledningen som hade stor makt i församlingen.⁴³ I den så kallade "Församlingspärmen" gav Filadelfia Knutby hösten 2002 en presentation av församlingen. I denna anges att den har ett teokratiskt styre och att:

De i församlingen avskilda tjänsterna är avskilda för att lyda Gud och inte för att leva upp till eventuella mänskliga förväntningar och krav. Detta innebär en frihet och ett ansvar att vara noggrann med att göra vad den Helige Ande säger – vare sig mer eller mindre – oavsett om människor ser detta eller inte.⁴⁴

Som nämnts ovan blev bara en kvar ur den ursprungliga församlingsledningen efter förändringarna. Den nya ledningen tycks ha varit helt lojal med den nya inriktningen för församlingen och dess lära. Makten kläddes i andliga termer och ledarna sågs som Guds språkrör.

Parat med ledarnas makt beskrivs hur en lydetskultur formades med Åsa Waldau som yttersta norm och Helge Fossmo som lärare och förmedlare. Förkunnelsen i församlingen fokuserades på lydnad och att "inte ta nåden för given".⁴⁵ Som en konsekvens av det fick tillrättavisning en central roll.

Ett uttryck för denna kultur blev att man inom församlingen talade om personer som "rätt" och "fel". Den som var "fel" blev utfryst. På det andliga planet kunde det då handla om oro för sin frälsning. Strävan var i den situationen att bli "rätt" inför Åsa Waldau och ledningen. Basen för engagemang, men också kontroll blev de olika team som medlemmarna ingick i, även barn och ungdomar.⁴⁶ Det blev en destruktiv miljö där flera vittnat om att de behandlades mycket illa. Kvinnor var särskilt utsatta. De mest problematiska samlades i "Ko-teamet", som träffades en gång i veckan med en kvinnlig pastor som ledare för att fostras. Det sägs i efterhand att

⁴² Nordling 2019 (2004), s. 106; Gembäck & Sohlander 2020, s. 110.

⁴³ Bergstrand 2010 (2007), s. 23.

⁴⁴ *Församlingspärmen*. Se vidare kap. "Ledarskap, makt och legitimering" s. 83 i denna volym.

⁴⁵ Gembäck & Sohlander 2020, s. 115-117; 155; Norling 2019 (2008) s. 181-184.

⁴⁶ Kuling 2020, kap 4.

Åsa Waldau var besatt av att det fanns kvinnligt uppror mot henne och de hade "antibrudanden".⁴⁷

Familjerelationer var ytterligare ett område som förefaller ha styrts av exklusivitet och makt. Familjeband, var enligt berättelser från flera i församlingen, underordnade församlingens vision. Det gällde dels unga som flyttade till Knutby och som begränsades i relation till föräldrar och släkt, dels även inom äktenskap och familjer i församlingen. Konkret kunde det senare handla om arrangerade äktenskap, äkta makar som periodvis uppmanades att vara från varandra eller en syn på barnuppfostran där barnet inte skulle knyta an för hårt till de egna föräldrarna utan tuktas av kollektivet. Det präglade även synen på och undervisningen om sexualitet och samliv.⁴⁸

Mordförsök och mord

I materialet framgår att det var i denna miljö och tid som kopplingen mellan Helge Fossmo och Sara Svensson förstärktes. Med start våren 2001 skulle de båda ingå i ett förbönsprojekt som ytterst handlade om att skydda Åsa Waldau från onda makter. Sara Svensson fanns då i den innersta kretsen kring henne. Helge Fossmo hade i november 2000 gift sig med Alexandra, Åsa Waldaus yngsta syster, ett år efter första hustruns död. Endast ett halvår efter giftermålet inledde Helge Fossmo och Sara Svensson en relation. Efter att Fossmo blivit sjuk tolkades det i andliga termer och han sa att han behövde ha Svensson som förebedjerska hos sig. Sara Svensson flyttade under sommaren in hos familjen Fossmo. Senare framgick i samband med rättegången mot de båda att en del av den "andliga kampen", som han fick henne att tro att det var, skedde genom sex. Han intalade henne att det var himmelsk kärlek mellan rena syskon i kampen mot demoner. Våren 2002 skilde sig Sara Svensson efter knappt två års äktenskap med en annan man i församlingen.⁴⁹

Helge Fossmo blev vid denna tid föreståndare i församlingen. Hans status som ledare beskrivs som stark. Men relationen ledde också till motsättningar i förhållande till Åsa Waldau, som enligt Helge Fossmo själv,

⁴⁷ Frankner & Gustavsson 2021; Gembäck & Sohlander 2020, s. 72-77; 197. Gembäck, Emma i SVT "Uppdrag granskning: Knutby" del 2. Att "böja sig" är ett centralt begrepp som används för att kontrollera människor (Kuling 2020). "Krossen" var benämningen för en period av nedbrytning som användes för att framkalla lydnad (Gembäck & Sohlander 2020, s. 84-88).

⁴⁸ Bergstrand 2010 (2007), s. 22; 79; Nordling 2019 (2004), s. 40-45; Gembäck & Sohlander 2020, s. 60-61; Kuling 2020; Frankner & Gustavsson 2021.

⁴⁹ Nordling 2019 (2004), s. 119-125.

upplevde att relationen hotade hennes status i förhållande till både honom och Sara Svensson. Hon hamnade i onåd hos Waldau och blev "fel".⁵⁰ Sara Svensson som då var formad av kulturen i församlingen upplevde detta som en katastrof. En desperat bön i hennes dagbok våren 2002 illustrerar:

Uppenbara min synd Förkrossa mig Ödmjuka mig

Ge mig total omvändelse och gör mig rätt inför Tirså

Hjålp mig dö från mig sjålv och ålska Dig mest

NÅD!⁵¹

Som nämnts ovan upplevdes "döden" påtaglig och närvarande i församlingen vid denna tid. Helge Fossmo uppges ha antytt till församlingsledningen att han borde gifta sig med Sara Svensson och att han haft drömmar om att hans fru Alexandra skulle dö. Sara Svensson fick signaler från Helge Fossmo om att det var Guds vilja att Alexandra Fossmo skulle dö och att det var en lydriadshandling som skulle ge henne nåd, både inför Gud och Tirså, Åsa Waldau. Det handlade bland annat om en mängd sms hösten 2003 som Sara Svensson ficks att tro att det var Gud som var avsåndare. Det ledde till att Sara Svensson försökte döda Alexandra Fossmo med en hammare den 8 november 2003. Hon lyckades inte. Mordförsöket polisanmålades inte, men Sara skickades hem till Småland.⁵²

Helge Fossmo fortsatte dock sin sms-kontakt med Sara Svensson. Sedan en tid hade han också en relation med grannens hustru. Uppdraget utvidgades till att också gålla åven ålskarinnans man. Fossmo anvånde en sårskild mobiltelefon för meddelandena som avslöjades under utredning och råttegång. Ett omtalat meddelande som beskriver Fossmos uppdrag till Sara Svensson är daterat den 17 december 2003:

"Det första är ditt måste. Det andra kan du göra av kärlek. Det måste ske på något sätt. Din osjålvviska kamp skulle räknas dig till godo inför Honom. Du kan!"⁵³

Manipulerad och driven av en vilja att göra rätt inför Gud och få nåd åkte Sara Svensson från Småland till Knutby och tidig morgon den 10 januari 2004 sköt hon Alexandra Fossmo till döds i hennes säng i bostaden. Hon gick också över till grannen. Han skottskadades mycket allvarligt men

⁵⁰ Lundgren 2018 (2008), s. 138-140

⁵¹ Återgivet i Nordling 2019 (2004), s. 131.

⁵² Nordling 2019 (2004), s. 135-143.

⁵³ Återgivet i Nordling 2019 (2004), s. 161.

överlevde. Sara Svensson greps nästa dag. Hon erkände mord och mordförsök och angav att ingen annan var inblandad. Men teknisk bevisning visade annat.

Händelserna chockade inte bara en församling och en liten ort i Uppland. Hela landet engagerades genom hård mediebevakning av det som hände de kommande veckorna. I rapporteringen benämndes Sara Svensson "Barnflickan", eftersom hon bott i familjen Fossmos hem och utåt sett haft den rollen, Helge Fossmo omnämndes som "pastorn" och Åsa Waldau blev snart kallad "Kristi Brud" sedan uppgifter om hennes särskilda ställning i församlingen började sippra ut.

Församling under press

Den 28 januari greps och anhölls Helge Fossmo för mord och mordförsök. Medlemmarna i Filadelfia Knutby var alla övertygade om att polisen tagit gruvligt fel.⁵⁴

Polisen misstänkte nästan omgående att mördaren fanns i församlingen, men församlingen tog inte in den förklaringen. "Vi var skräckslagna, men hade ingen tanke på att vare sig Sara eller Helge kunde vara inblandade", skriver Peter Gembäck.⁵⁵

Trots att församlingen, oftast via media, fick inblick i Helge Fossmos olika relationer, fortsatte medlemmarna att hävda Fossmos oskuld. Medierna beskylldes för att ljuga, och församlingen förnekade att någon sexuell förbindelse funnits mellan Helge och de två kvinnor som figurerade i undersökningen. Men mitt i förnekandet fanns ändå en rädsla i församlingen när Sara Svensson och sedan Helge Fossmo greps. "Måtte Sara ta livet av sig innan hon berättar om mig och församlingen!" påstår Helge Fossmo att Åsa Waldau sa vid en ledningsmiddag hos Pelle Waldau samma söndag som de fick reda på att Sara gripits.⁵⁶

Tilltron rubbades när Fossmos älskarinna, som tidigt häktades för mordet, släpptes och bekräftade relationen. "När vi förstod att Helge hade haft ett förhållande bakom ryggen på oss så kunde vi inte lita på någonting han sa. Vi insåg där och då att han troligen var skyldig till det han häktats för."⁵⁷

⁵⁴ Kim Wincent i predikan den 1 februari, Christiansson 2004, s. 174.

⁵⁵ Gembäck & Sohlander 2020, s. 169-170.

⁵⁶ Lundgren 2018 (2008), s. 210.

⁵⁷ Gembäck & Sohlander 2020, s. 171.

Kim Wincent blev på nytt föreståndare. Wincent och Peter Gembäck blev de ledare som samlade församlingen. Enligt Gembäck var det en avgörande punkt för församlingens fortsättning.⁵⁸

Den 16 februari, knappt tre veckor efter det att Helge Fossmo jämförts med fångslade apostlar, berättade en rad församlingsmedlemmar i polishuset i Uppsala om negativa saker de kände till om honom. De sade sig äntligen ha förstått hur det låg till och ville hjälpa till i utredningen.⁵⁹

Vändningen i församlingen var 180-gradig. Efter detta datum var det Helge Fossmo (och i någon mån Sara Svensson) som fick skulden för det negativa som drabbade församlingen. Åsa Waldau hölls helt ren från alla misstankar, liksom ledningen i övrigt. I församlingens verksamhetsberättelse för 2004 skriver Kim Wincent att församlingen blivit förd bakom ljuset då Helge Fossmo "...bl. a. levit i otrohet, samtidigt som han utåt sett hade en mycket hög bekännelse gällande renhet och helighet."⁶⁰

Någon utvärdering av ledarskapet i övrigt skedde inte. Utåt förnekades församlingens tro på Åsa Waldau som Kristi brud och osund församlingens kultur. Trots mordet och den uppmärksamhet som riktades mot brudteorin, är berättelser från den innersta kretsen samstämmiga i att denna teologi stärktes i församlingen.⁶¹ I sin bok, utgiven 17 år senare reflekterar Peter Gembäck: "I efterhand var det tydligt att Åsas och Helges ledarstil där människor blev utfrysade och bröts ner hade banat väg för att något hemskt skulle kunna hända." Det var för enkelt att skylla allt ensidigt på Helge Fossmo.⁶²

I stället för upplösning slöt sig gruppen. Pingstledningen, "lögnaktiga föräldrar" till unga medlemmar, medierna och framför allt Rigmor Robért utpekades som yttre fiender.⁶³ "Mitt i all tragedi har Gud fört oss vidare, vår Gudstro har prövats och visat sig hålla..."⁶⁴ Åsa Waldau hade varit "avskild" under flera år, men efter mordet ville hon möta församlingen.

⁵⁸ Intervju med Gembäck, Peter i SVT "Uppdrag granskning: Knutby" del 3.

⁵⁹ Lundgren 2018 (2008), s. 12.

⁶⁰ *Knutby Filadelfiaförsamlings verksamhetsberättelse* för år 2004, sid 1.

⁶¹ Skildras med klipp och intervjuer i SVT "Uppdrag granskning: Knutby" del 3. Se även Gembäck & Sohlander 2020, Kuling 2020 och Frankner & Gustavsson 2021.

⁶² Gembäck & Sohlander 2020, s. 177.

⁶³ *Knutby Filadelfiaförsamlings verksamhetsberättelse* för år 2004, sid 1; Gembäck & Sohlander 2020, s. 179.

⁶⁴ *Knutby Filadelfiaförsamlings verksamhetsberättelse* för år 2004, sid 1.

Hon berättade för alla att Helge var en bedragare. Hon uppträdde även i stora mediekanaler för att bidra till att församlingens rykte upprättades.⁶⁵

Av församlingens årsberättelser framgår att den hade ungefär 95 medlemmar när mordet inträffade. Under de kommande två åren begärde 16 personer sitt utträde ur församlingen, men nya tillkom, framför allt genom dop, och församlingen hade vid slutet av 2005 strax under 90 medlemmar.

Pingströrelsens agerande

Avslöjandena kring mordet slog hårt mot Pingströrelsen, både centralt och lokalt. Många fruktade problem och motstånd i verksamheten – men hade samtidigt svårt att ta till sig rapporteringarna om det sektliknande livet i den lilla församlingen.

Sten-Gunnar Hedin, föreståndare för Filadelfiaförsamlingen i Stockholm och talesman för den nybildade föreningen Pingst – fria församlingar i samverkan, markerade mot den teologi som fanns i Knutbyförsamlingen, när han i *Expressen* bland annat tog avstånd från läran om Kristi brud som en fysisk person: "Om Filadelfiaförsamlingen i Knutby omfattar denna avvikande lära är den tyvärr ingen pingstförsamling, mer än till namnet. Den är egentligen inte ens en kristen församling."⁶⁶

Han hänvisar i stället till pingstförsamlingarnas självständighet, som svar till dem som kritiserat pingstledningen för att inte ha ingripit tidigare efter de signaler om lära och församlingskultur som genom "avhoppare" och anhöriga varit kända sedan tidigare:

"Pingströrelsen är inte ett samfund, som till exempel Svenska kyrkan, där biskopen kan gå in och ge tydliga anvisningar, bland annat i trosfrågor. Pingströrelsen är en sammanslutning av fria församlingar som på grund av sin historia värnar den fria självständiga församlingens rätt att välja ledning och pastor och även formulera sina trossatser."⁶⁷

Redan fyra dagar efter mordet hade pingstledningen tagit tydligt avstånd från den lära som predikades och den ledarstruktur som fanns i Filadelfia, Knutby. Samtidigt som den slagit fast att några formella möjligheter att upplösa församlingen inte fanns, användes de informella och formella

⁶⁵ Gembäck & Sohlander 2020, s. 187-188; SVT "Uppdrag granskning: Knutby" del 3; Frankner & Gustavsson 2021, kap 32.

⁶⁶ Hedin, "Sektterismen hör inte hemma hos oss" i *Expressen* 14 januari 2004.

⁶⁷ Hedin, "Sektterismen hör inte hemma hos oss" i *Expressen* 14 januari 2004.

strukturer som formats i församlingsrörelsen för att hantera kriser och problem kring pastorer och församlingar. Pingströrelsen var inne i en process av organisationsförändring så i detta skede överlappade gamla och nya strukturer.⁶⁸

För att lösa kriser i och mellan pingstförsamlingarna uppstod tidigt ett informellt nät av föreståndare i de stora församlingarna, som var och en i sitt område erbjöd sina tjänster. Genom Lewi Pethrus roll och Filadelfiaförsamlingen i Stockholms särställning hade föreståndaren där också en slags nationellt ansvar.⁶⁹

Denna struktur fick en fastare form i början av 1950-talet när Pingströrelsen fick vigselrätt. För hanteringen bildades en vigselnämnd där Filadelfiaförsamlingen i Stockholm fick fyra mandat och ett var gick till föreståndarna för ett urval av tio stora pingstförsamlingar. Förutom att tilldela behörigheter kunde nämnden fatta beslut om att dra in vigselbehörigheten för en församling eller för en viss pastor. Om en församling blev av med sin vigselrätt, ansågs den inte längre tillhöra Pingströrelsen. Denna "uteslutningsmetod" hade endast använts vid ett par tillfällen i rörelsens historia.⁷⁰ Vid sidan av detta utgjorde årskalendern *Pingströrelsens årsbok* en slags informell medlemslista där de församlingar som betraktades som pingstförsamlingar presenterades med kontaktuppgifter.

År 2004 var Pingströrelsen inne i ett paradigmskifte. Den traditionella, inofficiella, samfundsstrukturen byttes stegvis mot en mer formell sådan. Riksföreningen Pingst – fria församlingar i samverkan (Pingst ffs), som bildats 2001, hade börjat få mer fasta konturer. Verksamheter som tidigare drivits i stiftelser, aktiebolag och föreningar hade börjat flyttats till den nya samfundsliknande föreningsorganisationen – eller knutits nära densamma

⁶⁸ Generaliserat kan de beskrivas utifrån tre kategorier: Informellt ansvar kopplat till föreståndare i stora församlingar, mandat knutet till hanteringen av vigselrätter och formella strukturer genom den nybildade riksföreningen.

⁶⁹ Carlsson 2008 (1973), s. 19-26; Struble 2009 (1982), s. 47-52. Funktionen i denna informella struktur beskriver ex. Joel Halldorf som en slags konstituerande kyrkotukt som vad nödvändig för enhet, Halldorf 2010, s. 52-55. Den illustreras också i konflikterna kring Lewi Pethrus kring år 1930, se: Gäreskog 2010.

⁷⁰ Carlsson 2008 (1973), s. 62-67. Eftersom Pingströrelsen inte hade en riksorganisation med medlemsförsamlingar skedde handläggningen i vigselnämnde på två plan. En formell hantering skedde gentemot staten där enskilda pastorer kunde anmälas för vigselrätt. Eftersom nämnden bara gav vigselrätt till pastorer i pingstförsamlingar var de också tvungna att inom nämnden avgöra vilka församlingar som hörde till rörelsen. Om en ny församling bildades behövde den först bli godkänd som pingstförsamling i nämnden innan vigselbehörigheter kunde tilldelas till dess pastorer. Nämnden formade också egna statuter som bl.a. angav hur många behöriga en församling kunde ha.

genom avtal. En del av förändringen var att samla de tjänster som gav service och stöd till församlingarna. Där fanns Pingstförsamlingarnas pensionsstiftelse som en central aktör. Stiftelsens föreståndare kom att fungera som en församlingskonsult, som ofta också fick lösa interna, lokala, stridigheter i församlingarna.

När mordet inträffade, i januari 2004, var pingstförsamlingarna långt ifrån klara med sitt "samfundsbygge". Alla församlingar var inte anslutna, några var motståndare till en organiserad samverkan mellan fria församlingar och en riksorganisation och andra – framför allt enskilda pastorer – framträdde som klara motståndare till nyordningen. Knutbyförsamlingen var en av dem som valt att inte ansluta sig.

Pingstledningen till Knutby

Den 28 januari anhölls Helge Fossmo för mordet. Att en pingstpastor anhöllits som misstänkt för mordet på sin fru chockade Pingströrelsen. På kvällen samma dag åkte en grupp pingstledare bestående av representanter från de strukturer som skissats ovan till Knutby för att träffa församlingsmedlemmar och pastorer.⁷¹ Medierna rapporterade löpande om händelseutvecklingen under dagen. Med rubriken "Pingströrelsens ordförande: 'Upplös Knutby-församlingen'" intervjuades Lars-Ivar Nilsson på vägen till mötet. Syftet med mötet var, enligt artikeln, att förmå ledarna att stiga åt sidan och låta ungdomar komma hem till sina föräldrar för bearbetning; samla medlemmarna och förmå dem att lägga ner verksamheten; erbjuda hjälp till församlingens medlemmar.⁷² Sven-Gunnar Hedin, talesman för Pingst ffs, uttalade sig samma eftermiddag i P4 Uppland. Han underströk att de var på väg till Knutby som systrar och bröder, att det krävdes ett radikalt byte i ledningen och att "Vi måste tillsammans med medlemmarna titta på hur församlingen antingen kan upplösas eller hur vi kan gå vidare."⁷³

⁷¹ Med på plats fanns föreståndarna i de två stora pingstförsamlingar som fanns i närområdet, föreståndaren för Filadelfiaförsamlingen i Stockholm som också var vigselnämndens ordförande och i egenskap av ordförande i Pingst ffs informationsutskott talesperson för riksföreningen. Från Pingst ffs fanns också ordförande, direktor samt pensionsstiftelsens föreståndare som även var handläggare i vigselnämnden och församlingskonsult.

⁷² "Pingströrelsens ordförande: 'Upplös Knutby-församlingen'" i *Expressen* 28 januari 2004. <https://www.expressen.se/nyheter/pingstrolsens-ordforande-upplos-knutby-forsamlingen/>

⁷³ *Sveriges Radio* 2004-01-28. Online: sverigesradio.se/artikel/359593

Mötet var akut och inte planerat. Enligt ledare i Knutby fick de reda på mötet genom media och blev upprörda över påståenden om att församlingen borde upplösas.⁷⁴ Det var så kallade teamsamlingar i Knutby och succesivt samlades både ledare och medlemmar till mötet med representanterna från Pingströrelsen. Utanför fanns ett stort uppbåd från media som väntade på detaljer.

Pingst ffs' ordförande, Lars-Ivar Nilsson uttalade sig efter mötet för lokalradion:

*"Halva församlingen var med i mötet och det var en församling i chock. Vi hade förväntat oss att de skulle vilja ta emot hjälp, men de sluter sin samman och de vill inte ha hjälp /.../ Lars-Ivar Nilsson [menar] att det enda rimliga efter det som hänt är att Knutbyförsamlingen läggs ner, men det kan inte han eller Pingströrelsen besluta om utan det måste församlingen göra själva."*⁷⁵

Pingstledningens försök att både fördöma församlingens teologi och kritisera ledarna – och att parallellt hjälpa församlingsmedlemmarna – misslyckades. I ett församlingsmöte i Knutby den 1 februari fick ledningen mötetts förtroende att fortsätta.⁷⁶ Två dagar senare fick Kammarkollegiet meddelande från Pingstförsamlingarnas vigselnämnd om att vigselrätterna skulle upphöra för församlingens pastorer eftersom de inte hade förtroende som pingstpastorer.⁷⁷ När det gällde församlingens förhållande till Pingströrelsen var dock frågan inte avgjord än.

Församlingens ”uteslutning”

Sommaren 2003 hade flera av de ”gamla” ledarna i Filadelfia, Knutby, lämnat. Några hade gått till grannförsamlingar i regionen. Även andra hade berättat om sådant de mött i eller kopplat till Knutby, exempelvis anhöriga

⁷⁴ Anonyma informanter från Knutby, intervjuade av Magnus Jonegård. Uppsala, 2021 januari. Se kap. ”Ledarskap, makt och legitimering” s. 83 i denna volym.

⁷⁵ Radio Väst, 29 januari 2004

⁷⁶ Intervju med Gembäck, Peter i SVT ”Uppdrag granskning” del 3.

⁷⁷ Det gällde förutom Helge Fossmo även församlingens föreståndare Kim Wincent. Det formella ansvaret gentemot staten innehades av specifika handläggare i vigselnämnden. De hade ett mandat från Kammarkollegiet (staten) att förordna vigselför rättare inom ett samfund enligt samfundets statuter och svensk lag. De avförde löpande pastorer – oftast efter att man slutat som pastor och i mer sällsynta fall för att man inte var lämplig eller hade medverkat till ”allvarlig försummelse” i samband med vigsel. Vigselnämnden hade möten två gånger per år. På dessa möten fanns återkallade vigselrätter med som en informationspunkt. Vid mötet i 26 juni 2004 informerades om att behörigheterna avförts för tre personer, däribland Fossmo och Wincent. Pingst – fria församlingar i samverkan, Vigselnämndens arkiv.

till medlemmar och elever från bibelskolor som varit där på praktik. Frågor om församlingens status var aktuella och vid vigselnämndens möte den 13 november 2003 "Besluts att samtal bör föras med Filadelfiaförsamlingen Knutby om deras verksamhet som medför många frågor gällande vigselrätten." Det gällde rykten om arrangerade äktenskap och profetior kring äktenskap och skilsmässor. Nämndens ordförande Hedin tillsammans med två andra ledamöter i vigselnämnden fick uppgiften att föra dessa samtal med församlingens styrelse.⁷⁸

Strax innan tioårsdagen för mordet intervjuades Sten-Gunnar Hedin i *Dagen* och fick frågan - finns det något du ångrar när det gäller det du gjort mot Knutby:

*"Det jag ångrar är att jag inte tidigare tvingade till mig ett möte. Vi hörde rykten, vi började ana, men de möten som vi hade planerat in blev avlysta. Det sista inbokade mötet var planerat till den 12 januari 2004, två dagar efter mordet. Det mötet blev inställt, av förklarliga skäl."*⁷⁹

Mötet med Vigselnämnden kom istället att äga rum den 19 april 2004. De tre ledamöterna i vigselnämnden som på hösten fått uppdraget att föra ett samtal med församlingen mötte större delen av församlingsledningen, men Åsa Waldau nekade vara med. Med på mötet fanns också föreståndarna i de två större grannförsamlingarna. De fick inte möta Åsa Waldau och den "församlingspärm", som bl.a. skulle beskriva teologin i fråga om äktenskap, som ledningen i Knutby lovat överlämna, lades inte på bordet. Det ledde till att vigselnämnden fråntog Filadelfia i Knutby dess vigselrätt.⁸⁰ Därmed hade Pingströrelsen också använt sitt enda formella vapen för att ta avstånd från församlingen.

Efter detta fanns det ingen formell hantering av Knutbyförsamlingen och händelserna där, i Pingst ffs. Däremot förekom hel mängd insatser på andra plan; hjälp med enskild själavård, deltagande i Posom-gruppen i Uppsala, möte med den så kallade föräldragruppen, mediekontakter etc.

Pingstledningen hade inledningsvis att hantera en splittring i synen på Knutbyförsamlingen. Samtidigt som Pingst ffs ledning försökte visa skillnaden mellan sekten i Knutby och "vanliga" pingstförsamlingar, fanns kritik bland vissa församlingsföreståndare mot avståndstagandet.

⁷⁸ Pingst – fria församlingar i samverkan, Vigselnämndens arkiv. Protokoll 2003-11-13.

⁷⁹ Hedin i *Dagen* den 13 december 2013.

⁸⁰ "Beslut i vigselnämnden ställer Knutby utanför pingströrelsen" i *Dagen* den 22 april 2004. <https://www.dagen.se/nyheter/2004/04/22/beslut-i-vigselnamnden-staller-knutby-utanfor-pingstrorelsen/>

Kritiken mot pingstledningen avtog dock i takt med att interiörerna i församlingen blev allmänt kända. Att församlingar i Pingströrelsen haft olika syn i vissa teologiska frågor, var både känt och accepterat. Även vissa delar av Knutbys ledarskapsfilosofi fanns också i andra församlingar. Men läran om Kristi brud och dyrkan av Åsa Waldau, äktenskapssynen, den sexuella lössläppligheten, bemötandet av kvinnor i allmänhet och andra interiörer gjorde att Knutbyförsamlingen kändes avlägsen för medlemmarna i landets pingstförsamlingar.

Det motstånd som under det tidiga 00-talet fanns mot etableringen av Pingst ffs, avtog relativt snabbt. En av orsakerna till detta var säkert att mordet i Knutby visade att en rikstäckande rörelse av Pingsts storlek, behövde en överbyggnad för att hantera inte bara gemensamma verksamheter och satsningar, utan även kriser på olika plan.

I mediestormens öga

”Under 2004 var församlingen mycket uppmärksam i media, något som vi trodde skulle avta och kanske t o m upphöra under 2005. Så blev inte fallet...”⁸¹

Knutbydramat hade allt för att skapa löpsedlar och förstasidor. Orden pastor, mord och sex varierades i det oändliga och antalet sidor i kvällspressen lär ha varit de flesta i ett brottmål sedan Palmemordet. Trängseln på de små vägarna när medias reportagebilar skulle fram var stor. Och över Gränsta dånade helikoptrarna. Att intresset skulle avta efter några månader var en önskan som församlingen inte skulle få uppfylld. Brottet var extraordinärt, det var verklighet samtidigt som det följde en dramaturgi som i en deckare med utpräglade rollkaraktärer.⁸²

Förutom tidningsartiklar, har dramat resulterat i dokumentärer, böcker, TV- och radiodokumentärer. Även en teaterpjäs sattes upp på Uppsala stadsteater. Mordet har granskats liksom församlingen, förkunseln och relationerna. Även de inblandade själva har skrivit; både Åsa

⁸¹ Knutby Filadelfiaförsamlingens verksamhetsberättelse för år 2005, s. 1.

⁸² Detta är exempel på aspekter som lyfts fram i uppsatsen *Med pressen runt knuten. Om effekterna av mediebevakningen kring församlingen i Knutby*, Pettersson & von Wachenfeldt 2009.

Waldau och Peter Gembäck har givit ut böcker, och nu kommer skildringar från Knutby författade av nästa generation – de unga som växte upp efter mordet.⁸³

Historien var alltför spännande – och säljande – för att media skulle släppa den. Behovet att hitta "sin egen vinkel" växte, och journalisterna använde alla sätt för att komma innanför dörrarna hos medlemmarna. Att öppna för journalister, och filmare, med motiveringen att visa hur livet verkligen levdes, gav inte alltid önskvärt resultat. Exempelvis återges i verksamhetsberättelsen för 2004 hur församlingen fick bra kontakter med teamet bakom Kalla Fakta i TV4 som gjorde "en sann dokumentär om församlingen". Den tilliten raserades när församlingen senare fick se dokumentären.⁸⁴

Ibland tog sig medias kändisdyrkande bisarra uttryck, som när Runar Sögaard kommenterade händelserna i Knutby i TV4 den 10 februari 2004 eller dramat såldes som sällskapsspel.

Framför allt var det publiceringen i två kategorier tidningar som församlingen ogillade; kvällstidningarna och den kristna pressen. Kvällstidningarna skrev mest och yvigast. *Expressen* publicerade 55 artiklar om mordet under två veckor, att jämföras med *Dagens Nyheter*s 16. Enbart Niclas Rislund, reporter på *Expressen*, hann under sex månader skriva 70 artiklar om Knutby.⁸⁵

Men också *Dagen* och *Världen i dag* ådrog sig kraftig kritik från framför allt församlingsledningen i Knutby.

*"De kristna medierna visade heller inget stöd. – De var de som skrev värst om oss, och gör det fortfarande. De borde varit mer nyanserade men de satt i knät på de rörelserna som distanserade sig från oss. Jag hade trott lite mer om till exempel Livets ords tidning."*⁸⁶

Om Pingströrelsen hade behov av att markera avstånd till Knutbyförsamlingen, fanns samma önskan hos Livets Ord. *Världen i dag*, formellt fristående men med starka rötter i trosrörelsen, skrev inte mer kritiskt än

⁸³ Waldau & Karlsson 2007; Gembäck & Sohlander 2020; i berättelsen *Knutbyflickan* skildrar Linnéa Kuling, född 1995, sin uppväxt i Knutby. Hennes familj flyttade dit omkring 1998 och hon döptes i församlingen 2002, Kuling 2020.

⁸⁴ Kim Vincent i *Knutby Filadelfiaförsamlings verksamhetsberättelse* för år 2004, sid 1 och 2005, sid 1.

⁸⁵ Pettersson & von Wachenfeldt 2009.

⁸⁶ Intervju med Peter Gembäck i Pettersson & von Wachenfeldt 2009.

många andra, men församlingen hade förväntat sig att den tidning, som de upplevt sig stå närmast, i stället borde stöttat.⁸⁷

"Pastorsfru mördades i sitt hem. Ett skottdrama med anknytning till pingstförsamlingen i Knutby i Uppland utspelades på lördagsmorgonen. Föreståndarens 23-åriga fru sköts till döds i sin säng. En 30-årig svåger till den döda sköts i ett intilliggande hus strax före [sic] dådet i pastorsvillan. Mannen, som också är medlem i församlingen, skadades svårt och vårdas på Akademiska sjukhuset i Uppsala."

Detta var den första notisen om mordet i *Nya Dagen* (nätupplagan), publicerad 11 januari. Det blev många fler: fram till mars 2021 ger sökordet Knutby 879 träffar i Dagens arkiv (*Nya Dagen* bytte senare under 2004 till namnet *Dagen*).

Nyhetsrapporteringen var inledningsvis återhållsam i *Nya Dagen*. I en ledarkrönika den 16 januari skrev *Nya Dagen* "... Med hänsyn till offren, de anhöriga och församlingens chockade medlemmar" ville den undvika "den aggressiva drevjournalistik som många upplevt i Knutby och Vaggebyrd...". Samtidigt markerade tidningen, i samma krönika, sitt stöd för den linje som pingstledningen valt: "Allt mer tyder på en teologi och församlingssyn som inte hör hemma i frikyrklighetens huvudfåra. Ledarskapet i Knutby har ett stort ansvar. I denna krissituation har Sten-Gunnar Hedin, föreståndare i Filadelfiaförsamlingen i Stockholm, dragit ett tungt lass...".

Men även åsikter från Knutby släpptes fram och i samma tidning får Kim Wincent och Peter Gembäck kommentera sin relation till Pingströrelsen, församlingens teologi och organisation.

Den 4 februari uppmärksammade *Nya Dagen* en intervju med Knutbyledningen i *Dagens Nyheter*, där den beskyllde pingstledningen för att försöka rädda sitt skinn.⁸⁸

Majoriteten av de svenska medierna avslöjade under dessa hektiska månader sin dåliga kunskap om kristendom och – kanske framför allt – svensk frikyrklighet. Journalister på tidningen *Dagen* berättade om hur vilsna kolleger ringde för att få hjälp att reda ut elementa. Svårigheten att beskriva händelserna förstärktes naturligtvis också av de ständiga lögner de matades med av ledarna i Knutby.⁸⁹

⁸⁷ Ruben Agnarsson, som då var på *Världen idag*, uttalar sig om situationen i en intervju i Pettersson och von Wachenfeldt 2009.

⁸⁸ *Nya Dagen* den 4 februari 2004.

⁸⁹ Gembäck & Sohlander 2020, s. 173.

Läkaren och psykoterapeuten Rigmor Robért kritiserade redan våren 2004 medierna för ensidig fokusering på Helge Fossmos skuld och pekade på Åsa Waldaus roll och församlingskulturen som roten till problemet. Hon menade att medierna "...dansade med i Knutbyvalsen".⁹⁰

Både medierna och, efter ett tag, församlingen nyttjade intresset för Knutby. Åsa Waldau använde gärna media för att sprida både sin egen bild om församlingen i allmänhet och sig själv i synnerhet. Hon satt i morgonsoffor och TV-debatter, framträdde i Expressenbilagan *Allt om barn*, skrev en bok med Bert Karlsson och inbjöd media till SPA-visning.⁹¹

Att medierna och journalisterna inte släppt sekt-dramat visar det faktum att när detta skrivs, våren 2021, annonseras en ny TV-serie på HBO där grävande journalister åter aktualiserar vad som hände för mer än 17 år sedan och det uppmärksammas att TV4 ska spela in en dramaserie om fallet.

Rättegången

Rättegången mot Helge Fossmo och Sara Svensson inleddes i Uppsala tingsrätt den 18 maj 2004. Fossmo var åtalad både för mordet på sin första fru Heléne Fossmo samt anstiftan till mord på sin andra fru Alexandra Fossmo och mordförsöket på sin granne. Svensson åtalades för mord och mordförsök, som hon vid rättegången erkänt att hon utfört. Både tidigare och nuvarande medlemmar fanns med som vittnen i rättegången. Förutom information som rörde sex och otrohet i församlingen framkom vittnesmål om maktmissbruk och vissa beskrev församlingen som en sekt.

Domarna kom den 12 november samma år. Sara Svensson dömdes för mordet och mordförsöket och fick sluten rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning. Helge Fossmo dömdes till livstids fängelse för anstiftan till mord och anstiftan till mordförsök, men frikändes från misstanken om mord på sin första fru.

Frihet, isolering och "Bordet"

Utvecklingen i Filadelfiaförsamlingen i Knutby följde efter denna tid två linjer. Den ena handlade om att rentvå församlingens rykte och ge bilden av en "vanlig" församling. För att visa att uppfattningen om församlingen

⁹⁰ Robért, Rigmor, "Kristi brud bör träda fram" i *Expressen* den 8 april 2004.

⁹¹ Gembäck & Sohlander 2020, s. 199-205.

var fel, lättades därför trycket på de kvarvarande medlemmarna. Det som Peter Gembäck kallat "Frihetstiden" inföll. Medlemmarna uppmanades resa till sina föräldrar, att gifta sig, skaffa barn, resa på semester och även utbilda sig. Församlingen öppnade SPA och ordnade party när Åsa Waldau släppte en ny cd.⁹² Församlingen ordnade med totalrenoveringar av medlemmars hem med Åsa som inredningsarkitekt.⁹³ Omkring 2008 upplever också församlingen att det lugnar ner sig kring dem.⁹⁴

Men under ytan och koncentrerat till församlingens innersta krets fördjupades mystiken kring Åsa Waldau som Jesu brud och maktspelet kring henne. Urban Fält tog över Helge Fossmos roll som hennes närmaste man, Jesu ställföreträdare i förmedlandet av kärlek till henne och som språkrör för Guds vilja i församlingen. Han hade kommit till Knutby med sin familj kring år 2000, mötte först visst motstånd från bland annat Åsa, men blev accepterad och fick inom ett par år en ledarroll, och blev 2005 en av pastorerna. Han flyttade också in i "pastorvillan" på "Kullen" med sin familj, det som varit Helge Fossmos hem.⁹⁵

Ledningens kontroll över medlemmarna ökade och kulturen blev allt hårdare. Efter ett tag drog sig Åsa Waldau undan igen. Hon hade en grupp kvinnor runt sig som skötte hemmet och gjorde allt för henne. Församlingsmedlemmar gav henne presenter för att visa sin uppskattning. Den innersta kretsen samlades regelbundet hemma hos Åsa Waldau. Samlingen kallades "Bordet" och efter några år möttes gruppen nästan dagligen. I sin roll närmast Åsa Waldau hade Urban Fält stort inflytande. Han skapade teologi om en strid mot onda makter som ville komma åt henne. Bordet skulle utgöra "Muren". Åsa Waldau stängde "Dörren" för dem som hon inte tyckte behandlade henne på rätt sätt och Urban Fält blev den som vaktade "Dörren".⁹⁶

Kim Wincent började reagera på utvecklingen och till slut skar det sig mellan honom och Åsa Waldau. Han lämnade församlingen och föreståndarskapet 2012.

Medierna fortsatte att bevaka Knutby och föräldrarna till de unga medlemmarna blev än mer kritiska. Allt fler i omgivningen ansåg att församlingen blivit en sekt, och trycket ökade.

⁹² Knutby, *Filadelfiaförsamlingens verksamhetsberättelse* för år 2005; Gembäck & Sohlander 2020, s. 124, 224.

⁹³ Gembäck & Sohlander 2020; Kuling 2020 och Frankner & Gustavsson 2021.

⁹⁴ "De var genuint rädda för oss" i *Aftonbladet* den 11 januari 2014, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/1kWzLX/de-var-genuint-radda-for-oss>

⁹⁵ Gembäck & Sohlander 2020, s. 136-143.

⁹⁶ Gembäck & Sohlander 2020, s. 232-244.

I samband med att tio år gått sedan mordet i Knutby gjorde tidningen Dagen ett reportage utifrån ett besök i församlingen men också avhoppares berättelser. I artikeln är det just dessa motstridiga bilder som träder fram – en modern livaktig frikyrkoförsamling som upplever att de allt mer blivit av med sektstämpeln och samtidigt berättelser om rädsla, makthierarkier under Åsa Waldau, Urban Fält som hennes språkrör och en intim relation mellan dem.⁹⁷

Pastorsflykt

Urban Fält hade börjat kalla flera kvinnor i församlingen för sina "döttrar". När det uppdagades för allt fler att han hade sexuella relationer med flera kvinnor i församlingen började allting krackelera. En av kvinnorna var under 18 år. Omkring 50 av de 90 medlemmarna kände till minst en av relationerna. Flera som efter rättegången tio år tidigare förnekat det Helge Fossmo berättat om sin sexuella relation med Åsa Waldau insåg att det kunde vara så.⁹⁸

Det började stå klart för allt fler att Åsa Waldau och Urban Fält utnyttjat sin maktställning och att verkligheten inte gick ihop med den "andliga" versionen. Våren 2016 blev det skarpt läge. Först Urban Fält, sedan Åsa Waldau konfronterades och båda lämnade under hösten Knutby. Peter Gembäck, som länge varit församlingens talesperson i media och dess föreståndare sedan 2012, medgav nu offentligt för första gången att det funnits en osund kultur kring Åsa Waldau och hennes roll som Jesu brud. Många medlemmar lämnade församlingen de kommande månaderna.⁹⁹

⁹⁷ Ringqvist Rickard, "Flera källor: Läran om Kristi brud lever kvar i Knutby Filadelfia (2013)" i *Dagen* den 13 december 2013, <https://www.dagen.se/dokument/2013/12/13/flera-kallor-laran-om-kristi-brud-lever-kvar-i-knutby-filadelfia-2013/>

⁹⁸ Gembäck & Sohlander 2020, s. 265-277.

⁹⁹ *Dagen* den 24 november 2016: <https://www.dagen.se/nyheter/2016/11/24/knutby-i-dag-del-1-asa-waldau-och-urban-falt-lamnar-knutby/>; Gembäck & Sohlander 2020, s. 279-291.

Avveckling efter 97 år

I mars 2017 meddelade församlingens sista pastor Peter Gembäck att han avslutade sin tjänst. Ett drygt år senare, den 21 maj 2018 berättade församlingen i media att den upphör. Magnus Jonegård från Pingströrelsen och Sune Nordin från Korskyrkan i Uppsala hade tidigt gått in för att stötta församlingen i processen.¹⁰⁰ Från samfundshåll i Pingströrelsen var man avståndstagande mot församlingen. Samfundet som i detta läge fått en mer formaliserad struktur beslutade att det inte gick att "relatera till Filadelfia Knutby som en fungerande församling" och att referensgruppen inte kunde "legitimera dess ledarskap", men att samfundet ville finnas till stöd för enskilda medlemmar för samtal och själavård.¹⁰¹ Medlemmar och tidigare medlemmar hade ända sedan mordet erbjudits själavård. Detta hade pågått kontinuerligt sedan mordet, med ett glapp åren 2008-2016 då den inte efterfrågades. Men i samband med att församlingen avvecklades tilltog behoven. Redan från 2004 var pingstpastorn Monica Winerdal en nyckelperson för detta arbete.¹⁰²

Efter att församlingen upplöst åtalades några av pastorerna för brott, däribland Åsa Waldau. Inför rättegången skriver hon ett brev till *Expressen* som de kallar "Kristi bruds försvar". I det långa brevet lägger hon över skulden på Helge Fossmo och Urban Fält, att alla höjde henne till skyarna och menar att hon gick på bilden av sig själv som Kristi brud.¹⁰³ Efter rättegången i början av 2020 dömdes Åsa Waldau för misshandel i åtta fall, Urban Fäldt dömdes för sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och Peter Gembäck dömdes för misshandel och olaga tvång.¹⁰⁴

Sommaren 2020 publicerade SVT serien: "Uppdrag granskning: Knutby". I sex avsnitt skildras berättelsen om hur en vanlig frikyrkoförsamling förvandlades till en destruktiv sluten grupp med maktmissbruk

¹⁰⁰ *Dagen* den 21 februari 2020, <https://www.dagen.se/dokument/2020/02/21/sune-nordin-och-magnus-jonegard-vill-ta-kunskaper-fran-knutby-och-hjalpa-andra/>; Gembäck och Solander 2020, s. 292-298.

¹⁰¹ Beslutet fattades av Pingst Referens där regionledarna för pastorsnätverket, föreståndarna för de största församlingarna och föreståndaren för Pingst ffs ingår. "Pingst: Inget som helst stöd för fortsatt verksamhet i Knutby" i *Dagen* den 14 februari 2018.

¹⁰² *Dagen* den 1 juli 2020, <https://www.dagen.se/nyheter/2020/07/01/nu-talar-monica-winerdal-oppet-om-ar-av-sjalavard-i-knutby/>

¹⁰³ "Waldau, Åsa "Fossmo sa att jag behövde dö" i *Expressen* den 12 januari 2020.

¹⁰⁴ *Dagen* den 13 mars 2020, <https://www.dagen.se/nyheter/2020/03/13/samtliga-tre-knutbypastorer-doms-for-brott/>; Gembäck & Solander 2020, s. 310-321

och förtryck. Flera av de personer som funnits centralt i församlingen intervjus. En bred allmänhet får interiörer från sådant som bara församlingens inre kärna känt till. Serien visar också hur rädsla, sekteristisk kultur och osunt ledarskap kan förvilla en hel grupp av människor. Journalisten bakom serien, Anna Lindman, hade följt Knutby ända sedan mordet 2004. När hon i samband med att serien släpptes reflekterade över händelserna i tidningen *Journalisten* konstaterade hon att detta kan drabba alla, sekteristiska strukturer finns i alla delar av samhället och kombinerat med osunt ledarskap blir det farligt.¹⁰⁵ Även om man som rörelse eller församling vill utmana det som är tråkigt och förlegat gäller det att inte förlora kompassriktningen på dessa områden. Det kan historien om Filadelfiaförsamlingen i Knutby ge kunskap om och förståelse för.

Referenser

Litteratur

- Bergstrand, Göran 2010 (2007), *Inte bara Knutby*, E-boksutgåva, EPUB 2.0. Natur & Kultur.
- Carlsson, Bertil 2008 (1973), *Organisationer och beslutsprocesser inom Pingströrelsen*. Skrifter utgivna av Insamlingsstiftelsen för pingstforskning.
- Cristiansson, Terese 2004, *Himmel och helvete. Mord i Knutby*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Frankner, Josefine & Cecilia Gustavsson 2021, *Kristi bruds slav*. Bokförlaget Polaris.
- Gembäck, Peter & Annika Sohlander 2020, *Knutby inifrån*, E-boksutgåva, EPUB 2.0. Ekerlids förlag.
- Gäreskog, Marianne & Roland 2010, *Lewi Pethrus i konflikt*. Skrifter utgivna av Insamlingsstiftelsen för pingstforskning.
- Halldorf, Joel 2010, *Regn, regn färdas över oss. Algot Niklasson och förnyelseväckelsen*. Skrifter utgivna av Insamlingsstiftelsen för pingstforskning.

¹⁰⁵ "Det här kan vi lära oss av Knutby" i *Journalisten* den 18 juni 2020: <https://www.journalisten.se/nyheter/anna-lindman-det-har-kan-vi-lara-oss-av-knutby>

- Lundgren, Eva, 2018 (2008), *Knutbykoden*, E-boksutgåva, EPUB 2.0, Modernista.
- Nordling, Jan 2019 (2004), *Knutby. Sanningen och nåden*. E-boksutgåva, EPUB 2.0, Saga förlag.
- Struble, Rhode 2009 (1982) *Den samfundsfria församlingen och de karismatiska gåvorna och tjänsterna*. Skrifter utgivna av Insamlingsstiftelsen för pingstforskning.
- Söderholm, G. E. 1933 *Den svenska pingstväckelsens historia 1927-1933*. Förlaget Filadelfia.
- Waldau, Åsa & Bert Karlsson 2007, *Kristi Brud – vem kan man lita på?* Heja Sverige AB.

TV och ljud

- Kuling, Linnéa 2020, *Knutbyflickan – Livet i sektens innersta krets*, Ljudbok. Storytel Publishing.
- Sveriges radio*, P4 Uppland 2004-01-28.
- Sveriges radio*, Radio Väst 2004-01-29.
- SVT "Uppdrag granskning: Knutby" 2020, dokumentär i sex avsnitt.

Tidningar och tidskrifter

- Aftonbladet*
- Dagen/Nya Dagen* (namnbyte i april 2004).
- Evangelii Härold*
- Expressen*
- Inblick*
- Journalisten*
- Pingströrelsens årsbok*
- Världen idag*

Opublicerade källor

- Församlingspärmen* 2002, opublicerad sammanställning där Filadelfiaförsamlingen i Knutby presenterar sig och sin verksamhet.
- Knutby Filadelfiaförsamlings verksamhetsberättelse 1994-2009*, 2017.
- Pettersson, Marcus & Anna von Wachenfeldt 2009, *Med pressen runt knuten. Om effekterna av mediebevakningen kring församlingen i Knutby*. Uppsats vid Journalistprogrammet Göteborgs universitet.
- Pingst – fria församlingar i samverkan arkiv. Vigselnämndens arkiv.

Ledarskap, makt och legitimering

Reflektioner kring ledarskap utifrån Filadelfia i Knutby

MAGNUS JONEGÅRD & HÅKAN KENNE

Inledning

Mordet i Knutby 2004 orsakade en vågrörelse av chock genom Sverige och skapade stora rubriker. När händelseförloppet rullades upp väcktes snabbt flera frågor om Filadelfiaförsamlingen i Knutby.¹ Församlingen hade från sitt bildande 1921 varit en pingstförsamling och en del av den svenska pingströrelsen.² Församlingen hade mycket gemensamt med övrig frikyrklighet men hade samtidigt under senare tid en teologi och praktik som skiljde ut den. Under senare tid har tidigare medlemmar, församlingsledare och pastorer från Knutby berättat om en sektmiljö med maktmissbruk, andliga övergrepp och avsteg från klassisk kristen tro.³ Utifrån dessa berättelser diskuteras här några perspektiv på ledarskap, makt och legitimering med relevans för andra frikyrkor, karismatiska eller inte. Syftet med artikeln är att med utgångspunkt i utvecklingen av ledarskapet i Knutby diskutera några generella aspekter av församlingsledarskap. De frågor vi särskilt fokuserar på är:

- Hur fördelas den beslutande makten i en församling?
- Hur legitimeras ledarskap i en församling?
- Hur legitimeras en lokal församling och dess ledarskap av andra ledare och församlingar?

Artikeln utgångspunkt tas i församlingen i Knutby och dess förhållande till Pingströrelsen och då aktuella ledarskapsströmningar. Detta diskuteras i ljuset av Bibelns undervisning om ledarskap samt aktuell och relevant

¹ Härefter används i huvudsak Knutby när vi refererar till Filadelfiaförsamlingen i Knutby.

² Härefter används Pingströrelsen om svensk pingströrelse.

³ Se exempelvis Frankner & Gustavsson 2021; Gembäck & Sohlander 2020; Kuling 2020, *Knutby: I blind tro* (6 avsnitt) 2021-04-22; *Uppdrag granskning: Knutby* (6 avsnitt) 2020-06-16; *Sektpodden*.

forskning om ledarskap. I avslutningen av artikeln diskuteras resultatet i relation till dels Max Webers kategorier för legitimering av auktoritet, dels Karl-Inge Tangens och Truls Åkerlunds diskussion om makt i karismatisk kultur.⁴

Artikeln material om Knutby är i första hand församlingens egna dokument som stadgar och den så kallade församlingspärmen, samt intervjuer med personer som var med i församlingen och med representanter för Pingst. Utöver detta används annat publicerat material tillsammans med andra delar av denna volym. Människor kan ha olika upplevelser av samma händelse vilket kräver både medvetenhet och noggrannhet i användandet av den typen av källor. Det kan även finnas olika motiv hos informanterna när de berättar. När generella frågor kring ledarskap diskuteras används i första hand översiktsverk där olika teorier och perspektiv samlats.

Som skribenter har strävan varit att medvetandegöra våra egna utgångspunkter och förhålla oss kritiskt till dem. En av oss, Magnus Jonegård, anlätades som församlingskonsult av Knutby i december 2016 till december 2017 som stöd i den kris som församlingen då genomgick.⁵ Vi är båda själva förankrade i kyrkliga sammanhang där frågor om Andens ledning och karismatiska gåvor betonas. Medvetna om att förförståelse kan styra analyser tror vi att den också kan bidra till ökad och fördjupad förståelse. I mötet med de speciella förutsättningar som skapades utifrån händelserna i Knutby inser vi att vår bild är ytterst begränsad. Med det sagt är det vår förhoppning att läsningen ska bidra till fördjupad förståelse och bli en inbjudan till reflektion över läsarens eget sammanhang.

Formella ordningar för ledarskap och maktfördelning i Knutby

En församling kan organiseras på olika sätt. I stadgar och församlingsordningar beskrivs den formella strukturen för hur makt fördelas, beslut tas och ledarfunktioner tillsätts. Tanken är att de skrivna ordningarna ska vara ett stöd som skapar förutsägbarhet för alla som deltar. Inom svensk frikyrklighet använder de flesta församlingar föreningsformen för att beskriva sin organisation även om stiftelseformen också förekommer.

⁴ Båda dessa teoribildningar presenteras och diskuteras i del sju i denna artikel.

⁵ Gembäck & Sohlander 2020, s. 343.

Knutby var en pingstförsamling organiserad som förening. Församlingens stadgar liknar de som många andra pingstförsamlingar har samtidigt som några särskilda betoningar görs i den församlingspärm Knutbyförsamlingen hade.

I dokumenten sägs "att församlingens ledarskap ska utgöras av de fem ämbetstjänsterna, d.v.s. apostlar, profeter, herdar, lärare, evangelister samt av äldste. Äldstetjänsten är ett ämbete insatt i församlingen vars huvudsakliga uppgift är att vara bärare d.v.s. ta ansvar för församlingen och dess liv".⁶ Det andliga ledarskapet utsåg inom sin egen grupp, församlingens styrelse som ansvarade för församlingens ekonomi och praktiska frågor. Föreståndaren var självskriven som styrelsens ordförande. På det årliga administrationsmötet presenterades styrelsen och medlemmarna valde kassör. Denne skulle enbart ingå i styrelsen om den samtidigt var en del av det andliga ledarskapet.⁷ Församlingens medlemmar hade yttrande- och rösträtt på församlingsmötena och det var majoritetsbeslut som gällde.⁸ Stadgarna i Knutby följer till stor del det stadgeförslag för pingstförsamlingar som Förlaget Filadelfia gav ut redan 1925.⁹ Många pingstförsamlingar har reviderat sina stadgar och idag är det inte lika vanligt förekommande att föreståndaren också är styrelsens ordförande.

Knutbys stadgar beskriver inte processen för hur det andliga ledarskapet avskiljs. Inom Pingströrelsen är den vanliga ordningen att de som redan är äldste i bön söker Guds tilltal om vilka nya personer som ska vara äldste, prövar olika namn och deras lämplighet för tjänsten. Därefter presenteras kandidaterna i församlingsmötet och om inga invändningar av allvarligare art finns, avskiljs dessa sedan för tjänst. På det sättet kombineras inom Pingströrelsen övertygelsen om att Gud ska vägleda vid beslut och att församlingen ska vara delaktig i bekräftandet av olika tjänster.

Utöver de ledarfunktioner som beskrivs i stadgarna fanns i Knutby en konventionell modell med ansvariga ledare och team för olika områden som mission, lovsång, utpost, second hand samt träningskolan som arrangerades årligen.

⁶ *Knutby Filadelfias församlingspärm 2002*, s 2 samt stadgar § 4 Ledarskap och Styrelse, Mom. 1. Församlingens stadgar som avskiljer andliga ledare i enlighet med Ef. 4:11-13 fastställdes 1998.

⁷ *Knutby Filadelfias församlingspärm 2002*, s 7. Stadgar § 4 Ledarskap och Styrelse, Mom. 3. § 7 Ärenden vid ordinarie administrationsmöte, punkt 9.

⁸ *Knutby Filadelfias församlingspärm 2002*, s 7. Stadgar § 5 Församlingsmöte, Mom. 3.

⁹ Se *Stadgar Elimförsamlingen i Rödja 1929*.

Skrivningarna i Knutbys församlingspärm förskjuter makten i församlingen från medlemmarna till det andliga ledarskapet. I handlingsplanen står det att "församlingen har ett teokratiskt styre"; att ledare har sin makt från Gud och agerar i hans ställe.¹⁰ Texten lyfter sedan fram att: "tjänsterna är avskilda för att lyda Gud och inte för att leva upp till eventuella mänskliga förväntningar eller krav. Detta innebär en frihet och ett ansvar att vara noggrann med att göra vad den Helige Ande säger – varken mer eller mindre – oavsett om människor ser detta eller inte".¹¹ Stadgarna gav det andliga ledarskapet även den avgörande beslutsmakten i de fall då församlingsmötet inte kunde komma överens: "Skulle stor oenighet fortfarande då råda, åligger det församlingens andliga ledarskap att fatta beslut i frågan".¹² Detta ger sammantaget en bild där församlingen inte kunde rösta emot det andliga ledarskapet.

Ledarskap och maktfördelning i Sverige och internationellt

Knutbyförsamlingen lyfte fram tjänsterna i Ef 4:11 som en del av det andliga ledarskapet tillsammans med en betoning på att ledarna skulle ha makt att bestämma. Detta är de inte ensamma om. I denna del vill vi sätta Knutby i sitt sammanhang, som pingstförsamling och i relation till de influenser som från 1980-talet och framåt betonat apostoliskt ledarskap.

Pingströrelsen i Sverige, ledarskap och maktfördelningen i den lokala församlingen

I svensk pingströrelse förenas den baptistiska traditionen, där medlemmarna beslutar tillsammans i församlingsmöte, med övertygelsen om att Gud kallar vissa människor till särskilda tjänster och till ledarskap.¹³

¹⁰ *Knutby Filadelfias församlingspärm* 2002, Handlingsplan för Knutby 020712.

¹¹ *Knutby Filadelfias församlingspärm* 2002, Handlingsplan för Knutby 020712.

¹² *Knutby Filadelfias församlingspärm* 2002, s 7. Stadgar § 5 Församlingsmöte, Mom. 5.

¹³ Se Josefsson 2005, s. 99; Struble 1982.

I *Pingstväckelsens riktlinjer* från 1917 tecknas en bakgrund till något som präglat Pingströrelsen.¹⁴ Här beskrivs hur erfarenheten av den helige Ande och de karismatiska gåvorna både stärker övertygelsen om det allmänna prästadömet och samtidigt öppnar för att församlingen bör ge utrymme för att Gud kallar människor till särskilda tjänster. Det som lyfts fram är tjänsterna i Ef 4:11 (apostel, profet, evangelist, lärare och herde) tillsammans med äldste- och diakontjänsten.¹⁵ *Pingstväckelsens riktlinjer* menar att tjänsterna i Ef 4:11 är till för att bygga upp församlingarna, men utan formell makt över den lokala församlingens beslut. Ansvaret för att leda församlingen ska bäras av de äldste och bland dem är det en som ska stå "i spetsen för det hela såsom den förste tjänaren i församlingen, såsom äldsterådets ordförande".¹⁶

Inom Pingströrelsen har, enligt Ulrik Josefsson, föreståndaren haft en "mycket stark ställning"¹⁷ som samexisterat med det baptistiska arvets "utpräglade förankring i folkrörelsedemokrati med respekt för ordförande, protokoll och församlingsmöte".¹⁸ Äldste har stått för det kontinuerliga och kulturbärande ledarskapet, utövat i samspel med församlingsmötet. Utöver dessa formellt utsedda ledare har pingstförsamlingar bejakat att Gud även kan utrusta människor till någon av de särskilda tjänster som Ef 4:11 beskriver. Dessa har inte nödvändigtvis formellt avskilts för uppgiften, men har ändå getts plats och inflytande.¹⁹

Internationella influenser om ledarskap och maktfördelning

Under 1900-talets slut ökade influenser från internationella pingstkarismatiska sammanhang som ville se ett ökat mandat för ledare. Frikyrkornas form med församlingsmötet som det högsta beslutande organet, där medlemmarna väljer eller bekräftar styrelse, äldste och anställda, uppfattades som en förläggad och tungrodd organisationsform.²⁰

¹⁴ *Pingstväckelsens riktlinjer*, som bygger på en tysk förlaga, är utgiven av Förlaget Filadelfia. I förordet av Lewi Pethrus står det att boken summerar flera dagars samtal om "de andliga ämbetena (Ef. 4: 11), och deras uppgift och plats i församlingen" s. 5.

¹⁵ *Pingstväckelsens riktlinjer* 2016/2009, s. 12, 21.

¹⁶ *Pingstväckelsens riktlinjer* 2016/2009, s. 51.

¹⁷ Josefsson 2005, s. 99.

¹⁸ Josefsson 2005, s. 101.

¹⁹ Josefsson 2005, s. 100.

²⁰ Se vidare kap. "Frikyrka i förändring" s. 25 i denna volym.

C Peter Wagner, amerikansk teolog och forskare, kallar i boken *Kyrkbävning*, denna rörelse för *The New Apostolic Reformation* (NAR).²¹ NAR beskrevs som ett återvändande till Bibelns praktik av karismatiskt liv med övernaturlig kraft och tillbedjan, tillsammans med ett erkännande av tjänstegåvorna. Övertygelsen var att Gud insätter tjänsterna och ger dem mandat att leda. Tjänsterna ska inte hindras av vare sig församlingsmöten eller kontrollerande samfundsstrukturer. Apostlar grundade sina egna organisationer och församlingar eller omformade beslutsstrukturerna i befintliga rörelser. Som en del av utvecklingen förenades pingstkarismatiska ledare i nya "löst strukturerade apostoliska nätverk".²²

Församlingar som ingår i NAR beskrevs som "den snabbast växande delen av kristenheten".²³ Just numerär tillväxt är ett återkommande argument för att denna form för ledarskap och församlingsorganisation är från Gud. Den framgångsberättelse som ofta hänvisades till var den om pastor David Yonggi Cho och Yoido Full Gospel Church i Seoul, då världens största församling. Redan på 1970-talet besökte Yonggi Cho Filadelfiakyrkan i Stockholm. Han blev en återkommande konferenstalare i Sverige. Hans böcker översattes och många församlingsledare från olika samfund deltog i studieresor till Sydkorea. Här mötte den längtan efter väckelse som präglade frikyrkan en berättelse om den efterlängtrade tillväxten.

Den norske teologen och tidigare ledaren för OAS-rörelsen i Norge Geir Otto Holmås beskriver i boken *Ved en korsvei* hur NAR:s betoning av apostlar och profeter går från att vara ett randfenomen på 1980-talet till att få ett betydande genomslag i karismatisk kristenhet från 1990-talet och framåt.²⁴ I Sverige är det inte Pingströrelsen som blir ledande i den här utvecklingen utan Livets Ord i Uppsala och dess pastor Ulf Ekman.

Livets Ord organiserades som en stiftelse och inte som en förening. På det sättet kunde stadgarna skrivas så att den beslutsfattande makten centerades till ledarskapet. En stiftelse har inga medlemmar som väljer styrelse, utan nya styrelsemedlemmar utses enligt stadgarna. Kontrollen över de verksamheter stiftelsen startar, inklusive en församling, ligger hos dess styrelse. Församlingens "medlemmar" kan uttrycka sin vilja och "rösta med fötterna" men de har ingen formell rösträtt och kan inte avsätta en

²¹ Wagner 2002, s. 5.

²² Wagner 2002, s. 5. Se även Clifton 2009, s. 179.

²³ Wagner 2002, s. 5.

²⁴ Holmås 2018, s. 150.

ledare vid ett församlingsmöte. Den prövande och bekräftande funktionen som årsmötet har i en förening saknas i stiftelsen.²⁵

I Ekmans bok *Aposteln - vägröjare och grundläggare* betonas att Gud anförtrött människor med tjänstegåvor, särskilt aposteln, uppdraget att leda. Den som har en "tjänstegåva" ska inte kompromissa och församlingen ska inte förminska tjänstens handlingsutrymme.²⁶ Genom stiftelseformen skyddar grundarna den vision de beskrivit från att kunna röstas bort. Många trosförsamlingar som startades följde Livets Ords exempel och valde stiftelseformen.

Livets Ords betoningar i undervisning och lära fick ett stort genomslag genom bibelskola, konferenser och undervisningskassetter, vilket skapade spänningar inom svensk kristenhet. Detta förstärktes av att nya församlingar grundades, inspirerade av församlingen i Uppsala. Möjligen var detta extra utmanande för Pingströrelsen utifrån en självförståelse som den rörelse som historiskt sett gett särskilt rum för karismatiska yttringar. Praktikerna liknade varandra men Pingströrelsen reagerade på en del av lärorna som trosrörelsen undervisade och att många av församlingarna i den nya rörelsen inte gav eller begränsade medlemmarnas formella makt i beslutsfattande församlingsmöten.²⁷

Utvecklingen av NAR påverkade internationell pentekostalism, så även Pingströrelsen.²⁸ För frågor om ledarskap var det vid sidan av betoningen av apostlaämbetet särskilt organisationsformen G12²⁹ och bilden av organisationsförändringen i Assemblies of God i Australien som utmanade och skapade spänningar. Det senare företrädde av den australiensiske pastorn David Cartledge som besökte konferenser i Sverige runt mil-

²⁵ Hur nya styrelsemedlemmar väljs in i stiftelsen regleras av stadgarna. Det vanliga i församlingar som använder stiftelseformen är att den befintliga styrelsens medlemmar väljer in nya medlemmar. Livets Ord har under senare tid arbetat om sin församlingsordning och utvecklat former för att öka medlemsinflytandet och balansera makten mellan ledarskap och församlingens medlemmar. Se *Livets Ord Sammanfattade stadgar* 2020-01-30, vilka implementeras från 2021-01-01.

²⁶ Ekman 1993, s. 32, 68, 77, 84, 103, 132, 180.

²⁷ Detta benämndes bl.a. som "framgångsteologi", synen på helande och JDS-läran. Se Aronsson 2005, s 216, 227–245, 251 – 255; se även Hedin i *SVD 2004-01-15*. Online: www.svd.se/farlig-sektlara-i-knutby.

²⁸ Se vidare kap. "Frikyrka i förändring" s. 25 i denna volym.

²⁹ Den colombianske pastorn César Castellanos formade G12 som ett gruppsystem byggt på grupper om 12 personer där målet var att alla 12 skulle leda nya grupper om 12. Detta anammades av bl.a. Kensington Temple i London och Södermalmskyrkan i Stockholm.

lennieskiftet. Han beskrev Assemblies of God i Australien som en apostolisk rörelse och menade att en församling med medlemsmötet "som högsta beslutande organ" behövde förflytta ledningen av församlingen till "dem som hade tjänstegåvor, och särskilt av sammansatta team av tjänstegåvor".³⁰ Detta motiverades med att "resultatet är påtagligt. Församlingar som gick över från församlingsstyre till apostoliskt ledarskap växte dramatiskt".³¹ Cartledges undervisning skapade spänningar i några pingstförsamlingar och ledde i några fall till att nya församlingar med apostoliskt ledarskap grundades.

Ett av Cartledges besök i Sverige var strax efter mordet i Knutby 2004. Fem dagar efter mordet skrev Sten-Gunnar Hedin, föreståndare i Filadelfiakyrkan och i den gryende samfundsorganisationen Pingst – fria församlingar i samverkan (Pingst ffs), en debattartikel. I den går han i polemik mot apostoliskt ledarskap och försvarar den svenska pingstmodellen och att församlingsmötet, "där varje medlem har en röst, är den yttersta beslutsinstansen".³² Hedin skriver: "Internationellt är andra modeller för församlingsorganisation ganska vanliga, både bland pingstvännen och andra frikyrkliga, och på sistone har det funnits ett intresse för sådana organisationsmodeller också i Sverige. Man har betonat vikten av ett apostoliskt ledarskap, där all makt utgår från pastorn eller en liten styrelse och där det är pastorns vision, inte församlingens, som ska genomföras. Det är enligt min mening olyckligt".³³ Artikeln bemöttes av tio pingstpastorer som menade att Hedin utnyttjade den tragiska händelsen och den förkastliga sekt-erismen i Knutby för att "skära av debatten inåt i Pingströrelsen vad gäller ett nytänkande angående ledarskap, struktur och organisation".³⁴ De menade att Cartledge stod för något som svensk traditionsbunden Pingströrelse behövde. Cartledge var besviken över att hans undervisning användes i samtalet om Knutby och menade att Knutbytragedin inte har med apostoliskt ledarskap att göra.³⁵ Hösten 2004 startas ett apostoliskt nätverk i Sverige.³⁶

³⁰ Cartledge 2001, s. 343.

³¹ Cartledge 2001, s. 330.

³² *SVD 2004-01-15*. Online: www.svd.se/farlig-sektlara-i-knutby. Först publiceras denna i *Expressen* 2004-01-14 och dagen efter 2004-01-15 i en längre version i *SVD*.

³³ *SVD 2004-01-15*. Online: www.svd.se/farlig-sektlara-i-knutby

³⁴ *Dagen 2004-01-30*. Online: www.dagen.se/opinion/2004/01/30/lyft-pa-locket-for-samtal-om-apostoliskt-ledarskap

³⁵ *Dagen 2004-02-06*. Online: www.dagen.se/nyheter/2004/02/06/han-ar-inte-nojd-med-hur-hans-besok-har-skildrats

³⁶ *Dagen 2004-09-22*. Online: www.dagen.se/nyheter/2004/09/22/apostoliskt-natverk-pa-gang. Se även kap. "Frikyrka i förändring" s. 25 i denna volym.

Redan på 1990-talet hade församlingar som United i Malmö och Stockholm Karisma Center prövat att knyta beslutandemakten till ledarna. Även inom föreningsformen kan medlemsinflytande begränsas genom att enbart ledarskapet är formella medlemmar. Flera av församlingarna som grundades inom Pingströrelsen på 2000-talet antog organisationsformer som verkar ha varit inspirerade av NAR.³⁷ Idén om att koncentrera makten till ledarskapet är inte heller begränsad till pingstkarismatiska förebilder. Stora delar av svensk kristenhet tog del av samma perspektiv från exempelvis Bill Hybels i Willow Creek Community Church och Rick Warren i Saddleback Valley Church. I boken *Församling med mål och mening* frågar Warren retoriskt "vad har orden kommittéer, val, majoritetsstyre, styrelser, styrelsemedlemmar, rösta gemensamt? Inget av dessa ord finns i Nya Testamentet".³⁸

Församlingen i Knutby var en del av den pingstkarismatiska miljön. Det var med dessa influenser som de formulerade sin syn på ledarskap och maktfördelning där ledarskapet fick stort inflytande och handlingsutrymme.³⁹

Utövande av ledarskap och makt i Knutbyförsamlingen

Ledarskap och makt fördelas och utövas inte bara utifrån de skrivna ordningarna. Det uttrycks också i pågående relationer mellan de människor som deltar i en organisation. I denna del ska det konkreta ledarskapet i Knutby diskuteras, både det formella och informella. Detta bildar sedan bakgrund till de principiella diskussionerna om ledarskap i nästa del.

³⁷ Se Josefsson & Wahlström 2015, s 87. Idén om att grunda nya församlingar blev runt millennieskiftet en del av Pingströrelsens strategi. För förteckning på församlingar, se s. 91 och 137.

³⁸ Warren 2005, s. 336.

³⁹ För en del av de miljöer som inspirerar Knutby se vidare "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 och "Frikyrka i förändring" s. 25 i denna volym.; se även Gembäck & Sohlander 2020, s. 45, 125.

I den informella ledarstruktur som växte fram i Knutby var Åsa Waldau tillsammans med andra ledare nyckelpersoner. För att bättre förstå utvecklingen tecknas här först en bild av Åsa Waldaus väg till Knutby.⁴⁰

Församlingen i Knutby hade på tidigt 1990-tal mottagit profetior. Dessa tolkades som att familjen Waldau skulle ta emot en utvald Herrens tjänarinna som skulle starta ett avgörande Guds verk. Åsa Björk, senare Waldau, uppfattades vara den personen. Hon flyttade till församlingen 1992 från Filadelfiaförsamlingen Uppsala där det hade uppstått spänningar kring hennes ledarskap, samarbetsförmåga och sätt att uttrycka sig som ledde till att tjänsten avslutades.⁴¹ Åsa Waldau tillförde entusiasm och energi i Knutby och hon startade en ambitiös musikverksamhet i församlingen. Hon verkade även som resande predikant i andra församlingar, bibelskolor och på konferenser. Åsa Waldau avskildes till pastor i Knutby efter en tid. Hon beskrivs som en ledare som såg människor och med förmåga att tala profetiskt in i deras liv. I sin resande tjänst mötte hon många unga som hon uppmuntrade att flyttade till Knutby.⁴² Detta gav henne stort förtroende i församlingen.

Åsa Waldaus sätt skapade samtidigt konflikter som synliggjordes i det formella ledarskapet. Äldre församlingsledare byttes ut mot yngre och uppfattningen växte fram att besluten redan var tagna innan de formella mötena.⁴³ En informant beskriver hur avskiljningar av ledare startade på Åsa Waldaus initiativ. Hon styrde urvalet och "den formella styrelsen sa sitt ja med vetskap om att det var bäst att inte opponera sig mot henne".⁴⁴ Efterhand utvecklades mer tydliga former för ett informellt ledarskap där det så kallade "Bordet" möttes i princip varje vecka.⁴⁵ Det fanns alltid en

⁴⁰ Se vidare i artiklarna "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 och "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

⁴¹ Intervju med Kent Cramnell i *Expressen* den 3 juni 2004. Kent var vid tiden för konflikten föreståndare i Filadelfiaförsamlingen i Uppsala. Se även Nordling 2019 (2004), s. 69; Gembäck & Sohlander 2020, s. 16.

⁴² Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym. Se även Frankner & Gustafsson 2021, s. 17, 19, 25, 35; Gembäck & Sohlander 2020, s. 46, 378, 380.

⁴³ Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

⁴⁴ Intervju med tidigare äldste i Knutby, 2021-01-16. Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

⁴⁵ Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym. Se även Frankner & Gustafsson 2021, s. 207 och Gembäck & Sohlander 2020, s. 255. Det informella ledarskapet, Bordet, bestod av 13 personer, Åsa Waldau, pastorena Urban Fält och Peter Gembäck tillsammans med de andra som är högst i den andliga hierarkin.

överlappning mellan det informella och formella ledarskapet.⁴⁶ Flera av de som ingick i det informella ledarskapet ledde den formella strukturen.⁴⁷

I Knutbys skrivna dokument definierades inte vilka värden och värderingar som ledare i församlingen förväntades vara bärare av. Ledarna beskrevs snarast som Guds ställföreträdare och en ledare skulle "vara noggrann med att göra vad den Helige Ande säger – varken mer eller mindre – oavsett om människor ser detta eller inte".⁴⁸ Detta sätt att beskriva ledarskap formade praktiken i församlingen. Medlemmarna uppfattade att ledarna hörde Gud och besatt en högre andlig insikt.⁴⁹

Inom det informella ledarskapet användes bilden av en plog för att beskriva en hierarki med ledarna i toppen. Ledningen var plogens främre del, med Åsa Waldau som plogspets. Emma Gembäck menar att "det ska bara vara en ledare i spetsen, annars blir plogen inte vass".⁵⁰ Från spetsen utvidgades plogen, först med pastorerna, sedan följde teamledarna och de äldste. Plogens bakre och bredaste del utgjordes av de vanliga medlemmarna, "bänkutfyltnaden".⁵¹

Undervisningen i Knutby betonade att församlingen skulle lyda och inte ifrågasätta ledarna.⁵² Det sades att den troende skulle skilja mellan sin egen ande och själ. Den egna anden uppfattades alltid säga ja till vad Guds Ande ville medan själen gör motstånd mot Gud. Motsatsförhållande mellan det andliga och själsliga lärde deltagarna att inte lyssna till egna värderingar, tankar och känslor. Bibeln beskrevs som Guds ord, men det var ledarnas särskilda uppenbarelser som tolkade texten.⁵³ Det innebar till exempel förskjutningen i gudsbild från omtänksam fadersgestalt till en

⁴⁶ Vid "bordet" grundlades många kommande styrelsebeslut. Styrelsens formella roll var att besluta och de hade lite inflytande i förarbetet som gjordes av det informella ledarskapet.

⁴⁷ Exempelvis är Peter Gembäck och Kim Wincent under olika perioder föreståndare i Knutby efter att Fossmo lämnat, Åsa Waldau är pastor i församlingen fram till år 2009, Urban Fält är pastor och med i styrelsen fram till 2016, se Gembäck & Sohländer 2020, s. 215, 252, 333, 342, 378. Se även Frankner & Gustavsson 2021, s. 119.

⁴⁸ *Knutby Filadelfias församlingspärm* 2002, Handlingsplan för Knutby 020712.

⁴⁹ Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

⁵⁰ Lundgren 2008, s. 75.

⁵¹ Lundgren 2008, s. 75.

⁵² För detta avsnitt se vidare artikeln "Lärorna i Knutby" i denna volym, s. 115. Där berättas om betoningen i den offentliga undervisningen på söndagarnas gudstjänster under tiden 2002–2006 med predikningar som kan vara upp till 2,5 timmar. Församlingen möts också till andra samlingar varje vecka där lära förmedlas och formar församlingens praktik.

⁵³ *Knutby Filadelfias församlingspärm* 2002, s. 2. Se vidare kap. "Hör vad Anden säger!", s. 159 och "Lärorna i Knutby" i denna volym, s. 115.

sträng och straffande Gud. Efterhand utvecklades även helt nya läror som inte känns igen i klassisk kristendom.⁵⁴ De särskilda lärorna kunde ha olika grad av öppenhet: hemliga, inofficiella och officiella. Genom att den innersta kretsen av informella ledare visste något som andra inte var andligt mogna för att ta del av skapades en exklusivitet som förstärkte känslan av att vara särskilt utvald och därmed bevarare av något viktigt.⁵⁵

Betoningen av att lyda Gud påverkade vägledningen av de troende.⁵⁶ I förkunnelsen om Jesu återkomst ingick att bara de som lever rätt inför Gud får följa med till himlen, något som ledde till osäkerhet och rädsla att lämnas kvar. Rädslan förstärktes genom anekdoter om hur Gud straffar olydiga med exempelvis sjukdom. Här utvecklades även praktiken att i Guds namn förklara när människor "är fel".⁵⁷ Växlingen mellan förskjutande och upprättelse skapade en osäkerhet som för många ledde till att söka ledarens bekräftelse och godkännande. Detta präglade församlingen som helhet och verkar ha eskalerat i de informella strukturerna. Övertygelsen om att Åsa Waldaus var Kristi brud och hennes centrala roll inför Jesu återkomst fördjupade dessa mönster. Efterhand utvecklades ett system av bestraffning som innefattade fysiskt våld. Lydnad visades uppåt i hierarkin och ledarna bedömde om lydnaden uttryckts på rätt sätt. Ett lydnadsmönster formas där i stort sett alla blir tillrättavise.⁵⁸

Synen på ledarskap formade även självförståelsen hos ledarna. Den präglades av att de var närmre Gud än andra och därmed kunde höra Gud bättre. Detta gav incitament för bekräftelsen av den egna rollen och beteendet även om detta kritiserades av andra. Utifrån miljön i den informella ledargruppen förändrades även ordens betydelse. Osanning och lögn kom att handla om att skydda hemligheter. Betydelseförskjutningen understöddes av bibelord som gav en känsla av att det var rätt att ljuga.⁵⁹ Synen på äktenskap och trohet omdefinierades. I den offentliga förkunnelsen

⁵⁴ Gembäck & Sohlander 2020, s. 81, 84. Se även s. 75, 141, 208 (Kristi brud-teologin); s. 273 (Domaren och fångvaktaren); Waldau, predikan "Jesus är inte Gud". Se vidare artikel "Lärorna i Knutby" i denna volym, s. 115.

⁵⁵ Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym. Se även Frankner & Gustavsson 2021, s. 35, 94, som beskriver att i församlingen var "kunskapen om vår speciella Kristi-brud lära och det som hände kring Åsa väldigt varierad".

⁵⁶ Se vidare artikel "Lärorna i Knutby" i denna volym, s. 115; Lundgren 2008, s. 68.

⁵⁷ Se vidare i artikel "Lärorna i Knutby" s. 115 i denna volym; se även exempelvis Gembäck & Sohlander 2020, s. 123.

⁵⁸ Se exempelvis Frankner & Gustavsson 2021, s. 36, 58, 61, 122 och 225; Gembäck & Sohlander 2020, s. 85, 97, 104, 106, 127, 158, 291, 338. Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

⁵⁹ Gembäck & Sohlander 2020, s. 198, 220.

drevs en traditionell äktenskapssyn medan utomäktenskapliga relationer accepterades inom ledarskapet. Något som även kom att innefatta sexuellt utnyttjande av personer i beroendeställning.⁶⁰

Det är svårt att förstå hur det informella ledarskapet kunde få och behålla ett så starkt inflytande under så lång tid i Knutby, inte minst hur våldet och det sexuella utnyttjandet kunde fortgå.⁶¹ En del av förklaringen kan ligga i att församlingen under några år attraherade unga människor som flyttade dit med en längtan efter att tron skulle vara radikal och hängiven. I denna längtan kan det tvärsäkra tilltala mer än det nyanserade. Under ungdomsåren sker vanligtvis ett frigörande från föräldrar och familj som de primära auktoriteterna. I stället blir andra personer och grupper som den unge själv väljer att lita på betydelsefulla.⁶² Detta utnyttjades av ledarna i Knutby. Församlingen erbjöd en hängiven och varm gemenskap där ledarna mötte de ungas längtan med tydlighet, uppdrag och mål. Auktoritetsmönster kunde befästas och efterhand förändrades församlingen till en destruktiv sekt.

Ledarskap och makt i Bibeln och forskningen

Tidigare i artikeln har frågor kring de formella strukturerna och konkreta uttrycken för ledarskapet i församlingen i Knutby diskuterats. Därtill har samtida influenser gällande ledarskapstrender kort presenterats. I denna del kommer något mer principiella frågor kring ledarskap att diskuteras, dels utifrån Bibeln, dels utifrån forskning om ledarskap.

Ledarskap i Bibeln

I Nya testamentet finns ingen entydig modell för ledarskap eller församlingsorganisation.⁶³ Texterna kring ledarskap lägger främst betoningen på

⁶⁰ Frankner & Gustavsson 2021, s. 86, 285; Gembäck & Sohlander 2020, s. 175, 177, 236.

⁶¹ Frankner & Gustavsson 2021, s. 232, 241, 256, 355; Gembäck & Sohlander 2020, s. 291. Enligt Peter Gembäck börjar Åsa Waldau utsätta andra för våld från 2008. Åren 2014 till 2016 beskrivs som de värsta när det kommer till våldsutövningen. Först 2016 ledde allt det destruktiva fram till ett haveri. 2018 lades församlingen ned och våren 2020 dömdes tre av pastorerna för olika brott.

⁶² Bergstrand 1990, s. 27. Göran Bergstrand är präst och psykoterapeut.

⁶³ Se t.ex. boken *Christ-believers in Ephesus*, Mikael Tellbe 2009.

de värden och värderingar som ska komma till uttryck när ledarskapet förverkligas. Detta ska här kort diskuteras.

”Men ser du inte frukten?” Frågan dyker ofta upp till försvar när en ledare, som kan visa upp numerär framgång i avgörelser, dop eller församlingstillväxt, ifrågasätts. Frågan anspelar på Matteus 7:16 där Jesus säger att profeter ska prövas utifrån den frukt de bär. Det bibliska perspektivet är däremot inte numerär växt och handlar inte om framgång eller manifestationer. Tvärtom varnar Jesus för att fokusera på det yttre och mätbara. ”Frukten” i bibeltexten handlar om ledarens värderingar och drivkrafter eller ”hjärta” med biblisk terminologi. Det avgörande är vilken eftersmak ledaren genererar i sitt ledarskap. Framgångsrika ledare kan alltså vara bärare av värderingar främmande för idealet i bibeltexten.⁶⁴ Jesus går till rätta med fariséernas ledarskap som visar på denna tudelning mellan det yttre och det inre. De visar ett välartat yttre men är bärare av destruktiva inre drivkrafter (Matt 23:3, 25–28). Hos fariséerna vänder han sig med skärpa mot den titulering och det hedrande de söker från sin omgivning och han varnar för den drivkraften (Matt 23:5–10).

Genom dessa motbilder pekar evangelierna på det goda ledarskapet som ska präglas av tjänande och att sätta uppgiften och de människor som betjänas i fokus (Matt 23:11). Ledaren har ett uppdrag att tjäna och det framstår som en påbjuden hållning. Jesu exempel visar att ledarskap inte handlar om högre position och mer inflytande (Joh 13:12–17). ”Ni vet att härskarna är herrar över sina folk och att furstarna har makten över folken. Men så är det inte hos er. Den som vill vara stor bland er skall vara de andras tjänare” (Matt 20:25–26).

Tjänande som bärande motiv för ledarskap återkommer i Nya testamentets brev. Paulus beskriver sitt eget och andras ledarskap som tjänande (Rom 1:1, 1 Kor 3:5–6, 2 Kor 4:5, Fil 1:1, Tit 1:1). Församlingen tillhör Gud och ledarskapets ska bidra till tillväxt och mognad (1 Kor 3:7–9, Ef 4:11–16). Ledarskapets funktion beskrivs med ord som att ”vårda”, ”vägleda” och ”vaka över” (Apg 20:28, 1 Thess 5:12, Hebr 13:17, 1 Petr 5:2). Detta ska göras genom god undervisning, bön och omsorg (1 Tim 1:3–5, 3:2, 4:13; 2 Tim 2:24–25, 4:2; Tit 1:9, Jak 5:14). Ledaren förväntas gestalta undervisningen och leda genom föredöme (1 Tim 4:15–16, Tit 2:7, Hebr 13:7–8, 1 Petr 5:3).

Utifrån detta blir ledarnas integritet viktig och ledarnas lämplighet skulle bedömas utifrån hur de levde sina liv (1 Tim 3:1–7; 2 Tim 2:2, Tit

⁶⁴ Bilden Jesus använder om profeter som betar sig som får men är vargar kommer tillbaka i Paulus avskedstal till de äldste i Efesos, Apg 20:28–30.

1:7–11). Därför uppmanades man att inte alltför snabbt avskilja en person till tjänst, utan ge tid för mognad i relationen till både Gud och människor (1 Tim 5:22).

I Bibeln framträder ett mönster av samspel dels mellan församling och ledare, dels mellan olika ledare. I flera texter beskrivs hur ledare känns igen, bekräftas och utses av andra (Apg 6:1–6, 1 Tim 1:18; 4:14; jfr även Apg 13:2–3 med Gal 1:10–21). Varje ledare har ansvar för att vara uppmärksam på hur den själv utövar sitt ledarskap (1 Tim 4:15–16). Församlingen ansvarar å sin sida för att stödja och underlätta för ledare, men också att pröva och ställa till svars när ledare brister i det förtroende de har fått (1 Thess 5:12–13, 1 Tim 5:17–20, Hebr 13:17). Sammantaget betonas ett samspel som innebär skyddsmekanismer för både församling och ledare.

Nya testamentets undervisning om ledarskap och makt betonar alltså att tjäna och bära ansvar för församlingen. Maktutövningen förväntas användas för andras skull och ledaren blir tjänaren för den församling Gud anförtrött.

Karismatiskt ledarskap och grupprocesser i forskningen

Karismatiskt ledarskap som forskningsfält undersöker vad det är som gör att en del ledare lyckas skapa en riktning och överlåtelse till gemensamma värderingar och uppdraget i en organisation. Forskningen vill förstå och beskriva karismatiskt ledarskap och vad det är som skapar det goda spelet mellan ledare och deltagare. Detta är tillämpligt för att förstå processerna som uppstår i en församling.⁶⁵

En karismatisk ledare kännetecknas av förmågan att skapa engagemang och gemensam riktning i en organisation. Detta sker i regel genom att formulera och kommunicera en tilltalande vision. Ledarens uppoffringar och personliga risker kombineras med höga förväntningar på omgivningen och ett stort förtroende för medarbetarna. Medarbetarna får inflytande, utvecklingsmöjligheter och belöning när målen uppnås. Ofta skapas en stark överlåtelse till de gemensamma målen, tillit till ledarens ideologi och övertygelser.⁶⁶ De karismatiska ledarna lyckas "ingjuta hängivenhet för ideologin mer än hängivenhet för dem själva" och betonar att den egna uppoffringen ska förstås som förebild och de "används för att

⁶⁵ Yukl 2012, s. 295; Jackson & Parry 2011, s 56.

⁶⁶ Yukl 2012, s. 285; Northouse 2007, s 178; Jackson & Parry 2011, s 48, 49.

kommunicera engagemang för gemensamma värderingar och enhetens uppdrag, inte för att glorifiera ledaren".⁶⁷

Ett sätt att förstå samspelet mellan karismatiska ledare och deras deltagare är teorin om Leader-Member-Exchange (LMX).⁶⁸ LMX visar att ledare och deltagare lever i ett pågående och självförstärkande utbyte mellan varandra. Ledaren ger mer av förmåner, stöd och utvecklingsmöjligheter till den deltagare som upplevs engagerad och lojal i relation till ledarens mål. I gengäld förväntas deltagaren uppvisa just engagemang och lojalitet.⁶⁹ Ett starkt utbyte visar enligt LMX på goda effekter för en organisation då deltagarna präglas av överlåtelse till arbetsuppgifterna, utför dem väl och har hög arbetsmoral.⁷⁰ Enligt LMX bildar de som ingår i dessa nära utbyten en "ingrupp" i organisationen, medan de som inte deltar i detta utbyte bildar en "utgrupp". LMX diskuterar inte vad som ska göras med denna insikt.

I forskning kring grupper betonas ofta deltagarnas samhörighet som en av de viktiga faktorerna för gruppens beslutsprocesser. Samhörigheten växer fram i en grupp när deltagarna upplever sig delaktiga i gruppens riktning, värden och attityder. Irving Janis, en amerikansk socialpsykolog, menar dock att en alltför stark känsla av samhörighet kan få negativa konsekvenser. "Medlemmar i en grupp med stark samhörighet är mindre villiga att riskera att bli socialt avvisade genom att ifrågasätta majoritetens ståndpunkter eller presentera en avvikande åsikt".⁷¹ Strävan efter harmoni och att skydda den egna delaktigheten gör att deltagarna väljer att utöva självcensur och inte gå emot den gemensamma viljan. Janis kallade detta för "grupptänkande". Grupper med ett starkt grupptänkande utvecklar en bild av sig själva som osårbara och moraliskt överlägsna andra, vilket gör "det enkelt att rättfärdiga en handlingsväg som enskilda medlemmar normalt skulle betrakta som oetisk".⁷²

Utifrån beskrivningen av de positiva effekterna av ett karismatiskt ledarskap kan man ana möjliga fallgropar där ledare kan missbruka förtroendet deltagarna visar. En ledare kan drivas av en personlig maktorientering, där den medvetet vill "ingjuta hängivenhet för dem själva mer än

⁶⁷ Yukl 2012, s. 293.

⁶⁸ Yukl 2012, s. 21. De flesta som skriver om karismatiskt ledarskap tar sin utgångspunkt i denna eller liknande så kallade "dyadiska teorier".

⁶⁹ Yukl 2012, s. 250.

⁷⁰ Northouse 2007, s. 155, 171.

⁷¹ Yukl 2012, s. 433.

⁷² Yukl 2012, s. 433; Janis 1972.

hängivenhet för olika ideal".⁷³ Dessa ledare vill försöka "dominera och underkuva medarbetarna genom att se till att de förblir svaga och beroende av ledaren. Auktoriteten att fatta viktiga beslut centraliseras till ledaren, belöningar och bestraffningar används för att manipulera och kontrollera medarbetarna och informationen begränsas och används för att upprätthålla en bild av ledarens ofelbarhet eller för att överdriva yttre hot mot organisationen".⁷⁴ Den primära drivkraften hos deltagare som lever under detta kan då bli att få ledarens godkännande genom beröm och erkännande av sitt eget beteende. Hos en del deltagare blir rädsla för att göra ledaren besviken och därmed bli avvisad det bärande motivet.⁷⁵

Beskrivningen av ledare drivna av personlig maktorientering ligger nära det som den norske självårdaren Edin Lövås kallat "maktmänniska". Dessa, menar Lövås, finns överallt i samhället, ofta i ledande positioner och även i kristna miljöer. Maktmänniskor vill styra andras liv och har problem med gränssättning. Maktmänniskan har ofta brist på empati, kan passera gränser och kränka människor för att uppnå sina mål. Vissa maktmänniskor märker inte att de sårar människor, medan andra är medvetna om det och njuter av det.⁷⁶

Frikyrkliga miljöer bygger på frivillighet och ger därför plats för människor som är beredda att ta stort ansvar. I dessa miljöer kan en maktmänniska få stort utrymme och en ledande position. Kristna miljöer är ofta tillåtande, vänliga och människor förväntas vara snälla mot varandra. Snällhetskulturen riskerar att skapa tystnad kring människors beteende även där frågetecken kan finnas. Maktmänniskan kan utifrån detta bibehålla sin position byggd på dennes visade engagemang och handlingskraft.⁷⁷

Maktmänniskan använder ofta så kallade härskartekniker som skuldbeläggning, skam, osynliggörande och rädsla. I karismatiska miljöer kan även andliga uttryck som profetiska tilltal förekomma i maktmänniskans syfte. I en församlingsmiljö där maktmänniskor styr förminsкас medlemmarna och blir genom rädsla lydiga redskap. Beskrivningar från Knutby stämmer väl överens med vad som kännetecknar människor med personlig maktorientering och som kan definieras som maktmänniskor.⁷⁸

⁷³ Yukl 2012, s. 293.

⁷⁴ Yukl 2012, s. 293.

⁷⁵ Yukl 2012, s. 284.

⁷⁶ Boken kom på svenska 1989 och i en uppdaterad version 1999. Lövås knyter problematiken till psykopati.

⁷⁷ Lövås 1999, s. 69–72.

⁷⁸ Lövås 1999, s. 23, 54, 38; Lignell & Västberg 2020, s. 23, 25.

Truls Åkerlund och Karl-Inge Tangen vid Høyskolen for ledelse og teologi i Oslo, diskuterar användningen av karismatiska ledarteorier i relation till pentekostala sammanhang.⁷⁹ De menar att ledare bör ses som tjänare som genom den helige Ande har fått förmågor och kraft att förvalta. I mötet med destruktivt karismatiskt ledarskap är det lätt att dra slutsatsen att allt karismatiskt ledarskap är skadligt. De menar i stället att karismatiskt ledarskap behöver prövas, men inte förkastas.⁸⁰

Åkerlund & Tangen menar ”att det är möjligt att ha former för karismatiskt ledarskap som speglar pentekostala särdrag utan att detta blir destruktivt”.⁸¹ De hävdar att forskningen främst lagt ansvaret på ledarna för att forma en god miljö och att undvika destruktiv karismatisk kultur. Ansvaret bör istället, menar de, bäras av alla parter i en ledarrelation. Det handlar inte bara om själva utbytet mellan ledare och deltagare utan också att sammanhanget har betydelse.

Det sätt ett sammanhang beskriver ledarskap blir vägledande för hur man vill att ledare ska agera. Om ledaren överträder dessa förväntningar försvagas dennes förutsättningar att utöva ledarskap. Även om maktfördelningen inte är jämbördig mellan ledare och deltagare bör även deltagarna använda den makt som sammanhanget ger dem. Åkerlund & Tangen hänvisar till Shane Clifton som studerat Assemblies of God i Australien och deras övergång till apostolisk struktur.⁸² Clifton menar att den apostoliska rörelsen förändrat grunden i den kongregationalistiska ecklesiologin bland annat genom att församlingsdemokratin tagits bort utan att ha ersatt den med en episkopal struktur för att balansera makten. I stället har auktoriteten placerats hos en ledare, vilket ökar risken för missbruk.

Ledarskap och makt – en sammanfattning

Bibeln ger språk för vad som är ett gott och eftersträvansvärt ledarskap. Ledarskap och makt kan utövas både på ett gott sätt och på ett negativt sätt. Det goda en ledare kan bidra med för att stärka relationer, skapa tillit och gemensam riktning kan också användas för att manipulera. Uppmuntran och uppmärksamhet kan vara uttryck för en genuin önskan om den andres bästa. Det kan också vara en metod för att binda upp den andre till sig själv och sina egna syften. Dessa motiv bedöms oftast bäst över tid och inte utifrån enstaka händelser. När frukten hos ledare ska bedömas är

⁷⁹ Åkerlund & Tangen 2018, s. 109–129.

⁸⁰ Åkerlund & Tangen 2018, s. 118.

⁸¹ Åkerlund & Tangen 2018, s. 109.

⁸² Clifton 2009, s 179.

de långa linjerna av ett liv i efterföljelse viktiga. Det handlar inte om att ledare skulle vara felfria utan hur de hanterar sina brister. Då unga människor omförhandlar vilka som ska vara de viktigaste auktoriteterna i deras liv är det ett särskilt ansvar att leda unga.

Teorierna ger insikter om samspelet inom och mellan grupper samt mellan ledare och deltagare. För ledare är det en risk att sluta sig inom de grupper som ger mest bekräftelse. Inom dessa grupper kan en dynamik av "eko" och "exit" uppstå. De som inte "ekar" det ledaren vill höra riskerar att bli oviktiga och tryckas ut ur den inre cirkeln av inflytande. I den nära relationen i en religiös miljö formas samspelet av gemensamma erfarenheter. Alla inblandade har gjort stora existentiella investeringar där mycket står på spel vilket kan försvåra hanteringen av situationer där inte allt står rätt till.

I alla typer av organisationer kan finnas både positivt och negativt ledarskap. Nya testamentet ger inte en entydig modell för hur en församling ska vara organiserad. Ingen organisationsform innebär ett automatiskt skydd mot maktmissbruk eller för den delen att det goda ledarskapet blomstrar. Makt har en förmåga att förskjuta perspektiven och därför ökar risken för maktmissbruk om den centreras till en eller några få. Makt behöver balanseras och denna funktion bör vara formaliserad.

Teorin om att människor kan drivas av personliga maktambitioner, vara maktmänniskor, pekar på vikten av att ledare prövar sina egna motiv och att församlingar prövar sina ledare. I spänningar som kan uppstå i en församling finns risk att detta missbrukas. Det kan vara lättare att anklaga en person för att vara en maktmänniska än att se det som många gånger är mer komplext. När ledare missbrukar makt finns det alltid möjliggörare. Detta kan ske antingen genom tystnad eller genom ett aktivt understödande. Det kan vara svårt att utmana människor med makt. Även om ansvaret främst ligger på ledarna har också deltagarna ansvar för att agera när så behövs.

Legitimering

I denna del ska frågor om hur ledarskap bekräftas och makt legitimeras diskuteras. Det kommer att göras utifrån två olika parametrar. Den ena handlar om förhållandet mellan de informella och de formella strukturerna. Den andra handlar om de interna legitimeringsvägarna i församlingen i Knutby i förhållande till extern legitimering och då primärt i förhållande till Pingströrelsen.

Ordet legitimerad används i olika sammanhang i samhället. Det finns legitimeringsyrken som läkare och lärare där legitimationen ger yrkesmässig legitimitet. Som privatpersoner är de flesta av oss legitimerade att köra bil genom att äga ett giltigt körkort. I dessa fall finns kriterier för vad som ska uppfyllas för legitimeringen, på vilka grunder man kan fråntas legitimitet och hur vägen för att återfå den ser ut.

I en församlingskontext kan legitimering handla om former för medlemskap, kriterier för pastorstjänster och andra ledande roller samt legitimering av en församling i relation till ett samfund. I församlingskontexten sker legitimering både genom de formella ordningarna som beskrivs i stadgar och olika beslut som tas i församlings- eller styrelsemöten. Samtidigt sker en stor del av legitimeringen av ledare genom informella strukturer och i relationer. De människor som följer och underordnar sig en ledare ger denne makt och legitimitet.

Den externa legitimeringen kan också ske på både formell och informell väg. Inom ett samfund kan finnas vägar för legitimering genom formella kriterier för anslutning eller genom olika former av ordination. Därtill kan finnas informella vägar för legitimering som att ingå i nätverk och upprätthålla vissa relationer i gemenskapen.

Legitimering i församlingen i Knutby

Den tidigare beskrivningen i denna artikel samt det som framkommer i andra artiklar i denna volym visar att de informella strukturerna i Knutby var betydande. På ledarnivå hade ett informellt ledarskap mer eller mindre tagit makten över det formella ledarskapet. Därtill hade den informella legitimeringen inom församlingen, byggd på tillit och förtroende, stegvis övergått till kontroll och manipulation.⁸³ I anslutning till tidigare refererade Åkerlund & Tangen kan konstateras att den informella legitimeringen av ledarskapet förutsätter att det finns deltagare och följare. Inom den informella legitimeringen har alla dessa någon typ av medansvar för hur den informella legitimeringen upprätthålls.

När det gäller interna formella legitimeringsstrukturer går dessa åt två håll, från församlingen till medlemmarna uttryckt i medlemskapet och från de samlade medlemmarna i församlingen till det utsedda ledarskapet. Paragraf 2 i Knutbyförsamlingens stadgar slog fast kriterier för medlemskap till tre fält: personlig tro på Jesus, baptistiskt dop samt en uppriktig

⁸³ Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

vilja att ansluta sig till församlingens åskådning och verksamhet. Medlemskapet kunde upphöra på egen begäran. Församlingen ägde även rätt att utesluta medlem.⁸⁴

Utväljandet, avskiljandet och legitimeringen av pastorer och äldste hade formella ordningar. Församlingspärmen talade om att "de av Gud tillsatta ledarna har som ansvar att förvalta, vårda, leda och undervisa medlemmarna".⁸⁵ Problemet, som tidigare visats, var att de formella strukturerna dominerades av de informella. Det innebar att tillsättningar som skedde enligt stadgarna styrdes av det informella ledarskapet och i hög grad av Åsa Waldau själv. Genom att det formella ledarskapet gav ett informellt ledarskap makt blev det formella ledarskapet ett redskap för det informella. Formell och informell makt blandades på ett sätt som möjliggjorde betydande maktkoncentration och satte delar av legitimeringssystemet ur spel.⁸⁶ En ytterligare komplicerande faktor är den betydande personunion som fanns mellan den formella och informella ledningen.

Vid några tillfällen användes Knutbys egna formella legitimeringsstrukturer för att både avsätta och ge förnyat förtroende för församlingens ledarskap. Helge Fossmo hade fram tills han anhölls i januari 2004 åtnjutit både informellt förtroende och formell legitimering. Efter detta sa församlingen upp honom som pastor och en tid senare uteslöt de honom som medlem. Under våren 2004 skedde en omröstning om förtroendet för församlingens kvarvarande ledarskap. Omröstningen resulterade i ett enhälligt stöd för det dåvarande ledarskapet.⁸⁷ Hösten 2016 kom nya avslöjanden om ledares maktmissbruk och övergrepp. Åsa Waldau och Urban Fält fick då med omedelbar verkan lämna både informellt och formellt ledarskap i Knutby. I samband med detta skedde en ny omröstning om församlingens förtroende för kvarvarande ledning. Genom denna fick ytterligare två formellt valda ledare lämna sina poster. Den formella ledningen hade på kort tid reducerats från 10 till 5 personer och den informella ledningen hade upphört.⁸⁸

Pingströrelsens legitimering av församlingen i Knutby

Pingströrelsen hade under hela 1900-talet fungerat som ett idémässigt och relationellt nätverk. Samhörighet byggdes på deltagande i regionala och

⁸⁴ *Knutby Filadelfias församlingspärm* 2002, s. 6.

⁸⁵ *Knutby Filadelfias församlingspärm* 2002, s. 5.

⁸⁶ Gembäck & Sohlander 2020, s. 254.

⁸⁷ Intervjuer med K1 – K4, 2021 januari.

⁸⁸ Intervjuer med K1 – K4, 2021 januari.

nationella konferenser samt olika gemensamma verksamheter.⁸⁹ I praktiken innebar det att den församling som deltog i och bejakade gemenskapen inom Pingströrelsen var en pingstförsamling. Vid sidan av vissa församlingars ägande i gemensamma bolag var den enda formella strukturen inom Pingströrelsen den som från 1952 skapades kring Pingströrelsens vigselrätt. Vigselnämnden beviljade pastorer behörighet att utföra legala vigslar och kunde i undantagsfall också återkalla denna behörighet. Under åren runt millennieskiftet stod Pingströrelsen i en organisationsförändring som ledde fram till att samfundet Pingst ffs bildades, först med en riksförening 2001 och från 2004 aktiverades samfundet med samma namn.⁹⁰

Den informella legitimeringen inom Pingströrelsen var närmast formaliserad gällande vilka som fick plats dels vid gemensamma konferenser, dels i *Pingströrelsen årsbok*. Fram till 1999 fanns Åsa Waldau upptagen bland "resande vittnen" i förteckningen i *Pingströrelsens årsbok*. Därtill var hon återkommande talare i ett antal församlingar samt på bibelskolor och ungdomskonferenser.⁹¹ Församlingen i Knutby fanns med i listan över pingstförsamlingar fram till 2004.⁹²

Pingströrelsen hade alltså i första hand en informell struktur och legitimering. När då Knutby uppfattades undandra sig gemenskapen med andra pingstförsamlingar började frågor resas kring relationen mellan församlingen och Pingströrelsen. Därtill kom rapporter om läroutveckling och beteendemönster i församlingen som först ledde till att Åsa Waldau nekades vigselbehörighet och tre år senare till att Vigselnämnden ville diskutera dessa frågor med församlingen. Dessa samtal var planerade men mordet 2004 kom emellan. När samtalen väl kom till stånd ledde det till att församlingen uteslöts ur Pingströrelsen genom att vigselrätten återkallades.⁹³

När nya avslöjanden om maktmissbruk och övergrepp i Knutby uppdagades hösten 2016 hade denna inte varit en pingstförsamling på över tio år. Knutby vände sig då ändå till Pingst ffs för att söka extern hjälp. Pingst ffs, som vid detta lag hade en mer stabiliserad formell struktur svarade att de varken kunde "*relatera till Filadelfia Knutby som en fungerande församling*"

⁸⁹ Se t.ex. Struble 1982 och Halldorf 2017.

⁹⁰ Se vidare kap. "Frikyrka i förändring" s. 25 i denna volym samt Josefsson & Wahlström 2021.

⁹¹ *Pingströrelsens årsbok* 1998.

⁹² Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

⁹³ *Pingströrelsens årsbok* 2005, s. 8. Se vidare kap "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 ovan.

eller "legitimerade dess ledarskap".⁹⁴ Pingst ffs erbjöd självårdsstöd till enskilda medlemmar men inte stöd till församlingen som organisation. I stället gick några pastorer på eget initiativ in som stöd till församlingen. De såg inte detta som ett legitimerande av organisationen, utan som en hjälp för de nästan 100 medlemmarna som fanns kvar i början av 2017. Den externa insatsen ledde till slut fram till att församlingen upplöstes.

Reflektioner kring legitimering i och av församlingen i Knutby

Här ska kort reflekteras kring olika dimensioner av hur makt legitimerades i och i förhållande till församlingen i Knutby. Det är av särskild vikt att diskutera förhållandet mellan olika dimensioner av legitimering som intern-extern och informell-formell. Uppställt i en graf kan dessa beskrivas på följande sätt.

		Intern	Extern
Formell		Stadgar, styrelse och församlingsmöte	Pingströrelsens vigselnämnd
Informell		Alla medlemmarnas deltagande	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block; margin: 5px auto; width: 80%;">Pingströrelsens årsbok</div> Relationella nätverk

⁹⁴ *Dagen* 2018-02-14. Online: www.dagen.se/nyheter/2018/02/14/pingst-inget-som-helst-stod-till-fortsatt-verksamhet-i-knutby

Församlingen hade formella ordningar, beslutsstrukturer och legitimeringsvägar. Till viss del upprätthölls dessa genom att ledare tillsattes stadgeenligt. Församlingen hade en juridiskt vald styrelse och en avskild föreståndare som enligt stadgarna var självskriven ordförande. Problemet var snarare att de som hade den formella makten i församlingen överlät den till informella strukturer och att de personer som hade både formell och informell makt valde att snarare utöva sin makt inom den informella sfären.

När det gäller den informella dimensionen av den interna legitimeringen är det något mer komplicerat. Åkerlund och Tangen menar att alla som deltar i en gemenskap bidrar till att legitimera gruppens maktstrukturer. Berättelserna från församlingen i Knutby visar att koncentrationen och missbruket av makt kom smygande. När detta väl var uppenbart hade miljön präglats så mycket av auktoritet, manipulation och rädsla att alla deltagarna verkar ha varit fångar i systemet.⁹⁵ Gruppens slutenhet förstärkte mönstret så att ytterst få, om ens någon, kunde ha påverkat skeendet utifrån.

Den externa legitimeringen av Knutby inom Pingströrelsen byggde av hävd på relationella faktorer. Sedan församlingens bildande hade den uppfattats som en pingstförsamling, funnits med i Pingströrelsens nätverk och varit upptagen i rörelsens listor över "anslutna" församlingar.⁹⁶ Den formella dimension av legitimering av församlingen som Pingströrelsen, utifrån sin dåvarande organisation, hade tillgång till var knuten till Vigselnämnden. Vigselnämnden agerade utifrån detta på tre sätt. Först nekades Åsa Waldau vigselbehörighet, sedan sökte man samtal med församlingen för att skapa sig en bild av den då den inte i någon egentlig mening fanns kvar i Pingströrelsens nätverk. Slutligen, och detta efter att tragedin 2004 redan inträffat, återkallades församlingens vigselrätt vilket kan betraktas som en uteslutning av församlingen ur Pingströrelsen vilket även ledde till att församlingen inte längre fanns med i *Pingströrelsens årsbok*.

Pingströrelsens organisation var vid denna tid i första hand informell även om steg var på väg att tas i en mer formell riktning. Pingströrelsens svaga formella struktur och aktuella organisationsförändring kan ha bidragit till att Pingströrelsen kunde uppfattas tala med olika röster i förhållande till församlingen i Knutby. I samband med att Helge Fossmo häktades uttalade sig Pingsts ordförande Lars-Ivar Nilsson med uppmaningen:

⁹⁵ Se vidare kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

⁹⁶ Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

”Upplös församlingen, den har inget existensberättigande”.⁹⁷ Sten-Gunnar Hedin, talesman för Pingströrelsen uttalade sig samma eftermiddag och menade att ”församlingen måste få ett radikalt byte i ledningen. Där kan vi finnas med i en process med en temporär ledning. Att bara upplösa församlingen blir ju ingen lösning för de 90 till 100 medlemmarna. Vart ska de ta vägen? Lösningen kan ju inte vara att allt rycks undan. Ikväll är vi där som systrar och bröder. Tillsammans får vi titta på hur församlingen kan upplösas eller hur vi kan gå vidare”.⁹⁸ Några veckor senare inbjöds ledarna i Knutby till ledarkonferensen Evangelistveckan i Jönköping. Hanteringen av relationerna med Knutby och dess ledarskap skedde i spänningsfältet mellan det formella och informella. I detta hördes olika röster i ett spektrum mellan exkludering och inkludering.

Frågor kan resas kring vilken väg som var lämplig eller ens möjlig för Pingströrelsen att ta i detta läge. Hade andra vägar varit möjliga om Pingströrelsens organisation vid tiden varit tydligare? Hade Knutby varit mer benägen att öppna sig och ta emot hjälp om tonen i kommunikationen varit en annan? Utvecklingen visade att församlingen i denna situation slöt sig än mer och blev helt avgränsad. Församlingen i Knutby var under mycket stark press och man uppfattade även Pingströrelsen och dess företrädare som yttre hot vilket ledde till ytterligare slutenhets.⁹⁹

Avslutande reflektion

Innan artikeln avslutas ska materialet diskuteras utifrån två teoretiska perspektiv. Först kommer Max Webers teori om hur auktoritet legitimeras användas för att analysera legitimeringen av ledarskapet i församlingen. Sedan kommer Åkerlund och Tangens teorier om ledarskapets formering i karismatiska miljöer att användas för att mer övergripande diskutera artikelns material och slutsatser.

Thomas Ekstrand har i en artikel belyst hur Svenska kyrkan hanterar legitimeringen av kyrkoherdarnas auktoritet.¹⁰⁰ I denna utgår han från

⁹⁷ *Expressen* 2004-01-28. Online: www.expressen.se/nyheter/pingstromrelsens-ordforande-upplös-knutby-forsamlingen

⁹⁸ *Sveriges Radio* 2004-01-28. Online: sverigesradio.se/artikel/359593

⁹⁹ Intervjuer med K1 – K4, 2021 januari. Se även kap. ”97 år av ’fri verksamhet’”, s. 53 i denna volym.

¹⁰⁰ Ekstrand 2020.

Webers klassiska typologi med karismatisk, traditionell och legal legitimering.¹⁰¹ Det är betydande skillnader i ledarskapets förutsättningar mellan Knutbys ledarskap och kyrkoherdar i Svenska kyrkan. Däremot kan reflektionen kring Webers typologi i ett religiöst sammanhang ha likheter.

Innan de tre legitimeringstyperna diskuteras kan de tre begreppen auktoritet, makt och legitimering kräva viss reflektion. När ledarskap diskuteras är frågan om auktoritet central. För Weber handlar auktoritet om sannolikheten för att ledarens direktiv ska bli åttlydda medan makt handlar om i vilken utsträckning ledaren får igenom sin vilja i en given social situation.¹⁰² Om makt utövas utan auktoritet är det förmodligen någon form av våld eller övergrepp inblandat. För att maktutövningen ska bli stabil förutsätts även att auktoriteten har någon form av legitimitet.¹⁰³ Legitimeringen av auktoriteten kan enligt Weber se olika ut.

Den karismatiska legitimeringen bygger på ledarens kvalité som individ och att denna accepteras av följare i ett socialt sammanhang. All form av auktoritet utövas inom ett socialt sammanhang men när det gäller den karismatiska legitimeringen är det sociala samspelet mellan ledarens utövande av auktoritet och medlemmarnas efterföljelse av särskild vikt. I informella miljöer med starka uttryck för ledarskap är den karismatiska legitimeringen vanlig.¹⁰⁴ I Knutby var denna form den helt dominerande i den interna legitimeringen. I längden är det inte ovanligt att grupper med karismatisk legitimering skapar former för att minska personberoendet i förhållande till ledarna. Med bibehållen karismatisk legitimering kan auktoriteten knyts mer till rollen än till personen, något som Weber kallar rutiniserad karismatisk legitimering.¹⁰⁵

Ett exempel på detta är Pingströrelsens tendens att knyta auktoriteten till pastorsrollen. Rollen kan inte skiljas från personen, men personen kan genom rollen få en förstärkning av den karismatiska legitimiteten. Legitimeringen bygger fortsatt på personlig kvalité, men nu förstärkt genom den legitimitet som rollen ger.¹⁰⁶ När Pingströrelsen skulle legitimera ledarskapet i församlingen i Knutby var det i hög grad denna form av rutiniserad karismatisk legitimering som var aktuell.

¹⁰¹ I det följande används Max Webers *Ekonomi och samhälle* i den moderna svenska utgåvan, Weber 1983.

¹⁰² Weber 1983, s. 37.

¹⁰³ Weber 1983, s. 144.

¹⁰⁴ Weber 1983, s. 166; Ekstrand 2020, s. 131.

¹⁰⁵ Ekstrand 2020, s. 133.

¹⁰⁶ Josefsson & Wahlström 2021.

Den andra av Webers legitimeringstyper som är aktuell i detta sammanhang är den legala. Denna form av legitimering kallas ibland även byråkratisk och bygger på att det inom ett givet sammanhang finns vissa tydliga och överenskomna ordningar. Ju större komplexitet ett sammanhang har desto nödvändigare blir olika former av formaliserad legal legitimering.¹⁰⁷

I relation till Knutby fanns två former för legal auktoritetslegitimering. Den ena var intern och byggde på föreningslagstiftningen och registreringen hos Skatteverket. Genom stadgarna har föreningar en ordning för hur makt legitimeras och hur ansvar utkrävs. Här finns legala former kring årsmöte, stadgar, revision och annat. Däremot är friheten mycket stor för föreningar och därmed är formerna för den legala legitimeringen svaga. Det krävs till exempel inte en auktoriserad revisor för ideella föreningar.¹⁰⁸ Den andra formen för legal legitimering var extern och byggde på vigselrätten och regelverket från Kammarkollegiet. Pingströrelsen hade skapat en ordning med en Vigselnämnd som inför Kammarkollegiet var ansvarig för legala vigslar förrättade inom Pingströrelsen. I denna ingick att en församling kunde få vigselrätt och pastorer utifrån vissa kriterier tilldelas vigselbehörighet.¹⁰⁹

I ljuset av Webers teori om auktoritetslegitimering kan lätt konstateras att Pingströrelsen i allmänhet och Knutbyförsamlingen i synnerhet levde med en primärt karismatisk legitimering av ledarnas auktoritet. En stark betoning av karismatisk legitimering innebär inte att ledare har oinskränkt makt utan att de sociala, relationella och informella nätverken har ett gemensamt ansvar för att balansera ledarnas makt.

I fallet med den externa legitimeringen från Pingströrelsen kan två saker konstateras. Den första är att Pingströrelsen från sin start betonat den fria lokala församlingen. Steget för "samfundsgemenskapen" att överpröva legitimeringen av en lokal församlings ledarskap är stort och har genom historien varit ovanligt. Där det förekommit har det snarare handlat om enskilda personer än en hel församling eller dess ledning.¹¹⁰ Den andra är att Pingströrelsen kring millennieskiftet var inne i en omorientering mot en starkare formalisering av rörelsens organisation. Trots att

¹⁰⁷ Ekstrand 2020, s. 136.

¹⁰⁸ Se t.ex. <https://skatteverket.se/foretagochorganisationer/foreningar/ideellforening/startaenideellforening>.

¹⁰⁹ Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

¹¹⁰ Se t.ex. Joel Halldorfs analys av förnyelseväckelsen på 1950-talet och hanteringen av Algot Nicklasson, Halldorf 2015.

denna process inte var klar verkar de relationella funktionerna i Pingströrelsens legitimeringssystem ha börjat aktiveras vid tiden för mordet 2004.¹¹¹

När det gäller den interna karismatiska legitimeringen blir förhållandet mellan begreppen makt, auktoritet och legitimering viktigt. Tidigare har visats att makt bör utövas utifrån auktoritet som har legitimerats. Utifrån detta kan det tänkas att ett socialt sammanhang som Knutby legitimerar ett ledarskap utifrån karismatiska kriterier och ger detta ledarskap auktoritet. När sedan denna auktoritet utövas genom makt är det gemenskapens ansvar att upprätthålla eller ompröva legitimeringen av ledarskapets auktoritet. Om då ledarskapet utövar sin auktoritet genom att ta makt över legitimeringen så riskerar balansen att sättas ur spel. I ett sådant läge skulle det krävas mycket starka individer i det sociala sammanhanget eller strukturer för extern insyn och ansvarsutkrävande. Inget av detta verkar ha funnits i Knutby vilket ledde till att legitimeringen av det karismatiska ledarskapet kunde övergå i maktmissbruk och tyranni.

Detta leder över till det perspektiv som diskuteras av Åkerlund och Tangen i artikeln "Charismatic Cultures".¹¹² De betonar, i linje med Margaret Archer, att ledarskap utövas i ett socialt sammanhang och genom spelet mellan ledare, följare, kultur och maktstrukturer.¹¹³ Detta socialkonstruktivistiska sätt att se på ledarskap säger samtidigt något om både följarskapets ansvar och hur den formade kulturen ger ledarskapets förutsättningar. Följarskapets roll beskrivs inte som ett passivt mottagande utan som deltagande byggt på ett aktivt aktörskap inom ett givet socialt sammanhang, så kallad agens.¹¹⁴ Det finns många studier som pekar på att just den pentekostala ecklesiologin på ett särskilt sätt kan bemyndiga deltagarna dels genom frivillighet och lekmannaskap, dels genom att betona kraften i de karismatiska erfarenheterna.¹¹⁵

Åkerlund och Tangen visar vidare att följarskapets agens bibehålls bäst där man formar en kultur som understödjer detta. De utmanar en weberiansk ledarskapsteori där stort fokus läggs på ledaren och ledarens legitimering. Istället menar de att en väl fungerande karismatisk kultur är

¹¹¹ Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

¹¹² Åkerlund & Tangen 2018, s. 109–129.

¹¹³ Se vidare boken *Culture and Agency*, Archer 1995.

¹¹⁴ Giddens 1984, s. 2.

¹¹⁵ För en diskussion om detta i Pingströrelsen i Sverige se t.ex. artikeln "Pingströrelsen i det svenska samhället" Alvarsson 2014. För en diskussion om pentekostalismens emancipatoriska funktion i ett globalt perspektiv se t.ex. "Gender and power", Brusco 2010.

ömsesidigt transformativ för både ledare och följare. Detta förutsätter dock att ledarna bejakar och understödjer följarnas egen agens och att man i detta samspel formar strukturer inom vilka både ledare och följare kan utvecklas och utvärderas.¹¹⁶ Åkerlund och Tangen föreslår att dessa strukturer medvetet sammanförs och formar gruppens kultur så att den bejakar reflektion över gruppens liv och praktik, har tydliga etiska riktlinjer och uppföljning av moraliskt ansvar samt aktivt arbetar för ett medvetet följarskap hos alla deltagare.¹¹⁷

När detta appliceras på församlingen i Knutby finns det flera saker som är direkt tillämpliga. I deltagarnas berättelser om den första tiden i församlingen finns tydliga drag av det aktiva följarskap och deltagarnas agens som Åkerlund och Tangen talar om. Deltagarna uppfattade sig som medskapare och tyckte sig se en bejakande kultur.¹¹⁸ Det utvecklingen visade var att de kontroll- och maktdelningsfunktioner som Åkerlund och Tangen menar är nödvändiga i karismatiska miljöer saknades. Reflektionen över gruppens praktiker uteblev. Trots bekännelsen om höga etiska ideal saknades en samlad form för hela gemenskapens moraliska efterlevnad. Det aktiva följarskapet förändrades stegvis tills deltagarnas agens hade uttraderats och deltagarna blev utförare i det några beskrivit som slavliknande förhållanden.¹¹⁹

Reflektionen över ledarskapsutvecklingen i Knutby visar tydligt att styrkan i det karismatiska ledarskapet bärs till dels i de tydliggjorda kontroll- och maktdelningsfunktionerna. När dessa sätts ur spel eller inte understöds kan betydande risker skapas med ett karismatiskt ledarskap. Ecklesiologiskt kan detta beskrivas med Cliftons ord om att när en församlings maktsystem omdefinieras måste man vara noga med hur det ersätts. När den kongregationalistiska modellen med ett tydligt medlemskap och medlemsinflytande ersätts av ett mer episkopalt eller apostoliskt ledarskap måste det också på systemnivå skapas en episkopal struktur.¹²⁰ Annars riskerar det lokala ledarskapets makt att bli gränslöst. Detta är ledarskapet i Knutby ett tydligt exempel på.

När nu slutet på denna artikel närmar sig finns fortsatt många frågor kvar på temat. Hur kunde det gå så illa? Hade utgången blivit en annan om de formella maktstrukturerna inom församlingen kunnat balansera det

¹¹⁶ Åkerlund & Tangen 2018, s. 117.

¹¹⁷ Åkerlund & Tangen 2018, s. 118–129.

¹¹⁸ Se kap. "Resan till och från Knutby", s. 180 i denna volym.

¹¹⁹ Se t.ex. Frankner & Gustavsson 2021.

¹²⁰ Se Clifton 2009.

framväxande informella ledarskapet? Vad hade hänt om det i de församlingar från vilka människor flyttade till Knutby hade funnits en tydligare träning av unga människors reflektion och agens? Hade Pingströrelsens olika gemensamma funktioner kunnat agera tidigare och tydligare och hade det i så fall spelat någon roll? Hade ett annat bemötande från Pingströrelsen i samband med mordet 2004 kunnat leda till en annan utveckling i församlingen under de sista 10 åren? Svaren här är lika hypotetiska som frågorna. Artikeln har däremot visat att hur ledarskap utformas i en karismatisk miljö är viktigt. I en sådan kontext kan ledaren få stor makt. Det är alldeles klart att det karismatiska ledarskapet kan vara en stark, motiverande och frigörande kraft för deltagare. Men som så ofta gäller att det som är starkt måste också ha tydliga kontroll- och skyddsmekanismer. Dessa två dimensioner av ledarskap bör inte spelas ut mot varandra utan lever bäst i ett kreativt och symbiotiskt samspel.

Referenser

Litteratur

- Alvarsson, Jan-Åke 2014, "Pingströrelsen och det svenska samhället" i Alvarsson (red) *Om Pingströrelsen ... Essäer, översikter och analyser*. Skellefteå: Artos.
- Archer, Margret 1995, *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aronson, Torbjörn 2005, *Guds eld över Sverige. Svensk väckelsehistoria efter 1945*. Uppsala: Livets Ords förlag.
- Bergstrand, Göran 1990, *Från naivitet till naivitet*. Stockholm: Verbum. *Bibel 2000*.
- Brusco, Elisabeth 2010, "Gender and Power" I Anderson m.fl. (red) *Studying Global Pentecostalism*. Los Angeles: University of California Press.
- Cartledge, David 2001, *Den apostoliska revolutionen*. Stockholm: MaxL AB.
- Clifton, Shane 2009, *Pentecostal Churches in Transition: Analysing the Developing Ecclesiology of the Assemblies of God in Australia*. Leiden: Brill.
- Ekman, Ulf 1993, *Aposteln – vägröjare och grundläggare*. Uppsala: Livets Ords förlag.
- Ekstrand, Thomas 2020, "Järnburen eller ängens liljor. Att legitimera kyrkoherdens auktoritet i Svenska kyrkan" i Sune Fahlgren m.fl. (red) *Så är det inte hos er*. Stockholm: Verbum.

- Ekumeniska riktlinjer vid sexuella övergrepp i kyrkliga miljöer. Sveriges kristna råds skriftserie nr 5.* 2018. Bromma: Sveriges Kristna Råd.
- Frankner, Josefine & Cecilia Gustavsson 2021, *Kristi bruds slav. Mitt liv i sektens hjärta.* Stockholm: Bokförlaget Polaris.
- Gembäck, Peter & Annika Sohlander 2020, *Knutby Inifrån. Så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt.* Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Giddens, Anthony 1984, *The constitution of society.* Cambridge: Polity Press.
- Halldorf, Joel 2015, "Förnyelseväckelsen 1951–1951: Identitet, makt och spiritualitet i femtioalets Pingströrelse" i Alvarsson (red) *Vägskäl. Pingströrelsens kursändring under 1950-talet.* Skellefteå: Artos.
- Halldorf, Joel 2017, *Biskop Lewi Pethrus.* Skellefteå: Artos.
- Holmås, Geir Otto 2018, *Ved en korsvei.* Oslo: Luther Forlag.
- Jackson, Brad & Ken Parry 2011, *Ledarskap.* Lund: Studentlitteratur.
- Janis, Irving L. 1972, *Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes.* Oxford: Houghton Mifflin.
- Josefsson, Ulrik 2005, *Liv och över nog: den tidiga pingströrelsens spiritualitet.* Skellefteå: Artos.
- Josefsson, Ulrik och Magnus Wahlström (red.) 2015, *Församlingsplanering i Pingst. Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2015.* Stockholm: Institutet för Pentekostala Studier.
- Josefsson, Ulrik & Magnus Wahlström 2021, "Pingst i rörelse och samfund" i Alvarsson, Jan-Åke (red) *Pentekostalismen i Sverige på 2020-talet.* Skellefteå: Artos.
- Kuling, Linnéa 2020, *Knutbyflickan – Livet i sektens innersta krets.* Stockholm: Storytel Publishing.
- Lignell, Fredrik & Helen Västberg 2020, *Fräls oss från ondo.* S-holm: Libris
- Lundgren, Eva 2008, *Knutby-koden.* Stockholm: Modernista.
- Lövås, Edin 1989, *Maktmänniskan i församlingen.* Örebro: Libris.
- Lövås, Edin 1999, *Den farliga maktmänniskan.* Örebro: Libris.
- Northouse, Peter G. 2007, *Leadership. Theory and Praxis.* London: Sage Publications.
- Pingstväckelsens riktlinjer. Utgiven av en pingstkongress i Berlin. Första svenska utgåvan 1917. 2016/2009. Skrifter utgivna av Insamlingsstiftelsen för pingstforskning.*
- Struble, Rhode 1982, *Den samfundsfria församlingen och de karismatiska gåvorna och tjänsterna. Den svenska pingströrelsens församlingssyn 1907–1947.* Stockholm: Almqvist & Wicksell.

- Tellbe, Mikael 2009, *Christ-believers in Ephesus*. Tübingen: Mohr Siebeck
- Wagner, Peter 2002, *Kyrkbävning. Den nya apostoliska reformationen som skakar om dagens kristenhet*. Uppsala: Livets ords förlag.
- Warren, Rick 2005, *Församling med mål och mening*. Örebro: Libris.
- Weber, Max 1983, *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder*. Lund: Argos.
- Yukl, Gary 2012, *Ledarskap i organisationer*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Åkerlund, Truls & Karl-Inge Tangen 2018, "Charismatic Cultures. Another Shadow Side Confessed". *Pneuma* 40, 109–129.

Tidningar och tidskrifter

- Dagen*
- Expressen*
- Pingströrelsens årsbok 1998*
- Pingströrelsens årsbok 2005*
- Pingst.se*
- Svenska Dagbladet*

TV och ljud

- Knutby: I blind tro* (6 avsnitt) 2021-04-22. HBO Nordic.
- Sektpodden*. Gembäck, Emma och Rigmor Robèrt. 79 avsnitt från 2019-09-25 till 2021-04-29.
- Sveriges Radio 2004-01-28*. Online: sverigesradio.se/artikel/359593
- Sveriges Radio 2004-01-29*. Online: sverigesradio.se/artikel/359719
- Uppdrag granskning: Knutby* (6 avsnitt) 2020-06-16. SVT-Play.
- Waldau, Åsa. "Jesus är inte Gud". Predikan, Knutby Filadelfia, aug. 2008.

Opublicerade källor

- Knutby Filadelfias församlingspärm*. 2002. Knutby: Filadelfiaförsamlingen.
- Livets Ord Sammanfattade stadgar 2020-01-30*. Uppsala: Livets Ord.
- Stadgar Elimförsamlingen i Rödja 1929*. Bodafors: Elimförsamlingen.

Intervjuer

- Anonym f.d. äldste i Knutby, intervjuad av Magnus Jonegård. Uppsala: 2021-01-16.
- Anonyma informanter från Knutby (K1-4), intervjuade av Magnus Jonegård. Uppsala, 2021 januari.
- Anonyma informanter från Pingströrelsen (P1-4), intervjuade av Magnus Jonegård. Uppsala, 2021 januari.

Lärorna i Knutby

HANS SUNDBERG & PONTUS TUNHAV

Historien om Filadelfiaförsamlingen i Knutby¹ innehåller mord, manipulation och andligt maktmissbruk. Över åren har det uppdagats att det från slutet av 1990-talet fram till församlingens nedläggning utvecklades läror i församlingen som i olika grad ligger utanför den gemensamma kristna tron, inte minst tron på Åsa Waldau som Kristi brud.

Vi² har undersökt predikningar från församlingen åren före och efter mordet i Knutby. En analys av predikningar kan självklart inte ge hela svaret på hur en traditionell pingstförsamling blev en sekt, men vår ambition är att det kan kasta ljus över förkunnelse och läror som bidrog till att skapa den miljö där det som hände under åren i Knutby blev möjligt.

Filadelfiaförsamlingen i Knutby var under en tid Sveriges mest kända pingstförsamling. Man kan därför fråga sig hur församlingens förkunnelse och grundläggande läror vid den här tiden såg ut i jämförelse med Pingströrelsen och andra pingst-karismatiska församlingsrörelser.

Syftet med den här artikeln är att synliggöra några av de bärande lärororna i förkunnelsen i Filadelfiaförsamlingen i Knutby under de första åren på 2000-talet. En diskussion förs om hur dessa läror kan förstås i ljuset av pingsttraditionen och samtida pingstteologi. Vi belyser även de läromässiga särdrag och avvikelser som framträder i predikningarna. Slutligen görs ett försök att beskriva den miljö där lärororna formats för att dra lärdomar utifrån förkunnelsen i Knutby.

¹ I denna artikel också refererad till som Knutby Filadelfia eller bara Knutby.

² Hans Sundberg är pastor och har en Teol. dr. i systematisk teologi. Hans relation till Knutbyförsamlingen var först genom en familj från församlingen som 1994 började komma till Stockholm Vineyard där han var pastor. Senare har han följt utvecklingen i Knutby via rapporteringen i media. Pontus Tunhav är lärare på ALT och har en Teol. Ma. i praktisk teologi. Pontus har ingen nära relation till Knutbyförsamlingen utöver att ha följt rapporteringen i media.

Material och metod

Materialet i studien är församlingens predikningar. Förkunnelsen i söndagens gudstjänst har stor betydelse i formandet av såväl tro- och tankeliv i vilken församling som helst. I Knutby tänkte man sig att Guds Ande talade genom texterna och budskapet till församlingen som helhet och varje individ. Den brittiska teologen William Kay argumenterar för att predikan "shapes ecclesial reality", och att församlingens liv därför formas av dess predikan.³ I det perspektivet kan predikningarna ses som en gestaltning av Knutby Filadelfias tro och liv.

För analysen av lärorna i församlingen har vi haft tillgång till ca. 200 predikningar från slutet av 2001 till 2006. Bland dessa har vi gjort ett urval på 30 predikningar, 6 predikningar per år med pastorena Helge Fossmo, Åsa Waldau, Kim Wincent, Peter Gembäck och Johan Grimborg. Urvalet har gjorts genom att utifrån predikotitlarna få en bredd av ämnen, och samtidigt specifikt fånga upp några titlar som på ett speciellt sätt pekat på att göra viktiga teologiska anspråk.⁴ Vi har också gjort urvalet så de mest frekventa predikanterna får ett stort utrymme i materialet, men där också andra predikanter finns med, inte minst Åsa Waldau.⁵

Grundanalysen av predikningarna har gjorts genom en kvalitativ kartläggning av predikningarnas innehåll. Varje predikan har genomlyssnats och en partiell transkription med tidsstämpling har förts av innehållet så att det kunnat analyseras i mindre delar.⁶ Materialet har sedan analyserats och ett antal huvudkategorier har framträtt. I nästa steg har materialet analyserats utifrån dessa kategorier, som helhet och de tidsmarkerade delarna.⁷

Artikelns omfång gör att inte allt som berörs i predikningarna har kunnat bearbetats vidare. Ämnen som inte har varit återkommande i materi-

³ Kay 2015, s. 215.

⁴ Undersökningen har visat att materialet är mättat och att bilden av församlingens teologi inte skulle förändrats av ytterligare fem eller tio predikningar.

⁵ Exempelvis predikar Fossmo, Gembäck och Wincent fler gånger än Åsa Waldau, men då hon har haft ett avgörande inflytande på församlingen har det varit viktigt att ha med hennes predikningar.

⁶ Tidsstämplingarna i referenserna ska därför förstås som att de pekar på början av ett tidsblock på några minuter och inte en exakt referens.

⁷ Material som inte fallit in under dessa kategorier har markerats till ytterligare kategorier. Materialet har värderats utifrån om det representerar en egen självständig kategori eller ses som en aspekt av en redan använd kategori. Samma material kan också finnas i flera kategorier.

alet eller inte varit relevant för artikelns frågeställningar har därmed endast blivit en del av helhetsbilden, eller behandlats som aspekter av större kategorier.⁸

Utifrån grundanalysen har predikningarna analyserats med fokus på vad som verkar vara bärande läror i församlingen. Detta har sedan diskuterats i ljuset av Pingströrelsens tradition och pentekostal teologi för att ge grund till reflektion över likheter och skillnader och hur det bidrog till vad som hände i Knutby.

Ett särskilt fokus har också varit att söka efter doktrinära särdrag, det avvikande från pingst-karismatisk tro och det som blev avgörande för att skapa miljön som gjort sekterism och maktmissbruk möjligt, och inte minst läran om Kristi brud.

Den här artikeln gör inte anspråk på att ge hela bilden av vad som predikades i Knutby. Det finns utan tvekan ämnen och betoningar som inte framkommit i det här analyserade materialet. Dessutom är det endast det som predikades i offentliga samlingar som ingår i urvalet. Magnus Jonegård, som var församlingskonsult i församlingen de sista åren, beskriver hur det utöver den officiella teologin också fanns en inofficiell teologi och en hemlig teologi som inte predikades.⁹ Vi menar trots det att urvalet av predikningar i vår analys är representativa för församlingens tro, intressen och betoningar under de här åren.

Allmänt om predikningarna

Det är främst predikningar från söndagförmiddagsgudstjänster i Filadelfiaförsamlingen i Knutby åren 2002–2006 som analyseras här. Under åren 2002–2003 var Helge Fossmo föreståndare och huvudförkunnare och höll en stor majoritet av predikningarna, men även Kim Wincen och Peter Gembäck fanns med som predikanter. Efter mordet 2004 var Kim Wincen och Peter Gembäck huvudpredikanter, men även Johan Grimborg, Åsa Waldau och Emma Gembäck predikade vid enstaka tillfällen. Av materi-

⁸ Exempelvis är Israel en viktig och betonad lära. Synen på Israel fungerar delvis som ett test på renlärlighet i synen på andra församlingar. Dock behandlas Israel bara i några predikningar och inte som en bärande lära. I huvudsak verkar det snarare vara en del av församlingens dispensationalistiska eskatologi, men med få praktiska konsekvenser för övrig tro och liv. Ett annat exempel är kategorin församling, där mycket av materialet var så likt övriga frikyrkor i Sverige att det inte ger en ökad förståelse, och där det som är avvikande förstås bättre i kategorin ledarskap, lydnad och Guds ordningar.

⁹ Jonegård 2021, s. 264.

alet framgår att dessa predikanter delar till stora delar teologi och fokusområden, men har sin egen stil och betoningar i förkunnelsen. Fossmo har långa textutläggande bibelstudier utifrån gammaltestamentliga texter. Hans predikningar kännetecknas av teman som rör Guds ordningar, sanningar och principer.¹⁰ Wincent framstår som den mjukare idealisten som berörs av Bibelns beskrivningar av Gud, Guds plan och hur det ideala kristna livet och församlingslivet bör se ut. Peter Gembäck låter i tidiga predikningar som en lättare kopia av Fossmo men blir över tid en egen predikant med bibelbaserade tematiska predikningar med betoning på sanningar och hur de formar det kristna livet. Liknade kan sägas om de få predikningarna av Johan Grimborg. Åsa Waldau predikar mer ostrukturerat med få referenser till bibelord. Hon fungerar likt en profet som predikar och varnar utifrån vad hon uppfattar att Anden, eller Jesus, har visat henne om enskilda medlemmar eller församlingen.

Mordet i januari 2004, avslöjandet av Helge Fossmo och den följande uppmärksamheten i media förändrade också delvis predikningarna. Predikningarna från den tiden bearbetar vad som hänt, hur man ska förstå det som händer i församlingen och Guds uppdrag för församlingen framöver. Gembäck beskriver i boken *Knutby Inifrån* åren 2005–2006 som "frihetstiden". Kim Wincent fick under dessa år en större roll och Åsa Waldau som varit passiv under flera år var plötsligt med i församlingens verksamhet. Under denna tid gavs tillåtelse och uppmuntrades "att resa, gifta sig, umgås med sina familjer och skaffa barn."¹¹ I predikningarna från 2006 återkommer temat att det är en ny tid där man upplever att församlingen nu ska lägga det gamla bakom sig och gå in i det nya Gud har förberett.

Bärande läror i Filadelfia Knutby

I det stora predikomaterialet har en rad läror och teman framträtt och nedan presenteras några av de läror som vi ser som bärande och som formade församlingen de här åren. De jämförs också med hur läroarna framträder i Pingströrelsen för att se likheter och eventuella skillnader i betoningar.

¹⁰ Fossmos predikningar är också de som innehåller mest av en tydlig och sammanhängande teologi.

¹¹ Gembäck & Sohlander 2020, s. 224.

Bibeln

Förkunnelsen i det utvalda materialet från Knutby betonar ständigt vikten av Bibeln. Den är Guds Ord, helt sann och utandad av Gud. Bibeln är den självklara grunden för varje predikan och varken kan eller får ifrågasättas.¹² När Fossmo predikar om *12 grundstenar* för församlingen betonar han som första punkt Bibeln för lära och liv.¹³ Fossmo predikar tydligt emot vad han menar är religiösa fraser som inte har sitt stöd i Bibeln.¹⁴ Bibel användningen i predikningarna är inte historielös och särskilt Fossmo ger ofta en historiskt bakgrund.¹⁵ Gembäck betonar att allting i Bibeln är Guds Ord men att bibelord behöver tolkas utifrån sitt sammanhang.¹⁶ De predikar också att Gud talar idag och kan använda varje bibelställe för ge ett budskap in i den troendes liv.¹⁷ Den troende uppmuntras inte bara att tro på Bibeln utan att älska den, ha den uppslagen, läsa den och låta den vara "en njutning".¹⁸ Troheten till Bibeln kopplas också till numerär framgång för församlingen och man hänvisar till vad man kallar "förynelsen" där Ordets förkunnelse stod i centrum och därför bar frukt.¹⁹

För att den troende ska bära frukt, behövs enligt förkunnelsen mycket bibelundervisning.²⁰ Detta tog sig uttryck i mycket långa predikningar som kunde vara upp till 2 timmar och 30 minuter under åren 2002–2003.²¹

Bibeln i Knutby och den övriga Pingströrelsen

I sin grundläggande bibelsyn är det svårt att se att Knutby Filadelfia skulle skilja sig från den bibelsyn som återfinns i exempelvis *Bibelsyn och bibelbruk* från Teologiska nätverket i Pingst.²² Men samtidigt som man i församlingen har denna höga bibelsyn framkommer också att man inte gör någon

¹² Exempelvis Wincent, *Faderns hjärta*, 00:00:01.

¹³ Fossmo, *12 grundstenar*, 00:08:45.

¹⁴ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:55:09.

¹⁵ Vi uppfattar dock att man inte alltid har haft verktygen för att göra en rimlig tolkning av bibelorden.

¹⁶ Gembäck, *Bibeln*, 00:14:34.

¹⁷ Gembäck, *Bibeln*, 00:42:36.

¹⁸ Wincent, *Att vara fullkomlig*, 00:22:49.

¹⁹ Fossmo, *12 grundstenar*, 00:08:45. Troligtvis åsyftas Livets ord.

²⁰ Fossmo, *12 grundstenar*, 00:08:45.

²¹ Utöver detta hade man församlingsbibelskola varje tisdag.

²² Teologiska nätverket i Pingst 2005b.

större skillnad på Bibeln som skriven bok och Guds Ord som det predikas.²³ Så i bibelbruket finns en skillnad.²⁴ Detta att pastorerna genom en högre uppenbarelse eller större andlighet får tolkningsföreträdare kring Bibeln verkar ha haft en stor roll för församlingens läror. Gembäck pekar på hur Helge Fossmo använde berättelsen om Abrahams lydnad som ett exempel på att något kan vara rätt inför Gud även om det känns fel. Han skriver: "Berättelsen om Abraham och Isak visade att det ibland kunde krävas att man gick utanför ramarna. I och med det öppnades en dörr som inte stängdes förrän församlingen lades ner, att Bibeln inte längre var det enda rättesnöret."²⁵ Han förklarar att man förväntade sig att Gud skulle kasta nytt ljus på Bibeln och att i Knutby "grävde och läste man hela tiden Bibeln för att hitta nya tolkningar".²⁶

Den sista tiden och Jesus återkomst

I Filadelfiaförsamlingen i Knutby levde man med en stark eskatologisk medvetenhet och förväntan. I predikningarna upprepas ständigt övertygelsen om att man lever i den sista tiden strax innan Jesus kommer tillbaka. Wincent säger: "Tiden då när Jesus ska komma tillbaka och där står vi nu och där är vi nu."²⁷ I Wincents predikan framträder en dispensationalistisk syn vilket innebär att historien är indelad i sju tidsepoker, där den nuvarande tidsåldern som sträcker sig från Golgata till Jesus återkomst nu är på väg att ta slut.²⁸ I denna beskrivning av sista tiden betonas också Israels viktiga roll.²⁹ Nästa tidsålder som är på väg är tusenårsriket och församlingen uppmanas att vara förberedda så de är bland dem som kommer regera med Jesus i tusen år.³⁰

I predikningarna beskrivs hur slutet på den nuvarande tidsåldern innebär hårda tider med en dom från Gud över Norden, men också att det kommer finnas en *rest* som upplever väckelse.³¹ Gembäck predikar att

²³ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:14:33.

²⁴ Se vidare kap. "Hör vad Anden säger!", s. 159 i denna volym.

²⁵ Gembäck & Sohlander 2020, s. 139.

²⁶ Gembäck & Sohlander 2020, s. 75.

²⁷ Wincent, *En ny tid med nya tankar*, 00:05:10.

²⁸ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:47:55.

²⁹ Fossmo, *12 grundstenar*, 00:56:10.

³⁰ Wincent, *Faderns hjärta*, 01:10:36. Det är också tydligt att hos Wincent finns möjligheten att även som troende att hamna utanför denna grupp och istället vila i mulden till domedagen utan att vara säkra på om man hamnar i himlen eller helvetet.

³¹ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:07:05.

varje väckelse har kännetecknats av en medvetenhet om att Jesus snart kommer tillbaka.³² Wincent beskriver hur Gud redan nu tänt en luttringseld som prövar församlingen för att förbereda den på det slutgiltiga Gud ska låta ske.³³ Man förväntade sig också en ökande konfrontation med den fallna världens värderingar och inflytande. Församlingen utmanas därför att vara villig att "betala priset" av förföljelse för att gå Guds väg.³⁴

Församlingen i Knutby anser sig ha en viktig roll i den sista tiden. Fossmo hänvisar i en predikan till en profetia över församlingen där det har talats om att eld ska utgå från Knutby över hela landet.³⁵ Gud har bestämt saker som ska fullbordas innan Jesus kommer tillbaka och det påverkas av hur församlingen agerar.³⁶ Fossmo säger: "Du är en del av att fullborda, påskynda hans ankomst. Du är en del i den eld som ska prägla den platsen av kärlek, av renhet, av livet med Gud."³⁷ Att de lever i den sista tiden blir också tydligt i att man ser tiden som unik och med otrolig signifikans för församlingen och Guds plan. Fossmo säger i en predikan: "Vad har du för ursäkt att ägna dig åt dig själv och ditt i en tid som denna."³⁸

Domen av både troende och otroende är återkommande i predikningarna. Waldau predikar att alla människor en dag ska stå till svars inför Gud.³⁹ Efter domen finns två destinationer, himlen och helvetet. Helvetet beskrivs som den eviga döden, ett pinorum, plågorum och straffplats. De som inte blev frälsta under sitt liv kommer där tillsammans med djävulen och hans demoner plågas för evigt.⁴⁰ Skämtsamt beskriver Waldau att det är en plats med gott om tid "att begrunda sina synder".⁴¹ Fossmo predikar att "helvetet måste understrykas så att fler blir frälsta".⁴²

³² Gembäck, *Påskynda Herrens ankomst*, 00:04:20.

³³ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:44:30.

³⁴ Wincent, *Faderns hjärta*, 01:21:21.

³⁵ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 02:27:30. Profetian gavs av prästen Håkan Sunnliden 1992 och som i sin memoarbok *Så länge dagen varar* minns den som "Det ska utgå en andlig eld från Knutby som sedan ska sprida sig över hela Uppland och Sverige" (s. 146–150).

³⁶ Fossmo, *En överlåten församling*, 00:44:11.

³⁷ Fossmo, *En överlåten församling*, 00:45:26.

³⁸ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 02:09:47.

³⁹ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:41:00.

⁴⁰ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:02:20.

⁴¹ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:41:00.

⁴² Fossmo, *Den sanna profetanden*, 01:01:00.

Himlen är att för evigt tillhöra Gud men beskrivs inte med några större detaljer.⁴³ Förkunnelsen i materialet återkommer dock ständigt till att himlen är målet. Det är inte bara som ett hopp, utan något man aktivt fokuserar och strävar efter och gör att livet på jorden blir oviktigt i jämförelse.⁴⁴ Himlen sätts också i stark kontrast till den här världen. Waldau beskriver världen som "så smutsig, en värld som är så trasig, en värld som är så full av sår, av skräp, av elände..."⁴⁵ Himlen beskrivs däremot som ljuvligare, härligare och mer fyllt av liv, glädje och kärlek än någon kan drömma och ana.⁴⁶ Gembäck predikar att Jesus själv inte alls var intresserad av det jordiska medan han levde här. Han längtade efter att tiden på jorden skulle ta slut så han kunde gå till det himmelska.⁴⁷

Himlen presenteras ofta som *hem* och Fossmo beskriver att de längtar efter Jesus återkomst därför att de vill hem och att de "vill härifrån så det värker."⁴⁸ Denna längtan efter himlen och den negativa synen på den nuvarande världen gjorde att döden inte ansågs vara de värsta som kunde hända, tvärtom sågs att om man i förföljelse skulle 'tas härifrån' så är det bara skönt. Efter mordet på Alexandra Fossmo lades en ännu större betoning på uppståndelsen och hoppet att få mötas igen.⁴⁹

Eskatologin i Knutby och den övriga Pingströrelsen

Jesus återkomst har alltid varit en bärande lära i Pingströrelsen. När teologer inom rörelsen i början av 2000-talet vill skriva en svensk pingstteologi väljer man titeln *I ljuset av återkomsten*.⁵⁰ Samtidigt visade en undersökning från 2018 av predikningar i pingstförsamlingar att ämnet har tonats ner ordentligt i jämförelse med tidigare.⁵¹ Knutby Filadelfias syn på Jesus snara återkomst ligger däremot väldigt nära vad som funnits tidigare i Pingströrelsen. I pingstteologen Ulrik Josefssons doktorsavhandling om den tidiga Pingströrelsen återfinns många gemensamma drag med förkunnelsen i Filadelfiaförsamlingen i Knutby. Han beskriver hur den tidiga Pingströrelsen hade en liknande intensiv längtan efter Jesus återkomst och himlen, betoning av Israels viktiga roll och ett fokus på en kommande dom

⁴³ Se ex. Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:30:18.

⁴⁴ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 01:08:05.

⁴⁵ Waldau, *Han drog mig upp*, 00:16:23.

⁴⁶ Wincent, *Bröllopspredikan*, 00:09:36.

⁴⁷ Gembäck, *Jesus på korset*, 00:04:59.

⁴⁸ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:09:17.

⁴⁹ Wincent, *Gud är den samme*, 00:02:09.

⁵⁰ Alvarsson & Boström 2010.

⁵¹ Tunhav 2018.

både för de avfälliga kristna och ogudaktighet i världen. Även betoningen på helgelse och möjligheten att inte alla kristna är en del av *den utvalda skaran* är gemensamma drag. En avgörande skillnad i budskapet är att man i förkunnelsen från Knutby saknar betoningen på församlingen som *brudskaran*.⁵² I Knutby var den platsen reserverad för endast en person, Kristi brud. En *utvald skara* skulle däremot få vara med som *bröllopsgästerna*. Vi kommer behandla detta vidare i avsnittet *Jesus och Kristi brud*.

Lärjungaskap

Församlingens predikningar de här åren rör sig främst kring olika aspekter av det personliga lärjungaskapet och flera av de andra temana som lyfts fram i den här artikeln, skulle kunna beskrivas som aspekter av hur detta lärjungaskap skulle levas ut.

Predikningarna uppmuntrar till lärjungaskap med både morot och piska. Ofta lyfts kontrasterna mellan det önskade lärjungaskapet och kristna som inte lever enligt Guds vilja. Grundläggande i förkunnelsen är att lärjungaskapet handlar om att älska Gud av hela sitt hjärta, allt förstånd och all sin kraft.⁵³ Detta beskrivs som ett liv i bön, bibelläsning, lovsång, tillbedjan, ödmjukhet, glädje, enhet och kärlek till varandra.

Den mest framträdande aspekten av det ideala lärjungaskapet är den fullständiga överlåtelsen. Det är allt eller inget. Fossmo predikar att det är lätt att skilja mellan dem som är överlåtna eller bara engagerade.⁵⁴ Waldau lyfter flera gånger att det handlar om att ge en *tillräcklig* respons på frälsningen Gud gjort och ger bland annat en hälsning från Jesus om att församlingen inte ger honom det tack han förtjänar.⁵⁵ Det helöverlåtna livet handlar om hunger efter Gud, att ta Ordet på allvar, men också att handla på sin tro.⁵⁶ Idealet är att jobba hårt för Gud. Fossmo talar om att både djävulen och ljumma kristna syskon motarbetar detta och säger "du kan väl lugna dig lite granna och leva som alla andra".⁵⁷

En annan aspekt av detta är synen att den troende står i en andlig strid. Djävulen slår för att hindra den troende att söka Gud. Begreppet "stridigt"

⁵² Josefsson 2005, s. 156–168.

⁵³ Se ex. Wincent, *Faderns hjärta*, 00:56:00.

⁵⁴ Fossmo, *En överlåtten församling*, 00:00:01.

⁵⁵ Waldau, *Tid att gå vidare*, 00:19:13.

⁵⁶ Waldau, *Tid att gå vidare*, 00:24:38.

⁵⁷ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:53:40.

används för att beskriva att en person upplever sig slagen och har utmaningar.⁵⁸ Fossmo beskriver hur den andliga striden ibland är en mätning i uthållighet mellan fienden och den troende som antingen kan "lägga sig ner och grina" eller uthålligt hålla ut i tro och vinna seger.⁵⁹

Striden som beskrivs i förkunnelsen är inte bara mot djävulen utan också mot det egna köttet som inte vill läsa Bibeln och inte vill be.⁶⁰ Fossmo återkommer ofta till striden mot köttet och förebrår dem som inte har övervunnit det och har ursäkter som jag hade en sådan jobbig dag', eller 'jag är så orolig idag'.⁶¹

Predikningarna undervisar också att de troende i Knutby skulle kännetecknas av ett liv i tro. Tro beskrevs som att lita på Guds sanningar och löften, inte minst i Bibeln, men också det Gud har sagt genom ledarna till församlingen.

Fossmo betonar vikten av tro genom att tala om att Gud inte ger oss vad vi begär eller behöver utan det vi har tro för.⁶² Vid tiden efter mordet uppmuntrar Gembäck församlingen att hålla fast vid den nya positionen i tro, att se bortom omständigheterna.⁶³

Det finns i predikningarna också en stark förväntan på en tydlig och pågående rörelse framåt i kunskap, livsstil och överlåtelse hos församlingen. Waldau talar om de som nu gått fyra veckor i Träningskolan och säger att det som de inte visste innan kunde de inte dömas för men att nu är kraven högre.⁶⁴ Det går inte att leva på gamla erfarenheter, upplevelser eller uppenbarelser utan Gud har något nytt att säga idag.⁶⁵ Genomgående i Fossmos och Waldaus predikningar är utgångspunkten att lyssnarna inte lever upp till den förväntade nivån på lärjungaskap. Fossmo talar exempelvis om hur församlingen inte tillber Gud tillräckligt starkt eftersom de inte älskar Gud tillräckligt. Han säger sedan: "Skäms människa om du inte kan tillbe Gud bättre än så."⁶⁶

I framför allt Fossmos predikningar tonas den personliga relationen med Jesus ned. Han betonar att lärjungen främst är en tjänare och Jesus är

⁵⁸ Gembäck, *Bibeln*, 00:31:15.

⁵⁹ Fossmo, *En överlåten församling*, 00:31:30.

⁶⁰ Gembäck, *Bibeln*, 00:47:25.

⁶¹ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:13:48.

⁶² Fossmo, *En överlåten församling*, 00:12:48.

⁶³ Gembäck, *Se upp det nya har kommit*, 00:21:00.

⁶⁴ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:12:31. Träningskolan var en heltidsskola på en månad som hölls tre gånger per år i församlingen.

⁶⁵ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:24:12.

⁶⁶ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:22:07.

Herre. Fossmo menar att bara för att Jesus kallar någon *sin* vän om man gör vad han befäller betyder det inte att han är *din* vän. Jesus är Herre och konung och det innebär att han bestämmer och den troende följer.⁶⁷

Hos Fossmo handlar det relativt sällan om vad Gud vill göra för människan utan istället vad människan behöver göra för Gud. Om Gud välsignar är det fantastiskt, men den som vill behaga Gud ska göra saker inte för sin egen skull utan för att man tänker på "Jesus sak".⁶⁸ Kontrasten till detta lärjungaliv helt i Guds vilja är kristna som fokuserar på sig själv. Fossmo talar med förakt om de kristna som tänker på "sitt självförverkligande, sitt lilla liv, sin lilla plan" mer än på församlingen och kallar det att leva i högmod, stolthet, självrtäffärdighet och självprestation.⁶⁹ Fossmo tar parallellen med en idrottsman som kan lägga all sin tid för att nå sitt mål. Han säger: "Ärligt talat – hur mycket mer tid och kraft borde då inte vi lägga ner på Jesus sak?".⁷⁰

Det ideala lärjungaskapet beskrivs som att dö från sig själv för att tjäna Gud.⁷¹ I Wincents predikningar lyfts Guds kärlek som motivation för lärjungaskapet medan det hos Waldau och Fossmo är det oftare lydnaden som står för motivationen.

Fossmo återkommer regelbundet till att det är den troendes eget ansvar att motivera sitt tjänande. Det är "den late svensken" som vill att drivkraften ska bli given till sig, som skyller på att man inte känner för att göra något. Han säger: "Du ska inte känna för att göra det du ska. Du ska vilja göra det du ska. Och vill du det så gör du det."⁷² Han menar att den som väntar på inspiration kommer "tjäna djävulen" så länge man lever.⁷³ På samma sätt förväntas den troende välja att vara stark, välja tro, välja kärlek och välja glädje. Om någon tycker synd om sig själv eller inte har glädje, så är det hos personen själv problemet ligger.⁷⁴

Intressant nog verkar viss förkunnelse vilja balansera upp denna undervisning efter mordet. Grimborg predikar om hur man tidigare förmedlat en "gör-därför-allt-ni-kan"-teologi och menar att den lämnade man för länge sedan.⁷⁵ Han vill istället betona den personliga relationen till Gud

⁶⁷ Fossmo, *En överlåten församling*, 00:07:42.

⁶⁸ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:00:24.

⁶⁹ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:05:38.

⁷⁰ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:40:30.

⁷¹ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:44:25.

⁷² Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:33:52.

⁷³ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:34:50.

⁷⁴ Fossmo, *En överlåten församling*, 00:18:46.

⁷⁵ Grimborg, *Lyssna vad Gud talar till dig*, 00:17:20.

som inte är byggd på felaktiga krav utan den väg till Gud som öppnats genom tron. Waldau talar i samma period om Guds trofasthet, hur den Helige Ande talar ord av uppmuntran: "Stå upp, min församling, för jag har gjort stora ting... nu är det tid, sluta sucka nu".⁷⁶

Det finns också en mindre del av predikningarna som talar om en förväntan att de troende ska sprida vittnesbördet om Jesus.⁷⁷

Synen på lärjungaskap i Knutby och Pingströrelsen i stort

Bilden av lärjungaskap i de undersökta predikningarna innehåller både stora likheter och olikheter med annan undervisning om lärjungaskap i Pingströrelsen. I beskrivningar av pingstväckelsen skriver teologen Steve J. Land om ideal av att lägga hela livet på altaret, att längta efter att fullfölja Guds vilja, förneka sig själv och bära bördor utan klagan.⁷⁸ Josefsson beskriver på ett likande sätt de svenska pingstvännernas ideal av aktivitet och att vara nyttig och användbar för Gud.⁷⁹ Andra likheter är strävan framåt och uppåt, synen på livet som en kamp att segra i och att gå framåt fort i jämförelse med andra "ljumma" kristna.⁸⁰ Ytterligare likhet kan ses i betoningen på överlåtelse, något som var grundat i vad Gud redan gjort men med betoning på människans ansvar att leva ut detta.⁸¹

Beskrivningarna blir också delvis olika. När teologen Annika Björk ska beskriva lärjungaskap ur ett pingstperspektiv är betoningen på det personliga mötet och efterföljelsen av Jesus, där relationen blir utgångspunkten för all aktivitet för Gud.⁸²

Den tidiga Pingströrelsens ideal verkar på samma sätt ha varit drivna av ett överflödande liv i den Helige Ande. Josefson beskriver hur betoningen av det personliga umgänget med Gud och beroendet av Gud ledde till att Gud kunde handla med kraft.⁸³ Idealet verkar likna det i Knutby, men där presenteras det ofta som ett krav på den troende snarare än en inbjudan. Lärjungalivet i Pingströrelsen verkar beskrivas som ett liv *med* Gud, medan det i predikningarna i Knutby snarare verkar vara ett liv *för* Gud.

⁷⁶ Waldau, *Det är dags att sluta sucka*, 00:16:20.

⁷⁷ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:00:38.

⁷⁸ Land 2010, s. 82.

⁷⁹ Josefsson 2005, s. 325. Liknande attityder återfinns också i församlingar som Hillsong även idag. Se Tunhav 2018.

⁸⁰ Josefsson 2005, s. 340–343.

⁸¹ Josefsson 2005, s. 316–317.

⁸² Björk 2010, s.12–19.

⁸³ Josefsson 2005, s. 316–317.

Helgelse

Helgelseförkunnelsen är en grundsten i församlingens teologi och är vid sidan av lärjungaskap det absolut vanligaste förekommande predikotemat. Helgelsen presenteras som något positivt som de troende ska längta efter och som leder till ett ljuvligt liv i frihet. Samtidigt framstår helgelsen som ett allvarligt krav och fokus är oftast på vad som händer med den som inte helgas. Wincent talar om att synd är ett elände, en förbannelse som ställer till det för oss och hur härligt det skulle vara att leva i en tid utan synd.⁸⁴ Fossmo beskriver synden som ett grundläggande "uppror" mot Gud, vilket tar sig uttryck i den inre kampen att göra upp med sådant i sitt liv som man vet är synd.⁸⁵ Waldau beskriver hur orenhet, orena tankar, sexuella lustar, högmod och stolthet och allt som inte behagar Gud måste dö om man ska leva heligt.⁸⁶ I Fossmos predikningar är det ofta självfokusering och självömkän som är det som församlingen behöver omvända sig ifrån.⁸⁷ Grundläggande handlar helgelsen om att ha en vilja som är helt böjd under Gud vilket resulterar i ett sinne präglad av Anden och som slutligen resulterar i nya beteenden.⁸⁸ Fokus på vad som är fel och synd är så stort att Fossmo i en predikan känner sig nödgad att förklara att "det är ingen synd att bli trött" i arbetet för Guds rike.⁸⁹

Waldau beskriver helgelse som att "bli gjord så att man är värdig att vara inför Gud."⁹⁰ Helgelsen kan också beskrivas som en måttstock att mätas mot. Wincent talar om de troende som kommer regera med Jesus i tusenårsriket om de "håller måttet".⁹¹

Idealen är högt ställda men bilden är att helgelse kan uppnås och det går att leva livet som Gud vill. Wincent säger: "Det är ett ljuvligt sätt att leva och det är ett möjligt sätt att leva."⁹² Fossmo betonar flera gånger att människan är en syndare, men att hon har en frihet att välja lydnad.⁹³ Konsekvensen blir att om någon ändå syndar är det för att man inte vill släppa synden och dö från sitt kött.

⁸⁴ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:14:24.

⁸⁵ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 00:25:00.

⁸⁶ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:01:10.

⁸⁷ Ex. Fossmo, *En överläten församling*, 00:22:30.

⁸⁸ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:20:30.

⁸⁹ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:51:10.

⁹⁰ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:00:27.

⁹¹ Wincent, *Faderns hjärta*, 01:09:42.

⁹² Wincent, *Faderns hjärta*, 00:57:19.

⁹³ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 00:13:00.

Det räcker inte med att vilja leva rätt. Det är skillnad på omvändelse och förändring. Fossmo predikar att det inte räcker att springa till Gud för att säga förlåt om man sedan fortsätter med synden.⁹⁴ Wincent predikar på samma tema:

*Vi tror att Guds nåd är bara "jag har gjort alla möjliga fel och har dragit iväg jättelångt och så ska Gud bara dosch [kastljud] kasta mig tillbaka". Jag måste ju stå för mina handlingar. Men rättfärdig är jag så fort jag vänder om och börjar gå åt rätt håll. Men jag måste också göra upp konsekvenserna av vad jag har gjort för fel.*⁹⁵

Enligt Waldau kan församlingen bli helgad om hjärtan är ödmjuka, men alla kommer inte nå dit eftersom de inte vill böja sina hjärtan.⁹⁶ Hon säger själv att undervisningen om helgelse kan upplevas hård men det är för att budskapet träffar.⁹⁷

Rent teologiskt pekar de i förkunnelsen på att helgelse är Andens verk i människans hjärta. När helgelsen beskrivs i praktiken är det dock vanligare att den presenteras som att Gud fostrar och tuktar genom Guds ord, eller genom människors tillrättavisning.⁹⁸ Fossmo presenterar detta som något ljuvligt, som ett uttryck av Guds kärlek och att församlingen ska vara glada för den fostran de fått.⁹⁹

Motståndet till helgelsen kommer från köttet, vilket är benämningen på den fallna naturen och det som ännu inte är helgat i den frälsta människan. Wincent menar att köttet i oss är "besmittat av djävulen" och att det handlar om att människans vilja inte vill underordna sig Guds vilja.¹⁰⁰ Fossmo använder begreppet "kötta ur" för att tala om att följa sitt köttets impulser.¹⁰¹ En köttlig människa är en människa som styrs av sina egna svagheter.

En aspekt av köttet är människans ego. Fossmo beskriver hur det är alltid är egot som står i vägen för Guds vilja.¹⁰² Allting som fokuserar på det egna är en del av egot, även känslor av att känna sig missförstådd eller sårad, att ha egna ambitioner och drömmar eller att använda tid och

⁹⁴ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:12:10.

⁹⁵ Wincent, *Faderns hjärta*, 01:31:40.

⁹⁶ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:39:13.

⁹⁷ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:56:42.

⁹⁸ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 00:49:00.

⁹⁹ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:16:09.

¹⁰⁰ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:15:04.

¹⁰¹ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:26:44.

¹⁰² Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:10:10.

pengar på sig själv i stället för på Gud.¹⁰³ Helgelse är därför att döda köttet, ge upp egot och dö från sig själv.¹⁰⁴

För Fossmo finns det ingen gråskala. Antingen är man böjd under Guds vilja eller inte. Man är antingen ledd av Anden eller sitt kött. Man kan inte vara "ganska rätt, ganska vit, ganska helig".¹⁰⁵ I en predikan uttrycker Fossmo sin avsky för halvhjärtade kristna. Han säger: "Sluta försöka göra rätt för dig och var i stället rätt inför Gud."¹⁰⁶ Att vara rätt eller vara fel återkommer sporadiskt i predikningarna för att peka på dem som är, eller inte är, tillräckligt helgade eller överlåtna i sitt lärjungaskap.

Under åren 2004–2006 skiftar tonen något i predikningarna av Gembäck och Wincent. Det höga idealet är kvar men med fokus på längtan snarare än krav. Wincent talar om att Guds tanke är att de troende ska vara fullkomliga. Han predikar att fullkomlighet inte är att vara perfekt men att leva i kärlek och låta sig bli formad av Gud.¹⁰⁷ Här kommer också ett skifte mot en tidigare attityd genom att han säger att det inte fungerar att leva efter mallar och krav och att man inte heller ska peka finger och leta fel hos varandra.¹⁰⁸ Samtidigt fortsätter han att predika att Gud övervakar om någon lever rättfärdigt och att han kommer döma både den som talar orättfärdigt, men också den som väljer att inte tala när man borde ha talat.¹⁰⁹

Utöver den helgelse som hela församlingen kallades att leva i så skulle den innersta kärnan "gå igenom en djupgående förändring, så kallad 'kross', som bröt ner och tog bort sådant som personen förväntades ta bort ur sitt liv".¹¹⁰

Helgelsens fokus ska dock inte endast förstås som att göra upp med synd. Det är uppenbart att predikanterna menar att helgelsen leder till ett liv som är mer kristuslikt och kärleksfullt. Waldau lyfter fram ett exempel på församlingens kärleksfulla gemenskap genom att berätta om när 40 personer under en lördag gör köksrenovering hos ett par.¹¹¹ Här visas omsorg, praktisk hjälp och goda relationer som exempel upp för att inbjuda fler i församlingen att delta.

¹⁰³ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:14:09–01:23:40.

¹⁰⁴ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:34:18.

¹⁰⁵ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:16:38.

¹⁰⁶ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:00:13.

¹⁰⁷ Wincent, *Att vara fullkomlig*, 00:30:35.

¹⁰⁸ Wincent, *Att vara fullkomlig*, 00:38:00.

¹⁰⁹ Wincent, *En ny tid med nya tankar*, 00:19:53.

¹¹⁰ Gembäck & Sohlander 2020, s.83.

¹¹¹ Waldau, *Du får välja att tro på Gud*, 00:29:10.

Synen på helgelse i Knutby i jämförelse med Pingströrelsen

Helgelsen har alltid haft en viktig plats i pingstteologin. Pingstteologen Amos Yong beskriver helgelse som en självklarhet för en kristen. Det är en process som innebär att med Andens hjälp längta efter helighet, motstå synd och att sluta synda även om man inte kommer nå syndfrihet på den här sidan evigheten.¹¹² När det gäller helgelsen kan vi se att det finns stora likheter mellan Knutby Filadelfia och den unga Pingströrelsen. Josefsson beskriver hur pingstvännerna menade att helgelsen var ett Guds verk i människan men att människan var delaktig genom att vandra i helighet och lydnad.¹¹³ Precis som i Knutby menade de att människan var kapabel till helgelse "med viljan som yttersta drivkraft".¹¹⁴ Ytterligare likheter blir synliga i fokuseringen på lydnad, uppräknigen av särskilda synder, med betoning på sexuell synd, men också på självskheten som roten till allt ont.¹¹⁵ Knutby Filadelfia betonade troligen helgelsen mer än många pingstförsamlingar vid samma tid men den främsta skillnaden kan återigen ses i hur helgelsen motiveras. Vi uppfattar att helgelsearbetet för Pingströrelsen motiveras utifrån upplevelserna av frälsning och Andedop, för att sedan drivas av Guds kärlek. I Knutby verkar motivationen snarare vara krav och ibland hot. Där gick helgelseförkunnelsen ibland så långt att den påverkade synen på frälsningen och evigheten (Se *Frälsningslära*).

Avvikande läror

Mycket av det som predikades i Knutby Filadelfia de här åren fanns också hos många andra pingstkarismatiska församlingar kring millennieskiftet. Vi har visat att Knutby Filadelfia i många avseenden hade mycket gemensamt med både nutida och historisk pingströrelse i sin höga bibelsyn, starka förväntan på Jesus återkomst, betoningen på ett överlåtet lärjungaskap och vikten av helgelse.

Det finns däremot sådant i predikningarna som vi har uppfattat som doktrinära särdrag. Här menar vi att överbetoningar av vissa trosuppfatt-

¹¹² Yong 2014, s. 118.

¹¹³ Josefsson 2005, s. 240.

¹¹⁴ Josefsson 2005, s. 241.

¹¹⁵ Josefsson 2005, s. 245–246.

ningar leder tros livet – inklusive trosinnehållet – till slutsatser som blir avvikande från övrig pingströrelse och som bidrar till den negativa utveckling som sker i Knutby.

Gudsbilden

I predikomaterialet från Knutby Filadelfia talas det om en Gud som älskar, som vill frälsa, befria och hjälpa människor. Vår uppfattning är dock att det finns en tydlig tendens att presentera Gud som så hög, så helig, så värdig att han blir nästan onåbar. Detta leder till att ingenting utom Gud och hans vilja och behov blir viktigt.¹¹⁶ Fossmo talar veckan innan mordet i Knutby: "Men må då 2004 bli ett år som är bättre än förra året – för Gud. Må det va ett år då Gud får det han vill ha, det han längtar efter, det han har skapat dig för, det han har utvalt dig för."¹¹⁷ I hans predikningar framkommer att den primära relationen mellan Gud och sitt folk är som Herre och tjänare, eller slav.¹¹⁸

Gembäck pekar på att Gud är så hög och stor att människan inte kan förstå honom.¹¹⁹ Waldau predikar att Gud gör som han vill och han kommer sätta de troende i ett hörn eftersom de inte förstår för att de ska tvingas att böja sig trots att de inte förstår.¹²⁰ Denna distans och osäkerhet i förhållandet till Gud verkar ha präglat församlingens gudsbild.

Gud presenteras också ofta som den som hatar orättfärdigheten och synden.¹²¹ Även om Waldau beskriver Jesus som kärleksfull är han också hård och arg. Hon pekar på Jesus möte med fariséerna och frågar "varför är han så arg?" och fortsätter beskriva hur Jesus är "vansinnigt arg" och irriterad över dem som har kunskap men inte lyder.¹²² Gembäck påpekar också att Jesus inte lägger sin energi på att ta hand om alla människor. Det är Fadern som gör att människor kommer till Jesus genom att verka viljan att komma till Jesus.¹²³

¹¹⁶ Att bekänna en hög syn på Guds majestät och ära är avgörande i Kristendomen. I Knutbys förkunnelse sätts detta i motsatsförhållande till omsorg om sig själv.

¹¹⁷ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:01:50.

¹¹⁸ Fossmo, *En överlåten församling*, 00:04:17.

¹¹⁹ Gembäck, *Jesus på korset*, 00:19:00.

¹²⁰ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:40:02.

¹²¹ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:35:05.

¹²² Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:05:05.

¹²³ Gembäck, *Friheten i Kristus*, 00:21:35.

En återkommande bild är att Gud granskar människors liv och kommer döma de troende efter hur de lever. Wincent talar om hur församlingen granskas av journalister och påpekar att om deras liv och handlingar inte håller för att synas och rannsakas av världen, hur kan de då hålla att rannsakas av Gud.¹²⁴

Denna tanke att Gud kan vara emot den troende är återkommande. Waldau ber församlingen att tänka på hur det skulle kännas om Gud vände dem ryggen och Fossmo vänder på bibelordet i Rom 8:31 och säger "om Gud är mot dig, vem i hela världen kan då vara för dig".¹²⁵ I en annan predikan talar han om välsignelse och förbannelse och om hur Gud är med den som lyder Gud men är emot den som går sin egen väg.¹²⁶ Gembäck beskriver att "gudsbilden som från början var en omtänksam och snäll fadersgestalt förvrängdes med tiden till att bli allt mer sträng och straffande."¹²⁷

I Wincents predikningar efter 2004 lyfts andra aspekter av Gud fram på ett tydligare sätt. Han lyfter fram Faderns hjärta som vill förmedla kärlek från himmelen till sina barn.¹²⁸ Samtidigt talar han i samma predikan om vikten av att vara fullkomlig. Kommer det dålig frukt ur den troendes liv så kan Gud både vara tydlig när han säger ifrån och bli vred, även om Wincent vill betona att Gud inte far ut i vredesmod.¹²⁹

Guds vilja och Jesus sak är olika beskrivningar av vad Gud vill göra i Knutby. För att dessa mål ska nås behöver de troende lägga bort alla egna ambitioner och dö bort från vad man i förkunnelsen menar är egoistiska, självcenterade tankar. Inställningen att Guds vilja måste ske i än högre grad i församlingen än vad som sker, visar Waldau i en predikan 2006 genom att uttrycka sin frustration över att det finns de i församlingen som inte går med i det nya som hon presenterat. Hon ifrågasätter hur det kan finnas några som är rädda och tvekar och dessutom vill bestämma själva, när Anden sagt att de ska gå som en kropp och gå i takt?¹³⁰ Hon uttrycker sedan att om någon är på tvären kommer Gud gå vidare och de blir lämnade bakom eftersom Gud inte kan kompromissa med sin vilja.

¹²⁴ Wincent, *Gud är den samme*, 00:07:50.

¹²⁵ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:19:32. Rom 8:31 säger: "Vad ska vi nu säga om detta? Om Gud är för oss, vem kan då vara emot oss?"

¹²⁶ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:52:13.

¹²⁷ Gembäck & Sohlander 2020, s. 84.

¹²⁸ Wincent, *Att vara fullkomlig*, 00:20:46.

¹²⁹ Wincent, *Att vara fullkomlig*, 00:25:55.

¹³⁰ Waldau, *Tid att gå vidare*, 00:11:06.

I Waldaus predikningar återkommer att Gud nu förväntar sig en respons utifrån vad han har gjort i församlingen. Hon talar från Gud att församlingen är bortskämd. Han förväntar sig att församlingens gemensamma liv ska motsvara vad han har förmedlat i Ordet.¹³¹

Avvikelser i Knutbyförsamlingens Gudsbild

Anledningen till påståendet att Guds bilden i Knutby avviker är att man i predikningarna så starkt betonar Gud, hans ära och målet att fullborda Guds plan att relationen mellan Gud och människa i princip blir enkelriktad. Gud blir i förkunnelse många gånger en Gud på distans. Han är den som styr och agerar, men inte alltid på ett sätt som de troende kan förstå. Samtidigt är han en Gud som ständigt övervakar den troende och hotar att komma med dom om den troende inte lever helt rätt. Rädsla för Gud blir resultatet av denna förkunnelse.

Här avviker Guds bilden i Knutby från Pingströrelsens. Även om några av ovanstående aspekter känns igen, är Gud i Pingströrelsen inte den distanserade monarken. Anden gjorde tvärtom Gud högst närvarande. Josefsson beskriver hur otroligt viktigt det var för den tidiga Pingströrelsen med Guds närvaro som "skulle erfaras, märkas och få konsekvenser".¹³² Han betonar vidare att man genom andedopet förväntade sig en fördjupad kärlek och hur man målade upp att det bärande i relationen med Gud "var kärleken från Gud men också mellan människa och Gud."¹³³ I denna nära Gudsrelation och i ett överflödande liv med Anden fanns sedan både kraft till tjänst, ett heligt liv och en förväntan på vad *Gud* skulle göra. En annan stor skillnad är Jesus roll. Josefsson talar om att för Pingströrelsen var "Jesus hela teologins centrum" och hur man kunde säga att "Jesus är vår trosbekännelse".¹³⁴ Dessutom var dessa läror underställda det viktigaste – "livsgemenskapen med Jesus själv".¹³⁵ Denna Jesuscentrering av lära och liv saknas i predikningarna från Knutby Filadelfia. Jesus finns självklart med som frälsare, lärare och exempel på hur man ska leva, men i predikningarna är det snarare en mer gammaltestamentlig guds bild med Gud Fadern i fokus som tydligast framträder. Jesus verkar snarare över tid få mindre och mindre plats i teologin. En medlem beskriver det som att Jesus inte längre var deras utan bara Åsas.¹³⁶ Se vidare i *Jesus och Kristi brud*.

¹³¹ Waldau, *Tid att gå vidare*, 00:36:03.

¹³² Josefsson 2005, s. 312.

¹³³ Josefsson 2005, s. 314.

¹³⁴ Josefsson 2005, s. 67.

¹³⁵ Josefsson 2005, s. 67.

¹³⁶ Se kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

Människosyn

En annan avvikande lära handlar om synen på människan. I Knutbys förkunnelse beskrivs människan som tredelad som ande, själ och kropp i en enhet. Man gör skillnad på den frälsta människan som har en levande ande och den ofrälsta människan som har en död ande.¹³⁷ Människans ande, eller vid något tillfälle hjärta, är där Guds Ande bor och där man kan kommunicera med Gud. Själen är platsen för förståndet, viljan och känslolivet.¹³⁸ Kroppen fokuseras i princip inte.

Av de tre delarna är det anden som är den viktiga och den står i en konflikt med själen. Det målas upp en stor kontrast mellan dem som lever efter anden och dem som lever efter själen. I en predikan beskrivs det själsliga livet, *psyche*, som handlar om att leva utifrån egen kraft, egen vilja, egna känslor och eget tänkande. Det sätts i kontrast mot det gudomliga livet, *zoe*, som är livet i anden, livet i Jesus i rättfärdighet, frid och glädje.¹³⁹ Den själiska människan beskrivs som "det religiösa patrascket" som ifrågasätter Guds vilja och ordningar utifrån sitt förstånd.¹⁴⁰ Fossmo talar föraktfullt om själiska människor som personer som alltid vill ha hjälp och säger "jag känner mig så missförstådd", eller "jag känner mig sårad".¹⁴¹ Sådana, menar han, måste böja sig under Anden. Den andliga människan däremot har låtit Anden få herravälde över själen genom att lägga ner sitt liv och "döda sitt själsliga ego".¹⁴²

I Knutbys teologi är det i människans ande Guds Ande verkar och därför måste människans ande råda över själen i förstånd, vilja och känsla. Förståndet, hjärnan, är underordnad människans ande vilket blir tydligt när Fossmo talar om att vända hjärtat till det som är rätt och ger rådet "du ska inte tänka".¹⁴³ Senare säger han: "Det största hindret för din helgelse är din hjärna."¹⁴⁴ Han menar att den själiska människan ifrågasätter Gud, hans vilja och ordningar och ifrågasätter om Gud kan göra något som går utöver dennes förstånd.¹⁴⁵

¹³⁷ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:02:20.

¹³⁸ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:52:24.

¹³⁹ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:08:28.

¹⁴⁰ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:12:00.

¹⁴¹ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:14:09.

¹⁴² Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:14:09.

¹⁴³ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 01:17:00.

¹⁴⁴ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 01:24:00.

¹⁴⁵ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:12:00.

När människans ande råder lyder själen och agerar direkt utifrån vad den Helige Ande sagt.¹⁴⁶ Fossmo säger att "Gud talar inte till din själ utan till din ande" och därför ska man sluta tänka och i stället följa hjärtat.¹⁴⁷

Den frälsta människan har fått förmågan att fritt välja det rätta.¹⁴⁸ Det gör också den troende ansvarig. Att inte leva rätt beskrivs som att inte vilja leva rätt. Wincent menar att det visar sig när man skyller på omständigheter, ursäktar sitt beteende med sin svaghet och gömmer sig bakom otro, missmod och självömkan.¹⁴⁹

På samma sätt får den troende inte styras av sina känslor. Fossmo säger: "Du ska inte känna för att göra det du ska. Du ska vilja göra det du ska."¹⁵⁰

Avvikande i Knutby Filadelfias människosyn

En tro på människan tredelad i ande, själ och kropp är inte i sig själv avvikande och förekom i pingstförsamlingar som tagit inspiration från trosrörelsen. Det som skapar avvikelse är i stället den slagsida dessa får i förhållande till varandra och där anden sätts i ett motsatsförhållande till själen och förståndet.

Knutbys människosyn framträder oftast i predikningar som handlar om det överlåtna lärjungalivet, helgelsen och att dö från sig själv. Betoningen på andens herravälde över själen riskerar att forma en osund kultur där det mänskliga blir synonymt med något negativt. I predikningarna undervisas församlingen att inte lita på sitt förstånd om det ifrågasätter vad man hör. Den kristne påstås genom frälsningen få förmågan att låta anden ha makt över själen och därmed förmågan att välja rätt och leva efter Guds vilja. Den rimliga konsekvensen av en sådan lära är att när man vill ifrågasätta eller inte lyda är det ett tecken på att köttet inte är dött. Församlingsmedlemmarna tränades på det sättet att trycka ner alla negativa känslor och lyda det man hörde. Det som Anden sa i människans ande skulle dessutom inte prövas utan lydats och detta var en del av att böja sig under Gud.

¹⁴⁶ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:05:24.

¹⁴⁷ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 01:17:00.

¹⁴⁸ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:09:41.

¹⁴⁹ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:17:10.

¹⁵⁰ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:33:52.

Ledarskap, lydnad och Guds Ordningar

I undervisningen från Knutby läggs en stor vikt vid *Guds ordningar*. Dessa ordningar kan handla om tider och stunder i Guds plan, olika andliga lagar, eller regler vilka Gud har satt för sin skapelse. I predikningarna syns dessa ordningar tydligast i hierarkin i församlingen mellan ledare och församlingsmedlemmar och i äktenskapet mellan mannen och hustrun. Att följa denna hierarki av över och underordning är att lyda Gud och att inte göra det är att leva i uppror och olydnad. Uttrycket att *att böja sig* är det vanligaste sättet att beskriva hur Gud förväntar sig att den troende ska leva i sitt lärjungaskap, sin helgelse och i relation till dem som är över en själv. Att böja sig handlar i förkunnelsen om att välja Guds vilja över sitt förstånd, att döda sitt kött och att välja att tjäna hårt. Man ska samtidigt böja sig villigt och glatt.

Lydnaden är i undervisningen främst till Gud själv. Det som kännetecknar lärjungens lydnad är att man lyder villigt. Fossmo lyfter fram hur Gud bad Abraham offra Isak och hur han inte ens protesterade.¹⁵¹

Att lyda handlar också om att göra som man hör i predikningarna eller vad ledarna säger, eftersom det har samma dignitet som det Gud har sagt. Waldau talar om att församlingen måste ta till sig Guds Ord som talas ut och leva ut det, annars kränker man Jesus vilja.¹⁵² Att vara tveksam eller frågande till budskapet visar, menar Fossmo, att predikans svärd slår i sten eller möter ett hårt hjärta. Det vittnar om att det finns felaktiga tankebyggnader hos lyssnaren. Att exempelvis fråga om man har råd med en vision som presenterats, beskrivs som att ifrågasätta om Gud har talat till ledarna.¹⁵³

Wincent beskriver att lydnad är frihet. Den som inte är lydig måste vara bunden med korta band och strama tyglar, men den som lyder kan få frihet att röra sig friare eftersom de tar ansvar för sitt liv.¹⁵⁴ Fossmo säger att om man älskar Gud vill man lyda. När den troende står inför Gud kommer han säga "Du har varit lydig – välkommen."¹⁵⁵

Lydnaden har ett stort egenvärde och Fossmo lyfter fram idealet att lyda Gud utan att förvänta sig någon belöning. Man ska strida mot fienden

¹⁵¹ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:55:43.

¹⁵² Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:15:08.

¹⁵³ Fossmo, *En överlåten församling*, 00:12:48.

¹⁵⁴ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:22:28.

¹⁵⁵ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:25:29.

oavsett utgången bara för att Gud är värd det. Det finns inte någon framgångsteologi i förkunnelsen från Knutby utan snarare en lydningsteologi.¹⁵⁶

En annan del av Guds ordningar är att församlingen är en teokrati i kontrast till demokrati. Wincent menar att Gud satt samman församlingen med ledare som känner Guds vilja. Demokrati kan bara leda till problem eftersom det utgår från människans perspektiv.¹⁵⁷ Fossmo menar att i tjänsten för Gud finns inga team som är jämlika där man står "lika inför Gud."¹⁵⁸ Vissa är kallade till ledare och andra att vara hjälptjänster som betjänar ledarna.

Ledarna är de som har *smörjelse*, som går före och som har mer med Gud att göra. Fossmo kan säga att det är tack vara ledarna som det finns kraft i lovsången i församlingen.¹⁵⁹ Han säger att om någon går i skuggan där bakom tillför det ingenting.¹⁶⁰ Fossmo menar att det är pastorerna som har ansvar för att bygga upp församlingen och att medlemmarna inte har till uppgift att peka ut församlingens brister.¹⁶¹

Wincent beskriver hur ledarnas uppgift är att "ha fokus här" lokalt för att folket ska gå rätt.¹⁶² Andra ledare är teamledare som ska "vaka över dem de har ansvar för", vilket bland annat innebär att ta emot syndabekännelser.¹⁶³ Under 2003 lyfter Wincent fram Fossmo som ett särskilt exempel på ett bra ledarskap: "Jag tänker naturligtvis på Jesus, men jag tänker också på Helge Fossmo vår föreståndare, för han lever så och så bör du och jag också leva."¹⁶⁴ Exemplet att följa beskrivs som att ha mild ande och kärlek, men också att varna de som håller på att gå fel, att hjälpa de troende genom att tillrättavisa och "konfrontera synd varhelst den uppträder."¹⁶⁵

Ett annat exempel på den makt eller auktoritetskillnad som finns mellan ledarna och resten av församlingen kan ses i att Waldau i flera predikningar använder namngivna personer i församlingen som positiva, men oftare negativa exempel. Hon säger exempelvis:

¹⁵⁶ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:59:02.

¹⁵⁷ Wincent, *Guds väg för oss*, 00:55:30.

¹⁵⁸ Fossmo, *En överläten församling*, 00:02:18.

¹⁵⁹ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:19:44.

¹⁶⁰ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 00:26:14.

¹⁶¹ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:28:02.

¹⁶² Wincent, *Att vinna seger för honom*, 00:06:15.

¹⁶³ Wincent, *Att vinna seger för honom*, 01:17:00.

¹⁶⁴ Wincent, *Faderns hjärta*, 01:28:58.

¹⁶⁵ Wincent, *Faderns hjärta*, 01:36:34.

*Om Malin Johansson har bestämt sig för att hon ska vara på tvären mot Gud och Gud har bestämt att hela församlingen ska med, då får det bli en kompromiss eller hur? Då får Gud vänta på Malin Johansson, tills hon har tjurat klart och det kanske tar hela livet.*¹⁶⁶

I familjen uttrycker sig ordningen och lydningen i relationen mellan man och hustru samt barn och föräldrar. Fossmo talar i en predikan om sin son som visat trots och uppror som behövde bli tuktad och hur sonen visste att han inte kunde trotsa sin far utan till slut måste böja sig.¹⁶⁷ Till gifta kvinnor talar Fossmo om att de måste böja sig under sin man. Han menar att efter syndafallet har kvinnan ett begär att råda över mannen istället för att underordna sig honom.¹⁶⁸ I en annan predikan förtydligar han det genom att säga att mannen är bestämd att råda i hemmet och att ingen kvinna överhuvudtaget får säga till sin man vad han ska göra.¹⁶⁹

Avvikelser i Knutbyförsamlingens ledarskapssyn

Pingströrelsens syn på ledarskap är väldigt annorlunda mot den som finns i undervisningen från Knutby. I *Andligt ledarskap* av Teologiska nätverket i Pingst skriver man: "En ledare i Jesu efterföljd ska inte förvänta sig att bli betjänad av andra utan istället betjäna dem han blivit kallad att leda. En attityd som bryter ner alla hierarkiska ledarmodeller."¹⁷⁰ Josefsson beskriver att man i den tidiga Pingströrelsen såg en kollektiv äldstekar som leddes av predikanten som församlingens ledarskap. Predikanten hade visserligen en mycket stor karismatisk auktoritet i praktiken, men samtidigt betonades det allmänna prästadömet. Man undvek beteckningar som pastor och biskop för att inte skapa hierarkier och distans.¹⁷¹ Gembäck beskriver hur man i Knutby inspirerades av ledarskapskulturen *one shepherd* som betonade att församlingen skulle ledas av *en* apostolisk ledare.¹⁷² Det kan dock noteras att Knutby Filadelfia var organiserad som en föreningskyrka med årsmöte där varje medlem hade en röst i val. Man betonade samtidigt ett ledarskap som hade till uppgift att identifiera de som hade apostla-, profet-, evangelist-, pastors- och lärarkallelsor samt föreslå vilka som skulle vara styrelse i föreningen. Det fanns en spänning också i övriga

¹⁶⁶ Waldau, *Tid att gå vidare*, 00:14:00.

¹⁶⁷ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 00:16:09.

¹⁶⁸ Fossmo, *Åktenskapet*, 00:16:50.

¹⁶⁹ Fossmo, *Gör upp med synden i ditt liv*, 01:41:00.

¹⁷⁰ Teologiska nätverket i Pingst 2005a, s. 23.

¹⁷¹ Josefsson 2005, s. 99–100.

¹⁷² Gembäck & Sohlander 2020, s. 46.

Pingströrelsen vid millennieskiftet mellan dem som ville betona den demokratiska församlingsordningen och församlingar som propagerade för ett apostoliskt ledarskap. Oavsett kan man konstatera att det som hände i Knutby gick att genomföra i en traditionell föreningsstruktur.¹⁷³

Betoningen på Guds ordningar i både församling och i hemmet kan kännas igen från undervisning inom trosrörelsen under 1990-talet. Det som var annorlunda i Knutby var att ledarna, särskilt de yttersta ledarna, uppfattades ha en unik uppenbarelse och en andlig auktoritet som i praktiken inte kunde ifrågasättas. Det var inte församlingens roll att peka ut fel. Ordningen i hela livet utgick från Gud själv och att i någon del ifrågasätta den som stod över i hierarkin framställs i undervisningen från Knutby som olydnad mot Gud själv. Istället ska församlingsmedlemmarna "böja sig" för ledare. Ledarna i sin tur hade mandat att tillrättavisa och styra dem som ansågs vara under dem i hierarkin. Att bli tillrättavisd, tuktrad eller få gå i "strama tyglar" beskrevs som kärleksfullt och i enlighet med Guds ordning. Utifrån lärorna i de predikningar som här studeras framstår ledarskapssynen inramad av en teologi bestående av dessa gudomliga ordningar som en nyckel till hur det kunde gå så fel i Knutby Filadelfia.

Frälsningslära

Frälsningsläran i Knutby har flera aspekter som är helt i linje med vad som vanligtvis predikades i pingstförsamlingarna. Fadern älskar världen så mycket att han offerar sin egen son.¹⁷⁴ En återkommande beskrivning är hur Jesus som Guds lamm tar bort världens synd.¹⁷⁵ Förkunnelsen betonar att frälsningen kommer genom Jesus död på korset och hans blod som renar och ger försoning med Gud.¹⁷⁶ Gud låter det rättmätiga straffet för den syndiga mänskligheten – döden, drabba Jesus.¹⁷⁷ Korset beskrivs också som en seger över djävulen.¹⁷⁸ Gembäck talar om att Jesus uppstår för att synden inte kan hålla honom kvar. Jesus triumferar över andemakterna som inser att de inte har någon makt över honom.¹⁷⁹

Samtidigt sammankopplar de i Knutby frälsningen med människans gärningar och särskilt helgelsen. För att bli frälst, behöver man vända om

¹⁷³ Se vidare kap. "Ledarskap, makt och legitimering" s. 83 i denna volym.

¹⁷⁴ Gembäck, *Jesus på korset*, 00:39:39.

¹⁷⁵ Gembäck, *Jesus på korset*, 00:02:30.

¹⁷⁶ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 00:50:09.

¹⁷⁷ Wincent, *Faderns hjärta*, 00:51:35.

¹⁷⁸ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:31:37.

¹⁷⁹ Gembäck, *Jesus på korset*, 00:42:56.

från sin egen väg och ge sitt liv helt till Gud, bekänna Jesus som Herre på livets alla områden, på allvar vilja dö bort från allt som inte behagar honom och göra hans gärningar.¹⁸⁰

I predikningarna beskrivs också hur frälsningen är kopplad till nåden. Waldau säger att vi "vet att vi är förlåtna ... av nåd, för att vi bad honom om nåd".¹⁸¹ Samtidigt predikar Fossmo att man kan "gå miste om Guds nåd och gå förlorad".¹⁸² Om någon har en synd som man inte gör upp med eller som inte försvinner, är risken stor att man inte kommer till himlen. Waldau predikar att man behöver komma till insikt: "Fortsätter jag med det här så hamnar jag i helvetet".¹⁸³ Hon menar att det är ett misstag att ta för givet att man kommer till himlen eftersom Jesus lämnade åt människor att välja och lyda.¹⁸⁴ Fossmo predikar att om den troende "larvar och harvar och inte kommer ut ur synd" och fortsätter i självfokusering och olydnad, är en sådan person inte alls på väg till himlen.¹⁸⁵ Wincent predikar på samma sätt utifrån Uppenbarelseboken 3:1–6 att man inte automatiskt kommer till himlen för att man är frälst.¹⁸⁶

Avvikelser i Knutby Filadelfias frälsningslära

Även i den tidiga Pingströrelsen fanns en stor betoning på att frälsningen innebar en befrielse från synden och att synden som kom utifrån skulle bekämpas genom livet. Denna lära fanns dock starkt kopplad till den nya skapelsen och till erfarenheten av en frälsningsvisshet och visshet om syndernas förlåtelse.¹⁸⁷ Det som avviker i Knutby är att talet om helgelsen följdes av ett indirekt hot om evig förtappelse. Ribban låg högt och innebar att göra upp med all synd, men också att leva i fullständig lydnad. Bilden som framträder, är att i en miljö med en sådan förkunnelse kunde ingen vara helt säker på sin frälsning.

Exklusivitet

Ett framträdande särdrag i studiet av materialet är Knutby Filadelfias syn på sig själva. Självbilden bestod i att man var något unikt i Sverige. Vid

¹⁸⁰ Fossmo, *Vikten av omvändelse*, 01:38:00

¹⁸¹ Waldau, *Han drog mig upp*, 00:51:00

¹⁸² Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:50:20

¹⁸³ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:01:10

¹⁸⁴ Waldau, *Resning i Guds församling*, 00:03:23

¹⁸⁵ Fossmo, *Trasig och oförmögen att strida*, 01:08:05

¹⁸⁶ Wincent, *Att vinna seger för honom*, 00:41:00

¹⁸⁷ Josefsson 2005, s. 81–84.

några tillfällen lyfts utomstående pastorer och predikningar som positiva exempel.¹⁸⁸ Den tydliga bilden är dock oftast 'vi i Knutby' i kontrast med de andra församlingarna i Sverige.

Det finns en kärlek och tro på församlingen som en enhet som återspeglar Jesus i Knutbyförsamlingen. Wincent berättar om hur han alltid varit fascinerad av den bibliska visionen av församlingen där Gud använder gemenskapen som han vill och visar Jesus för världen.¹⁸⁹

Predikningarna målar upp hur man ser sig som nyckeln till den väckelse Gud vill ska komma över Sverige. Fossmo talar om hur 99% av församlingarna i Sverige är döda.¹⁹⁰ De beskrivs som avfallna från levande kristendom och i moraliskt förfall där bejakandet av bland annat homosexualitet ges som exempel.¹⁹¹ Waldau pratar om hur hon har varnat församlingar att Anden är på väg att lämna dem och att Jesus ska flytta sitt lampställ, men att de inte har lyssnat. Hon säger att det är för att folk sover och inte vill helga sig.¹⁹² Vid ett tillfälle raljerar Waldau över att Jesus skulle "förmodligen ha en helt annan rörelse Pingströrelsen? Nej han skulle ha en helt annan rörelse än den här".¹⁹³

Knutby står däremot mitt i Guds vilja i striden om landet. Waldau beskriver hur det finns en strid från världen där kollektivet kräver att alla ska ha den "rätta åsikten", men bakom den här mobben finns djävulen.¹⁹⁴ Samhället, media och skolan beskrivs som ett system som är ont och som ljuger.¹⁹⁵ Grimborg talar om hur djävulen genom människor försöker slå ner det som finns i Knutby. En del av den kampen är människor som tänker att det är något som inte stämmer i församlingen och "spyr ut det" och Grimborg beklagar att de inte förstår att det är Gud som verkar.¹⁹⁶ Det framkommer att det redan 2002 fanns, vad Fossmo kallar, mycket förtal i landet: "Man varnar folk för Knutby. Det är en livsfarlig sekt. Bara så du vet vad du är med i."¹⁹⁷

¹⁸⁸ Lewi Petrus lyfts som ett positivt svenskt exempel och utländska förkunnare som Carlos Annacondia från Argentina och Colin Dye från England lyfts fram för att de vågar säga kontroversiella uttalanden eller peka ut brister i svensk kristenhet.

¹⁸⁹ Wincent, *Hör vad Anden säger till församlingen*, 00:00:01.

¹⁹⁰ Fossmo, *12 grundstenar*, 00:02:30.

¹⁹¹ Fossmo, *Den sanna profetanden*, 00:08:00.

¹⁹² Waldau, *Resning i Guds församling*, 01:00:08.

¹⁹³ Waldau, *Frihet*, 00:51:50.

¹⁹⁴ Waldau, *Frihet*, 00:06:00.

¹⁹⁵ Waldau, *Frihet*, 00:19:00.

¹⁹⁶ Grimborg, *Att vara trygg med Gud*, 00:03:50.

¹⁹⁷ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:41:19.

Att det kommer motstånd och lidande för församlingen tolkas som att de är på rätt väg. I referens till sådant tidningarna skriver tiden efter mordet säger Grimborg:

*Det att vi får betala ett pris vittnar nästan mer om att vi har Gud, med Gud att göra än något annat. Inte något annat, det var helt fel, men det vittnar om att vi har med Gud att göra. För där Gud går fram där kommer djävulen försöka att förstöra.*¹⁹⁸

På samma sätt menar Gembäck att skrivierna om Knutby kan uppfattas som Guds plan eftersom svensken nu har fått kunskap om Kristi brud.¹⁹⁹

I de undersökta predikningarna sägs det aldrig rakt ut att man ska bryta relationer med människor utanför församlingen, men det nämns flera gånger att man behöver vara beredd att göra förändringar i relationer och att man inte kan prata med dem som inte vill förstå vad Gud gör. Fossmo talar om de som vill "träffas och samtala" och frågar retoriskt varför i hela världen man ska prata om Guds vilja med någon som inte gör Guds vilja.²⁰⁰ Fossmo beskriver syskonen i Herren som kommer med "goda råd i all kärlek" som ormar. De är sådana som säger "det kan väl inte vara vist och rätt att göra så", eller "det där har jag inte hört om någon annanstans i alla fall så det måste vara fel".²⁰¹ Påminnelser ges om att då är det extra viktigt för medlemmarna att hålla sig nära församlingen.

I den självbild som blir synlig i församlingens förkunnelse är det tydligt att man ser det som händer i församlingen som något historiskt. Wincent drar parallellen mellan Abraham och hebréerna som gick över gränser och alla de som "rest tvärs över det här enorma landet och kommit hit".²⁰² På samma sätt talar Grimborg om hur Gud utvalde människor och såg till att de fick tag på hans vilja – att komma hit till den här platsen.²⁰³ Wincent utmanar lyssnarna att låta Gud använda dem när han vill utföra sitt verk och hans tid går i fullbordan.²⁰⁴

Det är tydligt att man ser sin egen roll som otroligt viktig. När Gud säger något måste hela församlingen med. Waldau talar om att det finns strider som ska vinnas i den andliga världen och att församlingen måste

¹⁹⁸ Grimborg, *Att vara trygg med Gud*, 00:06:02.

¹⁹⁹ Gembäck, *Se upp det nya har kommit*, 00:26:30. Se avsnitt "Jesus och Kristi brud".

²⁰⁰ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 02:12:03.

²⁰¹ Fossmo, *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 01:52:44.

²⁰² Wincent, *En ny tid med nya tankar*, 00:08:05.

²⁰³ Grimborg, *Att vara trygg med Gud*, 00:07:40.

²⁰⁴ Wincent, *En ny tid med nya tankar*, 00:23:39.

följa eftersom att Gud har sin bestämda tid.²⁰⁵ Hon lyfter fram vikten av att vara med i det som händer i Knutby: "... jag menar det här med att Gud håller på att avsluta världshistorien. Den lilla grejen".²⁰⁶

Knutby Filadelfias exklusivitet som avvikande drag

Så gott som varje väckelserörelse bär med sig någon form av exklusivitet. Josefsson beskriver hur den tidiga Pingströrelsen såg sig själva "som den yttersta konsekvensen av kristen tro" och menade att man kommit längre än alla andra.²⁰⁷ Det avvikande i fallet Knutby är bilden som framträder av en församling som inte bara ser sig som en del av en Guds rörelse i den sista tiden, utan som dess centrum. I ett svep dömer man ut de flesta andra kyrkor som döda och därför finns det heller ingen man behöver lyssna på. Ibland talas det ut tydligt men oftast mellan raderna: När Gud ska avsluta historien så beror det på hur människorna i församlingen i Knutby agerar. I efterhand kan man se att denna exklusivitet hade sin grund i synen att Kristi brud, som Jesus kommer tillbaka för att möta, fanns mitt ibland dem.

Jesus och Kristi brud

I predikningarna från 2002 till 2006 finner vi inte mycket av läran om "Kristi brud", det som har varit Knutby Filadelfias kanske mest kända och tydligast avvikande lära. Jonegård menar att denna teologi var hemlig och inte en del av den offentliga förkunnelsen. Det betonades "att man skulle dö om Guds hemligheter avslöjades".²⁰⁸

Frågan om identiteten på Kristi brud kommer däremot indirekt upp i en predikan av Fossmo där han retoriskt frågar vilka som är "bröllopsgästerna" vid Lammets bröllop. När brudgummen, Jesus själv, kommer för att föra sin brud hem till bröllopfesten, är det inte bara bruden han för hem, utan också bröllopsgästerna. Fossmo understryker att den allmänkyrkliga tanken att hela den kristna kyrkan skulle vara bruden är helt obiblisk och fel, "lögn ... (och) påfund av köttet och av villoandar".²⁰⁹ Här lyfter Fossmo Knutbys övertygelse att Jesus som verklig man ska få en fru. Jesus har nämligen en sexualdrift som ska levas ut av honom med sin hustru efter bröllopfesten. Fossmo säger: "Jesus har mer sexualdrift än någon av

²⁰⁵ Waldau, *Tid att gå vidare*, 0011:06.

²⁰⁶ Waldau, *Tid att gå vidare*, 00:18:30.

²⁰⁷ Josefsson 2005, s. 337.

²⁰⁸ Jonegård 2021, s. 268.

²⁰⁹ Fossmo, *Saliga äro de som är bjudna till lammets bröllop*, 00:10:00.

oss”.²¹⁰ Han fortsätter i samma predikan: ”helt och fullt monogamt heterosexuellt ... och gifter sig med sin kvinna”. Fossmo påpekar att Jesus kommer att tillfredsställa sin hustru sexuellt till hennes ”glädje”.²¹¹ Frågan om vem denna kvinna är besvaras inte. Det ska noteras att man menade att det är i tusenårsriket Jesus Messias och Kristi brud blir vigda och ska leva som man och hustru inte minst när det gäller det intima samlivet. De inbjudna vännerna kommer också här att leva som gifta.

I en predikan berättas om ett besök i vänförsamlingen i Honkong som Alexander Westmans, ansvarig för församlingens missionsarbete, gör inför en planerad lärjungaskola. Där möter de kritik omkring frågan om vilka bröllopgästerna är. Orsaken är att en pastor i Hongkong gått emot Knutbys undervisning om Kristi brud. Denne har även varnat för Knutbyförsamlingens ”självutnämnda profeter” och pekat på deras ”högmod”. Fossmo avvisar anklagelserna med att de var avundsjuka för att församlingens teologi leder till att inte alla har samma position i förhållandet till Jesus, Messias.²¹²

Några veckor efter mordet predikar Wincent om *Guds väg för oss*. Det är tydligt att det sitter journalister i gudstjänsten då de blir tilltalade vid ett tillfälle. Han tar upp deras fråga ”Är församlingen Kristi brud?” Han svarar att det inte talas om församlingen som Kristi brud i NT eller Bibeln. Wincent förklarar att de troende beskrivs som ”brudgummens vänner vid bröllopet”.²¹³ Han svarar dock inte på frågan vem han tror är Kristi brud.²¹⁴

Knutbyförsamlingens avvikande syn på Jesus och Kristi brud

Knutby Filadelfias syn på Kristi brud avviker helt från Pingströrelsens även om man i övrig eskatologi har många likheter. I den tidiga Pingströrelsen var det tvärt om starkt fokus på den osynliga sanna församlingen som Kristi brud eller ”brudeskaran” som skulle bli uppryckt vid Jesus återkomst.²¹⁵ Det är nog en rättvis beskrivning att synen på församlingen som Kristi brud är en så självklar tolkning av bibeltexterna, inte bara för Pingströrelsen utan den universella kyrkan, att det inte ens har funnits en diskussion om andra tolkningar. Avvikelserna i läran handlar dock inte bara

²¹⁰ Fossmo, *Saliga äro de som är bjudna till lammets bröllop*, 00:15:15.

²¹¹ Fossmo, *Saliga äro de som är bjudna till lammets bröllop*, 00:23:00.

²¹² Fossmo, *Saliga äro de som är bjudna till lammets bröllop*, 00:24:30.

²¹³ Wincent, *Guds väg för oss*, 00:25:00.

²¹⁴ Bibeltexterna som Wincent och Knutby har för denna syn verkar vara: Joh 3:30 där Johannes Döparen säger att han inte är brudgummen, men väl brudgummens vän; Luk 5:35 där Jesus talar om att brudgummen ska tas bort; och Upp 19:7 beskrivningen av Lammets bröllopsmåltid.

²¹⁵ Josefsson 2005, s. 157.

om Kristi brud. I materialet från Knutby predikas att Jesus som vilken man som helst kommer att gifta sig med en kvinna och ha ett intimt sexuellt samliv med henne vilket är en främmande tanke för kristen teologi. Jesus egna ord att när "de döda uppstår gifter de sig inte..." (Mark 12:25) har gjort att tanken att leva i ett äktenskapligt samliv efter Jesus återkomst har varit otänkbart.²¹⁶

Gembäck menar att vid tiden efter mordet var det ett 60-tal personer av församlingens runt 90 medlemmar som kände till "Kristi brud" - teologin kring Åsa Waldau.²¹⁷ Även om läran inte var offentlig är det dock helt klart att man har lagt stor vikt vid undervisningen om Jesus och brudens bröllop, och frågan om vilka som är bröllopgästerna. Exemplet Hongkong visar att man där understrukt sina slutsatser så tydligt att ledare där känt sig tvingade att varna för denna undervisning.

Betoningen på Jesus mänsklighet och fokuset på att han ska gifta sig och leva tillsammans med en enskild människa ledde också till att Jesus gudomlighet fick mindre plats. Jonegård menar att det i Knutby redan i början av 2000-talet fanns ett inflytande från *Messianska Föreningen Shalom* som förnekade Jesus Gudom och treenigheten. I Åsa Waldaus sista predikan 2008 predikade hon över ämnet "Jesus är inte Gud". Han var fortfarande viktig, han var mer än en människa, han kallades Guds son, men han var inte Gud.²¹⁸ I förnekelsen av Jesus som Gud och förnekelsen av den treeniga Guden upphör man i praktiken att vara både en pingstförsamling och över huvud taget en kristen församling.

Vad lärorna formade

Den starka eskatologiska förväntan på Jesus snara återkomst, i kombinationen med den exklusiva självförståelsen i förhållande till Guds plan verkar ha skapat en bubbla för församlingen där allt som hände var av kosmisk betydelse. Den tidiga pingstväckelsen, som delade denna intensitet, vände sin aktivitet utåt till världen för att fullfölja missionsuppdraget. I Knutby vändes den in mot den egna församlingens fullkomlighet för att kunna vara Guds redskap.²¹⁹

²¹⁶ I Knutby var det dessutom inte självklart att denna partner i tusenårsriket var den man var gift med nu. Jmf Gembäck & Sohlander 2020, s. 147.

²¹⁷ Gembäck & Sohlander 2020, s. 214.

²¹⁸ Jonegård 2021, s. 272.

²¹⁹ Jmf Josefsson 2005, s. 323–333.

Det verkar som att läran om Kristi brud började spridas i församlingens ledning redan 1999 och tycks varit en välkänd hemlighet i församlingen under tiden för predikningarna i vår analys. Det är inte svårt att i efterhand förstå exklusiviteten och den oerhörda betydelsen av det som hände i församlingen i ljuset av tron att den brud som Jesus kommer tillbaka för, centrum av Guds plan för tidens slut, fanns mitt i församlingen.

I Knutby verkar det ha utvecklats en Gudsbild med en Gud som är högt upphöjd, helig och distanserad. Det var en Gud som ständigt övervakade, som kunde bli vred och hatade synd så att han kunde vända sig mot den troende och komma med dom och förbannelse om hon inte var tillräckligt helig. Denna Gudsbild kombinerades med undervisningen om lydriad, att leva transparent mot ledare och leva helt för församlingens vision. Om någon inte var "böjd" var det uppror och man behövde bli "krossad" genom ledares tuktan och tillrättavisning.

Det förkunnades samtidigt att ansvaret att leva upp till ett högt uppsatt helighetsideal och överlåtelseideal låg på den troende själv. Den som var frälst hade fått förmågan att leva heligt, och om man bara ville leva rätt kunde man besegra både synden, köttet och egot. Om man inte klarade det var det på grund av den egna oviljan eller dåliga ursäkter. Det är inte svårt att föreställa sig att en stor del av medlemmarna levde i en ständig rädsla för att inte leva tillräckligt heligt. Längtan efter att vara rätt inför Gud blandades med fruktan.

Det var dessutom inte bara synder som skulle undvikas, utan köttet och egot måste dö vilket också verkar ha inkluderat all form av tanke på sig själv och det egna. Det skapar också ett system där även ifrågasättande av denna självutplåning blev ytterligare ett tecken på att man fortfarande inte hade dött från sitt kött.

I sin yttersta konsekvens påverkade dessa överbetoningar frälsningen där ingen kunde ta nåden för given och där bara den som levde i helgelse och lydriad kunde vara säker på att komma till himlen.

Den höga bibelsynen i Knutby verkar också ha vävts samman med en hög syn på ledarna som genom Anden tog det skrivna ordet och tolkade det i predikningarna. I Guds ordning och hierarki hade ledarna en högre uppenbarelse om vad Bibeln betydde. Betoningen på Andens tilltal i den mänskliga anden, där förståndet närmast blev ett hinder för vad Gud ville göra bör ha skapat en miljö där varje tvivel på vad ledarna förkunnade återigen kunde tolkas som att det var det egna hjärtats hårdhet, eller bristande uppenbarelse som var problemet. Dessutom förkunnades det att Gud kunde sätta individen i situationer som man inte kunde förstå i syfte att tvinga den troende att böja sig. När del läggs till del av olika aspekter av förkunnelsen, ser man att medlemmarna i Knutby formades till att

misstro sina egna tankar och känslor om de inte låg i linje med "Guds vilja" så som den förkunnandes.

I synen på ledarskapet som en del av en gudomlig ordning verkar det dessutom ha skapats en kultur där församlingsmedlemmarna förväntades leva i lydnad inte bara för Gud utan för alla som man stod under. Man skulle leva transparent mot ledare som i sin tur uppmanades att tillrätta-visa synden var helst den dök upp. Ifrågasättande eller att vilja bestämma själv var uppror och ytterligare tecken på att man ännu inte var böjd i sin vilja.

Detta är bilden som framträder när man ser på vad som undervisats i koncentrat. För Filadelfiaförsamlingen i Knutby var den invävd i mycket annan uppbygglig undervisning som skulle kunnat vara från vilken annan församling som helst. Den "hårda" undervisningen var uppblandad med talet om kärlek, om genuin längtan efter mer av Gud, tron på att få se Guds härlighet och längtan efter väckelse.

Den "hemliga" läran att Åsa Waldau uppfattades som Kristi brud har inte framträtt tydligt i de predikningar vi har analyserat. Ändå kan vi ana den i bakgrunden som den osynliga roten ur vilken många av de andra avvikande betoningarna kommer. Den eskatologiska intensiteten och de allt högre kraven på helighet, överlåtelse och lydnad verkar vara en frukt av övertygelsen att Jesus blivande fru – som han kommer tillbaka för – finns mitt i församlingen.

Lärdomar för framtiden

Ovan presenteras några av de bärande läror som vi uppfattar präglar den undersökta förkunnelsen från tiden 2002–2006. I avsnitten beskrivs också det vi har uppfattat som avvikande aspekter av läror i dessa predikningar och reflektioner ges kring hur dessa bör ha påverkat församlingen i Knutby. Vi kan självklart inte veta hur enskilda församlingsmedlemmar uppfattade och tänkte i förhållande till det som undervisades. Analysen och reflektionen kan dock vara en grund för att resonera kring vad man kan ta med sig för lärdomar utifrån studiet av predikningarna i Knutby.

Knutby Filadelfia som Pingstförsamling

En av frågeställningarna för den här undersökningen är hur långt Knutby Filadelfias förkunnelse och grundläggande läror ligger från Pingströrelsen och andra pingst-karismatiska församlingsrörelser. Vi konstaterar att delar

av det som förkunnades i församlingen var ett arv från svensk frikyrklighet, pingst- och trosrörelse. Även om vi menar att dessa likheter inte är orsaken till det som gick fel i Knutby så finns det skäl att reflektera kring likheterna i det teologiska arvet.

Knutby var inte det enda sammanhanget vid den här tiden som ville återta en radikalitet man uppfattade hade gått förlorad i Pingströrelsen.²²⁰ Ur den aspekten skulle man kunna säga att man i Knutby Filadelfia i vissa delar hade mer gemensamt med den tidiga Pingströrelsen än många andra pingstförsamlingar vid denna tid.

Längtan efter ett mer genuint, bibeltroget och radikalt kristet liv kännetecknar både tidig pingstväckelse och nutida väckelserörelser. Hur hanterar man passionen och längtan efter "mer" utan att det radikala blir det mest extrema med risken för överbetoningar?

För Knutby var en del av den här radikaliteten knuten till helgelseförkunnelsen med betoning på individens och församlingens omvändelse, ödmjukhet och helgelse. Knutet till dessa frågor har Pingströrelsen till viss del gjort upp med avarter i form av syndakataloger och uteslutningar. En fråga som kan ställas är om man har gått för långt i reaktionen mot sin historia och istället behöver återta frågan om helgelse och presentera en sund helgelseförkunnelse som betonar sanning och nåd. Samma sak kan sägas om betoningen av ett liv med Bibeln som grund och Gud i centrum i en stark förväntan på Jesus återkomst.²²¹

Undersökningen visar också att förkunnelsen i Knutby präglas av influenser från svensk trosrörelse i betoningen på Guds Ords auktoritet, Guds principer och Guds ordningar i förhållande till församling, ledarskap och familj. Dessa influenser fanns också i större och mindre omfattning i många andra pingstförsamlingar. Inte heller dessa kan sägas vara den enskilda orsaken till det som gick fel i Knutby. Däremot är det relevant att reflektera kring hur en ensidig betoning av dessa teman formar en gudsbild, en människosyn, en församlingssyn och en ledarskapssyn som skaver mot en traditionell pingstteologi.

Vi menar dock att dessa enskilda läror var för sig inte kan förklara varför Filadelfiaförsamlingen i Knutby utvecklades från en traditionell pingstförsamling till en sekt. Joel Halldorf, docent i kyrkohistoria, beskri-

²²⁰ United i Malmö, Stockholm Karisma Center och Mission SOS är några exempel på nya församlingar och rörelser som predikade radikalt och målade bilden att vilja komma längre än äldre etablerade pingstförsamlingar. Se vidare kap. "Frikyrka i förändring" s. 25 i denna volym.

²²¹ Jmf Tunhav 2018.

ver det som att man plockade lärur ur den kristna traditionen och sammanfogade dem till en annan helhet, där en pingst-karismatisk kristen "känner igen bitarna, men inte bilden."²²²

Det är alltså flera överbetoningar och avvikande synsätt i en giftig lärococktail som bildar ett helt nytt lärosystem. Mitt i detta utvecklas också läran om Kristi brud som påverkar församlingens hela identitet, syfte och till slut även synen på Jesus gudomlighet. Det är allt detta tillsammans som möjliggör det som hände i Knutby från mitten av 1990-talet hela vägen fram till församlingens avveckling i maj 2018. Frikyrkoungdomarna som flyttade till Knutby utifrån väckelselängtan för att utrustas till evangelisation och lärjungaskap var dessvärre i sin tillit illa förberedda på att möta de läromässiga och moraliska fallgropar som fanns där.

Vägen framåt

Utifrån studien ovan vill vi dela några förslag på lärdomar från det som hände i Knutby både för att minska risken för att det ska ske igen, men också för att hjälpa till att skapa en sundare miljö i helt vanliga församlingar.

Församlingar som lever i relation med andra

I Knutby odlades en alldeles särskild exklusivitet, med ett tydligt vi och dom i förhållandet till andra församlingar. Detta gällde både ekumeniskt samarbete och de enskilda medlemmarnas attityd till kristna i andra kyrkor. Detta avståndstagande gick så långt att medlemmarna uppmuntrades att bryta med släkt och vänner utanför församlingen. I Knutby levde man i en apokalyptisk bubbla utan kontakt med röster från utsidan. I bubblan kunde en kultur och läror få fäste som inte hade klarat av en genomlysning utifrån. Att lämna bubblan – församlingen – var att lämna Gud.

Vi hör i Knutbyförsamlingens förkunnelse en ton av misstro och kritik mot Pingströrelsen. Här menar vi att relationer mellan lokala församlingar, nätverk av församlingar och samfund är avgörande.

En rimlig lärdom efter Knutbydramat är att varje kristen församling bör vara överlåtten till att bygga relationer till andra församlingar som är så pass förpliktande att man inte kan stänga dörren till samtal när den större gemenskapen önskar det, till exempel i en krissituation.

Levande relationer mellan församlingar, byggda på ömsesidigt förtroende, skyddar mot en osund exklusivitet. Det är också denna typ av relationer som kan ge ett skydd från att gå vilse i osunda bibeltolkningar. Att

²²² "Knutby är förvirrande för oss pingstvänner" i *Expressen* den 14 januari 2020.

ha regelbundna gästtalare från församlingar som är nära ger både insyn i församlingen, men framför allt en röst utifrån som har auktoritet att tala till församlingen om något börjar gå snett. Det fanns tidigt rykten att något inte stod rätt till i Knutby Filadelfia och vi är övertygade om att om församlingen funnits i ett relationellt nätverk av församlingar så hade lärorna kommit i ljuset och haft svårare att få fäste.

I den tidiga Pingströrelsen var man övertygad om att man skulle leva ut sin enhet i bönenöten, konferenser och bibelstudieveckor där väsentliga frågor avhandlades. Det gav samsyn och skapade enhet kring olika frågeställningar som behövde svar. Utgångspunkten var den gemensamma tron på Bibeln som hade absolut auktoritet i lära och liv. I vår tid kan man exempelvis peka på pastorsgemenskapen i Pingst och utbildning för ledare i "Pingst Ledare" som viktiga samlingsplatser för församlingsledare att bygga nätverk och relationer. Dessa tillsammans med gemensamma konferenser kan också bli miljöer där den gemensamma tron formas och avvikande läror utmanas.

Exklusiviteten och isoleringen i den egna bubblan ser vi som en viktig faktor i vad som gick fel i Knutby. Gemenskapen med andra kristna framstår därför som helt avgörande för att minska risken att vår brustenhets skadar församlingarna.

Ett öppet, transparent och tjänande ledarskap

En viktig faktor till det som hände i Knutby var synen på ledarskapet, som i kombination med en lära om Guds ordningar och hierarki satte ledarna högt över medlemmarna. Det krävdes transparens av de som stod under men aldrig av de som stod över. Detta tillsammans med betoningen på lydighet och att "böja sig" skapade en miljö där medlemmarna inte gavs möjligheten att pröva vad som hände i församlingen.

I predikningarna framträder bilden av ett ledarskap som får sin auktoritet utifrån en påstådd högre andlighet och helighet, men historien har visat att det inte alls var så ledarna levde. I Knutbys ledarskap växte det fram en självbild som resulterade i en förförisk exklusivitet. Här ser vi vikten av en annan sorts ledarskap där tro, lära och liv måste vara ett.

Vi menar att i ljuset av Nya testamentets exempel bör ledare i församlingen inte leva isolerade utan i öppna transparenta relationer. Detta gäller både en sund transparens till de man leder och att stå ansvarig inför andra ledare utanför sitt sammanhang i en genomskinlig öppen gemenskap. Hade livet hos ledarna i Knutby varit transparenta hade församlingen troligen inte kunnat fortsätta på den väg man gick.

Här finns en utmaning att skapa en kultur av öppenhet, transparens och tillit mellan pastor och äldstekar, mellan styrelse och anställda, mellan ledare och församlingsmedlemmar.

Man kan välja att organisera församlingen på olika sätt och vår uppgiften här är inte att värdera om man bör betona församlingsdemokrati eller att församlingen ska ledas av ett så kallat apostoliskt ledarskap. Vi kan dock konstatera att en församling där den enda som står över den lokala församlingens pastor eller ledare är Gud själv är i riskzonen att komma fel. Varje ledare behöver stå ansvarig inför någon annan ledare.

I Knutby fick Åsa Waldau tillsammans med Helge Fossmo och övrigt ledarskap en mellanställning mellan den troende och Gud. Detta ledde till starka lojalitetsband till huvudpersonen i församlingen Åsa Waldau. Den pentekostala betoningen på att Anden är utgjuten över "alla människor" (Apg 2:17, B2000) bör leda oss bort från tanken att Gud endast talar eller agerar genom någon eller några ledare.

Ett grundfel i Knutbys ledarskapssyn var att det var ledarna som skulle bli betjänade och det var Guds vision genom *dem* som skulle genomföras av församlingens medlemmar.

Här menar vi att den attityd som uttrycks av Teologiska nätverket i Pingst ger en betydlig sundare bild av ledarskap: "En ledare i Jesu efterföljd ska inte förvänta sig att bli betjänad av andra utan istället betjäna dem han blivit kallad att leda."²²³

Denna hållning gäller inte bara ledare utan alla i församlingen utifrån de nådegåvor var och en fått av Gud. En av de viktigaste uppgifterna en ledare har är att identifiera individens kallelse och på så vis skapa förutsättningar för växt. Grundhållning är att alla har samma värde inför Gud, olikheterna kompletterar varandra och ger församlingen en sund mångfald. När alla lever ut sina nådegåvor fullbordas visionen om det allmänna prästerskapet. En rikedom som Knutbyförsamlingen berövades.

Jesus som centrum och Bibeln som grund

En viktig faktor i det som hände i Knutby var gudsbilden som förändrades steg för steg. I det undersökta materialet blir det synligt att Gud framställs mer och mer som den distanserade guden med höga krav och som både dömde och straffade den troende. Vi menar att detta bidrog till en kultur av rädsla som gjorde att man inte vågade gå emot det som hände i församlingen. Det är en gudsbild byggd på utplockade bibelord främst från

²²³ Teologiska nätverket i Pingst 2005a, s. 23.

Gamla testamentet.²²⁴ Dessutom verkar läran om Kristi brud över tid ha påverkat synen på Jesus så att till och med hans gudomlighet till slut ifrågasattes.

Här verkar det som något saknades i Knutbyförsamlingens liv och teologi. För den tidiga pingströrelsen var Jesus teologins centrum och linsen man använde för att tolka både sin egen erfarenhet och den bibliska historien.²²⁵ Pingstteologen Keith Warrington beskriver pentekostalismen som mer Jesus-centrerad än Helige Ande-centrerad.²²⁶ I predikningarna från Knutby saknas dessa perspektiv vilket skapar en annan gudsbild där relationen med Gud inte är baserad på rättfärdighet som en gåva (Rom 3:24) utan snarare på den enskilde troendes förmåga att presteras ett heligt liv.

Vi påminns här om den allmänkristliga principen att vi läser Bibeln och förstår Gud genom Jesus Kristus. Det är nämligen i Jesus vi har den fullkomliga uppenbarelsen om Gud (Joh 14:9, Kol 2:9). Vi menar här att en tydlig centrering med Jesus som tolkningslins för gudsbild och bibelförståelse kan skapa motståndskraft när det kommer förkunnelse som målar upp en gudsbild som inte liknar Bibelns Jesus. I Knutby fungerade Åsa Waldau – och övrigt ledarskap – som förmedlare av Guds vilja till församlingen. Detta kom att påverka det personliga förhållandet med Jesus negativt. En lärdom här är vara kritisk till all undervisning som skapar distans mellan Gud och den troende. Evangeliet innehåller erbjudandet att människan får i tron på Jesus en egen relation med Levande Gud.

Utvecklingen i Knutby visar också upp den inneboende spänningen mellan den pingst-karismatiska betoningen på den egna upplevelsen och det skrivna ordet, där erfarenheten ibland fått tolkningsföreträde.²²⁷ En hög bibelsyn där Guds Ords tilltal i nuet är betonat och en förväntan på att Anden ska göra eller visa något "nytt" kan göra att nya tolkningar av Bibelordet uppfattas som "uppenbarelse". Här behöver församlingar och predikanter tränas i pentekostal bibelförståelse så man får verktyg att pröva vad som är rimliga tolkningar av Bibeln. Det räcker inte att vare sig älska Bibeln eller att citera bibelord i en predikan för att vara "biblisk".

Det finns en formel som hjälpt kristna att bedöma vad som är "kristet", nämligen "vad har alla trott, överallt och alltid", där de fornkyrkliga trosbekännelserna sammanfattar vad Gud uppenbarats om sig själv. Bör vi

²²⁴ Det betyder inte att Gamla testamentets gudsbild och Knutbys gudsbild är den samma.

²²⁵ Josefsson 2005, s. 67–68.

²²⁶ Warrington 2008, s. 34.

²²⁷ Jmf Josefsson 2005, s.179.

kristna inte omfamna de tre historiska allmänkristna trosbekännelserna och ha dessa som utgångspunkt för att kunna pröva olika läror?

En betoning på det skrivna bibelordet, att "låta skrift tolka skrift" och användandet av de tidiga trosbekännelserna bör leda till varningsflagg för en lära om en enskild människa som Kristi brud, en lära som inte har stöd i vare sig Nya testamentet eller i övrig kristen tradition. Det hade i så fall varnat för den häpnadsväckande undervisningen om Jesu manlighet som i Knutby beskriver honom som sexuellt aktiv, mer än någon annan man.

Inte mindre utan mer bibliskt, karismatiskt liv

I materialet från Knutby framträder en avvikande bild av både Andens verk i människans liv och relationen mellan det andliga och det mänskliga. Det finns en närmast gnostisk dualism med en överbetoning på det andliga på bekostnad av det mänskliga. Problemet verkar dock inte vara för mycket av en pingst-karismatisk undervisning. Vi menar att i den förkunnelse vi tagit del av har det inte varit en överbetoning på den Helige Ande och nådegåvor, snarare är det nedtonat. Där förekommer självklart nådegåvor vilka även delvis uppmuntras, men det karismatiska är främst kopplat till andliga ämbeten i ledarskapet. Det verkar som ledarnas profetiska gåvor tolkades som en bekräftelse på deras höga andlighet och speciella status.

Warrington beskriver att i den pentekostala traditionen så är det snarare en betoning på alla kristna som Andens folk vilka kan vara kanaler för Andens beröring av andra.²²⁸

Vi menar att skyddet mot en osund karismatik inte är att tona ner den. Daniel Alm, föreståndare för Pingst, skriver: "Oanvänd karismatik är kanske den allra mest osunda karismatiken".²²⁹ Istället föreslår vi att skyddet mot osund karismatik och obalans i förhållandet mellan det andliga och mänskliga finns i mer av sund biblisk karismatik.

En betoning på att Anden ger gåvor åt "var och en" i Kristi kropp (1 Kor 12:7) minskar risken för att enskilda ledare får en osund andlig auktoritet. I en församling där Anden verkar hos de enskilda troende menar vi också att det skapas ett andligt självförtroende att pröva de profetior som kommer (1 Thess 5:20-21).

En sund biblisk karismatik sätter heller inte upp en motsättning mellan det andliga och mänskliga. I den tidiga pingströrelsen betonades Andens

²²⁸ Warrington 2008, s. 72.

²²⁹ Alm 2019, s. 206.

dop som uppfyllelse av gudomlig kärlek som medförde ett liv med Andens gåvor och Andens frukt. Livet med Anden var en helhet där det andliga och mänskliga samspelade.²³⁰ I Knutby betonades Andens herravälde över den mänskliga själen, men den tidiga pingströrelsen betonade att Andens uppfyllelse frigör både naturliga och övernaturliga gåvor så att "hela människans handlande blir ett resultat av den Helige Ande".²³¹ Det finns ingen motsättning. Skaparen av det mänskliga och Anden är samma Gud som blev människa i Jesus Kristus.²³²

Visst finns det en sanning i att Gud är större än vad som kan greppas av vårt förstånd, men det finns ingen motsättning mellan att tänka och att leva ledd av Anden. När Alm 2019 skriver en bok till uppmuntran för Pingströrelsen får den namnet *Tungotal, tänkande, tjänande*. Han skriver: "Vi behöver mer andliga erfarenheter, inte mindre. Men vi behöver också tid för tänkande och reflektion."²³³

Låt oss inte av rädsla avstå den Helige Andes beröring. Istället bör varje person som tror på Jesus uppmuntras att söka de nådegåvor som är "störst" (1Kor 14:1-5) och utöva dem i kärlek.

Avslutning

I den här artikeln har vi undersökt vad som förkunnades under fem år, tiden före och efter mordet i Knutby. Vi har försökt att synliggöra några av de bärande läror som vi menar formade församlingen under dessa år: 'Bibeln', 'Jesus återkomst', 'lärjungaskap' och 'helgelse'. Vi har också försökt att synliggöra det vi menar är läror som genom sina betoningar kan ses som avvikelser från pingstteologi och som påverkade församlingens utveckling i en osund riktning. Här menar vi utifrån den undersökta förkunnelsen att Knutby Filadelfia avviker i synen på 'gudsbild', 'människosyn', 'ledarskap, lydnad och Guds ordningar', 'frälsningslära', 'exklusivitet' samt 'Jesus och Kristi brud'.

Knutby Filadelfia hade i sina bärande läror delar som är väldigt likt samtida pingstförsamlingar, trosrörelseförsamlingar och inte minst den tidiga Pingströrelsen i Sverige. Det finns också delar där Knutby Filadelfia skiljer ut sig, inte minst i hur de höga idealen motiverades. Det blir också

²³⁰ Josefsson 2005, s. 126–127.

²³¹ Josefsson 2005, s. 127.

²³² Josefsson 2005, s. 127.

²³³ Alm 2019, s. 12.

tydligt att de avvikande lärorna inte bara skapade en osund miljö, utan också ledde församlingen bort från att vara en pingstförsamling och till slut att ens vara en kristen församling.

Vi ser hur allt detta sammantaget skapade en miljö som var apokalyptisk, exklusiv och starkt hierarkisk där egna tankar och ifrågasättande blev en fråga om olydnad, köttslighet och i slutändan den personliga frälsningen.

Vår övertygelse är att det inte finns skyddsmurar höga nog att stänga ute ondska, synd och mänsklig ofullkomlighet. Överallt där det finns människor kan saker och ting bli gott, grått eller ren och skär ondska. Däremot tror vi att det finns lärdomar från Knutbyförsamlingens utveckling. Vi kan utmanas i att skapa församlingar som lever i kärleksfulla och öppna relationer med andra församlingar. Vi kan sträva efter att forma transparenta och tjänande ledarskap. Vi kan skapa en Jesuscentrerad församlingsmiljö formad av en och sund pentekostal bibeltolkning. Vi kan söka mer av livet i den Helige Ande och en sund biblisk karismatisk i församlingarna. Allt till Guds ära!

Referenser

Tryckta källor

- Alm, Daniel 2019, *Tungotal, tänkande, tjänande*. Stockholm: Libris förlag.
- Alvarsson, Jan-Åke & Martin Boström, red., 2010, *I ljuset av återkomsten: en bok om tro och liv*. Kalmar; Örebro: Pingstförsamlingarnas skol- och kursverksamhet; Libris.
- Björk, Annika 2010, "Följ mig!" - om kristet lärjungaskap" i *I ljuset av återkomsten: en bok om tro och liv*, Alvarsson & Boström, red. Kalmar; Örebro: Pingstförsamlingarnas skol- och kursverksamhet; Libris.
- Gembäck, Peter, & Annika Sohlander 2020, *Knutby inifrån. Så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt*. Stockholm: Ekerlids förlag AB.
- Halldorf, Joel 2020, "Knutby är förvirrande för oss pingstvännen", *Expressen*, 14 januari. <https://www.expressen.se/kultur/joel-halldorf/-knutby-ar-forvirrande-for-oss-pingstvaner/> (Hämtad 2021-05-05)
- Jonegård, Magnus 2021, *Att leda i karismatiska miljöer*. Värnamo: Semnos.

- Josefsson, Ulrik 2005, *Liv och över nog: den tidiga Pingströrelsens spiritualitet*. Skellefteå: Artos & Norma bokförl.
- Kay, William K. 2015, "The Ecclesial Dimensions of Preaching" i Lee Roy Martin, red., *Toward a Pentecostal Theology of Preaching*, Cleveland, Tenn.: CPT Press.
- Land, Steven J. 2010, *Pentecostal Spirituality: A Passion for the Kingdom*. Cleveland, Tenn.: CPT Press.
- Sunnliden, Håkan 2020, *Så länge dagen varar*. Värnamo: Semnos.
- Teologiska nätverket i Pingst 2005a, *Andliga ledare*. Örebro; Stockholm: Libris; Teologiska nätverket i Pingst.
- Teologiska nätverket i Pingst 2005b, *Bibelsyn & bibelbruk*. Örebro]; [Stockholm: Libris; Teologiska nätverket i Pingst.
- Tunhav, Pontus 2018. "Pingstspiritualitet i förändring? En undersökning av predikningar från två svenska pingstförsamlingar i relation till den tidiga pingströrelsen". Kristiansand: Ansgar Teologiske Høgskole. <https://independent.academia.edu/PTunhav>.
- Warrington, Keith 2008, *Pentecostal theology: a theology of encounter*. London; New York: T & T Clark.
- Yong, Amos 2014, *Renewing Christian theology: systematics for a global Christianity*. Waco, Texas: Baylor University Press.

Predikningar

- Fossmo, Helge. *12 grundstenar*, 20020811.
 — — —. *Den sanna profetanden*, 20020630.
 — — —. *En överläten församling*, 20030713.
 — — —. *Gör upp med synden i ditt liv*, 20030126.
 — — —. *Portarna som behöver fungera i ditt liv*, 20021020.
 — — —. *Saliga äro de som är bjudna till lammets bröllop*, 20030907.
 — — —. *Trasig och oförmögen att strida*, 20031130.
 — — —. *Vikten av omvändelse*, 20020707.
 — — —. *Äktenskapet*, 20031103.
- Gembäck, Peter. *Bibeln*, 20050206.
 — — —. *Friheten i Kristus*, 20060219.
 — — —. *Jesus på korset*, 20040411.
 — — —. *Påskynda Herrens ankomst*, 20020908.
 — — —. *Se upp det nya har kommit*, 20040809.

- Grimborg, Johan. *Att vara trygg med Gud*, 20051127.
— — —. *Lyssna vad Gud talar till dig*, 20041205.
- Waldau, Åsa. *Det är dags att sluta sucka*, 20060312.
— — —. *Du får välja att tro på Gud*, 20050403.
— — —. *Frihet*, 20060423.
— — —. *Han drog mig upp*, 20051113.
— — —. *Resning i Guds församling*, 20011026.
— — —. *Tid att gå vidare*, 20060326.
- Wincent, Kim. *Att vara fullkomlig*, 20051009.
— — —. *Att vinna seger för honom*, 20031206.
— — —. *Bröllopspredikan*, 20040403.
— — —. *En ny tid med nya tankar*, 20060409.
— — —. *Faderns hjärta*, 20030209.
— — —. *Gud är den samme*, 20040118.
— — —. *Guds väg för oss*, 20040201.
— — —. *Hör vad Anden säger til församlingen*, 20050313.

Hör vad Anden säger!

Bibelsyn och bibelbruk i karismatisk miljö

JOEL MACINNESS & ANDREAS WESSMAN

Hur bevarar man en hög syn på Bibeln i en karismatisk kontext? Det finns många historiska exempel på hur karismatiska kristna har använt sig av Bibeln och sin uppfattade erfarenhet av Anden för att legitimera destruktiva beteenden. Under 1500-talet leddes delar av den så kallade radikala reformationen av Thomas Müntzer. Han uppfattade sig som ledd av den helige Ande och uppmanade bönderna till våldsamt uppror mot staten. Detta förankrades eskatologiskt i beskrivningar i Uppenbarelseboken. Tusentals människor dog på grund av detta uppror. Bönderna som hade fått ett löfte om seger blev istället besegrade på stridsfältet. Utöver detta började Müntzer förespråka polygami som tillåtet för kristna och sakta men säkert tonades vikten av skriftens auktoritet ner. Martin Luther avfärdade Müntzers radikala reformation och kallade Müntzer och andra ledare av rörelsen för "*schwärmer*", radikala entusiaster. Luther ansåg detta vara en osund entusiastisk kristendom som förlitade sig på den subjektiva upplevelsen istället för det externa ordet.¹ Detta förstärkte Luthers skepticism till karismatik. Men om man inte kan acceptera Luthers skepticism gentemot karismatik, hur bevarar man då en hög syn på Bibeln i en karismatisk kontext?

Tragedin i Filadelfiaförsamlingen i Knutby ställer en rad frågor rörande bibelbruk och upplevelser av anden. Här möter vi en entusiastisk kristendom som på flera sätt påminner om Müntzers utopiska världsbild. Kristendomen i Knutby involverar våld, polyamorösa relationer och eskatologiska påståenden om hur Uppenbarelseboken uppfylls i deras liv. Eftersom Filadelfiaförsamlingen i Knutby var en församling som betonade vikten av skriften är det värdefullt att reflektera över hur Bibeln kan läsas väl i en karismatisk kontext.²

Den här artikeln kommer att diskutera bibelsyn, bibelbruk och hermeneutik i ljuset av händelserna i Knutby. Artikeln tecknar inte en fullständig

¹ Burnett 2016, s. 502–510; Courey 2015, s. 128–131; Thiselton 2013, s. 255–262.

² För exempel på hur de använde sig av bibeln, se exempel nedan och även artikeln "Lärorna i Knutby" s. 115 i denna volym.

bild av hur bibelbruket i Filadelfiaförsamlingen i Knutby såg ut.³ Syftet är snarare att reflektera teologiskt och hermeneutiskt och dra lärdomar i ljuset av Knutby. Vad är viktigt för en sund pentekostal hermeneutik? Vilka hermeneutiska lärdomar kan dras utifrån tragedin i Filadelfiaförsamlingen i Knutby?

Artikeln är uppdelad i tre delar. I första delen diskuteras tre utvalda och representativa exempel på bibelbruk i Filadelfiaförsamlingen i Knutby. Dessa är valda för att ge en generaliserad bild av bibelbrukets avarter i Knutbyförsamlingen. Syftet är att få en inblick i hur pastorerna i Knutby använde sig av Bibeln. Drag av det som exemplen visar finns även representerat i andra miljöer utanför Knutby. Andra delen av artikeln är en konstruktiv teologisk reflektion kring aspekter av vad som kan anses vara en sund pentekostal bibelsyn och tolkningsmetodik. I denna del diskuteras frågorna i ljuset av ett bredare teologiskt samtal inom pentekostalismen. Syftet är inte att formulera en fullständig pentekostal hermeneutik, utan att ge några reflektioner och riktningar som vi anser viktiga för bibelläsare i en pentekostal tradition. Sista delen fokuserar på hermeneutik som kollektiv praktik och visar på vikten av att bibelläsning sker i relation till den kristna gemenskapen.

Vi som skribenter till artikeln är båda ledare i lokala pingstförsamlingar och har ledande roller i undervisningsfrågor både lokalt och nationellt inom Pingströrelsen. Vi har båda i tidigare arbeten behandlat frågor om pentekostal hermeneutik.

Bibelsyn och bibelbruk i Knutby

Knutbys pastorer använde sig av Bibeln på olika sätt. Åsa Waldau tenderade att inte citera Bibeln alls, varken i sina predikningar eller i skrivna dokument.⁴ I Åsa Waldaus undervisning är alltså det mest uppseendeväckande inte *primärt* att hon använde Bibeln på ett felaktigt sätt, utan snarare att hon i så liten grad hänvisade till Bibeln över huvud taget. Däremot hade uppenbarelser en viktig roll i formandet av hennes läror. I en undervisning på teamträningsskolan 2001 sa Waldau följande:

Nu är det så här att när jag läser bibelord, så du vet, jag brukar inte ha så jättemånga bibelord, [...] Min huvudbit i undervisningen är inte just ren lära, att lära

³ Se vidare artikel "Lärorna i Knutby" s. 115 i denna volym.

⁴ I Åsa Waldaus dokument "Vad är manlighet & Vad är kvinnlighet?" så refererar hon inte till Bibeln alls, samtidigt som hon gör många teologiska påståenden.

som... vi har många goda lärare, bibellärare som kan lära dig väldigt mycket, men när jag undervisar är det väldigt mycket så att jag citerar nästan hela tiden bibelord i det jag säger. Och det är så att Guds ord det är levande och det är verksamt och det går rakt in i människors hjärtan om det förkunnas med ande och kraft. Och så är det, och därför träffar Guds ord dig, vare sig du vet var det står eller inte så verkar det i dig till den befrielse som det är sänt att vara. Därför är det så att det nästan är bättre att du lyssnar [...] det viktigaste är ju att du lär känna han som är bakom orden och det är det mest som sker när jag predikar, det är därför det är så bra med den här bredden vi har på träningsskolan, det blir en fullhet och det är det som sker mer att jag predikar honom så att du ska lära känna honom för att vad som sker när den helige Anden får gå rakt in i ditt hjärta genom Guds ord är att du själv sen när du är hemma, du kan ju läsa igenom hela Bibeln om du läser Bibeln ikväll så kanske du hittar, jaha, det var det hon sa, det var det hon sa, det var det hon sa, för det står där. Förstår du? Men det är du som ska fatta det utifrån att Guds Ande bor i dig. Att Guds Ande finns i ditt hjärta, du ska förstå det själv för han är levande, han är verksam, han gör någonting i dig. Det var bara liksom en viktig parentes. Därför är det så nu att när jag läser det Jesus säger här. Jag vill förklara Jesus, vad han tänker.⁵

Risken med en undervisning som denna är att det skrivna Ordet undermineras. Bibelordet är inte oviktigt, men det är erfarenheten som är det avgörande. Utan att fokusera på de bibliska texterna, verkar Waldau mena att hon kan förklara hur Jesus tänker. Problemet är alltså inte att Waldau läser Bibeln för bokstavligt, utan att hon tonar ned bibelordet till förmån för sin egen version av läran.

Det andra exemplet hämtas från boken *Knutby inifrån*. I denna bok berättar Peter Gembäck om hur Helge Fossmo använde sig av berättelsen när Gud befäller Abraham att offra Isak. Gud var emot människooffer, men uppmanade Abraham att göra något som var fel. Gud hindrade Abraham från att döda sin son, men det viktiga var att Abraham lydde vad Gud sa till honom även om det gick emot allt förnuft. Gembäck skriver: "Berättelsen om Abraham och Isak visade att det ibland kunde krävas att man gick utanför ramarna. I och med det öppnades en dörr som inte stängdes förrän församlingen lades ner, att Bibeln inte längre var det enda rättesnöret".⁶ Genom att tolka Abrahamsberättelsen på detta sätt skapades ett fält utanför skriften i vilket Gud tänktes kunna verka utanför de rimliga ramarna och helt plötsligt fanns det inga rāmärken att hålla sig till när man byggde läror och praxis.

⁵ Waldau, *Ögat, din inre lykta*, 00.00.05.

⁶ Gembäck & Sohlander 2020, s. 139.

Det tredje exemplet i den här studien hämtas ifrån Helge Fossmos förkunnelse. Till skillnad från Waldau, citerar Fossmo flertalet bibliska texter i sina predikningar. På så sätt används skriften som en viktig källa i Fossmos predikningar, men hans sätt att använda Skriften är mycket problematiskt. Ett exempel på detta är hur Fossmo använder bibeltexter selektivt för att bevisa sin egen teologi. När Fossmo skall bevisa för församlingen att Kristi brud i Uppenbarelseboken 19 inte kan vara kyrkan, så säger han att det inte står någonstans i Bibeln att det är just så.⁷ Utan denna lära är "en lögn [...] ett påfund av köttet och av villoandar" och att "Bibeln talar tydligt om det". Han påstår att detta är typiskt för modern svensk pingsteologi. Fossmo menar att Jesus som heterosexuell och monogam inte kan gifta sig med kyrkan. Fossmo ger bilden av att inga bibliska texter påstår att församlingen är kyrkan. Detta påstående förbiser en mängd bibliska texter. I Andra Korintierbrevet, skriver Paulus att han har: "trolovat er med en enda man, Kristus, och vill föra fram en ren jungfru till honom" (2 Kor 11:2).⁸ I Efesierbrevet 5 använder Paulus explicit bilden av att en man skall älska sin hustru, såsom Kristus älskar församlingen. Han talar om att äktenskapet mellan en man och en kvinna pekar på relationen mellan Kristus och kyrkan (Ef 5:31-32). Uppenbarelseboken 19 har Jesaja 61 som bakgrund, vilket tydligt kopplar bruden till Guds folk. Det är väldigt enkelt att ifrågasätta Fossmos påstående. Om församlingen hade valt att bygga en kultur där undervisningen prövades mot Skriften, så hade Fossmos teologi inte kunnat uppfattas som lika övertygande. Det finns givetvis en risk att karismatiska pastorer kan uppmana församlingar till att pröva allt mot Skriften, utan att det faktiskt görs i praktiken. Man påstår att det är viktigt, men det sägs för att det skall bli sagt snarare än att man önskar få sin undervisning prövad. Därför är det viktigt att som församlingsrörelse och i enskilda församlingar reflektera kring hur man använder sig av Bibeln och hur man etablerar teologiska dogmer.

Pentekostal hermeneutik i praktiken

När man närmar sig frågan om vilka lärdomar man kan dra av det bibelbruk och den bibelsyn som framträder i Filadelfiaförsamlingen i Knutby ger hermeneutiken bra verktyg för reflektion. Hur tolkar pingstvännen Bi-

⁷ Fossmo, *Saliga äro de som är bjudna till lammets bröllop*, 00:10:00.

⁸ Samtliga bibelcitater är hämtade från *Svenska Folkbibeln* 2015.

beln egentligen? Finns det något som skulle kunna beskrivas som en pentekostal hermeneutik och har i sådant fall Knutbyförsamlingen rört sig bort ifrån den?

Bibelsyn och skriftens tillräcklighet

Inom den svenska och internationella pingströrelsen har Skriften alltid uppfattats som central. Den pentekostala historien har präglats av biblicism. Lewi Pethrus är förmodligen representativ när han skriver:

Bibeln är fullständig. Där har vi allt, vad vi behöva för vårt kristliga liv och för vår verksamhet. Alla andra levnadsregler människor skrivit ihop, skola vi be att slippa få respektera, så länge vi ha detta välsignade Guds ord, om vilket det står, att heliga Guds män har talat det, drivna av helig Ande.⁹

Detta citat är hämtat från en annan tid, men fortfarande betraktar Pingströrelsen bibeltrohet som något eftersträvansvärt. Men hur en pingstvän gör teologi av Skriften, och hur man läser Bibeln väl, är en fråga som behöver diskuteras. Relationen mellan Skriftens auktoritet och Andens tilltal ställer utmanande men viktiga hermeneutiska frågor.

I de exempel från Knutby som har nämnts ovan, finns en tendens bland pastorerna att inte enbart bygga sin teologi utifrån Skriften. Man har inte anammat den klassiska protestantiska doktrinen *sola scriptura* (Skriften allena), utan har gått utanför Skriften. Många anser att pentekostal teologi och *sola scriptura* inte är förenligt.¹⁰ Men klassisk internationell pentekostal teologi har alltid insisterat på *sola scriptura*, även om man inte alltid använt den termen, och det är avgörande att hålla fast vid denna princip.¹¹ Mark D. Thompson skriver att *sola scriptura* är "the conviction that Scripture stands alone as the final authority by which every other claim to Christian truth is tested".¹² Denna protestantiska princip är ofta missförstådd, men är avgörande för sund karismatik. Historiskt sett så har *sola scriptura* alltid

⁹ Josefsson 2005, s. 183.

¹⁰ Walter J. Chantry skriver till exempel: "The most fundamental element of the Reformation was the cry of "Sola Scriptura" from students of the Bible. The "charismatic movement" does not carry on the Reformation, but rather strikes a damaging blow to its very roots. They would destroy the Protestant foundation of confiding in Scripture alone." Chantry 1973, s. 33.

¹¹ Jean-Daniel Plüss skriver följande om *sola scriptura*: "Pentecostals are happy to bank on this fundamental assertion, emphasizing the trustworthiness, inspiration and infallibility of the Bible." Plüss 2011, s. 296. För kopplingen mellan *sola scriptura* och klassisk pingstteologi, se blogginlägget av Jonathan Black: <https://www.apostolictheology.org/2017/10/pentecostals-and-sola-scriptura-part-1.html>

¹² Thompson 2017, s. 185.

värderat tradition och därmed varit öppen för Andens uppenbarelse, men nya doktriner måste alltid prövas mot Skriften. *Sola scriptura* erbjuder en princip för att pröva teologiska påståenden. Hur ska de annars prövas? I Filadelfiaförsamlingen i Knutby verkar inte principen varit i funktion. Men om församlingar formas efter *sola scriptura* som princip, så kan de beskyddas från både teologiska utsvävningar och karismatiska missbruk. *Sola scriptura* är ingen garanti mot teologiska avvikelser, men den sätter viktiga gränser. *Sola scriptura* fungerar som ett viktigt skyddsnät. I Korinthierbrevet skriver Paulus till en församling som har en stor fascination för det karismatiska. Paulus uppmuntrar till karismatik, samtidigt som han tillrättavisar missbruk av Andens gåvor. Paulus insisterar på att profeter och andliga personer ska inse att hans ord har apostolisk auktoritet och därmed är Herrens ord (1 Kor 14:37-38). Paulus säger att de så kallade profeterna och andliga personerna i Korinth måste anpassa sig efter den apostoliska läran. En inriktning som också gäller för karismatiska sammanhang idag Att förneka *sola scriptura* öppnar upp möjligheten för nya förledande läror. Det är genom *sola scriptura* som man kan pröva vad Anden säger till församlingarna idag. Det innebär inte att Anden är underställd ordet, eftersom Anden själv inspirerade ordet. Poängen är att det är *vår erfarenhet* av Anden som är underställd ordet. Ett tidigt exempel illustrerar detta är bruket av att skriva "i tungor". Detta var ett fenomen som ägde rum både i Sverige och i Los Angeles.¹³ Men denna erfarenhet tillhör rörelsens barn-dom och är inget som normalt praktiseras idag i pentekostala sammanhang. Orsaken till det är att Skriften var överordnad erfarenheten. I ett nummer av *The Apostolic Faith*¹⁴ deklarerar stolt att en kvinna fått gåvan att skriva på okända språk, men några nummer senare skriver man: "We do not read anything in the Word about writing in unknown languages [...] so we do not encourage that in our meetings."¹⁵ I det här fallet var det Bibeln som fick vägleda och korrigera erfarenheten. William Seymour tydliggör sitt ställningstagande angående Skriftens auktoritet över erfarenheten när han 1908 i ett annat nummer av *The Apostolic Faith* får frågan: "Do we need to study the Bible as much after receiving the Holy Ghost" och Seymour svarar: "Yes; if not we become fanatical or many times will be led by deceptive spirits and begin to have revelations and dreams contrary to the holy word, and begin to prophesy and think ourselves some great one, bigger than some other Christians."¹⁶

¹³ Josefsson 2005, s. 182; Robeck 2006, s. 113.

¹⁴ *Apostolic faith* var den tidiga pentekostalismens viktigaste internationella tidskrift.

¹⁵ Återgivet i Robeck 2006, s. 112–114.

¹⁶ Citerat i Espinosa 2014, s. 197.

Bibeltolkning och bibelbruk

Problemet i Knutby var inte att de hade en för hög syn på skriften. Däremot underminerade mycket av vad pastorerna sa och gjorde Bibelns auktoritet. Problemet är alltså det hermeneutiska, hur de använde sig av skriften och hur de utformade sin teologi.

När väckelserörelserna bröt fram i Sverige kallades anhängarna lite föraktfullt för läsare. Nu, några generationer senare, är detta epitet inte längre lika gångbart. Orsakerna till att bibelläsandet har minskat är säkert många men detta sätter nya krav på församlingsledare, pastorer och förkunnare. I samtal med medlemmar i Filadelfiaförsamlingen i Knutby framkommer att man som enskild medlem helt och hållet kunde överlåta ansvaret för bibeltolkningen till sina pastorer.¹⁷ När kunskapen om Guds ord mattas av i de breda lagren finns risken att de som undervisar inte längre kan ifrågasättas på grund av att kunskapen i församlingen saknas. Ledarsynen kan också bidra till att man inte vågar eller vill pröva förkunnelsen. Pastorer får då ett maktövertag i församlingen som kan missbrukas. Därför är det angeläget att forma en församlingskultur där lekmannen lär sig att läsa Skriften väl.

Pingstpastorer har ofta uppmuntrat sina församlingsmedlemmar att läsa Bibeln, men man har varit betydligt sämre på att lära ut *hur* man läser Skriften väl. Det räcker inte med att läsa Skriften och citera flera bibelverser, detta kan även sekter göra.¹⁸ Knutby är en viktig påminnelse om detta. Församlingsmedlemmar måste få träning i att läsa Skriften väl så att man bättre kan pröva det som sägs i predikstolen. Det betyder inte att församlingsmedlemmar skall bli professionella exegeter, men det påverkar dynamiken kring hur man lyssnar på ledare som citerar och refererar Bibeln. Det tillhör lärjungaskapet att lära sig att med tiden bli en bättre läsare av Skriften. Detta förutsätter att samfunden lär sina pastorer hur man läser Bibeln väl, så att de i sin tur kan lära sina församlingar att läsa Bibeln på ett bra sätt.

I Walter J. Hollenwegers berömda bok *Pentecostalism: Origins and Developments Worldwide*, dedikerar han sin bok till sina pentekostala och presbyterianska vänner. Han skriver: "To my friends and teachers in the Pentecostal Movement who taught me to love the Bible and to my teachers and friends in the Presbyterian Church who taught me to understand it".¹⁹ Detta välkända citat illustrerar att den pentekostala rörelsen ofta är mer

¹⁷ Se kap. "Resan till och från Knutby", s. 181 i denna volym.

¹⁸ Det är värt att notera att även djävulen citerar skriften i Matt 4:6.

¹⁹ Hollenweger 1972, s. xvi.

känd för sin passion för Bibeln än för hur noggrann man har varit med att försöka förstå den. Det är viktigt för den pentekostala rörelsen att ägna tid och resurser till att skapa en kultur där man också vill förstå Bibeln på dess egna villkor. Vi vill höra hur Anden talar till oss idag, men vi vill också förstå hur Anden har valt att inspirera dessa heliga texter. Att höra Anden idag får inte vara på bekostnad av hur Anden har talat i Skriften. Skriften måste vara måttstocken. Det betyder att en pentekostal läsning av Skriften borde vilja förstå hur Anden inspirerade böckerna i deras historiska sammanhang.²⁰ Jesus läser själv Bibeln på ett sätt som tar bibeltextens kontext på allvar (se Matt 4:1–11).²¹

En vanlig invändning gentemot pentekostal hermeneutik är att den ofta tolkar Bibeln bokstavligt.²² Många som använder detta begrepp definerar sällan vad man menar med det. Att "tolka Bibeln bokstavligt" tenderar att betyda olika saker beroende på vem som använder begreppet. Ibland verkar det betyda att man tolkar Bibeln som om det aldrig finns någon symbolik eller några metaforer i Bibeln. Men det är tveksamt om någon tolkar Bibeln på detta sätt. När Jesus säger att han är porten (Joh 10:9), så uppfattas det nog av alla att han använder en metafor. I den bemärkelsen är ingen helt bokstavstroende. Men det är sant att mycket bibeltolkning idag underskattar Bibelns litterära genrer, vilket kan leda till misstolkning av texterna och att viktig symbolik förbises. Det är viktigt att en pentekostal läsning tar bibelböckers litterära genre på allvar, då det är genom dessa genrer som Anden valt att tala. Ibland används begreppet "bokstavstroende" för att beskriva människor som bortser från textens historiska sammanhang.²³ Det finns nog tyvärr mycket sanning i att många

²⁰ Keener 2017, s. 111–132.

²¹ Keener 2017, s. 208–209.

²² Detta var exempelvis kärnpunkten i den debatt som fördes kring Knutbyhändelsen och bibelsyn i Pingströrelsen sommaren 2020. Den initierades av Peter Halldorf som gjorde den analysen och refererade till en händelse när en pingstpastor hade bekänt sin tro på Bibelns verbalinspiration: "Är det inte just detta oförtäckta försvar för en fundamentalistisk läsning av Bibeln, som är själva roten till den gränslösa tragedin i Filadelfia Knutby?". "Fundamentalism finns på fler håll än i Knutby" i *Dagen* den 18 juni 2020, åtkomst 21 05 05. Halldorf ger dock inte ett enda exempel från Knutby som skulle tyda på att detta är problemet. Sen är det värt att notera att verbalinspiration och en fundamentalistisk bibeltolkning inte är samma sak. Bibelsyn och hermeneutik hänger ihop, men är inte identiska.

²³ Knutet till exemplet i noten ovan verkar det vara detta som Peter Halldorf menar med begreppet. När Halldorf skall beskriva en fundamentalistisk och bokstavlig läsning av skriften skriver han: "Bibeln måste läsas och tolkas bokstavligt, utan hänsyn tagen till dess historiska framväxt och utveckling." Halldorf, Peter "Fundamentalism finns på fler håll än i Knutby", i *Dagen* den 18 juni 2020, åtkomst 21 05 05.

pentekostala pastorer har valt att läsa Skriften på detta sätt utan att reflektera över bibeltexternas historiska sammanhang. Som tidigare nämnts, är det viktigt att den pentekostala rörelsen formar en kultur där texten kan läsas och förstås i dess historiska sammanhang. I kyrkans historia har det varit vanligt att tala om *sensus literalis*, den bokstavliga meningen. Att läsa Bibeln bokstavligt i denna bemärkelse, handlar inte om att ignorera symbolik, metaforer eller litterära genrer. Snarare inkluderades allt detta inom den bokstavliga läsningen. Den bokstavliga läsningen stod i kontrast till den allegoriska läsningen som sökte en djupare betydelse och helt bortsåg från textens historiska sammanhang. I denna bemärkelse är det angeläget för en pentekostal hermeneutik att anamma och hålla fast vid den bokstavliga läsningen av skriften.²⁴

Det finns en trend bland vissa pentekostala forskare idag att vilja utforma en postmodern pentekostal hermeneutik som inte eftersträvar sökandet efter bibelförfattarnas intention.²⁵ Denna trend, som är en minoritetsposition bland pentekostala forskare, är en växande och inflytelserik strömning. Denna läsning verkar ofta vara motiverad utifrån att man vill särskilja sin egen hermeneutik från en klassisk evangelikal hermeneutik. Kenneth J. Archer argumenterar till och med för att bibelläsaren inte ska upptäcka textens betydelse, utan bibeltolkningen borde leda till att betydelsen skapas i dialog mellan läsaren och den helige Ande.²⁶ Frågan om det är möjligt att komma åt författarens intention är komplex men den ges inte utrymme att utveckla här.²⁷ Men det finns stora risker med denna postmoderna pentekostala hermeneutik. Den öppnar upp för olika typer av teologiska missbruk. Det är en sak att säga att hermeneutik inte enbart är att upptäcka författarens intention, men det är något annat att avfärda det som något irrelevant för en pentekostal hermeneutik.²⁸ I "The Statement of Fundamental Truths of British Assemblies of God", så använder

²⁴ För ett sofistikerat försvar av den bokstavliga läsningen av bibeln i denna bemärkelse, se Provan 2017, s. 1–282.

²⁵ Davies 2009, s. 216–229.

²⁶ Archer 2009, s. 234, 329. Archer skriver: "In other words, a Pentecostal hermeneutical strategy is needed which rejects the quest for a past determinate meaning of the author and embraces the reality that interpretation involves both the discovery of meaning and the creation of meaning. Thus, texts are by their very nature, indeterminate." Archer 2009, s. 199.

²⁷ Vanhoozer 1998, s. 201–280.

²⁸ Poängen är inte att vi menar att författarens intention är det enda man kan upptäcka i texten. I ljuset av att Gud är den ultimata författaren, så öppnar det upp för möjligheten att kunna upptäcka fler insikter i texterna som bibelförfattarna kanske inte själva var medvetna om. Men författarens intention är fortfarande en väldigt viktig och avgörande aspekt i en sund biblisk hermeneutik. Vanhoozer 1998, s. 293.

man sig av Jesaja 28:11 som ett bibliskt stöd för läran om att tungotal är det initiala beviset på att man är döpt i Anden. Andrew Davies noterar att inget i sammanhanget i Jesaja 28:11 stödjer en sådan läsning. Trots det skriver han: "However, for Pentecostals, this is a perfectly legitimate re-contextualisation of a divine promise".²⁹ Davies verkar anse att problemet med jakten efter författarens intention är att man begränsar Gud genom att försöka förstå Gud. Detta sker bland annat genom att man försöker förstå vem han är genom författarens intention. Davies menar att pentekostala textläsare inte är intresserade av författarens intention och textens betydelse för de första läsarna.³⁰ Men det Davies påstår är förmodligen något som de flesta pentekostala teologer inte hade hållit med om. Davies resonemang kritiserar med rätta av Joubert och Maartens när de skriver: "If that is a legitimate practice, what could prevent an individual or group from using any text in the Bible as a 'promise of God' or to authorize false unbeliefs, unwise decisions or bizarre actions of Christianity? [...] does re-contextualisation imply or entail that the authority of the Word of God can be subjected to or be replaced by the authority of its readers?"³¹ Davies har rätt när han noterar att pentekostala läsare inte läser Bibeln enbart för att ta del av information om Gud, utan för att möta Gud.³² Det är dock svårt att se hur Davies hermeneutik inte öppnar upp möjligheten för ett nytt Knutby. Det verkar som att det snarare är Davies som begränsar Guds förmåga att faktiskt kunna vara kapabel att uppenbara vissa sanningar om sig själv i historiska dokument. Sannolikt är det ingen hermeneutiker som påstår att vi kan greppa vem Gud är fullkomligt genom de bibliska texterna. Nu ser vi allt "i en gåtfull spegelbild", nu förstår vi bara en del (1 Kor 13:12). Men att vi förstår en del betyder att vi kan förstå något, på grund av att Gud är kompetent att uppenbara sig själv genom begränsade medel. Det är därför Jesus kritiserar fariséerna för att de inte läst Skriften tillräckligt noggrant. Ifall de hade studerat skriften mer noggrant så skulle de ha förstått bättre (jfr. Joh 3:10; Luk 24:27). Archers och Davies hermeneutik är problematisk då den inte ger någon adekvat förklaring till hur Skriften kan kritisera och reformera många av de teologiska antaganden som läsaren har. Det är dessutom svårt att se hur deras hermeneutik skulle kunna skydda läsaren från att anamma skadliga läror, om inte författarens intention är central. Många andra pentekostala teologer har argumenterat för att en sund pentekostal hermeneutik tar författarens intention på allvar

²⁹ Davies 2009, s. 226.

³⁰ Davies 2009, s. 222.

³¹ Joubert & Maartens, 2017 s. 109.

³² Detta är inget unikt för kristna från en pentekostal tradition.

och låter den få utmana våra teologiska antaganden.³³ Paulus verkar själv insistera på att man inte skall missförstå vad han säger, vilket förutsätter vikten av hans intention (1 Kor 5:9; 2 Thess 2:3-5).³⁴ Gordon Fee ger ett råd som kan vara ett bra första steg för en sund hermeneutik: "to hear the text first on *its* own terms, not *our* own".³⁵ Vi vill förstå Skriften på Skriftens egna villkor, hur den helige Ande valde att inspirera dessa texter.

Skriften och Anden

Ovanstående slutsatser innebär inte att Anden är utan roll eller funktion i bibelläsningen. Men bibeltolkarens erfarenhet av Anden kan inte stå över ordet. Ett av pingströrelsens viktigaste bidrag till kristenheten är påminnelsen om Andens roll i allt vi gör, inklusive vår bibelläsning.³⁶

Kenneth J. Archer noterar att pingstvännen inte enbart ser Skriften som ett historiskt dokument, utan som en text som Anden använder för att adressera kyrkan idag. Han skriver:

*Pentecostals located the inspirational work of the Holy Spirit in both the past written document (Scripture) and in their present experience with Scripture. Inspiration was not limited to the Scripture in the sense that it was a past document containing no errors, but it also included the present ability of the Scripture to speak to the community. The community experienced the Spirit through reading and living according to the Scripture.*³⁷

Även om detta är en beskrivning av den tidiga pingstväckelsen så känns dragen igen i den nutida pingströrelsen. Warrington menar att pingströrelsens bibelsyn bygger på en känsla av att Gud är närvarande i nuet: "The sense of the immediate, the God of the now, not the distant past, are

³³ Ellington 2019, 215-227; Fee 1991, s. 37-51; Keener 2017, s. 133-140; Wyckoff 2015.

Keener noterar att det är en minoritet bland pentekostala forskare som förnekar värdet av att upptäcka författarens intention. Keener menar att majoriteten av pentekostala forskare insisterar på författarens intention. Keener 2017, s. 138.

³⁴ Keener 2017, s. 138.

³⁵ Fee 2000, s. 14.

³⁶ Det är värt att notera att vikten av Anden för bibelläsningen är inte unikt för den pentekostala traditionen. Det finns en lång tradition inom kristendomens historia av att reflektera kring spänningen mellan Anden och ordet. Wyckoff 2010, s. 1-98. Det vore dock inte en överdrift att säga att den pentekostala rörelsen har haft en unik betoning på detta.

³⁷ Archer 2009 s. 54.

characteristics that underlie how they do theology.”³⁸ För att bevara sundheten ska Skriften alltid vara överordnad erfarenheten. Det är inte alltid en självklar balansakt att göra, men den är helt avgörande om man inte vill hamna i sekterism eller andra osunda beteenden. De tidiga pingstvännerna ansåg sig göra samma upplevelser som man fann beskrivna i Bibeln och på så sätt infann sig en känsla av att stå i direkt kontakt med den bibliska berättelsen.

Ett av den tidiga pingströrelsens signum var just en hög syn både på bibelordet och på Andens ledning i läsandet. ”Läs som det står, gör som det står och du får som det står”, var slagordet. Nästan all akademisk teologisk utbildning föraktades och Bibeln var nästan den enda skrift som skulle läsas för teologisk bildning.³⁹ Den unga pentekostala rörelsen hade svårt att alliera sig med bibelkonservativa strömningar i USA. Trots flera tydliga gemensamma värderingar fick pentekostalerna inte vara med när *World Fundamentalist Association* bildades.⁴⁰ Man hade bland annat biblicism som en gemensam nämnare med den fundamentalistiska rörelsen, men problem uppstod när texterna skulle tolkas. Att tro på att tungotalet, helandet och andra karismatiska uttryck skulle vara inom räckhåll för kristna här och nu var helt felaktiga tolkningar av Bibeln enligt fundamentalisterna.⁴¹ Men pingstvännerna gjorde upplevelser som för dem bevisade att Apostlagärningarnas beskrivningar av andedop inte enbart var ämnade för den första kyrkan utan kunde vara en beskrivning av något som alla kristna kunde få erfara i nutid.

Denna historiebeteckning belyser samspelet mellan Anden och Bibeln. Andliga upplevelser påverkade förståelsen av bibelordet. Men bibelordet var vägledande när den moderna pingstväckelsen bröt fram. När kyrkohistoriker återger den moderna pingstväckelsens första andedop så beskriver man ett sökande efter Anden som sker först efter att man läst och sökt vägledning i bibelordet.⁴²

Om den helige Ande skall lära Jesu lärjungar allt (Joh 14:26), så bör Anden ha en roll i bibelläsningen. Erfarenheten av Anden kan hjälpa bibelläsaren både i förståelsen av Ordet, men framför allt i hur Ordet kan

³⁸ Warrington 2008, s. 16.

³⁹ Warrington 2008, s. 187.

⁴⁰ Espinosa 2014, s. 5.

⁴¹ Med fundamentalister menas här den rörelse som i motsats till den liberala samtida strömningen exempelvis ansåg att bibeln var Guds ofelbara ord. Ordet fundamentalist används på ett annat sätt i dag och ska därför här inte förväxlas med den dåtida användningen.

⁴² Espinosa 2014, s. 46; Wacker 2003, s. 5.

tillämpas in i läsarens liv. Det öppnar upp möjligheten för att Anden kan använda bibelord på olika vis in i människors liv, vilket inte direkt var bibelförfattarens ursprungliga intention. I Hebreerbrevet 3:7 skriver brevets författare: "Därför säger den helige Ande: I dag, om ni hör hans röst".⁴³ Det fascinerande med detta påstående är att författaren skriver "säger" (λέγει) i presens. Författaren verkar anta att den helige Ande uttalar ordet aktivt nu. Genom den helige Ande är Guds ord levande och verkligt, "det är skarpare än något tveeggat svärd och genomtränger tills det skiljer själ och ande, led och mærg, och det dömer över hjärtats uppsåt och tankar" (Heb 4:12). Guds ord uppfattas på detta sätt som något mer än ett historiskt dokument. Det konfronterar och utmanar läsaren i nuet. Även om det inte är Hebreerbrevets primära poäng, så öppnar det för möjligheten att Anden använder ordet för att tala in i människors situationer idag. Anden tröstar och bygger upp genom ordet. Det som kräver mer varsamhet är när man skall grunda kristen dogmatik och lära. All kristen dogmatik och lära bör vara grundat och rotat i Skriften. Skriften är måttstocken utifrån vilken all kristen dogmatik och lära ska bedömas. Det exkluderar inte möjligheten att Anden kan använda bibeltexter för att leda, trösta, konfrontera och bygga upp människor mitt i deras livssituationer idag.⁴⁴ Även om läsaren inte måste ha all bakgrundskunskap om texten för att Anden ska kunna tala personligt genom bibelläsningen är det viktigt att vara medveten om att det finns en historisk kontext som man bör ta hänsyn till i sin tolkning.

Erfarenheten av den helige Ande kan dessutom hjälpa oss att förstå den ursprungliga betydelsen i texten. Erfarenhet kan påverka oss att läsa Skriften fel, men den kan också påverka oss att läsa Skriften bättre. En person som erfarit rasism kommer att vara mer observant och notera saker i de bibliska texterna som berör ämnet rasism än en person som inte erfarit det. Erfarenhet i sig självt behöver inte vara något som förleder oss, utan kan tvärtom hjälpa oss. Det samma gäller erfarenheten av den helige Ande. Det innebär inte att läsaren är passiv utan att hon läser Skriften i samverkan med den helige Ande. En sund pentekostal hermeneutik läser Skriften med hjälp av den helige Ande. Detta bör inte ske enbart individuellt utan tillsammans med den kristna gemenskapen.

⁴³ Se även Heb 10:15.

⁴⁴ När Lewi Pethrus skulle kallas till föreståndare till Filadelfiaförsamlingen i Stockholm bekräftades detta genom två så kallade mannakorn (sluppmässigt valda bibelord): "skicka efter en viss Simon som kallas Petrus" (Apg. 10:5) samt Apg 12:7-8 där det står att Petrus befrias ur fängelset. Betydelsen av dessa ord för församlingen får anses stå långt ifrån Lukas intention med den ursprungliga texten. Josefsson 2005, s. 177.

Bibeltolkning, isolering och den kristna traditionen

Knutbypastorernas användning (och icke användning) av Bibeln ställer viktiga frågor kring hur Skriften kan läsas individuellt, i församlingen och med den bredare kyrkan.

Pingströrelsen i Sverige är relativt ung som formellt samfund. Vid bildandet 2004 var det viktigt att bevara de enskilda församlingarnas suveränitet. Själva samfundsnamnet, "Pingst – fria församlingar i samverkan", understryker detta. En viktig grundsten i den nya självbeskrivning som växte fram var att "Teologi formas i den lokala församlingen".⁴⁵ Man ville undvika ett samfund som styrde över de lokala församlingarna. När vi studerar Knutby kan denna hållning ifrågasättas. Är det verkligen bara i den lokala församlingen som teologi formas och hur kan i så fall osunda läror i lokala församlingar bemötas?

Många hermeneutiker har noterat vikten av en pentekostal hermeneutik som formas i en dialog mellan skriften, den pentekostala gemenskapen och den helige Ande.⁴⁶ Viktigt för vår analys är definitionen av den pentekostala gemenskapen. Ska denna förstås uteslutande som den lokala församlingen eller kan en vidare gemenskap inkluderas? Kenneth J. Archer relaterar bara till pingstgemenskapen, men för att minska risken för händelseförlopp som det i Knutby bör det säkerställas att den lokala gemenskapen har kontakt med samfundet och en vidare krets av församlingar. I kapitlet "Ledarskap, makt och legitimering" i den här skriften visas att Filadelfiaförsamlingen i Knutby med tiden kom att isolera sig allt mer. I ett solitärt tillstånd kan nya läror lättare få fäste. Då är det också närmre till hands att uppfatta att den egna gruppen är den som har rätt, även om de läror som predikas är sällsynta i kyrkohistorien. Under de år Filadelfiaförsamlingen i Knutby isolerade sig fanns egentligen inga kontrollinstanser för att säkerställa fortsatt gemenskap. Nu är förhållandena annorlunda.⁴⁷

⁴⁵ Exempel på denna inställning återfinns i en debattartikel i tidningen *Dagen* 2013. Tre representanter från Pingströrelsens teologiska nätverk skriver bland annat: "Det är inte det teologiska nätverket, en samfundsledning eller någon utanför den lokala församlingen som ansvarar för teologin.", "Den lokala församlingen utformar teologin" i *Dagen* den 10 september 2013, åtkomst 21 05 08.

⁴⁶ Archer 2009. s. 260.

⁴⁷ I nätverket Pingst Pastor ställs kraven på en medlem att vara "Kallad, bekräftad och överlåten", där det sista innebär att vara överlåten till gemenskapen med andra pas-

Knutbyförsamlingens läsning av Skriften var i många stycken frånkopplad från kristen ortodox tradition. Det finns en stor fara när en församling isolerar sig från resten av kyrkan, speciellt när det gäller hur man läser Bibeln. Principen *Sola Scriptura* innebär inte att man föraktar traditionen och läser Skriften helt skilt från hur den kristna kyrkan i historien läst och tolkat de Bibliska texterna. En sådan uppfattning skulle kunna leda till isolering från resten av kyrkan.

När Paulus skriver till församlingen i Korinth, skriver han till en församling som har en osund spiritualitet. Korinthierna verkar ha isolerat sig själva från alla andra kyrkor, och etablerat läror som var unika för deras församling. Detta förklarar varför Paulus, i sin tillrättavisning, manar dem till att göra och tänka som alla Guds församlingar (1 Kor 4:17; 7:17; 11:16; 14:33). Det korinthierna trodde och gjorde var inte i linje med hur de andra kyrkorna tänkte och gjorde. Gordon D. Fee skriver: "The lack of this kind of appeal in his other letters suggests that this is his way of reminding them that theirs is the theology that is off track, not his (cf. 4:17), and furthermore, that they do not, nor may not, live in splendid isolation from other communities of believers".⁴⁸ Det är ett vanligt missförstånd att *sola scriptura* skulle innebära att man skall läsa Skriften utan att ta hänsyn till den kristna traditionen.⁴⁹ Denna protestantiska doktrin har alltid värderat den kristna traditionen, eftersom Guds Ande har lett Kristi kyrka i alla generationer. Läran säger dock att kyrkan och traditionen inte har en auktoritet som står över Skriften, därför bör alla läror prövas mot Skriften. Men vikten av att inse att Guds Ande har lett andra före oss, är avgörande för sund hermeneutik. J. I. Packer skriver: "Dismissing tradition as representing only the worldliness of the church reflects unbelief in the Spirit's work since Pentecost as the church's teacher; embracing the dogma of faultless tradition reflects a lapse into ecclesiastical perfectionism. In seeking to profit from tradition I oppose the deifying of it no less than the devaluing of it."⁵⁰

torer i samfundet. Utebliven närvaro på exempelvis Pingst Pastors årskonferens försvårar medlemskap. Den församlingspastor som söker vigselrätt genom samfundet måste vara en aktiv deltagare i pastorsnätverket för att beviljas detta.

⁴⁸ Fee 2014, s. 344.

⁴⁹ Patrik Hagman och Joel Halldorf verkar ha missförstått denna protestantiska lära på detta sätt i boken *Inte Allena: Varför Luthers syn på nåden, bibeln och tron inte räcker*, Hagman & Halldorf 2017. *Sola scriptura* blandas ofta ihop med det som ofta kallas *solo scriptura* eller *nuda scriptura*. Dessa missförstånd har klargjorts flera gånger, se till exempel Vanhoozer 2016, s. 109–146.

⁵⁰ Packer 2012, s. 210.

Postmodernitetens viktiga bidrag är att påminna oss att vi är socialt och kulturellt betingade varelser.⁵¹ Ingen är en neutral bibelläsare. Vi är alla påverkade av vår omgivning, medvetet eller omedvetet. Därför är det alltid värdefullt att försöka förstå hur andra kristna har läst och förstått Bibeln i alla tider. Risken att hamna fel är stor om vi isolerar våra kyrkor från kyrkans historia. Isoleringen från andra kyrkor (geografiskt och kronologiskt) kommer att göra oss hemmablinda. C.S. Lewis skriver: "[A] man who has lived in many places is not likely to be deceived by the local errors of his native village."⁵² Därför bör en pentekostal hermeneutik alltid vara i dialog med den breda kristna traditionen, även om den inte nödvändigtvis behöver hålla med om allt. Det är därför viktigt för den pentekostala rörelsen idag att bygga en miljö där församlingar inte isolerar sig från andra kristna. Pingströrelsen behöver vara villig att lyssna till vad samtida kristna säger, men även till vad kristna som gått före oss har sagt. Sekterism och isolering är ett förnekande av den helige Ande i andra kristna gemenskaper.⁵³ Om man betonar både *sola scriptura* och Andens ledning idag finns en risk för isolering från resten av den kristna kyrkan. Det betyder inte att majoritetens uppfattning alltid ska vara vägledande men det utmanar till dialog och att lyssna till den kristna traditionen. Detta leder till bekännelsen av att Guds Ande har varit verksam i kyrkan under alla generationer. Det är i sin tur en nödvändig del av en pentekostal hermeneutik. Skriften ska läras och förstås tillsammans.

Pastorsgemenskapen inom Pingst

År 2012 Bildades pastorsnätverket Pingst Pastor. Syftet var att stärka pastorsgemenskapen och minimera risken att någon hamnade utanför. Nätverket arbetar utifrån tre värderingar: "Kallad, bekräftad och överlåten". En pingstpastor måste uppleva sig kallad av Gud för uppgiften. Kallelsen behöver också bli bekräftad av en lokal församling, men det räcker inte att bara vara kallad och bekräftad. Nätverket betonar vikten av att vara överlåten. På så sätt minimerar man risken att pastorer isolerar sig. Som vi tidigare sett var Knutbyförsamlingens isolering en viktig komponent i den väg som ledde fel. Om man som församling skapar en exklusiv kultur är det också möjligt att göra exklusiva teologiska anspråk. Om nätverket hade existerat då hade det funnits strukturer som möjliggjort samtal och man hade kanske kunnat upptäcka felaktiga teologiska ståndpunkter. För

⁵¹ Smith 2006.

⁵² Lewis 2001, s. 59.

⁵³ Vanhoozer 2016, s. 145.

att förhindra att enskilda pastorer och församlingar utvecklas i destruktiva riktningar är värderingen *överlåten* viktig i pastorsnätverket. Paulus är väl medveten om gemenskapens betydelse för vår förståelse. I Efesierbrevet 3:16 – 19 skriver han:

Jag ber att han i sin härlighets rikedom ska ge kraft och styrka åt er inre människa genom sin Ande, att Kristus genom tron ska bo i era hjärtan och att ni ska bli rotade och grundade i kärleken. Då ska ni tillsammans med alla de heliga kunna fatta bredden och längden och höjden och djupet och lära känna Kristi kärlek, som går långt bortom all kunskap. Så ska ni bli helt uppfyllda av all Guds fullhet.

Om hela Guds fullhet ska kunna uppfylla oss så är det något som ske i gemenskap med alla de heliga. Inte bara den lokala pingstförsamlingen eller ett specifikt samfund. Man gör klokt i att också studera andra kyrkotraditionerna när man formar teologi och tolkar Bibeln. Här är det värt att ytterligare analysera Kenneth J. Archer och hans definition av gemenskapens roll i tolkningen av skrifterna. Förutom att vara en del av pingstgemenskapen betonar han också vikten av att pingstteologen själv identifierar sig med den pentekostala berättelsen. Archer skriver:

The Pentecostal hermeneut must be entrenched within a Pentecostal community and in tune with the concrete needs and aspirations of the Pentecostal community [...] In order for one to be a Pentecostal hermeneut (whether lay, clergy or non-educated), one needs to be recognized as a Pentecostal. The hermeneut must share her story (testimony) and receive the important "amen" of affirmation from the community.⁵⁴

Delaktigheten i gemenskapen sker alltså på olika nivåer. Den personliga tillhörigheten är viktig både till det enskilda samfundet och till den bredare kristna gemenskapen. Den kristna identiteten är gemensam och innefattar även gemensamma övertygelser som exempelvis tron på Jesus gudomlighet, treenigheten, jungfrufödelsen, uppståndelsen etcetera. Hit hör också synen på Kristi brud även om det i det här specifika fallet hade räckt att hänvisa till den pingstkarismatiska rörelsen för att peka på det orimliga i att se Kristi brud som en person snarare än Kristi kyrka.

⁵⁴ Archer 2009, s. 224.

Slutsats

Hur formar man då sunda bibeltroende miljöer som har en hög syn på Bibeln, samtidigt som man bejakar Andens uppenbarelse i läsningen? Följande punkter kan ge vägledning i formandet av en sund pentekostal hermeneutik och hur den kan praktiseras i den lokala församlingen. Det är viktigt att påpeka att ledarskapet i församlingen har ett särskilt ansvar för bibelsynen och bibelbruket, samtidigt är alla kristna bemyndigade att läsa, tolka och förstå skriften. Därför finns det ett kollektivt ansvar i en församling för att en sund hermeneutisk kultur ska etableras. Nedanstående punkter är därför adresserade till både teologer, pastorer, ledare och medlemmar i församlingen.

1. Bemyndiga den enskilde medlemmen i läsandet och förståelsen av Bibeln.

Det är en pastors uppgift att predika, ge tolkningsnycklar och hjälpa församlingsmedlemmar att förstå Bibeln. En viktig pastoral uppgift när det gäller bibelsynen och bibelbruket bör vara att bemyndiga den enskilde medlemmen att läsa och förstå Bibeln på egen hand. Det är viktigt att pastorer skapar en kultur där medlemmarna tränas att bli bättre läsare av Skriften. Detta är viktigt för människors andliga utveckling, men också för att det som predikas ska kunna prövas.

2. Gör skillnad på den personliga läsningen, förkunnelsen och allmängiltiga läror.

I den pentekostala tolkningstraditionen har man betonat Andens roll i bibeltolkningen. Anden kan använda sig av bibliska texter för att tala in i våra liv idag. Detta kan gälla både i den personliga andakten och i förkunnelsen i den lokala församlingen. Det betyder att Anden kan använda sig av texter på ett sätt som ligger utanför den ursprungliga intentionen. Det är dock viktigt att inte bygga kristna doktriner eller läror på upplevelsen av vad Anden säger. Det är därför *sola scriptura* behöver betonas som ett skyddsnät för dagens församlingar.

3. Läs tillsammans med hela kyrkan.

Varje förkunnare bör ha en god kännedom om andra traditioners tolkningsmodeller. Det gör att den egna tolkningen placeras i ett

sammanhang. Även om vissa läror inte bejakas av alla samfund så behöver den pentekostala hermeneutiken bedrivas i dialog med andra tolkningstraditioner. Denna dialog kan berika bibelläsaren och de lokala församlingarna. Det finns inget att frukta i att lyssna till andra kristna traditioner.

4. Utforma en praktik för att pröva profetior, uppenbarelser och tolkningar.

Det är avgörande att församlingar prövar vad som sägs från predikstolen. "Att pröva" får inte bara bli ett uttryck, utan något som måste praktiseras. Det är också viktigt att detta regelbundet gestaltas i förkunnelsen och offentliga sammanhang. Här handlar det om att skapa en kultur som nära hör ihop med ledarkulturen. Är församlingens ansvariga ledare oantastliga personer som inte låter sig korrigeras eller finns det ödmjukhet i kulturen? Det är viktigt att betona Skriftens auktoritet över alla uppenbarelser. Det är också viktigt att den som tar del av undervisningen kan genomskåda om förkunnaren använder sig av skriftfragment som sätts samman till nya obibliska anspråk. Den typen av prövning ställer krav på åhörarens egna bibelkunskaper. I en tid då bibelläsandet avtar är risken större att församlingar vilseleds av sina ledare. Återigen upptäcker vi vikten av att skapa en församlingskultur som tränas i att läsa Bibeln väl.

Referenser

Litteraturlista

- Archer, Kenneth J. 2009, *A Pentecostal Hermeneutic: Spirit, Scripture and Community*. Cleveland: CPT Press.
- Bloch-Hoell, Nils 1964, *The Pentecostal Movement*. Copenhagen, Stockholm and Göteborg: Universitetsförlaget.
- Burnett, Amy Nelson 2014, "Luther and the Schwärmer", i Robert Kolb, Irene Dingel & Lubomír Batka (eds), *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Chantry, Walter J. 1973, *Signs of the Apostles*. London: Banner of Truth.

- Courey, David J. 2015, *What has Witternberg to Do with Azusa?: Luther's Theology of the Cross and Pentecostal Triumphalism*. New York: Bloomsbury T&T Clark.
- Davies, Andrew 2009, "What Does it Mean to Read the Bible as A Pentecostal?" i *Journal of Pentecostal Theology* 18: s. 216–229.
- Ellington, Scott A. 2019, "Hearing and Speaking: Exploring the Dialogue between Author and Reader in a Pentecostal Hermeneutic" i *Journal of Pentecostal Theology* 28: s. 215–227.
- Espinosa, Gaston 2014, *William J. Seymour and the Origins of Global Pentecostalism*. Durham and London: Duke University Press.
- Fee, Gordon D. 1991, *Gospel and Spirit: Issues in New Testament Hermeneutics*. Peabody: Hendrickson.
- Fee, Gordon D. 2000, *Listening to the Spirit in the Text*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Fee, Gordon D. 2014, *The First Epistle to the Corinthians*. Revised Edition. Grand Rapids: Eerdmans.
- Gembäck, Peter & Annika Sohlander 2020, *Knutby inifrån: så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Hagman, Patrik & Joel Halldorf 2017, *Inte Allena: Varför Luthers syn på nåden, bibeln och tron inte räcker*. Stockholm: Libris.
- Hollenweger, Walter J. 1972, *Pentecostalism: Origins and Developments Worldwide*. Peabody: Hendrickson.
- Josefsson, Ulrik 2005, *Liv och över nog, Den tidiga pingströrelsens spiritualitet*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Joubert, Callie & Nick Maartens, "The Use Of The Bible As A Source Of Divine Guidance On Matters Which It Does Not Directly Address: Is It Scriptural?" i *Conspectus* 24:1.
- Keener, Craig S. 2017, *Spirit Hermeneutics: Reading Scripture in Light of Pentecost*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Lewis, C.S. 2001, "Learning in War-time," i Walter Hooper (reds), *The Weight of Glory*. San Francisco: Harper.
- Packer, J. I. 2012, *Engaging the Written Word of God*. Peabody: Henderson.
- Plüss, Jean-Daniel 2011, "Pentecostal Theology and Protestant Europe" i William K. Kay och Anne E. Dyer (eds), *Global Pentecostal and Charismatic Studies*. Leiden: Brill.
- Provan, Iain 2017, *The Reformation and the Right Reading of Scripture*. Waco: Baylor University Press.
- Robeck, Cecil M. 2006, *The Azusa Street, Mission & Revival*. Nashville: Nelson Reference & Electronic.

- Smith, James K. A. 2006, *Who's Afraid of Postmodernism? Taking Derrida, Lyotard, and Foucault to Church*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Thiselton, Anthony C. 2013, *The Holy Spirit: In Biblical Teaching, Through the Centuries, and today*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Vanhoozer, Kevin J. 1998, *Is There Meaning in This Text? The Bible, The Reader and The Morality of Literary Knowledge*. Grand Rapids: Zondervan.
- Vanhoozer, Kevin J. 2016, *Biblical Authority After Babel: Retrieving the Solas in the Spirit of Mere Protestant Christianity*. Grand Rapids: Brazos.
- Wacker, Grant 2003, *Heaven Below: Early Pentecostals and American Culture*. Cambridge: Harvard University Press.
- Warrington, Keith 2008, *Pentecostal Theology. A Theology of Encounter*. London: T&T Clark.
- Wyckoff, John W. 2010, *Pneuma and Logos: The Role of the Spirit in Biblical Hermeneutics*. Eugene: Wipf and Stock.

Tidningar och tidskrifter

Dagen

Internet

- Black, Jonathan 2017, *Pentecostals and sola scriptura (Part 1): What we've always believed*. <https://www.apostolictheology.org/2017/10/pentecostals-and-sola-scriptura-part-1.html>, åtkomst 21 05 05.

Predikningar

- Fossmo, Helge. *Saliga äro de som är bjudna till lammets bröllop*, 2003 09 07.
- Waldau, Åsa. *Ögat, din inre lykta*, 2001 10 11.

Resan till och från Knutby

tidigare medlemmars erfarenheter och berättelser

ULRIK JOSEFSSON, MARITA LEIJEL OCH MONICA WINERDAL

Hon, Lisa kallar vi henne, var uppvuxen i en vanlig pingstförsamling på en annan plats i Sverige. Som ung drömde hon om att leva helt för Jesus i radikal efterföljelse. Vid ett tillfälle på en konferens mötte hon under ett seminarium Åsa som berättade om församlingen i Knutby. Bilden av en församling där alla verkligen levde med trons möjligheter lockade och hon bestämde sig för att göra ett besök. Under en månad deltog Lisa i Knutbyförsamlingens bibel- och träningsskola. Hon kände hur hennes tro växte och tanken på att kunna vara kvar i denna miljö började ta fart. Vid kvällen efter en lång och intensiv dag kom Åsa och satte sig bredvid Lisa, la armen om henne och började berätta vad Gud sagt till henne om Lisas liv. Det var både underbart och skrämmande. Hur kunde Åsa veta vad Lisa drömde om? Detta kunde inte vara något annat än Guds tilltal!

Lisa åkte hem efter en omtumlande månad bara för att lösa de praktiska frågorna. Hon ville återvända till Knutby så fort som möjligt. Knappt en månad senare flyttade Lisa till Knutby och fick bo i en lägenhet tillsammans med tre andra tjejer i församlingen. Alla hennes drömmar om hängivenhet, gemenskap och gudsnärvaro uppfylldes. Tänk om andra församlingar kunde ha lite av denna värme och passion. Lisa ville leva helt för Gud och drogs allt djupare in i verksamheten. Hon såg det inte då men sakta och närmast omärkbart förändrades stämningen och församlingen blev alltmer kontrollerande. Tilliten till ledarna hade byggts upp genom deras värme men också deras andliga skärpa. Lisa litade helt på ledarskapet och steg för steg övergick lojalitet till blind lydnad.

När skotten föll under vintern 2004 kom det som en fullständig chock för Lisa. Hon och hela gruppen slöt sig till varandra och hon litade bara på dem inom den egna gruppen. Ju hårdare trycket var utifrån desto mer slutet blev församlingen och i denna slutenheter ökade också kontrollen. Lisa tänkte ibland att hon skulle flytta hem igen men den tanken slogs snabbt bort. När de grova oegentligheterna inom församlingens ledarskap uppdagades var hon bara tom. Tom och rädd. Sakta kom insikten att det hon varit med i var en sekt som kontrollerat henne i över 15 år. Med denna insikt kom en dubbel känsla av sorg och själöförakt. Hur kunde hon som varit så stark och framåt tillåta att detta hade hänt både med och runt henne?

Hon tog sina få tillhörigheter och flyttade, inte till sin hemstad men till grannorten. Nu söker hon ett nytt fäste i en ny tillvaro. Sin tro på Gud har hon kvar men tilliten är skadad. Det är särskilt svårt att lita på ledare. Hon längtar ibland till ett nytt engagemang men kan inte nu tänka sig hur det skulle kunna ta sig uttryck.

Berättelsen ovan är ingens men skulle kunna vara många. I mötet med de personer som intervjuats i denna artikel har liknande bilder av vägen till, livet i och vägen bort från Knutby vuxit fram. Varje berättelse är unik men alla har drag som liknar berättelsen om Lisa.

Syftet här är att låta några av de tidigare aktiva medlemmarna i Filadelfiaförsamlingen i Knutby komma till tals. Genom deras berättelser är målet att försöka förstå hur de hamnade i Knutbyförsamlingen, hur de idag ser på livet där och då samt hur de tagit sig vidare efter att församlingen lagts ner. Målet är alltså att teckna en bild av människornas resa till, i och ut från Filadelfiaförsamlingen i Knutby. De frågor som artikeln vill söka svar på är:

Vad var det som fick människor att ansluta sig till Filadelfiaförsamlingen i Knutby?

Hur ser dessa människor i dag på livet i församlingen i Knutby?

Hur beskriver de sitt religiösa liv i dag?

Material och metod

Artikeln bygger på intervjuer med tidigare medlemmar i gruppen. Arbets sättet är kvalitativt, induktivt och det är informanternas berättelser som genererar undersökningens teman. Intervjuerna har utgått från en frågeguide och har genomförts som halvstrukturerade livsvärldsintervjuer med hjälp av olika typer av digitala redskap.¹ Intervjuerna har antecknats och därefter blivit partiellt transkriberade.² I några fall har intervjupersonen fått frågeguiden och svarat skriftligt på frågorna. Intervjuerna är genomförda mellan november 2020 och februari 2021.

¹ Principer för detta arbetssätt har hämtats från Kvale & Brinkmann 2014.

² Principer för detta arbetssätt hämtas från Eleanor McLellan m.fl. 2003.

Informanterna är tillfrågade utifrån ett målinriktat strategiskt urval.³ Materialet utgör inte underlag för en statistisk analys men bredden av informanter ger möjlighet till en samlad bild som kan sägas ha generella drag. I urvalet av informanter har målet varit att ha personer med olika placering i förhållande till församlingens ledning. Konkret innebär det att en del av personerna fanns med i församlingens informella ledning, det så kallade "bordet" och andra gjorde det inte. De personer som tillfrågades var själva i vuxen ålder när församlingens utveckling tog fart under andra halvan av 1990-talet. Konkret innebär det att alla informanter nu är över 40 år gamla.

Personerna som intervjuats har funnits med i de kända nätverken av tidigare medlemmar kring församlingen och urvalet har gjorts utifrån god kännedom om dessa nätverk. När frågan om medverkan ställdes har informanterna fått både hela projektet och intervjuundersökningen beskrivna för sig. Alla tillfrågade har beretts möjlighet att ställa frågor om undersökningen innan man tagit ställning till medverkan. Av de ursprungligt tillfrågade personerna har en övervägande majoritet tackat ja till att ingå i undersökningen.

Bland de 13 informanterna är åtta kvinnor och fem män. Fyra ingick i den innersta kretsen av ledare, tre stod den innersta kretsen mycket nära och sex ingick inte i den innersta kretsen. Informanternas åldrar är från 40 till 87 år. Alla informanter utom två har kommit flyttande till församlingen. Sammantaget bedöms gruppen utgöra ett rimligt genomsnitt av Knutbyförsamlingens medlemmar.

Analysen av materialet har en hermeneutisk ansats där målet snarare är att förstå än att förklara. Ambitionen är att låta informanterna komma till tals och låta dessa berättelser få forma bilden som växer fram. För att fördjupa förståelsen av informanternas bild används i avslutningen av artikeln två perspektiv, Peter Strombergs teori om hängivenhetssystem och Fredrik Wenells diskussion om frikyrkan som diasporaeklesiologi.

Författare och förutsättningar

Artikelns tre författare är själva medlemmar i olika Pingstförsamlingar. Två av dem har lång relation till människorna i Knutbyförsamlingen, den ena med pastorskompetens och den andra med psykiatrisk kompetens, båda dessa är involverade i samtalsstöd för personer inom den aktuella

³ Principer för detta arbetssätt hämtas från Byrman 2011 och Polit & Beck 2012.

gruppen. Den tredje författaren är forskare inom praktisk teologi och kyrkovetenskap.

Denna sammansättning av författargrupp ställer en del forskningsetiska frågor, som kort diskuterats ovan, men också frågor om närhet och distans till materialet som ska studeras. Författarnas situering mitt i Pingströrelsen har gett en unik tillgång till material och förståelsehorisonter som annars hade varit svåra att uppnå. Utmaningen har istället varit att upprätthålla en rimlig kritisk distans till materialet. Med anslutning till den hermeneutiska forskningstraditionen har ambitionen varit att inifrån förstå informanternas berättelser eller med Gadamers ord, nå en form av horisontsammansmältning.⁴ Arbetet har sedan utvecklats i linje med Ricoeurs tanke om den hermeneutiska spiralen där den egna lärprocess utvidgat ytan för tidigare förförståelse.⁵ Den återkommande analysen av den egna förförståelsen har lett till både inifrån- och utifrånperspektiv i förståelsen, eller med språkantropologen Kenneth Pikes terminologi, gett analysen perspektiv av både "emic" och "etic".⁶

Vägen till Filadelfia i Knutby

Filadelfia Knutby bildades år 1921. Under stora delar av 1900-talet var församlingen en ganska vanlig Pingstförsamling på landsbygden men under 1990-talet blev församlingen alltmer omtalad och därefter även riksbekant.⁷

Som bakgrund till artikelns intervjuer har medlemsstatistik i Pingströrelsens Årsbok 1987–2003 använts. Där visar det sig att Filadelfia Knutby hade 36 medlemmar år 1990. Sex år senare hade antalet medlemmar stigit till 46 personer. Från 1996 ökade församlingens medlemsantal med mellan 7 och 14 personer varje år fram till år 2001, då församlingen hade 102 medlemmar. Den största ökningen ägde rum 1999–2001, då församlingen ökade med 29 medlemmar.⁸ Medlemsstatistiken visar alltså att det var under åren runt millennieskiftet som den stora tillströmningen skedde. Efter år 2003, då församlingen hade 103 medlemmar, finns inga uppgifter i

⁴ Gadamer 2002, s. 153ff.

⁵ Kristensson Ugglå 2004, s 33; Se även Ricoeur 1976.

⁶ Pike 1990, s. 45.

⁷ Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

⁸ Medlemsstatistiken baseras på uppgifter i *Pingströrelsens årsbok* för gällande år.

Pingströrelsens Årsbok eftersom församlingen då inte längre betraktades som en pingstförsamling.⁹

Frågan är vad som hände efter mordet år 2004? I boken *Knutby inifrån* sägs att "I efterdyningarna av mordet och mordförsöket tappade församlingen medlemmar. Fem personer ville flytta till en annan församling och året därpå lämnade ytterligare elva medlemmar av olika skäl. Samtidigt sökte sig tre nya medlemmar till Knutby."¹⁰

För att fördjupa bilden av församlingens utveckling under 2000-talet har en person med djup inblick i församlingen fram till dess nedläggning intervjuats och gett följande redogörelse:

I slutet av 2016 hade församlingen 96 medlemmar. Cirka en tredjedel av kvarvarande medlemmar hade döpts i församlingen. Där fanns en handfull som kommit till tro i vuxen ålder men merparten var barn och ungdomar vars föräldrar var medlemmar i församlingen. Många barn och ungdomar döptes 2013–2015. De allra flesta av dessa var tonåringar och detta förklarar det höga medlemsantalet 2016, trots att flera lämnade församlingen efter 2004. Många som flyttade till Knutby kom från andra pingstförsamlingar, men även andra samfund fanns representerade. Vissa landskap är överrepresenterade som Värmland, Västergötland, Uppland och Närke. De kom från städer som Kristinehamn, Karlstad, Uppsala och Falköping. Bland dessa kan nämnas pingstförsamlingarna i Uppsala och Kristinehamn.¹¹

En hypotes är att medlemstillströmningen var knuten till personer som fick ledande ställning i Knutbyförsamlingen. Åsa Waldau hade tidigare varit pastor i Uppsala och Helge Fossmo hade tidigare varit pastor i Kristinehamn. Till detta kommer att församlingens mångåriga föreståndare Peter Gembäck kom till Knutby från Falköping.

Under perioden 1997 till 2003 flyttade sex medlemmar in från pingstförsamlingen i Kristinehamn¹², sju medlemmar från pingstförsamlingen i Falköping¹³ och nio medlemmar från pingstförsamlingen i Karlstad¹⁴. De inflyttade från pingstförsamlingen i Uppsala kom till Knutbyförsamlingen

⁹ Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

¹⁰ Gembäck & Sohlander 2020, s. 214–215.

¹¹ Intervju 2021 04 26.

¹² Information från församlingens föreståndare i e-post 2021 03 18.

¹³ Information från församlingens föreståndare i e-post 2021 03 15.

¹⁴ Information från församlingens föreståndare i e-post 2021 04 30. Därtill var det två personer från en annan församling i Karlstad enligt föreståndaren i pingstförsamlingen.

tidigare.¹⁵ Till detta har information hämtats från pingstförsamlingen i Tibro från vilken tre personer kom flyttande till Knutbyförsamlingen.¹⁶

Bland informanterna till denna artikel återspeglas mönstret som här skissats. Den absoluta majoriteten flyttade till Knutbyförsamlingen från andra församlingar i Sverige. I något enskilt fall har informanten vuxit upp i församlingen i Knutby, döpts där och blivit medlem.

Sammanfattningsvis kan konstateras att församlingen växte kraftigt under åren kring millennieskiftet. De nya medlemmarna kom i de flesta fall inflyttande från olika församlingar i Sverige. De som döptes i församlingen var i första hand barn till medlemmar eller personer med koppling till församlingsmedlemmar.

Hur uppstod kontakten med församlingen i Knutby?

I analysen av matrikel och medlemskap har det visat sig att huvuddelen av dem som blev medlemmar i Filadelfia i Knutby kom från andra församlingar runt om i landet. Hur uppstod då kontakten och vad fick dessa personer att flytta till Knutby och ansluta sig till församlingen?

Bland informanterna växer en bild fram som liknar den som tecknats i den inledande berättelsen om Lisa. Kontakten uppstod ofta genom relationella kontakter eller genom att personer i ledande ställning beskrev Knutby, lockade till församlingen och ibland direkt uppmanade till att flytta dit. En tidigare pastor i en annan församling beskriver hur Åsa Waldau under ett besök profeterade "över några ungdomar och sa att de skulle sluta gymnasiet och flytta till Knutby. Detta hände också."¹⁷

Från en annan församling finns en beskrivning av ett liknande förlopp. Åsa Waldau besökte församlingen för att inspirera barn- och ungdomsledare och berättade i samband med detta varmt om församlingen i Knutby. En ledare i den aktuella församlingen talar om hur besöket och tonen förändrades stegvis och ger bilden av att Åsa Waldau förväntade sig att bli trodd, efterföljd och åttlydd.

I början lät det bra, men när Åsa berättade för mig om ringen och att hon var Kristi brud, blev jag tveksam. Jag märkte att Åsa menade att allt hon sa kom från Gud. Hon visade stor omsorg så länge ingen sa emot henne. Därefter blev det stora konflikter. Hon var både charmerande och manipulativ.¹⁸

¹⁵ Information från församlingens medlemsadministratör i e-post 2021 03 19.

¹⁶ Information från församlingens föreståndare i e-post 2021 02 23.

¹⁷ Telefonintervju med pastor från annan församling, 2021 02 15.

¹⁸ Telefonintervju med församlingsledare från annan församling 2020 11 18.

Den relationella grunden för kontakten med Knutbyförsamlingen är inte entydig. Vänskap och relationer kan fungera på flera olika plan. Anders Lundberg visar i anslutning till forskning om vänskap att detta kan förstås både som dygd, tillit och som instrumentell användbarhet men alltid förstådd i sitt sociala sammanhang. Med utgångspunkt från detta är det rimligt att betrakta relationen mellan ledarna i Knutby och de blivande gruppmedlemmarna som föränderlig. Den första kontakten verkar ha byggts på samstämmighet i synen på dygd, karaktär och vad församlingen bör vara. Detta övergår sedan i en relation bygd på tillit och överlåtelse för att senare instrumentaliseras till användbarhet. I vilken grad ledare, som Åsa Waldau, från början såg relationen som instrumentell kan artikelns material inte svara på.¹⁹

De blivande medlemmarnas kontakt med församlingen i Knutby uppstod oftast genom att personer i ledande ställning beskrev situationen lockande och tecknade bilden av en församling i ett idealtillstånd, inte sällan mot en mörkare bakgrund av hur andra församlingar beskrevs.²⁰ Det är troligen av betydelse att Åsa Waldau under senare delen av 1990-talet verkade som resande förkunnare inom Pingströrelsen och därigenom besökte olika församlingar.²¹

Att komma till Filadelfia i Knutby

För flera av informanterna blev träningskolan som den kallades den konkreta orsaken till att flytta till Knutby. Knutbyförsamlingen drev en kortare bibelskola tre gånger om året till vilken deltagare från hela Sverige inbjöds.²² En av informanterna hade tidigare haft kontakt med Waldau i sin hemförsamling. Efter ett år på en annan bibelskola kontaktade hon Åsa Waldau, som berättade om församlingen i Knutby och om träningskolan.

Jag kände direkt att jag ville åka dit en månad. Jag var välkommen! Och efter det sista året kände jag mig så glad. Jag sa till en vän, att jag tror att jag kommer flytta dit [...] Under månaden i Knutby gick jag med önskan att Åsa skulle fråga mig om jag ville flytta till Knutby. En dag sa hon: - Får vi behålla dig? Ja, sa jag utan att tveka.²³

¹⁹ Lundberg 2008.

²⁰ Intervju 4; 12 samt telefonintervju med församlingsledare från annan församling 2020 11 18.

²¹ Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

²² Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

²³ Intervju 4.

Överlag verkar flyttandet till Knutby ha byggt på olika relationella förutsättningar. Waldaus roll som resande förkunnare vidgade kontaktytan och för några av informanterna är det just genom detta som kontakten med Knutbyförsamlingen etableras.²⁴

Väl i Knutby är bilden från informanterna samstämmig gällande församlingens mottagande. De upplevde "ett varmt mottagande, med öppna armar. Jag blev omhändertagen och man var intresserad av mig som person".²⁵ Omdömen som "värme, äkta omtanke, äkta omsorg"²⁶ är vanliga eller att det var en "fin, glad och trevlig församling med bra gemenskap"²⁷. Det är också tydligt att ledarna formar bilden av denna församling som en speciell gemenskap. Knutbyförsamlingen uppfattades som något annat än andra församlingar och skillnaden var som att "gå från kallt till varmt".²⁸ Man uppfattade en radikal efterföljelse till Jesus, en plan för församlingens tillväxt och att de nya medlemmarna involverades i denna som gåvor från Gud.²⁹

Livet i Filadelfia i Knutby

I informanternas berättelser finns olikheter och nyanser. Men det finns också stor samstämmighet i ett antal övergripande drag. Alla talar om värmen och välkommandet men också hur tonen hårdnade och gemenskapen slöts. I denna avdelning är målet att teckna bilden av hur dessa tidigare medlemmar nu uppfattar det liv man då levde i församlingen i Knutby. Detta görs först med fokus på församlingslivet sedan med fokus på privatlivet.

Livet i församlingen i Knutby

Det första som blir uppenbart i informanternas berättelser är Åsa Waldaus framträdande roll. Deras bild av församlingen är att det mesta kretsade

²⁴ Intervju 4; 6; 9.

²⁵ Intervju 13.

²⁶ Intervju 5.

²⁷ Intervju 3.

²⁸ Intervju 4.

²⁹ Intervju 4; 5; 9; 12.

kring henne. Den första tiden efter det att Åsa Waldau kom till församlingen var positiv.³⁰ Här ges hänvisningar till god utveckling i församlingen med många nya medlemmar och en frisk och ungdomlig ton.³¹ Några år in på 2000-talet hårdnade tonen och kraven på helgelse, efterföljelse och lydnad ökade. Med åren stegrades kraven men det bestående var att församlingens liv, enligt informanterna, kretsade kring Åsa. Hennes uppfattningar blev vägledande och hennes "mående blev det centrala. Allt skulle göras för att hon skulle må bra."³² "Hon skulle tas om hand, man skulle älska henne, göra henne glad och nöjd och ge henne gåvor."³³

*Allt blev styrt från Åsa. Vi blev tillsagda vilken litteratur, vilka tidningar och vilken musik vi skulle ta del av och vilka vi skulle umgås med, vilka församlingar och kyrkor vi fick gå till.*³⁴

Gudstjänsterna beskrivs som i långa stycken härliga och medryckande samlingar med mycket engagemang, sång och glädje. Flera refererar till att predikningarna kunde vara långa, ibland mer än en timme, men att gudstjänsterna ändå i början var positiva erfarenheter.³⁵ En informant sammanfattar beskrivningen av gudstjänsterna med orden "sång och musik, predikan, bön och fika".³⁶ En annan säger om gudstjänsterna.

*De var medryckande. Predikningarna var spännande, intressanta, utmanande. Åsa hade direktkontakt med Jesus. [...] Kim hade visioner [...] Helge framställde sig som en lärare. Han var rolig och jordnära. Alla var brinnande och engagerade. Församlingen var det bästa stället i världen. Så här skulle det vara.*³⁷

Med tiden hårdnade tonen i gudstjänsterna och tillrättavisningarna ökade. Det var inte riktigt möjligt att utebli från samlingarna samtidigt som det ökande trycket för någon skapade ångest för att gå på gudstjänst.³⁸ Allt fler områden beskrevs som en andlig kamp där djävulens ständiga närvaro

³⁰ Intervju 1.

³¹ Intervju 2.

³² Intervju 7.

³³ Intervju 13.

³⁴ Intervju 3.

³⁵ Intervju 5; 9; 11.

³⁶ Intervju 8.

³⁷ Intervju 12.

³⁸ Intervju 11.

målades ut.³⁹ Detta formade en förkunnelse som präglades av långtgående överlåtelse som var både lockande och skrämmande.⁴⁰

Det var ett allvar i Åsas undervisning som ibland kunde vara skrämmande och gav en bitter eftersmak. Det gällde att följa Jesus och lämna allt.⁴¹

En dimension av den totala överlåtelsen i att lämna allt handlade om att ge upp sitt eget liv. Detta förstärktes av förväntan på Jesu snara återkomst. En särskild aspekt av detta, som påverkade hela församlingen, var förväntan på att Åsa snart skulle lämna dem och "gå hem" eller "tas hem". Alla väntade på detta och levde i denna förväntan.⁴²

Utöver gudstjänsterna var församlingen indelad i "team" som möttes i hemgrupper en gång i veckan. Dessa samlingar i hemmet beskrivs i termer som liknar beskrivningar för andra motsvarande församlingsmiljöer. Samlingarna präglades av bön, undervisning, gemenskap och fika.⁴³ Ledarna i dessa grupper fick med tiden ett ökande ansvar som av några informanter beskrivs som direkt social kontroll.

Om man inte kunde komma en kväll behövde man kolla av det med cellgruppsledaren först så att det var okej att man gjorde något annat. Det hade att göra med att det skulle rapporteras till Åsa sen, har jag fått förstått efteråt.⁴⁴

I den ökande sociala kontrollen blev teamledarnas roll i församlingens hierarki allt viktigare. Detta verkar bygga dels på att teamen utvecklades till arbetsgrupper för verksamhet och uppgifter i församlingen, dels på att teamledarna hade en roll mellan ledningen och medlemmarna på ett sätt som skulle kunna beskrivas som en "linjeorganisation".⁴⁵ Hierarkin handlade om makt och underordning men verkar också ha präglats av en kultur av att hedra "överordnade".⁴⁶

Man skulle underordna sig teamledaren som var under nästa nivå, äldste, som var under pastorerna och Åsa var överst. Man skulle inte vända sig nedåt för att

³⁹ Intervju 3.

⁴⁰ För en mer utförlig analys av förkunnelsen i församlingen se kapitlet "Lärorna i Knutby", s. 115 i denna skrift.

⁴¹ Intervju 4.

⁴² Intervju 13.

⁴³ Intervju 7; 9.

⁴⁴ Intervju 5.

⁴⁵ För en mer utförlig analys av förkunnelsen i församlingen se kapitlet "Lärorna i Knutby", s. 115 i denna skrift.

⁴⁶ För en utförligare beskrivning ledarskapet, se kap. "Ledarskap, makt och legitimering" s. 83 i denna volym.

få råd och stöd utan alltid uppåt. Man skulle alltid vara till hjälp för den som var högre. Genom teamen visste man vilken position man hade.⁴⁷

Bilden som växer fram är en församling i febril aktivitet. Flera av verksamheterna kan beskrivas som klassiska i en frikyrkokontext. Här finns barnverksamhet både på helger och veckokvällar. Det är sång- och musikaktiviteter både som övningar och i samband med gudstjänster och samlingar. Till detta kommer praktiska aktiviteter som fika, luncher, gemenskaps-samlingar och den i många församlingar arrangerade second hand-verksamheten. Det verkar även som att byggnaderna krävde en hel del engagemang i form av renoveringar och ombyggnationer. Detta gällde såväl församlingens som ledarnas och i viss mån även andra medlemmars byggnader.⁴⁸

Det var ständigt aktiviteter på gång. Alla veckans dagar hade något på programmet. Det var musikkvällar, grillkväll, bibelkväll, hemgrupper och mängder med byggprojekt. Ombyggnader och renoveringar. Massor av praktiskt arbete.⁴⁹

Utöver de löpande aktiviteterna hade församlingen två återkommande event. Det ena var den månadslånga träningsskolan, en sorts praktisk bibelkurs. Under de första åren genomfördes denna tre gånger om året och senare en gång om året under sommaren. Detta var perioder som ställde höga krav på medlemmarnas engagemang inte minst när det gällde praktiska sysslor. En lite mer udda aktivitet i ett frikyrkoperspektiv var de återkommande Spa-helgerna. Dessa sträckte sig från fredag till söndag och ställde mycket höga krav på volontärernas lojalitet och aktivitet. Genomgående hos informanterna är att det fanns en trötthet på aktivitetstakten och inte minst på de långt drivna kraven på lojalitet.

Först var det en glädje. Det var bara en teamgrej. Sedan blev det alltmer och det blev för mycket. Det blev mer eller mindre ett tvång. Uppgifterna skulle bli finare och bättre hela tiden. Det var i allt. Från fika till äldstekåren, det skulle vara värdigt och fint. Då blev det jobbigt. Alla skulle vara med.⁵⁰

Förhållandet mellan församlingsliv och privatliv

Utifrån beskrivningarna av församlingens liv och verksamhet är det intressant att fråga sig hur de tidigare medlemmarna uppfattar förhållandet

⁴⁷ Intervju 12.

⁴⁸ Intervju 6; 13.

⁴⁹ Intervju 7.

⁵⁰ Intervju 12.

mellan församlinglivet och privatlivet. Frågorna gäller både familjeliv, arbetsliv och fritid.

De flesta informanterna talar om hur den höga aktivitetstakten inverkade på familjelivet. Församlingsverksamheten gjorde att det inte fanns mycket "tid för familjeliv utan allt gick på löpande band. Varje dag och helg, varje vecka gick till församlinglivet."⁵¹ Tron kan inte begränsas till församlingens aktiviteter utan ligger till grund för hela livet. Men med förväntan på långtgående överlåtelse och lojalitet minskade "skillnaden mellan privatliv och församlingliv. Till sist fanns det ingen gräns."⁵²

En dimension av familjelivet som var utmärkande gällde hur relationen med familj och släkt utanför församlingen skulle hanteras. Det fanns en förväntan på att begränsa kontakten med familj, släkt och vänner på andra orter. Ett av skälen till detta var att det "ansågs bäst att alltid vara i Knutby och jag skulle 'missa' en massa då jag reste i väg. Det var min skyldighet att då ta reda på vad som sagts under predikan och övrigt då jag kom hem."⁵³ Ett annat skäl till att "bryta med sina familjer och gamla vänner [var att] dåliga släktband var tvungna att kapas."⁵⁴ Flera informanter säger att det talades mycket om att inte ha "kontakt med föräldrar och släktingar [...] Knutbyförsamlingen var den nya familjen."⁵⁵

I andra berättelser om församlinglivet i Knutby finns vittnesbörd om mer eller mindre arrangerade äktenskap. Detta är inget som framkommer från informanterna i denna undersökning. Det betyder inte att detta inte förekom men att det av olika skäl inte blivit aktuellt i dessa intervjuer. Det som däremot är klart är att familjelivet påverkats i mycket hög grad av församlingens verksamhet. En informant summerar och säger att "många familjer lämnade bort sina barn en stor del av tiden i Knutby och jag tror inte många hade så mycket till äktenskap de sista tio åren."⁵⁶ Bilden av församlingens syn på äktenskap och familjeliv är svårtolkad. Här finns en uttalad konservativ äktenskapssyn men samtidigt en praktik som närmast liknar ett kollektiv. Detta kan uppfattas som att församlingens praktiker kring samlevnad och familjeliv utmanar de uttalade idéerna om kärnfamiljen som norm.

⁵¹ Intervju 6.

⁵² Intervju 12.

⁵³ Intervju 5.

⁵⁴ Intervju 11.

⁵⁵ Intervju 7.

⁵⁶ Intervju 11.

I linje med efterföljelsens logik uppfattades inte arbetsliv och församlingens liv som separata sfärer. Medlemmarna var församlingens representanter var de än var och arbetslivet kunde beskrivas som ett skyltfönster för tron och församlingen. En av informanterna uttrycker att det var viktigt "att vara goda förebilder och 'kristusbrev' på våra arbetsplatser".⁵⁷ Detta kan inte sägas vara specifikt för Knutbyförsamlingen utan en vedertagen uppfattning inom stora delar av frikyrkan. Församlingen är människorna som tillsammans tror och församlingen gestaltas inte bara när man kommer samman i kyrkolokalen utan finns närvarande överallt där församlingens medlemmar finns i linje med en kongregationalistisk syn på församlingen.

I takt med att tempot i församlingens verksamhet ökade blev arbetslivet för en del av informanterna som en välbehövlig paus. Det uppfattades som "en oas för oss"⁵⁸ och någon talar om att arbetet inte var något "som kommenterades bara man var på plats när det var olika projekt på gång".⁵⁹

Det som blir speciellt i informanternas berättelser är hur församlingen får ett så radikalt företräde och hur församlingens ledarskap har detaljerade synpunkter på medlemmarnas yrkesval. Flera informanter berättar om hur ledare i församlingen, framför allt Åsa Waldau, hade synpunkter på yrkesval och till och med specifika frågor om att söka det ena eller det andra arbetet.⁶⁰ Detta företräde för församlingen innebar också att arbetslivet skulle anpassas efter församlingen och dess behov.

*Jag fick arbeta men behövdes det något av mig i församlingen så skulle man sjukskriva sig, något jag gjorde någon enstaka gång.*⁶¹

När informanterna får frågor om fritid är svaren helt entydiga att all ledig tid ägnades åt och i församlingen. Den löpande och av församlingen arrangerade verksamheten la beslag på i stort sett all fritid. Till detta kom att nya projekt och olika typer av förberedelser och iordningställande ställde stora krav på medlemmarna. Aktivitetstakten verkar eskalera och även om de "första åren var bra så från 2005 fanns ingen fritid längre. All tid gick åt till Åsa och olika projekt i församlingen."⁶²

⁵⁷ Intervju 9.

⁵⁸ Intervju 10.

⁵⁹ Intervju 7.

⁶⁰ Intervju 4; 8; 11; 12.

⁶¹ Intervju 11.

⁶² Intervju 12.

Jag skulle säga att fritid i stort sett inte existerade om man med fritid menar fritid så som det är tänkt, det vill säga avkoppling och rekreation.⁶³

Förhållandet mellan församlingen och dess ledning

I informanternas berättelser om livet i Knutbyförsamlingen finns drag som väcker frågor om varför man stannade kvar i gemenskapen. I flera andra sammanhang har gruppen beskrivits utifrån sektens logik.⁶⁴ Det finns stor anledning att diskutera livet i Filadelfiaförsamlingen i Knutby i ljuset av teorierna om sekter men det är inte uppgiften här. Däremot väcker berättelserna frågor om medlemmarnas syn på och förhållande till församlingens ledare. I denna del kommer därför diskussionen att föras om hur informanterna såg på ledningen, på regler och disciplinering samt hur man uppfattar att olika läror tog form i församlingen.

Knutby Filadelfia var en vanlig pingstförsamling med traditionell ledningsstruktur där föreståndaren tillsammans med äldstekåren utgjorde församlingen ledning.⁶⁵ Den strukturen förändras succesivt under 1990-talet. En av de äldre informanterna vars make tidigare varit församlingsledare beskriver att "församlingen mer och mer togs över av de yngre ledarna [... och att de] blivit en så stark grupp att det inte gick att påverka dem. De träffades före de ordinarie samlingarna och gjorde upp om frågorna. När sedan alla träffades, var besluten redan färdiga."⁶⁶

Medlemmarnas syn på ledningen

I likhet med den inledande berättelsen om Lisa talar informanterna om hur respekten och förtroendet man i början hade för ledningen stegvis, och som det verkar obemärkt, övergick till blind lydnad. En informant beskriver processen med orden, "först respekterad, sen spårade det ur".⁶⁷ Förtroendet hade grundlagts genom att "man såg upp till ledningen, litade

⁶³ Intervju 8.

⁶⁴ Peter Gembäcks bok refererar i titeln till församlingens utveckling som en resa mot att bli en sekt, Gembäck & Sohlander 2020. Samma sak sker i ljudboken *Knutbyflickan*, Kuling 2020. I sektpodden samtalar en av de tidigare Knutbypastorerna med psykoterapeuten Rigmor Robèrt om församlingen utifrån sektens logik.

⁶⁵ Se vidare kap. "Ledarskap, makt och legitimering" s. 83 i denna volym.

⁶⁶ Intervju 1.

⁶⁷ Intervju 10.

blint på ledarskapet och uppfattade att de ville väl och hade insikt i andliga frågor.”⁶⁸ Just tilltron till att ledarna hade en högre kunskap och tydligare hörde Guds röst var en viktig faktor. Man uppfattade att ”de hörde Gud tala för det var det de sa”.⁶⁹ En del menade även att ”det var bra att pastorererna bestämde hur Bibeln skulle tolkas. Då slapp man tänka själv.”⁷⁰

Förtroendet övergick i lydnad men respekten verkar inte ha varit ömsesidig. Bilden växer fram av ett hierarkiskt ledarskap som är slutet och som med den tillskansade auktoriteten styr, korrigerar och tillrättavisar medlemmarna på många av livets områden. Ledningen beskrivs som ”fast och beslutsam men hela tiden korrigerande och tillrättavisande”.⁷¹ Transparensen beskrivs närmast som obefintlig och ”de personer som ifrågasatte lämnade alltid församlingen till slut, men det hette att de valde att lämna. Man fick sällan någon riktig förklaring utan bara en luddig en.”⁷²

*Jag trodde att de hörde Gud tala för det var det de sa, och de tålde i princip inget ifrågasättande eller tillrättavisning.*⁷³

Bland informanterna finns flera som själva ingått i församlingens ledarskap både i det så kallade ”bordet” och i församlingens styrelse. I deras berättelser stärks bilden av en strikt hierarki där församlingen i princip styrdes av en mycket liten och sluten krets. Bland alla informanterna inklusive de med ledande ställning tecknas bilden av att alla agerade utifrån rädsla för repressalier och att systemet gjorde även personer i ledande ställning till fångar. Tanken går till bibeltexten om ”att gå allt längre på vägen mot fördärvet, på en gång bedragare och bedragna.”⁷⁴

I anslutning till det tidigare sagda måste frågor ställas kring hur den långt drivna kontrollen och disciplineringen ska förstås. Hur ser informanterna på att medlemmarna i församlingen lät sig bli så dominerade, styrda och kontrollerade av ledningen?

⁶⁸ Intervju 12.

⁶⁹ Intervju 5.

⁷⁰ Intervju 7.

⁷¹ Intervju 6.

⁷² Intervju 5.

⁷³ Intervju 5.

⁷⁴ 2 Tim 3:13, Bibel 2000. I översättningen från 1917 används i stället begreppet förvilla.

Församlingens disciplinering av medlemmarna

Med grund i ledarskapets starka ställning i förhållande till medlemmarna, formades i församlingen en kultur av vägledning, tillrättavisning och bestraffning. Flera informanter uppfattar att denna disciplineringskultur åtminstone till en början hade goda avsikter. Grunden var att man som gemenskap ville lyda Gud. Detta gestaltades i livsstil och helgelse och ledarskapet hade auktoriteten att både forma och vidmakthålla systemet.

Alla informanter beskriver hur denna gemensamma längtan efter helgelse och efterföljelse övergick till kontroll, maktmissbruk och i vissa fall ren pennalism. Ett av de tydligaste uttrycken för detta var bruket att peka ut olika personer som "fel". Den som pekades ut som "fel" hade antingen gjort något som inte låg i linje med församlingens beteendekod enligt ledningen eller gett uttryck för en attityd som var misshaglig. Detta verkar ha kunnat gälla allt från konkreta handlingar till mycket subtila uttryck. Kriterierna för vad som var fel var inte klart för medlemmarna och hanteringen av detta uppfattas som mycket nyckfull. "En efter en blev 'fel'. Hög som låg. Allting eskalerade. Det kändes så nyckfullt."⁷⁵ En informant beskriver "hur Åsa bar hand på andra. Allt fler gjorde samma sak mot varandra. Det blev alltmer regelbundet. De såg på hur medlemmar blev bestraffade och fick order av Åsa att utdela bestraffningar. Det var svårt att förstå att Anden, Guds helige Ande som var godhet, kunde komma och säga att man skulle slå andra."⁷⁶

Bland alla saker som skulle kunna kommenteras är det två saker som här blir aktuella. Det ena är att disciplineringen verkar ha byggt på rädsla. De flesta i församlingen var rädda för att själva bli utpekade som "fel". Detta ledde till att man spelade med i dessa uteslutningsmekanismer.⁷⁷ Det andra är att personen i fråga inte alltid fick veta vad som var fel. Det skulle man själv komma fram till genom att rannsaka sig själv och lyssna till Guds tilltal. Detta förfaringssätt ökade osäkerheten och förstärkte ledningens makt över medlemmarna.

*Man kände en utsatthet. [...] Det var förnedring och straff. Men det var rätt väg. Någon hade sett dig och bedömt dig.*⁷⁸

⁷⁵ Intervju 4.

⁷⁶ Intervju 12.

⁷⁷ Intervju 13. Nästan alla informanter har med detta perspektiv men kommer tydligt till uttryck här.

⁷⁸ Intervju 12.

När informanterna diskuterar detta är den återkommande reflektionen att detta handlade om makt. Genom att utsätta i stort sett alla medlemmar, inklusive många i ledningen, för disciplinering och att utpekade som "fel" tvingades alla till lydnad och underkastelse. Redskapet för detta var, förutom auktoritet och repressalier, ett långtgående andligt maktmissbruk. Ledningen kunde med hänvisning till auktoritativa källor som Bibeln och en andlighet med gudomliga tilltal tvinga medlemmarna till underkastelse på grunder som medlemmarna själva ställde sig bakom. Detta sätt att utöva makt där ledningens auktoritet kombineras med deltagarnas underkastelse och accepterande av auktoriteten liknar det Foucault kallar självdisciplinering.⁷⁹

Fruktan och rädsla styrde det hela. Kritiserade man eller ifrågasatte ledningen på något sätt, blev man utesluten ur gemenskapen. I längre eller kortare perioder var alltid någon "fel" och fick då inte vara med. Det var det värsta som kunde hända. Vart skulle man ta vägen? [...] Grunden var alltså rädsla och fruktan att bli utstött. Alla var rädda för att bli övergivna.⁸⁰

Detta kan beskrivas som ett system med få ansvariga men många medskyldiga. Martin Luther King formade uttrycket att "den stora tragedin inte är de onda människornas brutalitet utan de goda människornas tystnad". Detta är tillämpligt i förhållande till Knutbyförsamlingens maktstrukturer. Mycket få kunde utforma dem, nästa alla utsattes för dem men alla som var kvar i församlingen medverkade till att upprätthålla systemet.

Jag kan inte påstå att det var uttalat att någon skulle utfrysas, men det blev effekten av att någon ledare [...] på något sätt i något samtal uttalat det. Jag skulle vilja kalla det för mekanismer och dessa utlöstes för att skydda sig själv från att hamna i onåd.⁸¹

De specifika lärorna i församlingen

En av de mer spektakulära dimensionerna av ledarstrukturen gäller frågan hur de minst sagt ovanliga lärorna som fanns inom församlingen kunde formas och få fäste. Här är inte platsen att teologiskt reda ut församlingens teologi⁸², inte heller att göra en analys av församlingens ledarsyn.⁸³ Däre-

⁷⁹ Se vidare Foucault 2017.

⁸⁰ Intervju 7.

⁸¹ Intervju 8.

⁸² För detta se kap. "Lärorna i Knutby", s. 115 i denna volym.

⁸³ För detta se vidare kap. "Ledarskap, makt och legitimering" s. 83 i denna volym.

mot framkommer i intervjuerna hur medlemmarna påverkades av ledarskapets agerade när dessa nya läror skulle formas, förankras och vidmakthållas.

Ett av läroområdena som lyfts av informanterna gäller livsstilsfrågor. Det har tidigare framkommit att församlingen drev en långtgående ambition gällande renlevnad. Det gällde att leva rent och helgat dels för att det uppfattades vara i linje med vem Gud var, dels för att inte dra synd, dom och förkastelse över sig. Detta ledde till praktiker för hur synd skulle bekännas. Informanterna ger uttryck för hur man höll koll på både sig själv och andra, man var "väldigt nitisk att bekänna synder. Nästan alla ofördelaktiga tankar som for igenom mitt huvud, lämnade mig ingen ro förrän jag bekänt dom för någon."⁸⁴

Som en del av detta fanns en mycket konservativ syn på genus som låg till grund för relationen mellan man och kvinna där "kvinnan alltid skulle fråga sin man om allt".⁸⁵ Det möjligen märkliga är hur frågor om sexualitet hela tiden verkade vara närvarande och skapa intresse. En av informanterna blev uppmanad att behärska sina lustar genom att se på pornografisk film.⁸⁶ En annan informant med god inblick i den innersta kretsen menar att majoriteten av ledarna levde med utomäktenskapliga sexuella förbindelser.⁸⁷ Hela detta spänningsfält mellan den höga hållningen av konservativ moral och bilden av den sexuella lössläpptheten skulle förtjäna ett eget studium och en fördjupad analys. Tidigare i artikeln konstaterades att praktiken kring familjeliv utmanade idén om kärnfamiljen. På ett motsvarande sätt verkar praktiken kring sexualiteten utmana de konservativa idéerna om sexuell återhållsamhet. Här skulle paralleller kunna dras till grupper som Children of God med den skillnaden att i Knutbyförsamlingen gjordes aldrig den sexuella lössläpptheten till uttalad norm.⁸⁸

Den mest omtalade lärokonstruktionen kring Knutbyförsamlingen är den om Kristi brud. Detta bibliska begrepp, som genom kristendomens historia oftast tolkats bildligt och kollektivt, tolkades här konkret och individuellt gällande en specifik person. Detta ledde till att relationen mellan

⁸⁴ Intervju 4.

⁸⁵ Intervju 5.

⁸⁶ Intervju 12.

⁸⁷ Intervju 7.

⁸⁸ För Children of God se vidare boken *De oskuldsfulla*, Jones 2008.

Kristus och bruden tolkades fysiskt med tydliga sexuella undertoner.⁸⁹ När bilden av Kristi brud kopplades till en mänsklig person fick det även konsekvenser för hur medlemmarna såg på Jesus och att "Jesus var inte längre min, utan bara Åsas."⁹⁰ Kristologin betonade Jesu mänskliga drag på ett sätt som ledde till att tron på treenigheten upplöstes och läran om Jesu gudom omprövades.⁹¹

Teologin präglades alltmer av egna bibeltolkningar. Jesus var en man. Treenigheten var fel, då det inte finns som begrepp i Bibeln. Det var ingen stor grej. Det stod ju så tydligt i Hebreerbrevet att Gud är upphöjd över allt och därför är Jesus människa.⁹²

När dessa tankar tog form och skulle förankras blev ledarskapets auktoritet åter tydlig. Tidigt i processen var det Waldau och Fossmo som mejslade fram läror. Senare var det Waldau och Fält som i fallet med Domaren och fångvaktaren.⁹³ Bilden som informanterna ger av detta visar att man prövade sig fram men att initiativet kom från den yttersta ledningen. Några principer som verkar ha varit vägledande gäller först bibel användningen. Det är uppenbart att tanken föregick texten vilket ledde till en instrumentell bibel användning.⁹⁴ Det andra som blir uppenbart är att läror formades för ledarskapets egna syften. Möjligen kan det avgränsas ytterligare till syften som gällde Åsa Waldau. Den fråga som kan ställas är hur en hel gemenskap i så hög grad kunde ställa en person så starkt i centrum.

Åsa var Kristi brud och Jesus var bara för henne. [...] Man skulle inte be till Jesus. Han var Åsas. De vanliga medlemmarna fick be till Gud.⁹⁵

Jag tror nu i efterhand att läror formades utifrån Kristibrudläran och i dess mörka, förvirrade miljö kom det egna förordna läror, som skulle passa in för Åsas syften och maktspel. Vi blev brickor i spelet.⁹⁶

⁸⁹ I boken *Lewis resa* av P O Enqvist tecknas liknande drag hos de många ogifta unga kvinnorna i den tidiga Pingströrelsens församlingar. Där blev den däremot aldrig individualiserad eller konkretiserad. Enqvist menar däremot att sexualiteten finns nära den emotionellt präglade pentekostala spiritualiteten.

⁹⁰ Intervju 4.

⁹¹ För detta se vidare kap. "Läror i Knutby", s. 115 i denna volym

⁹² Intervju 7.

⁹³ Intervju 13.

⁹⁴ För detta se kap. "Hör vad Anden säger!", s. 159 i denna volym.

⁹⁵ Intervju 13.

⁹⁶ Intervju 6.

Vägen vidare efter livet i Filadelfia i Knutby

Filadelfiaförsamlingen i Knutby upplöstes 2018. Händelserna under 2016 när det uppdagades att en av de yttersta ledarna "sexuellt utnyttjat en person i beroendeställning" blev ett tydligt steg mot nedläggning av församlingen.⁹⁷ "En del valde att lämna församlingen nästan omedelbart. Andra valde att stanna kvar och hade hopp om att nu kan allt bli bra i församlingen när Åsa och Urban är borta. Jag fick ganska snart en känsla av att vara förbrukad. [...] Jag hade gett allt. Jag hade inget kvar att ge."⁹⁸ Vägen ut var för de flesta kantad av stora svårigheter. Några beskriver hur man "inte mäktade vara kvar"⁹⁹, andra hur man "utsattes för utfrysning".¹⁰⁰ En informant sammanfattar de olika känslor och upplevelser som uppbrottet innebar:

*Tårar, rädsla, vånda, bön och samtal. Smärta, sorg, besvikelser, vrede, mer rädsla och vånda, men också känslor av frihet, ljus och hopp, LIV och ny luft att andas. Reflektion, tårar, mer smärta och sorg, skam och skuld, tårar, återförening, förlåtelse, kramar, hopp och framtidstro. Euforisk lycka, smärta och skam parallellt."*¹⁰¹

Informanterna har alla gett sitt yttersta i församlingens liv och i de flesta fall under många år. Erfarenheterna från Knutby har satt djupa spår i hur man idag ser på församling och engagemang. De flesta kan se tillbaka och minnas glädjen i det helgjutna engagemanget men de ser också avigsidorna med den blinda lydnaden och utfrysningmekanismerna. Några har hittat nya gemenskaper att bli en del av trots att man inte trodde "att vi skulle gå med i någon församling igen."¹⁰² Andra trevar sig fram mellan olika gemenskaper "men är ännu inte medlem."¹⁰³ Ytterligare andra har numer svårt att se ett aktivt församlingsengagemang som en möjlighet och vill ta det "sakta i backarna".¹⁰⁴

Gemensamt för de flesta informanterna är att de reagerar starkt på personer som vill utöva auktoritet. De hänvisar till erfarenheterna från

⁹⁷ Intervju 7. Se vidare kap. "97 år av 'fri verksamhet'", s. 53 i denna volym.

⁹⁸ Intervju 4.

⁹⁹ Intervju 13.

¹⁰⁰ Intervju 3; 10.

¹⁰¹ Intervju 9.

¹⁰² Intervju 10.

¹⁰³ Intervju 6.

¹⁰⁴ Intervju 9.

Knutby och ger uttryck för att man i dag är känslig för allt ledarskap som kan uppfattas som auktoritärt. Det kan handla om att det "liknar eller påminner mig om styrande eller tvång".¹⁰⁵ Det man söker är miljöer "där det inte är en hierarki".¹⁰⁶

Jag orkade inte med stora sammanhang med karismatiska ledare, det reagerar jag starkt på, speciellt vissa manér från talastolen som att alla ställer sig upp och säger i kör eller vissa andra uttryck. Jag kan till och med reagera på hur man gestikulerar eller betoningen av ord eller viss jargong."¹⁰⁷

Sammanfattningsvis ser man att det hos flertalet av informanterna finns en öppenhet för att besöka en ny församling, men det är ett längre steg att på nytt bli medlem. De är mycket känsliga för vilket bemötande de får i den nya församlingen och de reagerar starkt på uttryck som liknar eller påminner om det man upplevde i Knutby. De söker gärna en mindre gemenskap där de kan känna sig trygga och det är viktigt med gemenskap och vänskap. Erfarenheterna hos de tidigare medlemmarna i Knutbyförsamlingen väcker en mer generell fråga om vad det förväntas innebära att vara medlem i en församling.

Det är troligt att gruppen av informanter i denna studie inte är helt representativa för alla tidigare medlemmar i Knutbyförsamlingen. Dessa informanter har aktivt valt att medverka och kan därför betraktas som öppnare och mindre skadade av erfarenheterna. En av informanterna ger uttryck för just detta.

Många orkar inte ens med att ta sig till en kyrka eller ens lyssna på en predikan för det är så mycket som är infekterat. De flesta jag pratat med orkar inte engagera sig någonstans om de möjligtvis orkar gå till en kyrka."¹⁰⁸

Trots detta talar de flesta informanterna om att de fortfarande har sin "tro kvar, men den har fått sig en törn".¹⁰⁹ De vill förstå vad som blev fel i Knutby och hitta en tro som håller efter deras erfarenheter. Vägen till detta uttrycks på olika sätt och har fordrat bearbetning för att se vad som kan finnas kvar efter alla tillägg och osundheter. Informanterna kan uttrycka att man "vill bort från irrlärorna i Knutby och hitta [sin] barnatro [... och] inte bli fastlåst i teologiska satser".¹¹⁰

¹⁰⁵ Intervju 13.

¹⁰⁶ Intervju 4.

¹⁰⁷ Intervju 5.

¹⁰⁸ Intervju 5.

¹⁰⁹ Intervju 6.

¹¹⁰ Intervju 13.

Flertalet informanter talar om att söka efter trons kärna bortom mänskliga idéer och tillägg. Någon tvekar inför att definiera sin tro och säger att det stora problemet inte är "utövandet av tron och inte innehållet, men det mänskliga som finns i förkunnelsen."¹¹¹ Det finns en ökad observans när de uppfattar att "något inte stämmer med Bibeln."¹¹²

När Knutby rasade var det relativt enkelt för mig att se vad som blivit "tillägg" till tron och att ta bort detta och återgå till min barnatro. Sen har med tiden jag insett att livet jag levt påverkat mig och min tro mer än jag först tänkte. Man kan kanske säga att jag börjat om i någon mån. Alla tidigare självklara svar är borta och jag försöker lära mig hur det är att leva livet på ett sunt och bra sätt, för mig själv och min familj.¹¹³

När informanterna ser tillbaka på sin tid i Knutbyförsamlingen och reflekterar över vad som kunde gjorts annorlunda väcks både sorg, smärta och vrede. I berättelserna växer tre besläktade fält fram som man hade velat ändra på. Det första handlar om att någon skulle sagt ifrån mycket tidigare. Man hade velat "sätta ner foten"¹¹⁴ och "tydligare och protesterat. Men rädsla och fruktan tog överhanden."¹¹⁵ Flera frågar efter ett större ansvarstagande från ledare i andra församlingar som hade sett framför allt Åsa Waldau i andra miljöer. Informanterna uppfattar också att när andra aktörer till exempel från Pingströrelsen försökte komma in fördjupades bara distansen.¹¹⁶ Någon talar om att det hade behövts goda mentorer till ledarna i församlingen men samma person frågar sig om ledarskapet hade låtit någon få den rollen.¹¹⁷ Förutom frågor om att hantera maktmissbruket återkommer flera informanter till hyckleriet kopplat till livsstil. Talet om renhet och kristen livsstil löpte parallellt med en miljö av utsvävningar i omfattande sexuella relationer och mycket alkohol och berusning.¹¹⁸ Informanterna delar sorgen över "mer än 15 år av hemligheter och lögner"¹¹⁹ och en av dem lyfter särskilt fram det svåra som hänt barnen som "har förlorat många år. Jag önskar att vi föräldrar själva hade fått ge våra barn

¹¹¹ Intervju 12.

¹¹² Intervju 7.

¹¹³ Intervju 8.

¹¹⁴ Intervju 10.

¹¹⁵ Intervju 7.

¹¹⁶ Intervju 4; 11.

¹¹⁷ Intervju 5.

¹¹⁸ Intervju 5; 8; 12.

¹¹⁹ Intervju 13.

det de behöver".¹²⁰ Reflektionen över erfarenheterna summeras med följande ord:

*Historien gör så oerhört ont, så stor skam att förknippas med att skada andra. Det var aldrig vad jag ville. Att se tillbaka på sitt liv och konstatera att jag skadade mina barn, min familj, min släkt och mina vänner genom det liv jag levit gör ont. Det är inte vad jag ville skriva i mitt livs CV.*¹²¹

Knutbyförsamlingen som systematisk överlåtelse

Informanternas berättelser om sin tid i Filadelfiaförsamlingen i Knutby väcker frågor som kan bearbetas på olika sätt. Här kommer nu artikelns resultat att kort diskuteras utifrån två teoretiska perspektiv: Peter Strombergs begrepp hängivenhetssystem och Fredrik Wenells begrepp diasporaeklesiologi.

Hängivenhetssystem är ett sätt att försöka förstå Knutbyförsamlingen med utgångspunkt i antropologisk forskning. Detta är ett försök att beskriva grupperns självförståelse och funktion. Peter Stromberg, som lanserade begreppet och teorin, studerade främst hur unga radikala grupperns självförståelse formas och upprätthålls.¹²² Flera svenska forskare har använt teorin för att diskutera Pingströrelsens identitet, utveckling och eventuella förändring.¹²³

Hängivenhetssystemet kan beskrivas som de informella banden, förväntningarna och erfarenheterna inom en grupp som gestaltar hög intensitet och låg formell struktur. Några av de viktiga kännetecknen är, det fria valet att ansluta till gruppen, en gemensamt omfattad omvälvande erfarenhet, drivkraften till förändring samt betoningen av social konsensus

¹²⁰ Intervju 6.

¹²¹ Intervju 8.

¹²² Stromberg 1986.

¹²³ Se t.ex. Göran Johansson's studie av svensk pingstmission *More blessed to give* från 1992 och Jan-Åke Alvarsson's studie av medlemskap inom Pingströrelsen från 2011.

eller gemenskap.¹²⁴ Gruppens tidiga radikalitet utmanas och har en tendens att mattas över tid.¹²⁵ Denna omformning kan innebära samhällsanpassning och institutionalisering som leder till omformulering av identiteten för att bibehålla hängivenhet och social konsensus.¹²⁶

De beskrivningar av Knutbyförsamlingen som informanterna ger tecknar en bild som under åren runt sekelskiftet överensstämmer med karaktäristiken för ett hängivenhetssystem. En företrädelsevis ungdomlig grupp som gestaltar radikal efterföljelse med hög intensitet men låg formell struktur. I församlingen fanns en stark betoning av gemenskap och social konsensus samt en långtgående vilja till förändring av både samhället, församlingen och de enskilda deltagarna. Strombergs teori diskuterar hur hängivenheten kan bibehållas över tid men den aspekten hinner Knutbyförsamlingen inte börja brottas med. Viljan till hängivenhet, radikalitet och social konsensus gick där över styr och utvecklades till kontroll.

Upprätthållandet av hängivenheten inom systemet förutsätter enligt Alvarsson en gemensam överenskommelse kring några, i regel få, gemensamma mål. För att bibehålla samhörigheten både i gruppen och kring de gemensamma målen krävs en förståelse för ett ömsesidigt beroende där ledarens roll måste vara både tydlig och lyhörd. Styrkan i hängivenheten är inte att alla har samsyn i alla frågor men att man delar övertygelsen kring några mål samt delar överlåtelsen till några gemensamma erfarenheter. Den gemensamma hängivenheten hos gruppen i Knutby övergick från ömsesidighet till ledarnas kontroll och från några gemensamma övertygelser till att i stort sett allt ingick i det som underkastades ledarnas kontroll. I denna resa övergick gruppen från ett ömsesidigt hängivenhetssystem till en kontrollerande sektmiljö.¹²⁷

En liknande ingång till frågorna kan tas i det Fredrik Wenell kallar diasporaeklesiologi. Hans studie analyserar kristna ungdomar under olika perioder i svenskt 1900-tal. Slutsatsen är att dessa ungdomsgrupper utgör en kollektiv identitet som skiljer sig från det omkringliggande samhället och att denna kollektiva identitet kan beskrivas som diasporaeklesiologi, en kyrka i en främmande värld. För att upprätthålla denna religiöst motiverade identitet förutsätts att det omgivande samhället har en acceptans för mångkulturella uttryck. Därtill behöver denna identitet förankras och gestaltas i en konkret gemenskap, en social kropp. Slutligen menar Wenell

¹²⁴ Johansson, 2005, s. 183ff.

¹²⁵ Alvarsson, 2011, s. 114ff; Johansson, 2005, s. 183.

¹²⁶ Johansson, 2011, s. 186ff.

¹²⁷ Alvarsson 2011, s. 111ff.

att den kollektiva identiteten inom diasporaeklesiologin måste vara öppen för förändring.¹²⁸

Församlingen i Knutby skulle under den initiala fasen i slutet på 1990-talet kunna förstås i termer av diasporaeklesiologi. Församlingen i Knutby kan ses som en diasporagrupp i miniatyr där övrig frikyrka är den omgivande verkligheten. Vid denna tid fanns en mängd liknande mer eller minder radikaliserade grupper inom svensk frikyrklighet och det fanns en relativt stor acceptans för dessa grupper.¹²⁹ Därtill visar informanternas berättelser att församlingen i Knutby i hög grad gestaltade en social kropp med sammanhållning, gemensamma värderingar och en mängd gemensamma projekt. Det fanns även en öppenhet för förändring av den kollektiva identiteten där nya idéer och arbetssätt prövades.

Wenell visar att diasporaeklesiologin öppna förhållningssätt innebär att ledarskapet inom gruppen inte har kontroll över identitetsutvecklingen och att det finns en risk att den kollektiva identiteten disciplineras i relation till omvärlden. Denna utmaning kan enligt Wenell inte lösas genom slutenhet utan genom att identiteten fördjupas och utvecklas i en hela tiden pågående dialog.¹³⁰ Det är just på denna punkt som gruppens ledare väljer en annan väg som innebär slutenhet som till slut leder till en långtgående och i många avseenden destruktiv isolering.

När nu denna artikel avslutas kan vi konstatera att många frågor kvarstår som obesvarade. Syftet med artikeln var att genom informanternas berättelser bättre förstå hur de hamnade i Knutbyförsamlingen, hur de i dag ser på livet där och hur de tagit sig vidare efter att församlingen lagts ner. Genom deras beskrivningar och analyserna av dem har bilden fördjupats av dessa hängivna, oftast unga, troende som följde sin längtan efter radikal kristen efterföljelse och därigenom hamnade i Knutby. Deras tro blev till lag, deras tillit till fruktan. Deras lojalitet förändrades till blind lydnad och den täta gemenskapen blev till total slutenhet. I denna resa finns många tragiska dimensioner och kvar står bara förlorare. Liknande saker har hänt förr och tyvärr kommer det troligen hända igen, men dessa informanternas berättelser fördjupar förståelsen så att motståndskraften mot framtida tragedier kan förstärkas.

¹²⁸ Wenell 2015, s. 231ff.

¹²⁹ Se vidare kap. "Frikyrka i förändring" s. 20 i denna volym.

¹³⁰ Wenell 2015, s. 235f.

Litteratur och referenser

- Alvarsson, Jan-Åke 2011, "Tillhörighet och medlemskap – ur ett religionsantropologiskt perspektiv", i Alvarsson, *Medlemskap*. 2011, Uppsala: Institutet för Pentekostala Studier
- Bryman, Alan 2011, *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber
- Foucault, Michel 2017, *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Lind: Arkiv förlag.
- Gadamer, Hans-Georg (1960) 2002, *Sanning och metod - i urval*. Göteborg: Daidalos.
- Gembäck, Peter & Annika Sohlander 2020, *Knutby inifrån. Så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt*. Stockholm: Ekerlids förlag
- Johansson, Göran 1992, *More blessed to give*, (Stockholm Studies in Social anthropology 30). Stockholm: Stockholm University.
- Johansson, Göran 2005, *I särklaregnets tid*, (Sköndalsinstitutets skriftserie 25) Sköndal: Sköndalsinstitutets forskningsavdelning.
- Jones, Celeste mfl 2008, *De oskuldsfulla. Tre systrars berättelse om sin uppväxt i den religiösa sekten Familjen*. Malmö: Bra böcker.
- Koehrsen, Jens 2017, "When Sects Become Middle Class: Impression Management among Middle-Class Pentecostals in Argentina" i *Sociology of Religion: A Quarterly Review* 2017, 78:3, 318–339.
- Kristensson Ugglå, Bengt 2004, "Tolkningens metamorfoser i hermeneutikens tidsålder" i *Text och existens – Hermeneutik möter samhällsvetenskap*. Göteborg: Daidalos.
- Kvale, Steinar & Svend Brinkmann 2014, *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Lundberg, Anders 2008, "Theorizing friendship. On church and friendship in post-modernity" i *Nordic Journal of Religion and Society* 2008, 21:1, s. 43–59.
- McLellan, E., MacQueen, K. M. & J. L. Neidig, 2003, Beyond the qualitative interview: Data preparation and transcription. *Field methods*, 15:1, s. 63–84.
- Pike, Kenneth L 1990, "On the emics and etics of Pike and Harris", i *Emic and etics. The insider/outsider debate*, (Frontiers of anthropology nr 7), Newbury Park: SAGE publications.
- Polit, D. F. & C. T. Beck 2012, *Nursing research: generating and assessing evidence for nursing practice*. Philadelphia: Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins.

Ricœur, Paul 1976, *Interpretation theory: discourse and the surplus of meaning*. Fort Worth: Texas Christian University Press.

Stromberg, Peter 1986 *Symbols of Community. the cultural system of a Swedish church*. Tuscon: University of Arizona.

Wenell, Fredrik 2015, *Omvändelsens skillnad. En diasporateologisk granskning av frikyrklig ungdomskultur i folkkyrka och folkhem*. Uppsala: Uppsala universitet.

Intervjuer

Intervjuer med 13 tidigare medlemmar i Filadelfiaförsamlingen i Knutby

Mail-information för föreståndare eller administratörer i Pingstförsamlingarna i Falköping, Karlstad, Kristinehamn Tibro och Uppsala

Intervjuer med anonyma församlingsledare i andra församlingar samt en person med god inblick i Filadelfiaförsamlingen i Knutby.

An International Consideration of Knutby

DARRIN RODGERS, JONAS SJÖSTRÖM & PHIL ZARNS

Introduction

Pastor Helge Fossmo exercised a controlling ideal about the congregation situated in a town of just over 500 people. The events resulting in murder within the Pentecostal church in Knutby, Sweden were investigated by media throughout Scandinavia, yet are less well-known outside of Europe. Identifying relatable themes across national boundaries informs the broader Pentecostal community of the origin of ecclesiological divergence.¹ To build understanding in the international reader, this article investigates a relatable case study found in Minnesota, a sister culture to Sweden.² Further, a survey of the international Pentecostal and charismatic community discovers that Pentecostal ecclesiology developed partly in response to problems similar to those at Knutby.³ Finally, the preunderstandings of the leaders at Knutby Filadelfia will be observed through the lens of social science.⁴ The tragedy in the Pentecostal church of Knutby, highlights the need for Pentecostals and charismatics to think carefully about ecclesiology, theology, and accountability within their respective movements.

¹ At the time of writing, an internationally released documentary by HBO entitled “Pray, Obey, Kill” is slated for release April 12th 2021.

² This section is primarily written by Jonas Sjöström.

³ This section is primarily written by Darrin Rodgers.

⁴ This section is primarily written by Phil Zarns.

Case Study of Phenomenon in USA – Eden Prairie

This case study carries similar characteristics to some of the events taking place in Knutby Pingstforsamling under the leadership of Helge Fossmo and Åsa Waldau. The build-up and sequence of unhealthy leadership behavior is clearly comparable. Readers who know about Knutby will find the key leader in this case study to be like Helge in personal traits, age, and ability to attract and sway teenagers and young adults. Furthermore, the cultural landscape of this region is relatable to Sweden in aspects of *Jantelagen* (heightened egalitarian social contract to society/government) and simply through emigration of Swedes to the USA who settled in Minnesota. Interviews with Pastor Jac Perrin and Dr. Glen Menzies serve as a foundation for this report of events.

Pastor Jac Perrin, ordained with the Assemblies of God (AG), served as Senior Pastor at Eden Prairie Assembly of God (EPAG) between 2000 and 2021. He holds a Ph.D. from the University of Birmingham in England. His ministry restored the church back into health and numerical growth. Dr. Glen Menzies became a member of EPAG in 1996 and continues to faithfully volunteer in the church as a lay person. Dr. Glen Menzies is also an ordained minister with the Assemblies of God. He was a Professor and Dean of an Assemblies of God university for many years. He is currently the Research Projects Coordinator for the Museum of the Bible's Scholars Initiative. Testimonies from both Pastor Perrin and Dr. Menzies provide different perspectives and valuable insight into EPAG's descent into doctrinal heresy, leadership failure, church split, and moral failure.⁵

Eden Prairie Assembly of God between 1997-1999

At the end of 1996, EPAG was experiencing numerical growth after a time of significant decline. During this phase of the life of the church, Dr. Wayne Lee was called to help transition the church into new permanent leadership. In the short time span he was there the church grew from 150 regular attenders to an average weekly attendance of 400. Randy Delp was called to candidate for the permanent position of Senior Pastor in 1997. Randy was an administrator with Christ for the Nations, an interdenominational charismatic Bible college based in Texas. The church board took a liking to Randy and extended an invitation to him. The bylaws of EPAG stipulate

⁵ Samtal med Glen Menzies 2021-03-01.

that whoever serves in the role of Senior Pastor must be licensed with the Assemblies of God. Randy agreed to become credentialed, and, like all licensed AG ministers, signed the agreement to adhere to the faith statement of the Assemblies of God (16 Fundamental Truths). Further, he agreed to step into the role as Senior Pastor on the condition that his son, Kevin, would serve as the Associate and Youth Pastor.

Kevin, however, never held credentials with the Assemblies of God. On occasion he openly criticized what he felt was cumbersome oversight of the AG fellowship. Kevin was well known in southern states among youth groups. He had a traveling ministry and was a frequent speaker at youth events and conferences. Kevin was a gifted speaker, had a charismatic personality, and was a skilled entrepreneur. It did not take long for Kevin to outshine his father in the pulpit at EPAG.

Randy and Kevin quickly and successfully dismantled the board of elders and installed a board of deacons who they felt were sympathetic to the changes they wanted to implement. During this time, Randy had begun to teach that he was acting and functioning in the role of Apostle. In addition to this office, he used 1 Corinthians 4:15 to support his claim of being the father of the church and by extension assuming a type of Paul. In the midst of the re-tooling of the church leadership, the pastors proposed to change the name of the church to "The Father's House." At this point, some parishioners felt changes were occurring too quickly. Dr. Menzies had on several occasions approached both Randy and Kevin, raising concerns around their doctrine of apostleship.

Economics

Within eighteen months of Randy's taking over the leadership at EPAG, the budget dropped from a surplus of \$380K to a deficit of \$380K. Board-approved mission funding was diverted to Randy's ministry friends in the Bahamas. Kevin was busy building his traveling ministry. He started a performing arts program with the intention of using youth and young adults to minister together with him. He was a natural magnet for teens and young adults. Participants in the program each paid \$11K to learn from and work with Kevin. The interns initially generated energy and enthusiasm at the church, which gave license to continued changes.

The church purchased a large home to house the interns. Soon the city became involved, as the church was breaking zoning laws and occupancy laws. The leadership in the church tightly controlled interns sleeping, eating, and work schedules and prohibited them from contacting their own families. When family members began to raise their suspicions to Randy

and Kevin about long work hours and irregular and infrequent personal contacts with family members, they were threatened with lawsuits by the pastors for breaching their sons' and daughters' internship contract. Family members could only visit the interns on the church campus in the presence of one of the newly elected church deacons.

Heresies

As church members began to take sides, others left. With dwindling church attendance and a vastly increased spending budget, Randy and Kevin unilaterally tried to dismiss members' voting rights to further their grip on the steering wheel of the church. Heresies from the pulpit continued. Randy began to teach that members should tithe to *him*, and he would then tithe to the church and the rest of the church staff. Kevin approached business owners in the church and asked them to write over their businesses not to the church but to Randy and Kevin personally. A handful of business owners were convinced and gave away their businesses, which were run to the ground and soon liquidated. Again, the city became interested as well as a local TV station that began to follow Kevin around undercover. With increasingly bold heresies around tithing and Randy's authority as Apostle, Dr. Menzies asked to meet with Randy and Kevin again, yet was denied a meeting.

Dr. Menzies and one other church member decided to take their concerns to the Minnesota district superintendent of the Assemblies of God. They informed the district of Randy's disregard of the voting bylaws as well as the heresy around Randy's apostleship authority and mismanagement of tithes and missions' church funds. The district called Kevin and Randy to a formal hearing where they were questioned on their doctrinal standings on apostolic leadership and tithing and were informed of the illegality of the removal of voting rights for individual members.

Church Split

Soon after the meeting with AG district officials, Randy took the pulpit on a Sunday morning, ending the service with his immediate resignation as Senior Pastor. He announced the startup of a new church called Oasis a few miles away where he would serve as Associate Pastor, and his son would lead as Senior Pastor. He gave the address and time for their first service and welcomed everyone. Forty-eight original EPAG members remained at what is now called The Father's House. Many left to join other churches, and some went to the new church led by Kevin. Shortly after the church split, Kevin was exposed in the media as a fraud who swindled

people's money and also for having an illicit affair with an intern. Following that exposé, Oasis immediately closed its' doors. The few members remaining at The Father's House came together and decided to start new with EPAG. Pastor Jac Perrin was asked to come and restore the church. The church is at the time of writing averaging 450 people in attendance and has recently finished a major renovation of the building.

Conclusion

The church in this case study survived the heresies, the assault on members' voting rights, and the church split due to organizational accountability from the AG district of MN and a strong laity who knew where to find help. Church members were the ones who initially stood up to heretical teaching. The elder board, which should have stepped in and corrected Randy and Kevin, was dismantled. Members of the disbanded elder board felt powerless to change the situation. It was two church members who engaged the district superintendent. Undoubtedly, the hearing at the district played a significant role in Randy's and Kevin's abrupt departure from The Father's House and the AG fellowship. Finally, it was church members who were willing after the split to start over with few parishioners remaining. This case study illustrates the importance of a laity deeply anchored in Scripture, as well as versed in organizational bylaws. It can also serve as a demonstration of a likely outcome when a local church, assailed by heresy and unethical and immoral leadership, operates under some form of organizational and theological accountability. In this case study, the church's affiliation with the Assemblies of God and the pastor's ministerial license tied to the statement of faith of the Assemblies of God gave authority to correct a wayward church leadership.

Questions for further study:

- What can a lay person do when his or her church becomes unsound?
- What are the resources available to church members who sense significant doctrinal shift in the teaching of the church?
- Who or what is the local church leadership accountable to for doctrinal purity, ethical decision making within the organization, and moral lifestyle?

Pentecostal Ecclesiologies and Phenomenon Similar to Knutby

Did the ecclesiology of Swedish Pentecostals and charismatics limit their ability to discern and correct problems at Knutby? Pentecostals and charismatics around the world have encountered challenges relating to heresy and authoritarian control and have adopted various governance structures to address them.

Contrasting Models of Pentecostal Churches

While the particulars in the Knutby case are unique, heresy and authoritarian tendencies have been unfortunately common in certain segments of the broader Pentecostal and charismatic movements. Pentecostals, since the beginning of the twentieth century, have grappled with how to respond to these problems, as well as how to create of educational and accountability structures that would prevent or mitigate against the development of new problems.

Early American Pentecostals were painfully aware of faith leaders within their own traditions who embraced heresies and authoritarianism. Two founders of utopian communities who made substantial impacts of the emerging Pentecostal movement – John Alexander Dowie (Zion City, Illinois) and Frank Sandford (Shiloh, Maine)—made frequent headlines with their eccentricities and illegal activities. Dowie claimed to be Elijah the Restorer in 1901, and Sandford was convicted of manslaughter in 1911, resulting from his abusive discipline.⁶

Pentecostal pioneer Charles F. Parham taught various problematic doctrines, including annihilationism (the belief that God will destroy the wicked rather than allow them to endure eternal conscious torment) and Anglo-Israelism (the belief that European peoples descended from the lost tribes of Israel). Parham tried to assert control over the Azusa Street revival and other early Pentecostals, but his influence was significantly diminished following publicity about his alleged homosexual conduct.⁷

Early Pentecostal periodicals regularly published warning against errant ministers and doctrines. A 1914 issue of an Assemblies of God periodical, for instance, published lengthy condemnations by early Pentecostal leaders A. G. Garr and E. N. Bell of a series of booklets titled “In School

⁶ Nelson 1989; Gardiner 1990.

⁷ Goff 1988.

with the Holy Ghost" (also known as the "Yellow Books"). The booklets, published by a group of Chicago Pentecostals, claimed to include new revelation from God on par with scripture. Garr intoned that the booklets contained "senseless and devilish statements," including false prophecies and an embrace of universalism. Bell opined that "It is the oracle of some lying, deceitful demon that possessed the mind and mouth of the person who palmed this stuff as coming from God."⁸

Many early twentieth-century North American Pentecostals understood the need for accountability. Yet their backgrounds and circumstances often prompted resistance to centralized authority. These Pentecostal pioneers often worshipped in independent churches, storefront missions, gospel tents, and homes. Many had been kicked out of mainline churches, and they chafed at again subjecting themselves to another authority outside the local church. Others came from traditions that emphasized local church sovereignty, such as Baptist or Plymouth Brethren, and they brought their ecclesiology into the Pentecostal movement.⁹

Most Pentecostals in Sweden followed the lead of Lewi Pethrus, whose emphasis on the sovereignty of the local church was influenced by his Baptist background. Local church sovereignty should not be conflated with a lack of organization. Pethrus's Filadelfia Church in Stockholm was a model of church organization and supported a publishing house, school, and numerous ministries that served the broader Pentecostal movement in Sweden.

Pentecostals in the United States adopted varied forms of ecclesiology. Some of the earliest American Pentecostal denominations, which emerged from the Wesleyan Holiness movement and held to an eradicationist view of sanctification, mirrored the centralized ecclesiology of Methodism. Examples include the Church of God (Cleveland, TN) and the International Pentecostal Holiness Church.

A large segment of North American Pentecostals, including many from Baptist backgrounds, held to a progressive view of sanctification and tended to favor greater local church sovereignty. Most holding these be-

⁸ *Word and Witness*, April 20, 1914, p.3.

⁹ American Pentecostal scholars have largely concentrated on Pentecostal origins in the Wesleyan and Baptist wings of the Holiness movement. Norwegian historian Geir Lie rightly observed that the Plymouth Brethren tradition also made significant contributions to the Pentecostal and charismatic movements, particularly in Scandinavia. See *Plymouthbrødrene, hellighetsbevegelsen, pinsebevegelsen og moderne karismatik: en bibliografisk introduksjon*, Lie 2005.

liefs initially existed in independent churches or loose networks, but numerous problems arose due to poor ministerial training and a lack of accountability on doctrine and ethics, leading many to eventually form denominations.

The Assemblies of God, for example, was formed in 1914 for practical purposes: to provide a legal foundation, to credential ministers, and to establish ministries that would serve the broader movement, such as a mission agency, schools, and a publishing house. Assemblies of God founders assured Pentecostals that they did not seek to form a “dead denomination,” but a “living organism.” The Assemblies of God gradually became more centralized, adopting a statement of faith in 1916 (in response to the Oneness movement), creating structures for accountability, and developing numerous national ministries. The Assemblies of God in the USA developed a polity that was a hybrid of congregationalism (affirming the “sovereignty of the local church”) and Presbyterianism (providing for governance by ministers elected at the district and national levels).¹⁰

International Charismatic Movements

New revival movements brought new challenges pertaining to ecclesiology, theology, ethics, and spirituality. The Latter Rain and Healing movements of the 1940s and 1950s led to the rise of evangelists who developed large international platforms through their use of radio, television, and publishing. While these evangelists helped introduce many people to the Pentecostal message, some of the evangelists exhibited a troubling lack of accountability on doctrine and morals.

Some evangelists, such as O. L. Jagers, promoted eccentric doctrines about UFOs, space aliens, miracle healing oil, and the possibility of physical immortality for Christians on earth. Evangelist A. A. Allen was widely criticized for his alcoholism. The best-known example of a high-profile authoritarian Pentecostal minister embroiled in scandal may be Jim Jones, the former Independent Assemblies of God minister who led his congregation to Guyana, where he and over 900 followers committed suicide in 1978. In recent decades, the American press reported extensively on Tony Alamo, a colorful Pentecostal communitarian leader who was imprisoned for tax evasion and child rape.

Faced with these and other scandals, many Pentecostals have insisted on greater accountability. Reacting to criticism and calls for accountability,

¹⁰ McGee 2014.

some evangelists and their supporters separated from existing Pentecostal groups and formed new organizations.

One group that experienced division over the Latter Rain and Healing movements was the Independent Assemblies of God, an early Pentecostal group formed by Scandinavian immigrants in the United States and Canada. The Independent Assemblies of God, influenced by the ecclesiology of Lewi Pethrus and T. B. Barratt, affirmed local church sovereignty and distinguished itself from the Assemblies of God and other groups with more centralized forms of church governance. The fellowship came to a crisis point in the early 1950s when some Independent Assemblies of God leaders—including Joseph Mattsson-Boze, who served as pastor of the prominent Philadelphia Church in Chicago and editor of the *Herald of Faith* magazine—promoted the ministries of William Branham, O. L. Jagers, and other controversial figures. The Independent Assemblies of God, because of its polity, had limited denominational publications or institutions. Instead, it depended on strong local churches to develop ministries that would serve the broader fellowship. Limited denominational structures gave an outsized voice to pastors of large congregations, such as Mattsson-Boze. Under this polity, when a leading congregation struggled or proposed controversial ideas, it impacted the broader fellowship.¹¹ The Independent Assemblies of God divided and the segment that critiqued the controversial evangelists eventually adopted the name Fellowship of Christian Assemblies.

While many leaders in the Latter Rain and Healing movements were Americans, the movements had an international impact. For instance, Finn Arne Imsen founded the Swedish Maranatarörelsen in 1962, and in Norway Åge Samuelsen founded Maran Ata in 1958. They split from the established Pentecostal movement in Scandinavia and promoted the work of Voice of Healing evangelists from America, among others.

Charismatic Movements and Intergroup Challenges

The charismatic movement, beginning in the 1950s, led to the development of new streams of revival distinct from classical Pentecostalism, including believers who remained in mainline Catholic and Protestant denominations, and those who formed newer congregations that were either independent or connected to newer networks or organizations. The charismatic movement birthed additional renewal movements, including the Word of Faith movement in the 1970s and the New Apostolic Reformation in the

¹¹ Heckman 2011; Ring 1988.

1990s. In Britain, the House Church Movement (later named the New Church Movement) arose in the 1970s and melded the charismatic movement with Plymouth Brethren ecclesiology, which emphasized local autonomy.

The charismatic movement in mainline denominations and the Word of Faith movement, in recent years, have seen numerical decline in many parts of the world. Defections have also occurred, the most prominent of which was Swedish leader Ulf Ekman's reception into the Catholic Church in 2014. The number of other charismatics—both those in independent churches and those connected with newer networks or organizations—have grown. For instance, the New Apostolic Reformation, which consists of loose overlapping ministerial networks that emphasize the restoration of apostles and prophets, originated in the 1990s. Its growth has come partly from people previously active in the charismatic and Word of Faith movements. The New Apostolic Reformation, now the largest grouping in the charismatic movement, received significant publicity in the last few years when some of its leaders became some of the most vocal supporters of former President Donald Trump and gave failed prophecies about his re-election. The history of charismatic movements over the past fifty years suggests that newer movements with other emphases will likely overtake the New Apostolic Reformation in size and influence.¹²

Each of these new renewal movements brought many to faith in Christ. However, they also faced significant challenges. The fallout from problems has varied, from church splits, to development of structures for education and accountability, to the departure of people from the church or from the Christian faith altogether.

Conclusion

Knutby is not alone. Unfortunately, numerous other examples of scandals—some well-publicized, but most known only locally—exist within the Pentecostal and charismatic traditions. Pentecostal and charismatic ecclesiologies have developed partly in response to these problems. Swedish Pentecostals may wish to reconsider some of their historic ecclesiological

¹² Coulter 2021; Weaver 2016.

assumptions, in order to develop stronger systems of accountability and ministerial training.

In light of Knutby and other challenges that have arisen in Spirit-filled circles, various questions arise, including:

- Are there currents within Pentecostal spirituality that tend to foster doctrinal errors and authoritarian leadership?
- Will Pentecostals and charismatics develop ecclesiologies that allow them to better discern and correct errant ministers and churches?
- What assumptions within the Pentecostal and charismatic movements (e.g., about education and polity) make it difficult to make changes to help discern and correct problems?
- Is it fair to associate Knutby with the broader Pentecostal and charismatic movements, when most Pentecostals and charismatics would condemn the events at Knutby?

The answers to these questions will likely be as diverse as global Pentecostal and charismatic communities and traditions. What works or is accepted in one culture or tradition may not fit perfectly in another context. However, Pentecostals and charismatics, when confronted by Knutby and other scandals, can and should seek to dialogue and learn from each other and from the broader Christian tradition.

Theological Understandings and Implications via Knutby

In the first section of this chapter, an instance from Eden Prairie provides a contemporary parallel to the situation of Knutby. The shared ideals of Jantelagen in Minnesotan and Swedish Minnesotan cultures provide opportunity to experience a full life all who are willing to live by the social rules that steers a culture as well as international occurrences akin to the situation at Knutby culminating in 2004, one is left with questions as to how these events all came to be. Preunderstandings about leadership, patronage, and participation existed within church leadership of Eden Prairie and Knutby collided with biblical and cultural norms to produce troubling results. This section of the paper will attempt to identify a few of these preunderstandings as exemplified by the leadership of Knutby Pingst.

Theological Concern and Response

Fossmo, Waldau, and the Delps seem to be outliers from a traditional Pentecostal church. Religious organizations traditionally agree to a set of tenets shared by those of like interest and mind. One can trace orthodoxy within Pentecostalism worldwide to documentation that aligns with general theological stances akin to Protestant doctrine hailing from Acts 2. Within the instances at Knutby and Eden Prairie, divergent theological ideas existed regarding church leadership within a local church. These ideas were different than the stances held by their respective denominations. Overall, a normative understanding of the work of the Spirit in the church among the world is a highlight of past works of theological note by *Pingst*, comparing and contrasting Venn diagrams and theoretical frameworks.¹³ *Pingst* is adept at this type of theological theory and practice, as is the Assemblies of God. Of particular interest was the idea of who is considered a prophet in a church community, how this is vetted, and who qualifies and confers this role to another. Once theological concerns arise from within, the first utterances of these types of situations occur via word of mouth between families, friends, or relatives between congregations.

Responsive parties such as Dr. Glen Menzies and other parishioners may quicken to action, approaching the pastors first and then a governing district. If responsible lay people are not in place, who will contact the pastor where these reports are happening? It behooves leadership in any covering organization to preempt such circumstances by establishing strong relationships with all pastors within their umbrella of responsibility. If reports of stark divergence from shared theological and ecclesiological values arise, these established relationships can assist all parties to seek truth alongside their trusted pastors. When leaders establish communicative space between them, asking questions to find out to what extent the happenings are true can occur. If no relational space exists, the group remains isolated as a unique occurrence outside the fellowship. In the case of Knutby, geographic adjacency as well as past connections contributed to Don Salomonsson reaching out to the leaders as a responsible pastor within *Pingst*. To what extent, however, did *Pingst* leaders from Alvik establish collegial relationship in order to attempt to investigate, assist, and if need be, correct Fossmo and Waldau in Knutby? A measure of removing credentials to perform marriages occurred in June of 2004, yet this action was reactionary, occurring after the incident.

¹³ Yong 2017, s. 150.

Apropos to this subject, Max Weber lends a definition of a charismatic leader, in the sense of *charm* and not in the sense of the *charismata*, which may fit well here. Both Fossmo, Waldau, and the Delps exhibited behavior which coincides with what a charismatic leader appears to be, per this definition. Charismatic leaders observe and preserve moral influence and prosperity to followers. By this, the extent of their influence rests on their ability to initiate and continue this action.¹⁴ People lend an exception to leaders in place within these instances where the people perceive such leaders as possessing certain “supernatural, superhuman, or exceptional qualities.” Further, Weber begins the process of understanding different types of leaders with the presupposition that ideas can shape and shift social behavior. How these leaders shaped a social dynamic within these cities was through a focus on obedience to God. Under this guise, maintaining the appearance of living by the norms of society and their religious movements in a “Protestant Ethic” proved possible.¹⁵ This accepted ethic, then, would cloak the questionable actions occurring within each church to adjacent pastoral leadership. It came to be that Fossmo exercised a profound focus on the “purity” of the pastoral leadership, which led to engagement in extramarital affairs, alcohol consumption, and even the inference that killing another person was acceptable if within the realm of obedience to God. By these ideals, it was understood that the church would flourish. In a different yet relatable arena, the Delps focused on wealth as a core factor of the proliferation of the organization. Obedience to God was qualified and quantified by how offerings were given directly to Randy Delp, who would then give the funds to God.

In the instances studied here, both EPAG and Knutby exhibited activities where the leadership held the parishioners in sway. The pastors originated from a relatively healthy host religious culture but then deviated from the understood and culturally accepted norm. Knutby Filadelfia and Eden Prairie serve as instances within a larger whole. Both organizations did not claim the demonstrated behaviors within each church as part of their organizational doctrine, but rather as deviations from the whole.¹⁶ It remains possible for an offshoot parish to affect the whole of a denomination or religious entity; however, subsuming the whole into the particular vision of the parish occurs only if people view the shared traits as agreeable and accept them as homogenous.¹⁷

¹⁴ Mommsen 1989, s. 102.

¹⁵ Howell and Paris 2010, loc. 5475.

¹⁶ Frisk 2018, s. 145.

¹⁷ Melton, 1992, s. 9.

The systems of leadership set up in Knutby Filadelfia and Eden Prairie were autocratic, with the leader setting up the church in a way conducive to their vision for how power should flow through a local congregation. The incident at Knutby Filadelfia demonstrates the power of suggestion and the authority that a charismatic leadership occupies when given this privilege per membership.

Understanding of Patron-Client Relationship

By reviewing the anthropological tool known as the Patron-Client relationship, one can understand aspects of the interplay between leaders and parishioners. The Patron provides shelter or sustenance of some sort while the client reciprocates with loyalty and signature of allegiance to their patron. One can feel and understand a construct of patronage through humankind's relationship to God, from parent to child, from employer to employee. In the cases aforementioned regarding the church, one can view a pastor as a Patron, sharing authority and leadership with parishioners. A delicate balance remains in play between the Patron and Client, and reciprocity of some type maintains their relationship.

Pentecostals review the happenings of Acts 2, and they believe they have a similar experience in the Holy Spirit as the Early Church did. By this idea, then, all who live by the Spirit are then co-heirs with Jesus (Rom. 8:16-17). All those in this spiritual relationship with the Holy Spirit experience a dispersion of empowerment. How do Pentecostals who imported ecclesial structure of the church from Lutheran and Baptist circles, largely of whom do not subscribe to the baptism in the Holy Spirit, experience equal empowerment? Accentuation of the offices of the Church (apostle, prophet, evangelist, shepherd, and teacher) can assist the Church, certainly. Yet, as differing hermeneutics bypass the biblical examples of identity in Christ and/or how churches are to function as unified in the Spirit, challenging circumstances can result, as in the examples of EPAG and Knutby.

Dynamism in Understanding of Scripture

Misapplication of terms and Scripture is an attribute of divergent congregations. For example, while Pentecostals broadly regard Jesus as the only unique Son of God,¹⁸ Jehovah Witnesses interpret *monogenēs* as Jesus being the only *generated* Son of God. This, of course challenges the summation

¹⁸ *Monogenēs* (Gr.) – Unique, One and only.

and understanding of the Trinity, a core doctrine of Christian Protestantism. This change in interpretation of terminology challenges the very Christology to which mainline Christians adhere.

Leaders of all levels within an organization work their position while accounting for existing hermeneutical structures that they bring with them into each situation.¹⁹ Of particular note is that a hermeneutic pertaining to spiritual occurrence that includes the interactivity between a people and deity involves an intermediary who brokers the relationship.²⁰ Between God and Israel, the priests possessed the opportunity to make their relationship right. Between the world and God, Jesus took on the wrath of God the Father. In the individual cases studies described here, the broker, or intermediary, could convince the constituency of believers that their own perception of reality constituted the vision of God and that they were in right standing in calling the community to conformity.

Knutby Filadelfia attempted to meet as a church community that shared material goods, fostering closeness in relationship between families. It was not uncommon for kids to sleep over at each other's homes, with parents of other families caring for visiting children, and also for single people to live in the care of other families. This model of life was acceptable by Swedish and biblical standards and exemplified an attempt to live out what a church is to truly be. Aside from the glaring problems in church leadership, it is difficult to identify what truly is the lasting of each ministry during these seasons.

In the examples of Knutby and Eden Prairie Assembly of God, both interpreted Scripture differently from doctrines accepted and ratified by the head organization. The fact that local leaders re-evaluate doctrines held by parent organizations is not a problem. Ontological assumptions were made in the case of Knutby, where Åsa embodied the "Bride of Christ" per the assumption of then Pastor Helge Fossmo.²¹ As people diverted their tithes to flow through Randy Delp, a question of his theology rose in view of Menzies. Further, the decided meaning of apostleship derived from these instances stands in contention with semi-defined contemporary examples from their respective Pentecostal movements. Apostolicity in itself seeks to advance the kingdom of God through confirmation of gifting after being demonstrated in community. Self-designation of one's own

¹⁹ Shaw and van Engen 2003, loc. 2813.

²⁰ Georges 2019, loc. 213.

²¹ Frisk 2018, s. 144.

apostleship and/or prophethood would be best mentored through confirmation by trusted church leaders. In both EPAG and Knutby, one can surmise that the kingdoms built were not attributed to God but to selective, autocratic leaders who held to self-defined ideals in how patronage would work in the congregations from leadership. People implicitly trusted the pastors/patrons/intermediaries of the churches with the construction of God's Kingdom in conjunction with the local congregations.

Social Contract and Theological Tenets

Historically, Pingst pastors can strengthen their relationships with other colleagues in their city or municipality by attending regional fellowship meetings. Upon attending a fellowship meeting in Uppsala in 2014, the idea of a social contract which all Pingst pastors adhere to, was presented. A *social contract*, per Rousseau, binds one with all others who agree to a set of beliefs and strive towards a common goal, giving up unlimited power to anything one wishes and in turn gaining authority within said structure.²² The pieces of the presented Pingst social contract were derived from Scripture and highly related to the way to how believers are to interact. One of these guidelines in the contract detailed that there be no *sheep stealing* from the congregations of fellow pastors. At this same meeting, a new consideration of adopting their first set of theological tenets was in conversation. The World Assemblies of God Fellowship's 11 tenets of faith were used as a possible template for Pingst.

As a group who attempts to strive towards biblical unity in all things, akin to Acts 2:42–45, a unified set of theological beliefs may prove to assist the Pingst movement when questions of divergence arise, as in the case of Knutby. In Minnesota, upon hearing of the Delps teachings and manner by which they worked, leaders from the district of the Assemblies of God intervened to address both the theological and social breaches in conduct. Perhaps the ideas of Jantelagen, which imply that all must adhere to a homogenous ideal, may cause leaders of Swedish culture to assume that all participants are in agreement with the social contracts in place. This idea runs alongside of the *åsiktskorridor* which is a set of accepted ways to work in developing a conversation, shared project, and political perspective. If a charismatic leader is assumed to be working within these ideals of a Swedish as well as a Pingst social contract, then under this guise they may freely consider theological divergence undetected. This action inevitably then leads to ecclesiological divergence. If Pingst leadership agrees to a set

²² Rousseau 1920, s. 27.

of theological tenets for the fellowship, a sense of uniformity in biblical ideals would allow the leadership of Pingst to form a stronger identity as a movement and control for the cases of Knutby. These tenets would then allow the leaders to call forward those who are out of step with the fellowship and to make decisions based on theological ideals in addition to their agreed-upon social contract. These preemptive steps of adoption may assist Pingst from future reactionary decisions of having to excluding churches from their fellowship from lack of fellowship and oversight.

Conclusion

With our posed questions and now heightened awareness of leaders and questionable hermeneutics, it seems possible that the global church can preemptively heed warning signs of divergence from a biblically grounded ecclesiology. Historical heresies may prove easier to write and speak about, as those instances stand far off in the past, and one can surmise implied distance. The tragedy in Knutby and EPAG, however, loomed much more closely to the experience of contemporary Christianity. Churches, pastors, and theologians alike must humbly take on the responsibility to remain accountable for co-workers in adjacent neighborhoods and cities, find time to connect with neighbors, and endeavor to give away the power of God instead of retaining it for the sake of one's own self-perceived kingdom.

This review of international charismatic and Pentecostal fellowships yields a regard for diversity in church models, with shared ministry theory, practice, and tradition in view. Respectively, deviation from such shared ecclesiology can produce situations that misrepresent Christ, thwart the kingdom of God, and leave the reputation of the Church in disrepair. Clearly, leaders of congregations bear the primary responsibility for the integrity of the Spirit-led church, yet lay people must ensure that their community stays the course. A good rule to follow regarding the occurrence of theological or ecclesial divergence from Scripture is: if you see something, say something.

Bibliography

- Coulter, Dale. "Neocharismatic Christianity and the Rise of the New Apostolic Reformation." *Firebrand Magazine*. January 18, 2021. Accessed March 10, 2021. <https://firebrandmag.com/articles/neocharismatic-christianity-and-the-rise-of-the-new-apostolic-reformation>.
- Frisk, Liselotte 2018, "Knutby Filadelfia: A Schismatic New Religious Movement within the Pentecostal Context." In Jessica Moberg and Jane Skjoldli (red) *Charismatic Christianity in Finland, Norway, and Sweden: Case Studies in Historical and Contemporary Developments*. Cham: Springer International Publishing. 137–158.
- Gardiner, Gordon P. 1990, *Out of Zion into all the World*. Shippensburg: Companion Press.
- Georges, Jayson 2019, *Ministering in Patronage Cultures: Biblical Models and Missional Implications*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Goff, James R. 1988, *Fields White unto Harvest: Charles F. Parham and the Missionary Origins of Pentecostalism*. Fayetteville: University of Arkansas Press.
- Heckman, Warren 2011, *A History of the Fellowship of Christian Assemblies*. Beaverton: Good Book Publishing.
- Howell, B. M., and J. W. Paris 2010, *Introducing Cultural Anthropology: A Christian Perspective*. Grand Rapids: Baker.
- Lie, Geir 2005, *Plymouthbrødrene, hellighetsbevegelsen, pinsebevegelsen og moderne karismatik: en bibliografisk introduksjon*. Oslo: Refleks-Publishing.
- McGee, Gary B. 2014, *People of the Spirit: The Assemblies of God*. 2nd ed. Springfield: Gospel Publishing House.
- Melton, J. Gordon 1992, *Encyclopedia Handbook of Cults in America*. Rev. and Updated ed. Religious Information Systems Series. New York: Garland Publishing.
- Mommsen, Wolfgang J. 1989, s. *The Political and Social Theory of Max Weber: Collected Essays*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nelson, Shirley 1989, *Fair, Clear, and Terrible: The Story of Shiloh, Maine*. Latham: British American Pub.
- Ring, Donald Harry 1988, "Impressions of a Pentecostal Ministry: Harry Christian Ring, 1906-1963." Unpublished paper, Flower Pentecostal Heritage Center.

- Rousseau, J.J. 1920, *The Social Contract: & Discourses*. Ann Arbor: J.M. Dent & Sons.
- Shaw, R. Daniel, and Charles E. van Engen 2003, *Communicating God's Word in a Complex World: God's Truth or Hocus Pocus?* Lanham: Rowman & Littlefield.
- Weaver, John. 2016. *The New Apostolic Reformation: History of a Modern Charismatic Movement*. Jefferson: McFarland & Company.
- Word and Witness*, April 20, 1914, p.3.
- Yong, Amos 2017, "The Missio Spiritus: Towards a Pneumatological Missiology of Creation." In Ulrik Josefsson and Magnus Walström (red) *Teologi för hela skapelsen, Forskningsrapporter från IPS, Vol. 7*. Alvik: Institutet för Pentekostala Studier.

Knutby, Pingst och samfundsreflektion

NIKLAS PIENSOHO & DAN SALOMONSSON

För att rätt förstå sin samtid och planera sin framtid måste man känna sin bakgrund. Utan att då och då stanna upp och reflektera över händelser och skeenden riskerar vi att upprepa tidigare misstag. Genom att också studera de svåra kapitlen i vår egen historieskrivning säkerställer vi en balanserad självbild. Därför är en rapport med insikter och lärdomar mycket viktig och välkommen.

Vi lever i en tid då de ideologiska rötterna och tidigare vägval blir en grund för hur vi uppfattas i nuet. Organisationer, företag och nationer har påfallande ofta behov av att sminka över och försköna de mörkare kapitlen i berättelsen om sig själva. Vår egen nationalsång talar om tiden "*då ärat ditt namn flög över jorden*". Sällan problematiseras vårt lands historiska vägval. Samtidigt riskerar varje granskning av händelser i det förflutna att bli ensidig och enögd. De mörka enskildheterna som studeras används felaktigt som grund för att kritisera allt. Vi bedömer andra grupper och sammanhang utifrån deras sämsta sidor medan vi tenderar att döma oss själva utifrån våra goda intentioner och vad vi egentligen ville göra. Just därför är det viktigt att Pingströrelsen grundligt kartlägger och förstår vad som hände och hur situationen som utspelade sig i Filadelfiaförsamlingen i Knutby var möjlig.

När detta skrivs har det gått mer än sexton år sedan det så kallade Knutbydramat blev en mediaföljetong. Trots att tiden har gått produceras det fortfarande böcker, dokumentärer och nyhetsmaterial som utgår från skotten i Gränsta den 10 januari 2004. De svenska Pingstförsamlingarna har berörts på många sätt. Det vi som företrädare för församlingarna har haft att hantera är de cirka nittio medlemmarna i Knutbyförsamlingen, de nittio tusen pingstvännernas behov av kunskap och mer än nio miljoner svenskers frågor. Nyfikenheten och intensiteten i bevakningen genom åren har drivits av en berättelse som "innehåller allt": sex, makt, kriminalitet, religiositet och spänning. Grundläggande uppfattar vi att det som hände är mycket komplext och mångfacetterat. Det behövs många bidrag och infallsvinklar för att få en bild som troligen ändå aldrig blir komplett. Trots att Polisen, rättsväsendet, skolan, vården, kyrkor och journalistiken har sökt svar kvarstår fortfarande en rad frågor som ännu inte blivit klarlagda.

Vi uppfattar inte att vi nu en gång för alla kan anta att knutbydramat är över. När åren har gått har en strid ström av nya uppgifter kommit ur den för alla i omgivningen slutna gruppen. Därför betraktar vi det material som nu tas fram som en analys mitt i ett pågående skeende. Detta trots att församlingen i Knutby är nedlagd och ledarskapet upplöst. Vår erfarenhet är att det under alla år har odlats en lögnens kultur i kretsen av ledare. Ingen gång har man öppet berättat något annat än det som externa efterforskningar har klarlagt. Rättegångar, förhör eller avhoppare som talar ut har tvingat företrädarna för församlingen att gång på gång ändra eller komplettera det som tidigare presenterats som "sanningen". Lögnens kultur har gjort att företrädare om och om igen har ändrat tidigare uppgifter allteftersom interiörerna i ledarskapet och knutbyförsamlingen blivit kända. Hemliga läror, övergrepp, sexuell promiskuitet, osunda relationer, våldsanvändning och tvång är sådant som först förnekats för att sedan ompaketerat erkänns. Inte så sällan har kollektivet gemensamt totalt bytt version av det man tidigare intygat som sant.

När vi betraktar händelserna och miljön i Knutbyförsamlingen vill vi inte jämföra det med något annat vare sig i nutid eller tidigare. Magnituden av det som har begåtts och den intensiva mediabevakningen gör Knutby unikt och omöjligt att likna vid något annat. Inte så sällan kan man höra: "det är som i Knutby". Självfallet finns det saker i andra sammanhang som uppfattas som liknande vid en ytlig betraktelse. Men det finns sådant i historien som sticker ut – det som under flera år har utspelat sig i Knutby kan inte liknas vid något annat. Den utstuderade ondskan är svår att fånga i rationella termer. Kanske den mest logiska förklaringen till händelserna i Knutbyförsamlingen är att detta handlar om just ondska?

Självfallet är det mycket som går att kartlägga och rationellt förstå. Därför är det välkommet med perspektiv från olika vetenskapliga och erfarenhetsmässiga områden. Som församlingsledare är det mycket som vi kan dra lärdom av.

En iakttagelse i bearbetningen under åren är att det sällan pekats på det personliga ansvaret hos ledarna och de ansvariga i församlingen. Personligt ansvar har betonats när de övriga i ledningen velat peka ut en syndabock för allt det som skett. Men i övrigt har ledarnas personliga ansvar inte aktualiserats. När orsaken till händelseutvecklingen söks är det en stark betoning på strukturerna i församlingen och i Pingströrelsen som blir fokus. Detta är inte fallet när de rättsvårdande myndigheterna hanterar samma situation. Då pekas enskilda personer ut som skyldiga i högre och lägre grad. Vi anser att det även i församlingsmiljön finns ett personligt ansvar som inte relativiseras genom omgivande faktorer. Det formella ansvaret i en församling med Filadelfias i Knutbys organisation ligger hos de

utpekade ledarna, främst hos föreståndaren. Det formella ansvaret är reellt. Här behövs ytterligare klarhet.

Det beklagliga i gruppen av människor som leddes av både informella och formella ledare är att alla i ledningen och församlingen är både bedragare och bedragna i samma person. Nätverket av osunda bindningar, blind lojalitet och religiös förvirring blev ett destruktivt kollektiv. Men ansvaret för kollektivets förfall ligger hos enskilda personer. Det var ledarna som skapade hopkoket av föreställningar som dominerade gemenskapen.

Osundheten hos enskilda ledare observerades långt innan de blev offentliga. Även om ingen utifrån kunde fantisera ihop vad som var i görningen är det viktigt för oss att betona att de församlingarna vi företräder tillsammans med många andra tog klart avstånd från flera av ledarna redan innan de dök upp i Knutby. Men utifrån varje församlings totala suveränitet hade ledarskapet i Knutby möjlighet att själva välja väg trots andras frågetecken.

En fråga som blir aktuell i detta sammanhang är den svenska föreningsmodellen. Som frikyrkoförsamlingar har det som formellt kallas ideell förening varit mest funktionellt som juridisk form. Vid tiden för Knutbytragedin fanns ingen annan juridisk modell för kyrkor annat än för Svenska kyrkan. Av föreningsmodellen följer det faktum att det endast är medlemmarna i föreningen som har makt över föreningens verksamhet och inriktning. På många sätt har denna modell passat i vår historia eftersom vi alltid talat om den fria församlingen. Men svagheten med föreningsmodellen blir plågsamt tydlig i knutbyfallet. Det fanns inte så starka formella möjligheter för Pingströrelsen att lägga sig i det som hände i Knutby annat än i form av samtal och vädjanden. Hur gärna Pingströrelsen än önskat avsätta pastorerna och ändra verksamheten så fanns det inte några maktbefogenheter att göra det. Makten över utvecklingen i församlingen låg till fullo i händerna på dess medlemmar och ledarskap. Här behövs ett fortsatt samtal, både inom frikyrkorörelsen och bland lagstiftarna om kyrkor och församlingars förutsättningar rent organisatoriskt. Kanske är det dags att bearbeta frågan om en anpassad lagstiftning för frikyrkor som inte vill se sig som föreningar?

Knutbyförsamlingens läror var dolda i kulturen av lögnen. Trots att det vid många tillfällen ställts klara och raka frågor har företrädare för församlingen ogenerat förnekat att det fanns läror som avvek från traditionellt kristna positioner. Det kan vara svårt att dra en skarp gräns mellan lära och liv i en sluten miljö där alla kontrollerar alla. De sektmässiga dragen gjorde att man inte distinkt kunde skilja mellan det som formellt lärdes ut och det som uttalat fanns i perverterade handlingar och beteenden. Filadelfiaförsamlingen i Knutby hade långt innan de ödesdigra mordförsöken

och mordet sedan länge lämnat den aktiva gemenskapen med närliggande Pingstförsamlingar. Kanske var det just isoleringen som blev den mylla i vilken rena heresier kunde utvecklas? Det är inte bara i teologins utkanter som ledningen i Knutby intog en för alla kristna främmande position. Man kan konstatera att det inte finns ett enda av de tio budorden som inte bröts i knutbygemenskapen, mord inkluderat.

En sammanfattande fråga för svenska Pingströrelsen och andra kristna gemenskaper är med all rätt: Hur hade händelseförloppet i Knutby kunnat stoppas? Vårt svar är att vi inte vet. Med den närhet vi har haft till människorna och platsen rent geografiskt tvingas vi konstatera att det vid varje försök att hjälpa eller stötta varit totalt stängt. Vid ett flertal tillfällen har våra kontakter förklarats vara oönskade. Sedan 2004 har många varit engagerade i försök komma människorna i Knutbyförsamlingen till hjälp. Detta har varit en balansgång för att kunna hålla en bra relation till människorna i både ledning och församling samtidigt som vi skulle redogöra för vår egen position i alla de aspekter som media och andra hade på hela historien. Vi från Pingströrelsen mötte lögnar och motsträvighet precis som Polisen, vården, skolan och andra direkt berörda. Polisen kunde inte med alla sina befogenheter slå hål på lögnkulturen. Inte heller rättsväsendet fick fram hela sanningen initialt. Vi tvingas med stor nedstämdhet konstatera att många som fångades i den mycket osunda miljön samtidigt isolerade sig från alla som ville hjälpa. Vissa enskilda initiativ välkomnades dock av ledningen i Knutby. Enskilda pastorer har på privat initiativ genom åren accepterats och funnits i gemenskapen i Knutby. De som fått ett insteg har alla haft en kritisk inställning till "pingstetablissemangen". Kanske att det var just därför som dessa fria initiativ välkomnades av dem som hade ansvar i Knutby?

När katastrofen var ett faktum inrättades det en rad samarbeten mellan myndigheter, skolor, släktingar och oss i Pingst. Pingst fria församlingar i samverkan var i sin linda när skotten föll men snabbt kunde det upprättas en sambandscentral som koordinerade de av oss som agerade på olika plan i skeendet. Vi hade själavårdare som helt "under radarn" tog hand om enskilda personer och även deras familjer. Några hade den direkta kontakten med alla de olika aktörerna från samhället. Några av oss upptogs helst av att vara tillgängliga för det mediala intresset. Tillsammans skapade vi en heltäckande bild av det som kunde göras vid vart tillfälle. Säkert kunde vi gjort annorlunda i vissa avseenden men samarbetet mellan olika kompetenser och funktioner i samhället var positiva genom att vi inte agerade på egen hand från oss som församlingar.

Knutby, Pingst och mediareflektion

CARL-HENRIC JAKTLUND

När orden "Knutby" och "Media" kombineras ligger nog den suckande utandningen nära till hands för många. "Mycket", "ingående" och "ofta" är troligen ord som många skulle använda för att beskriva sina känslor inför den mediala rapporteringen, eller ännu mer troligt: För mycket, för ingående, för ofta.

Det är enkelt att förstå den formen av känslouttryck eftersom händelserna i Knutby är något man önskar aldrig hade hänt och därmed aldrig behövt rapporteras om. Men tyvärr, det hände och då var media tvungna att berätta och vi bör grundläggande vara tacksamma över att de så gjorde.

Det är förstås så att det går att ha en del synpunkter på somligt i den mediala bevakningen. Utan tvekan fanns det ett stort mått av sensationslystnad som präglade rapporteringen och absolut fanns det hos kvällstidningarna en klassisk tillspetsning av rubriker på löpsedlarna för att försöka sälja lösnummer och en klickjakt på internet som innebar att de spektakulära delarna betonades och fick företräde. Så var det, och det finns garanterat frågor att ställa även till kristen press – exempelvis tidningen Dagen som jag själv arbetade på i samband med Knutbytragedin och årtiondet därefter – kring *hur* somligt skrevs och rapporterades. Men *att* media skrev och rapporterade var inte konstigt, tvärtom.

Händelserna i Knutby var i allra högsta grad anmärkningsvärda och innehöll så många ingredienser som skapade nyfikenhet och väckte frågor. En tämligen isolerad miljö där mord och mordförsök uppdagas, följt av berättelser om maktmissbruk av grövsta slag samt vittnesbörd om våld, lögner och urspårad teologi som i princip alla andra kyrkoföreträdare skadade på huvudet åt – det är inte konstigt att medias nyfikenhet och berättarlust triggades. Och vid sidan om en del övertoner och snedvinklingar så var det viktigt att så skedde eftersom det hjälpte saker att komma fram i ljuset. Somligt av det var förstås ytterst smärtsamt att se och höra om men i grund och botten var det mesta sant (och med tiden har det visat sig att mycket av det som tillbakavisades som mediala överdrifter och påhitt faktiskt var korrekt och att verkligheten på en rad områden till och med var värre).

Medias uppgift är bland annat att rapportera, avslöja, tydliggöra och förklara händelseförlopp och även om det är naturligt att ibland vilja "skjuta budbäraren" när strålkastaren riktas mot det egna sammanhanget så är det inte speciellt konstruktivt eller framkomligt. För ett problem försvinner sällan för att det sopas under mattan, vanligare är att det återkommer senare och då allt som oftast på ett förstärkt sätt när högen under mattan vuxit till ytterligare. Detta gör att tacksamhet över budbärarens roll faktiskt kan vara både befogad och rimlig.

Det är förstås lättare sagt än gjort att betrakta det så när man är mitt i det, därför kan det vara värt fundera kring frågan i allmänhet innan den uppstår konkret i det egna sammanhanget. Knutby-händelsen ger möjlighet till den formen av reflektion, för även om det – jag upprepar det – går att sucka över somligt så hjälpte media till att lyfta fram saker i ljuset på ett sätt som gjorde att omvärlden dels kunde försöka förstå vid den aktuella tidsperioden och dels hjälper den att bearbeta och reflektera nu efteråt för att dra lärdomar ur det som skedde. Genom att ställa de obekväma frågorna till samfundsledare, pastorer, församlingsledare och församlingsmedlemmar gjorde man grundläggande omvärlden en tjänst som är viktig ur ett större och bredare perspektiv.

Om vi kan se den allmänna nyttan med media utifrån Knutby så har vi lärt oss något viktigt inför eventuella framtida stormar, nämligen att media primärt inte är vår fiende utan vår vän. Jag vet och förstår att den tanken kan kännas svår eller till och med provocerande att tänka utifrån detta specifika sammanhang eftersom det finns så mycket smärta och sår utifrån det. Men jag skulle gärna utmana till lyft blick: Knutbyhändelserna var en stor och djup tragedi redan innan media skrev en enda rad eller visade en enda bildruta därifrån. Media tvingade oss att möta en verklighet vi helst hade önskat inte existerade, men när den nu tyvärr fanns var det högst befogat att den speglades.

Det finns självklart inte enbart ädla och goda motiv i media, jag har redan varit inne på riskerna med sensationslystnad och rubrikhets men det förekommer förstås även ibland ren ohederlighet och felaktiga motiv. Det kan absolut uppstå situationer där man som pastor, församling eller samfund kan tvingas fundera om en reporter/tidning/radio- eller tv-kanal snarare drivs av en vilja att misskreditera än att spegla sanningen. Ibland är det dock snarast försvarsläget och en olust inför att granskas som avslöjas hos en själv när de där misstankarna dyker upp, men det kan även vara så att känslan och bedömningen av den mediala drivkraften är korrekt. I ett sånt läge kan det förstås vara på sin plats att sätta emot och säga ifrån, men det är värt att betänka att det allt som oftast är en svår kamp att vinna och att det är klokt att tänka lång- snarare än kortsiktigt. Det är lätt hänt att

triggas i stunden och försvara sig ingående och tydligt vilket emellanåt som sagt är befogat, men det är värt fundera på hur det kommer tolkas och forma bilden av dig eller ditt sammanhang. Några djupa andetag och ett bollande med någon närstående men utomstående är i allmänhet att rekommendera innan man går i svaromål, men allra viktigast är att vara noggrann med sanningen och exempelvis inte försöka undanhålla eventuell problematik även om det kan kännas som att det behövs en motvikt till det som media presenterat. Det ansvarsfulla och långsiktigt hållbara och kloka är alltid att nyanserat hålla sig till sanningen, både i det som uppenbart gynnar en själv men även i det som kanske kan framstå som motsatsen.

Om vi tittar på Knutbyhanteringen så är det uppenbart att församlingens ledarskap försökte kommunicera det de själva önskade få fram, de ville styra utvecklingen och förmedla sina "sanningar". Jag sätter det inom citationstecken eftersom det oftast var högst vinklade sanningar vilket tydligt kan konstateras i backspegeln nu när många ur det forna ledarskapet skrivit och talat självvranssakande och erkänt att en stor del av sanningen antingen doldes eller vreds för att passa den egna agendan. Sanningen kom ikapp till slut, och det är en rimlig tolkning av förloppet att mycket av den medierapportering som var plågsam och jobbig hade sett radikalt annorlunda ut om Knytby-ledarskapet från början bestämt sig för att vara så transparenta och ärliga som möjligt. Nu fanns det förstås anledningar till att det inte var möjligt där och då, församlingen och dess ledarskap var inte sund nog för att kunna hantera det, men rent hypotetiskt hade det varit bättre om så kunnat ske. Media ger sig nämligen inte om de förstår eller anar att sanningen döljs, då fortsätter de och oftast med ökad intensitet. Det är en jobbig mekanism när den drabbar en själv men en bra sådan i allmänhet, och det enda man egentligen kan och bör göra är att vara noggrann med sanningen och säga så mycket av den så tidigt som möjligt.

Det går säkerligen ha synpunkter på såväl dåvarande som nuvarande pingstledning rörande hur den bemötte och hanterade saker som rörde Knutby i offentligheten, bland annat har det ansetts att man inte tillräckligt tydligt stod upp för församlingen. Det finns säkert delar av det som går diskutera, det gör det allt som oftast, men i regel är min minnesbild att man valde att försöka kommunicera vad som var sant: Det hade redan innan tragedin funnits frågetecken runt teologi och liv i Knutbyförsamlingen och det som uppdagades skapade ett oundvikligt behov av att markera kring att såväl teorier som praktik var avvikande från vad som ansågs sunt och klokt. Det var sanningen och därmed kommunicerade man det. Ur ett medialt kommunikationsperspektiv är det svårt att inte annat än berömma det, samtidigt kan det förstås finnas andra frågor att ställa, såsom varför det då inte agerades mer utifrån problematiken i ett tidigare skede och hur

kommunikationen och omsorgen inåt gentemot församlingen såg ut efter tragedin. Det är dock andra frågor som hanteras på andra ställen i denna skrift.

Sammanfattningsvis: Media kan vara utmanande och komplicerat att hantera och förhålla sig till, men i grund och botten fyller de en viktig samhällsfunktion att vara tacksam över. Även om viss försiktighet och klokskap kan vara befogad så bör ledstjärnan alltid vara att svara och hantera med så mycket sanning som möjligt när kritiska frågor och bevakningar dyker upp. Det går inte helt styra hur media kommer behandla det du säger, om de kommer spegla det rättvist och hederligt, men det går grundläggande bestämma sig för sin egen hantering. Att hålla sanningen högt är då det viktigaste av allt, och i längden – om inte förr – så kommer det att löna sig och ge bästa möjliga frukt även i besvärliga situationer.

Forskningsrapporter från Institutet för Pentekostala Studier

Nr 1: Stig Öberg: *Pingst i Grönland — En studie av den grönländska frikyrkan Inuunerup Nutaap Oqaluffia*, 2010. ISBN: 978-91-979030-0-4.

Nr 2: Jan-Åke Alvarsson (red.): *Medlemskap — En tvärvetenskaplig studie av medlemskap i Pingströrelsen*, 2011. ISBN: 978-91-979030-1-1.

Nr 3: Uno Solinger (red.): *Församlingssyn i Pingströrelsen — Rapport från ett seminarium*, 2012. ISBN: 978-91-979030-2-8.

Nr 4: Jan-Åke Alvarsson (red.): *Pentekostal barn- och familjeteologi — Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2011–2012*, 2012. ISBN 978-91-979030-3-5.

Nr 5: Jan-Åke Alvarsson (red.): *Pentekostalismen i Sverige på 2000-talet — Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2012–2013*, 2013. ISBN 978-91-979030-4-2.

Nr 6: Josefsson & Wahlström (red.): *Församlingsplantering i Pingst — Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2015*, 2015. ISBN 978-91-979030-5-9.

Nr 7: Josefsson & Wahlström (red.): *Teologi för hela skapelsen. En studie om teologiska grunder för engagemang i miljö och samhälle*, 2017. ISBN 978-91-979030-6-6

Nr 8: Josefsson & Wahlström (red.): *Entusiastisk kristendom & fanatism i Knutby. Reflektioner och lärdomar från ett forskningsprojekt*, 2021. ISBN 978-91-979030-7-3